

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nataša Bucik Ozebek
Lidija Frank

**PRIMERJALNA ANALIZA VPLIVA UKREPOV JAVNIH POLITIK
NA RODNOST V IZBRANIH EVROPSKIH DRŽAVAH**

MAGISTRSKO DELO

Mentorica: izr. prof. dr. Alenka Švab

Ljubljana, september 2009

VSTAVI IZJAVO O AVTORSTVU

VSTAVI IZJAVO O AVTORSTVU

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujema mentorici izr. prof. dr. Alenki Švab za strokovno vodstvo in pomoč pri nastajanju magistrskega dela.

Hvala tudi vsem ostalim, ki ste nama v času študija stali ob strani.

Lidija Frank in Nataša Bucik Ozebek

Primerjalna analiza vpliva ukrepov javnih politik na rodnost v izbranih evropskih državah

POVZETEK

V magistrski nalogi smo se ukvarjali s primerjalno analizo družinske politike in drugih z njo povezanih javnih politik v osmih evropskih državah. Ker raziskave kažejo, da je dejansko število otrok v družinah v povprečju nižje od željenega, se v delu sprašujemo, kako evropske države z različnimi socio-ekonomskimi značilnostmi skozi družinsko politiko skrbijo za dobrobit družin ter ali in kako lahko družinska politika vpliva na rodnostno vedenje ljudi. Dosedanje primerjalne analize na tem področju so bile največkrat narejene na omejenem številu ukrepov družinske politike, mi pa jo razširjamo tudi na ukrepe drugih javnih politik (možnosti usklajevanja zaposlitvenih in družinskih obveznosti, enakopravnosti med spoloma, varnost zaposlitve), ki so povezani z družinsko politiko in s tem v nalogo vključujemo kazalce, ki so bili doslej v raziskavah redko analizirani skupaj. Aktualne analize o povezavi med družinsko politiko in rodnostjo dajejo različne rezultate, večinoma pa so si raziskovalci enotni, da družinska politika s svojimi ukrepi lahko vpliva na rodnostne odločitve parov, vendar je vpliv težko merljiv zaradi številnih osebnih in družbenih dejavnikov, ki vplivajo na rodnostne odločitve, njihovi učinki pa so največkrat kratkotrajni in omejeni. V pričujoči primerjalni analizi ugotavljamo, da imajo relativno visoke stopnje rodnosti tiste države (Islandija, Francija, Švedska in Nizozemska), ki so implementirale tako imenovane družini prijazne politike, kot so dostopno otroško varstvo in prilagodljive oblike dela, in kjer se večji odstotek očetov aktivneje vključuje v varstvo in vzgojo otrok. Naša analiza tudi kaže, da so države z najvišjimi stopnjami rodnosti tiste, ki so naredile največ za izboljšanje ravnotežja med poklicnim in zasebnim življenjem ter imajo (tudi zato) visoko stopnjo zaposlenosti žensk.

KLJUČNE BESEDE

rodnost, družinska politika, enakopravnost med spoloma, usklajevanje dela in družine

Comparative analysis of the impact of public policies on fertility: evidence from selected European countries

ABSTRACT

In this masters dissertation we have dealt with the comparative analysis of family policies and other related public policies in eight European countries. Since researches show that the actual number of children in families is in average lower than desired we ask ourselves how European countries with different socio-economic characteristics through family policies provide for the welfare of families and if and how family policies can influence fertility behaviour. Comparative analyses in this field to date were carried out covering a limited number of family policy measures actions, whereas we have extended our studies to include measures actions of other public policies (a possibility to coordinate work and family obligations, gender equality, employment security) which are related to family policy and this enabled us to include indicators which have so far rarely been analysed together. Topical analysis on connections between family policies and fertility give different results, however researchers usually agree that family policies with their measures actions can affect couples' decisions on childbirth, which however is difficult to verify due to numerous personal and social factors which affect decisions on childbirth, and their impact is usually short-term and limited. In this comparative analysis we establish that a relatively high fertility rate is present in those countries (Iceland, France, Sweden and Netherlands) which implemented the so-called family friendly policies, such as available child-care and flexible forms of work and where a larger number of fathers actively participate in care and upbringing of children. Our analysis also shows that the highest rate of fertility is present in countries which have done the most to improve the balance between professional and personal lives and have (also because of this) a high employment level of women.

KEYWORDS

Fertility, Family Policy, Gender Equity, Life-Work balance

KAZALO

1 UVOD	11
Lidija Frank in Nataša Bucik Ozebek	
2 OPREDELITEV PREDMETA RAZISKOVANJA.....	16
Lidija Frank in Nataša Bucik Ozebek	
2.1 ZNANSTVENA UTEMELJITEV NALOGE.....	16
2.2 PREDSTAVITEV PROBLEMA	18
2.2.1 <i>Prebivalstvena slika</i>	18
2.2.2 <i>Rodnost</i>	23
2.2.3 <i>Staranje prebivalstva</i>	27
2.2.4 <i>Priseljevanje</i>	33
2.2.5 <i>Politični značaj problematike</i>	34
2.3 UTEMELJITEV IZBORA DRŽAV IN KRATEK PREGLED STANJA	36
2.4 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	39
3 DRUŽINA IN DRUŽINSKA POLITIKA.....	41
3.1 DRUŽINA.....	41
Nataša Bucik Ozebek	
3.1.1 <i>Spremembe pri pojmovanju nuklearne družine</i>	44
3.2 DRUŽINSKA POLITIKA	46
Nataša Bucik Ozebek	
3.2.1 <i>Družinska politika »versus« prebivalstvena politika</i>	52
3.2.2 <i>Odziv zakonodaje EU na potrebe družin</i>	54
3.2.2.1 <i>Socialna politika v EU</i>	54
3.2.2.2 <i>Družinska politika v EU</i>	56
3.2.3 <i>Dileme glede učinkovitosti in možnosti raziskovanja vplivov družinske politike na rodnost</i>	63
3.3 RODNOST	65
Lidija Frank	
3.3.1 <i>Dejavniki rodnosti</i>	65
3.3.2 <i>Teorije in razlage upadanja rodnosti</i>	71
3.3.2.1 <i>Teorije demografskih prehodov</i>	72
3.3.2.2 <i>Ekonomski pristopi k preučevanju rodnosti</i>	73
3.3.2.3 <i>Teorija medgeneracijskega pretakanja blaginje</i>	75
3.3.2.4 <i>Alternativne teorije upadanja rodnosti</i>	76
3.3.3 <i>Vzroki upadanja rodnosti</i>	78
3.3.4 <i>Posledice nizke rodnosti – zakaj se z njimi ukvarjati?</i>	86
4 DRUŽINSKE POLITIKE PO IZBRANIH DRŽAVAH IN PRIMERJAVA NJIHOVIH UKREPOV	88
4.1 OSNOVNI STATISTIČNI KAZALCI IZBRANIH DRŽAV	89
Lidija Frank in Nataša Bucik Ozebek	
4.2 DRUŽINSKA POLITIKA V SLOVENIJI	94
Lidija Frank	
4.2.1 <i>Starševski dopusti in nadomestila</i>	99
4.2.1.1 <i>Pravica do nadomestila in njegova višina</i>	102

4.2.2. Družinski prejemki	104
4.2.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva.....	110
4.2.4. Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem.....	115
4.2.5. (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve	118
4.3 DRUŽINSKA POLITIKA NA ŠVEDSKEM.....	122
Lidija Frank	
4.3.1 Starševski dopusti in nadomestila	126
4.3.2 Družinski prejemki	129
4.3.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva.....	130
4.3.4 Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem.....	132
4.3.5 (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve	134
4.4 DRUŽINSKA POLITIKA NA MADŽARSKEM.....	136
Lidija Frank	
4.4.1 Starševski dopusti in nadomestila	138
4.4.1.1 Pravica do nadomestila in njegova višina.....	140
4.4.2 Družinski prejemki	141
4.4.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva.....	143
4.4.4 Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem.....	145
4.4.5 (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve	147
4.5 DRUŽINSKA POLITIKA V FRANCIJI	150
Lidija Frank	
4.5.1 Starševski dopusti in nadomestila	153
4.5.1.1 Pravica do nadomestila in njegova višina.....	155
4.5.2 Družinski prejemki	156
4.5.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva.....	159
4.5.4 Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem.....	161
4.5.5 (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve	163
4.6 DRUŽINSKA POLITIKA NA ISLANDIJI.....	166
Nataša Bucik Ozebek	
4.6.1 Starševski dopusti in nadomestila	167
4.6.2 Družinski prejemki	170
4.6.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva.....	171
4.6.4 Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem.....	173
4.6.5 (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve	176
4.7 DRUŽINSKA POLITIKA V NEMČIJI	178
Nataša Bucik Ozebek	
4.7.1 Starševski dopusti in nadomestila	180
4.7.2 Družinski prejemki	183
4.7.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva.....	185
4.7.4 Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem.....	187
4.7.5 (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve	188
4.8 DRUŽINSKA POLITIKA NA NIZOZEMSKEM	191
Nataša Bucik Ozebek	
4.8.1 Starševski dopusti in nadomestila	193
4.8.2 Družinski prejemki	195
4.8.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva.....	196
4.8.4 Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem.....	198
4.8.5 (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve	201

4.9 DRUŽINSKA POLITIKA V VELIKI BRITANIJ	204
Nataša Bucik Ozebek	
4.9.1 Starševski dopusti in nadomestila	205
4.9.2 Družinski prejemki	208
4.9.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva	210
4.9.4 Ravnesje med poklicnim in družinskim življenjem	213
4.9.5 (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve	214
5 RAZPRAVA – PRIMERJAVA UKREPOV DRUŽINSKE POLITIKE	218
Lidija Frank in Nataša Bucik Ozebek	
5.1 DOPUSTI IN NADOMESTILA	220
5.2 DRUŽINSKI PREJEMKI	227
5.3 UREJENOST DNEVNEGA OTROŠKEGA VARSTVA	231
5.4 USKLAJEVANJE DELA IN DRUŽINE	237
5.5 ENAKOPRAVNOST MED SPOLOMA	243
5.6 SPODBUJANJE ROJSTVA DRUGEGA OTROKA	251
6 ZAKLJUČEK	253
Lidija Frank in Nataša Bucik Ozebek	
7 LITERATURA	262
8 PRILOGE	287

SEZNAM OKRAJŠAV

BDP	Bruto družbeni proizvod
CEEP	European Centre of Employers and Enterprises providing Public services - Evropski center delodajalcev in podjetnikov
EGS	Evropska gospodarska skupnost
EP	Evropski parlament
ES	Evropski svet
ESSPROS	European System of Integrated Social Protection Metodology
ETUC	The European Trade Union Confederation - Evropsko združenje sindikatov
EU	Evropska unija
EU-25	Evropska unija s 25 članicami, po 1. maju 2004, ko so v članstvo pristopile Češka, Estonija, Ciper, Latvija, Litva, Madžarska, Malta, Poljska, Slovaška in Slovenija
EU-27	Evropska unija s 27 državami članicami, po 1. januarju 2007, ko sta članici postali Bolgarija in Romunija
EUR	Evro
Eurostat	Statistični urad Evropskih skupnosti
GSOEP	The German Socio-Economic Panel
ILO	International Labour Organisation – Mednarodna organizacija dela
MISSOC	The Mutual Information System on Social Protection
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development - Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj
OZN	Organizacija združenih narodov
PHARE	Program Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies
RS	Republika Slovenija
SEK	Švedska krona
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SURS	Statistični urad Republike Slovenije
UMAR	Urad za makroekonomske raziskave in razvoj
UNECE	United Nations Economic Commission for Europe
UNICE	Union of Industrial and Employers's Confederations of Europe - Evropsko združenje in industrije in delodajalcev
WFTC	Working Family Tax Credit
ZDA	Združene države Amerike

1 UVOD

V zahodnih državah rodnot je nekaj časa upada (Černič Istenič 1994; Adsera 2004; Billari 2005; Castels 2003; Gauthier 2007; Grant in drugi 2004; Kohler, Billari in Ortega 2002). Če je povprečna svetovna stopnja rodnoti v 60. letih 20. stoletja znašala 4,98 otroka na žensko v rodni dobi, ta v začetku 21. stoletja znaša le še 2,65 otroka na žensko v rodni dobi. V 27 državah Evropske unije (EU) je leta 1960 povprečna stopnja rodnoti znašala 2,59 otroka na žensko v rodni dobi, v obdobju 1995–2005 pa se je spustila na 1,4 otroka na žensko v rodni dobi. Po zadnjih dostopnih podatkih za leto 2006 znaša povprečna stopnja rodnoti v EU 1,53 otroka na žensko v rodni dobi (Eurostat 2009), za celotno Evropo pa 1,41 (Eurostat Yearbook 2008).

Zniževanje rodnoti je pritegnilo pozornost šele, ko se je stopnja spustila pod raven 2,1 otroka na žensko v rodni dobi, kar še omogoča naravno obnavljanje prebivalstva. Vse članice EU in kandidatke za vstop (z izjemo Turčije in Islandije, ki je s stopnjo rodnoti 2,09 leta 2007 zelo blizu tej vrednosti) ne samo, da trenutno ne dosegajo te stopnje, temveč ta v večini držav iz leta v leto celo upada. Če je pred stotimi leti delež evropskega prebivalstva v svetovnem merilu znašal 15 % vsega prebivalstva, Eurostat s pomočjo projekcij napoveduje, da bo prebivalstvo EU-27 naraščalo do obdobja 2021–2023, ko bo doseglo 496,5 milijona prebivalcev, nato pa bo začelo upadati in bo leta 2050 štelo 472 milijona prebivalcev, kar naj bi predstavljalo le še 5 % svetovnega prebivalstva.

S spremembami na področju rodnoti se zato ukvarja mnogo raziskovalcev tako z demografskega področja kot tudi s področja socialnih in družinskih politik,¹ med katerimi obstaja prepričanje, da je zadrževanje rodnoti pod nivojem naravnega obnavljanja prebivalstva povsem nov pojav v zgodovini človeštva. Še nikoli prej, niti

¹ V nalogi uporabljamo izraz družinska politika za vse ukrepe, ki se nanašajo na družinsko življenje, čeprav se zavedamo, da se med državami vsebine družinskih politik razlikujejo. V nekaterih državah se družinske politike izvajajo samostojno, v drugih pa v okviru kakšne druge javne politike, večinoma socialne politike. S tem izrazom zato razumemo vse ukrepe, ki so povezani z družinskim življenjem, usklajevanjem družinskih in zaposlitvenih obveznosti, otroškimi varstvom ne glede na to, ali so v posamezni državi umeščeni v družinsko politiko ali katero koli drugo socialno politiko.

med veliko depresijo, niti v 18. in 19. stoletju in niti v antičnih časih ni bila rodnost v vseh družbah tako nizka (Černič Istenič 1994, 15).

Na demografskem področju se EU sooča s številnimi demografskimi spremembami, med njimi najbolj izstopajo nizka rodnost, podaljševanje življenjske dobe in posledično staranje prebivalstva ter selitveni prirast. Nekateri raziskovalci prebivalstvenega gibanja celo ocenjujejo, da bo zaradi takih demografskih trendov dolgoročno oslavljen položaj EU kot ekonomske in politične entitete (Rajgelj 2007a, 5). Na eni strani se bo zaradi nizkih stopenj rodnosti zmanjševal delež delovno aktivnega prebivalstva, kar posledično pomeni zmanjševanja deleža davkoplačevalcev, na drugi strani pa se povečuje delež starejšega (odvisnega) prebivalstva, kar obremenilno vpliva predvsem na socialnovarstvene sisteme (pokojninski, zdravstveni sistem ipd.) in na državne proračune. Tudi Bonoli (2008) meni, da bi lahko po nekaterih ocenah takšni trendi imeli dolgoročno ogrožajoč vpliv na države blaginje. Če se bodo nizke stopnje rodnosti nadaljevale še nekaj desetletij, lahko vplivajo na upad prebivalstva z nejasnimi posledicami na blaginjo prebivalstva v prihodnosti.

Pri tem je treba poudariti, da je za trenutno stanje na področju rodnosti značilen očiten razkorak med željo mladih po številu otrok in družinskem življenju ter dejanskim številom rojenih otrok (Šircelj 2006; Federal institute for Population Research 2003; Gauthier v Bonoli 2008; Adsera 2006; McDonald 2006, Olah 2008). Večina današnjih raziskav namreč kaže, da je vrednota družine med mladimi visoko in vedno bolj cenjena, velika večina mladih si tudi želi imeti otroke, rodnost pa kljub temu upada. Raziskava Eurobarometer 2006 (Testa 2006) je pokazala, da je idealno število otrok v vseh državah EU-25 večje od dejanskega in da če bi bilo vse odvisno le od želja, bi tako v povprečni družini EU-25 imeli 0,73 otroka več kot sedaj (1,32). Ta podatek je zelo pomemben, saj daje jasen znak, da bi določene okoliščine, ki bi parom ponujale lažje odločitve za otroke, lahko spodbudile, da bi se lažje približali svojim željam glede števila otrok.

Evropske države se na negativne trende na področju rodnosti odzivajo različno. Medtem ko nekatere svoja prizadevanja usmerjajo na posameznika (Švedska), jo druge bolj na

družino (Slovenija). Šircljeva (2006, 264) strne, da so se nekatere države že zdavnaj odločile za demografsko politiko, katere del je tudi pronatalistična politika (Francija), druge so elemente rodnostne politike vključile v svoje socialne politike (skandinavske države, Slovenija), tretje menijo, da je rodnost zasebna zadeva posameznika oziroma para in se vanjo ne vmešavajo veliko (Velika Britanija, Nizozemska). Čeprav se je večina vlad evropskih držav vzdržala razglaševanja pronatalističnih politik, je polovica vseh evropskih držav priznala, da je določene ukrepe vpeljala v želji po povišanju stopnje rodnosti (Neyer in Andersson 2008, 3).

Kljub močnemu padanju rodnosti v vseh evropskih državah se v zadnjem času v nekaterih evropskih državah trendi nizkih stopenj rodnosti počasi obračajo v pozitivno smer – predvsem na Švedskem, v Franciji, v Veliki Britaniji in tudi v Sloveniji. Na tem mestu se zastavlja vprašanje, kaj je povzročilo ta obrat oziroma kaj ga povzroča. Po mnenju nekaterih strokovnjakov naj bi imele prav socialne in družinske politike pomembno vlogo (Bonoli 2008). Vprašanje, kako lahko družinska politika s svojimi ukrepi vpliva na rodnost, je tudi temeljno raziskovalno vprašanje tega magistrskega dela.

Zanimivo je, da se najpogosteje, ko se govori o zviševanju rodnosti, najprej ozre na družinsko politiko določene države, na njeno prisotnost oziroma neprisotnost. Tudi oblikovalci javnih politik so v večini držav rodnost doslej poskušali spodbujati z ukrepi, ki se nanašajo na družinsko politiko, čeprav je njena primarna funkcija zagotavljanje kvalitete ljudi v družini (Rener in drugi 2006; Bergant 1981). Iz tega izhajajo tudi dileme mnogih raziskovalcev, ki opozarjajo na problematičnost merjenja učinkovitosti in konceptualizacije družinske politike (Kammerman in Kahn 1978; Bradshaw in drugi 1993, 270; Hantrais 1994, 154; Anttonen and Sipilä 1996, 88; Bahle 1995, 17; vse v Neyer 2003). Eden od vzrokov je ravno ta, da družinska politika ponavadi ni omejena samo na družino, temveč poteka na več ravneh in je povezana z različnimi vidiki družinskega življenja. Ureja razmerja med otroki in starši, med starši ter med starši, otroki in okolico, zato je težko ali bolje rečeno nemogoče izolirati posamezne ukrepe družinske politike in raziskovati njihov vpliv na rodnost.

Treba je poudariti, da je vprašanje rodnosti zelo kompleksno, zato ne moremo pričakovati, da bo odgovor nanj enostaven in jasen. Tudi dosedanja praksa kaže, da pri oblikovanju ukrepov za dvig rodnosti ni dovolj samo prilagojena družinska politika v ožjem smislu, ampak se mora ta prepletati tudi z drugimi javnimi politikami (vzgojno-varstveno oziroma izobraževalno in zaposlovalno politiko, politiko enakih možnosti ipd.), ki skupaj urejajo pravni, socialni in materialni položaj družine in tako morda ustvarjajo možnosti za dvig rodnosti. Rodnostnega obnašanja ljudi namreč ne opredeljuje zgolj en dejavnik, ampak je odvisno od mnogih osebnih in družbenih dejavnikov,² ki se med seboj prepletajo na različnih družbenih ravneh (Črnič Istenič 1994, 9).

Osnovni namen pričujoče naloge je predstaviti prizadevanja osmih evropskih držav (Slovenija, Madžarska, Švedska, Francija, Nizozemska, Islandija, Nemčija in Velika Britanija) pri zagotavljanju blaginje družin in otrok na različnih področjih – od osnovnih ukrepov družinske politike (starševski dopusti, otroški dodatki), urejenosti otroškega varstva, možnosti usklajevanja zaposlitvenih in družinskih obveznosti do enakopravnosti med spoloma in varnosti zaposlitve. Na podlagi primerjave posameznih ukrepov, pregleda dosedanjih nacionalnih ali mednarodnih raziskav pa bomo poskušali sklepati o njihovem morebitnem vplivu na rodnostno obnašanje v posamezni državi in odgovoriti na naslednja vprašanja:

- kako lahko družinska politika s svojimi ukrepi vpliva na rodnost,
- kako lahko na rodnost vplivajo tudi ukrepi drugih javnih politik, natančneje zaposlovalna politika (varnost zaposlitve), politika enakih možnosti, politika usklajevanja družinskega in poklicnega življenja in urejenost otroškega varstva ter
- kako države spodbujajo rojstvo drugega in vsakega naslednjega otroka.

V nalogi najprej opredelimo predmet raziskovanja in osvetlimo trende, s katerimi se soočajo demografi v vsej Evropi - s padanjem stopenj rodnosti, s podaljševanjem življenjske dobe in s tem staranjem prebivalstva ter selitvenim prirastom kot edinim

² Na odločitev staršev za ali proti otroku vpliva veliko drugih posrednih dejavnikov – biološki, psihološki, ekonomski, socialni, kulturni (Šircelj 2006, 36).

dejavnikom, ki zagotavlja, da se prebivalstvo Evrope še ne zmanjšuje. V istem poglavju predstavimo izbor primerjanih držav in utemeljimo njihovo izbiro. Tretje poglavje namenjamo pregledu teoretičnih razmišljanj o definiciji, funkcijah, vlogi in spreminjajoči se obliki družine. Nadalje predstavljamo družinsko politiko, tendence v družinski politiki na ravni Evropske unije in dileme glede vprašanja, ali in kako lahko družinska politika vpliva na rodnost, ter dejavnike rodnosti, teorije in razlage padanja stopenj rodnosti, vzroke in posledice vedno nižjih stopenj rodnosti. Osrednje četrto poglavje je namenjeno predstavitvi družinskih oziroma drugih povezanih politik v izbranih osmih državah, kjer v prvem delu preverimo ukrepe družinske politike, nato pa še ukrepe drugih povezanih javnih politik, ki vplivajo na življenje družin. V petem poglavju sledi primerjava med državami in razprava o možnih vplivih družinskih politik na rodnost na podlagi dosedanjih raziskav in študij na omenjeno tematiko. V zaključku podajamo odgovore na naša zastavljena raziskovalna vprašanja in razmišljamo, kje v prihodnje iskati rešitve, ki bi družinam omogočale takšno kvaliteto življenja in pogoje, da bi lahko uresničili svoje reproduktivne aspiracije, ki so po vseh raziskavah višje od dejanskega števila rojenih otrok.

2 OPREDELITEV PREDMETA RAZISKOVANJA

V prvem delu naloge se pri predstavitvi držav omejujeva na razmerje med otroki in starši oziroma na ukrepe družinske politike, ki jo samostojno ali v okviru kakšne druge politike večinoma izvajajo vse države (materinsko in starševsko varstvo, družinski prejemki), v nadaljevanju pa poseževa tudi na razmerje med starši in okolico (urejenost in dostopnost dnevnega varstva otrok, usklajevanje dela in družine, enakopravnost med spoloma, varnost zaposlitve) oziroma na druge javne politike, ki lahko prispevajo k dvigu rodnosti.

2.1 Znanstvena utemeljitev naloge

Na resnost problematike je v začetku leta 2007 opozoril tudi Inštitut za družinsko politiko, ko je Evropskemu parlamentu predstavil Poročilo o razvoju družine v Evropi.³ Poročilo se sicer osredotoča le na družinsko politiko in ne omenja tudi drugih javnih politik, ki bi lahko imele vpliv na rodnost. Inštitut v poročilu poudarja, da so obeti za družino v EU vse slabši. Indikatorji rasti prebivalstva, stopnja rodnosti ipd. so se v zadnjih 25 letih močno poslabšali, družinsko politiko pa je v tem obdobju zanemarjala tudi EU. To je vidno iz popolne odsotnosti vsakršnega organa za spodbujanje ali opazovanje družinske politike in neobstoju Zelene knjige Evropske komisije o družini, saj je EU leta 2005 izdala le Zeleno knjigo o demografskih spremembah, v kateri je opredelila rodnost kot ključni problem strateškega pomena na evropski ravni. Posledice so po mnenju Inštituta za družinsko politiko zaskrbljujoče, saj so trenutne stopnje rodnosti v Evropi zelo nizke.⁴ Pri tem je potrebno nekoliko previdnosti, saj odsotnost družinske politike še ne pomeni, da za ustvarjanje možnosti za boljšo demografsko sliko ni poskrbljeno. To lahko namreč države uredijo s pomočjo drugih javnih politik, vendar

³ Poročilo o razvoju družine v Evropi. Dostopno prek: http://www.ipfe.org/Report_Evolution_Family_europe_2007_EU27.pdf (16. maj 2007).

⁴ Billari (2005, 59) trdi, da če je stopnja rodnosti nizka oziroma pod stopnjo, ki še omogoča naravno obnavljanje prebivalstva, potem imajo lahko že zelo majhne razlike velik vpliv na celotno prebivalstvo. Razlika v rodnosti za samo 0,2 je v relativnih razmerah zelo pomembna, saj se npr. pri stopnji rodnosti 1,5 prebivalstvo zmanjša za polovico v manj kot 65 letih (natančneje v 64,7 letih), pri stopnji rodnosti 1,3 v manj kot 45 letih (natančneje v 44,3 letih) in pri stopnji rodnosti 1,1 v manj kot 33 letih (natančneje v 32,4 letih).

pa se mnoge države niti ne morejo odločiti, s katero politiko bi reševale problem nizke rodnosti (glej Boh 1989, 1999; Stropnik 1994).

Že v uvodu smo opozorili, da med raziskovalci demografskih procesov obstaja prepričanje, da je zadrževanje rodnosti pod nivojem naravnega obnavljanja prebivalstva povsem nov pojav v zgodovini človeštva. Še nikoli prej, niti med veliko depresijo, niti v 18. in 19. stoletju in niti v antičnih časih ni bila rodnost za cele družbe tako nizka (Črnič Istenič 1994, 15). Kljub temu je bilo do sedaj na celovitem področju javnih politik in rodnosti narejenih zelo malo študij (na primer Gauthier 2007; Wennemo 1994 v Neyer 2006), prav tako je bilo narejenih malo primerjalnih študij med posameznimi državami. Večina raziskav je bilo do sedaj narejenih samo na izbranih ukrepih družinske politike (in ne drugih javnih politik) v izbrani državi. Zaradi zanimivosti in aktualnosti teme nas to po eni strani preseneča, vendar pa vemo, da so bile takšne raziskave skorajda nemogoče zaradi pomanjkanja in slabo dostopnih primerljivih podatkov (Neyer 2003) ter prepletanja družinskih politik z zdravstveno, zaposlovalno in šolsko politiko ter drugimi politikami.

Vse dosedanje raziskave so se zaključile z besedo »ampak«, kar pomeni, da neposrednega vpliva ukrepov družinske politike na stopnjo rodnosti ni mogoče izmeriti (Rønsen in Skrede 2006, 59). Podobno smo ugotovili tudi v prejšnji raziskavi (Dobrotić, Frank, Ozebek 2007), ko smo pokazali, da je na vprašanje, kako lahko družinska politika s svojimi ukrepi vpliva na rodnost, nemogoče odgovoriti. Po vsej verjetnosti imajo ukrepi družinske politike, ki so namenjeni izboljšanju kakovosti življenja družine in otrok, neposreden ali posreden vpliv na rodnost, vendar vpliva ukrepov družinske politike ni mogoče natančno izmeriti. Zaradi kompleksnosti problematike magistrsko nalogo zastavljamo širše in poskušamo ugotoviti, kako lahko k višji rodnosti pripomorejo tudi ukrepi drugih javnih politik oziroma na drugih področjih, kot je urejenost in dostopnost dnevnega varstva otrok, usklajevanje dela in družine, enake možnosti, zaposlitev.

V nalogi torej poskušamo preseči zgolj okvirje družinske politike, hkrati pa upoštevamo pripombe in v nalogo vključujemo tudi kazalce, ki so bili doslej prezrti oziroma redko upoštevani.

2.2 Predstavitev problema

Na demografskem področju⁵ se EU sooča s procesom, za katerega je značilna nizka rodnost, podaljševanje življenjske dobe in s tem staranje prebivalstva ter selitveni prirast.

2.2.1 Prebivalstvena slika

Pred sto leti je delež evropskega prebivalstva v svetovnem merilu znašal 15 % vsega prebivalstva (Resolucija EP 2008, 2), leta 1960 je prebivalstvo držav današnje EU-27 predstavljalo 13,3 % celotnega prebivalstva, leta 2005 pa le še 7,5 % (Eurostat Yearbook 2008, 16–18).

Tabela 2.1: Prikaz svetovnega prebivalstva po celinah oziroma državah (%)

	1960	1970	1980	1990	2000	2005
EVROPA	20,0	17,8	15,6	13,6	11,9	11,2
AFRIKA	9,3	9,8	10,8	12,0	13,4	14,2
AZIJA	56,2	57,8	59,2	60,1	60,5	60,4
LATINSKA AMERIKA IN KARIBI	7,3	7,8	8,2	8,4	8,5	8,6
SEVERNA AMERIKA	6,7	6,3	5,7	5,4	5,2	5,1
OCEANIJA	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
EU-27	13,3	11,8	10,3	8,9	7,9	7,5
KITAJSKA	21,7	22,5	22,4	21,7	20,7	20,2
INDIJA	14,7	14,9	15,5	16,2	17,1	17,4
JAPONSKA	3,1	2,8	2,6	2,3	2,1	2,0
RUSKA FEDERACIJA	4,0	3,5	3,1	2,8	2,4	2,2
ZDA	6,1	5,7	5,2	4,8	4,7	4,6

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 18).

V primerjavi z ostalimi državami sveta je evropsko prebivalstvo naraščalo zelo počasi. Medtem ko se je svetovno prebivalstvo v obdobju 1960–2005 več kot podvojilo (iz 3032

⁵ Demografija je rezultat različnih dejavnikov, kot so rodnost, pričakovana življenjska doba in migracijski tokovi (Resolucija EP 2008, 2).

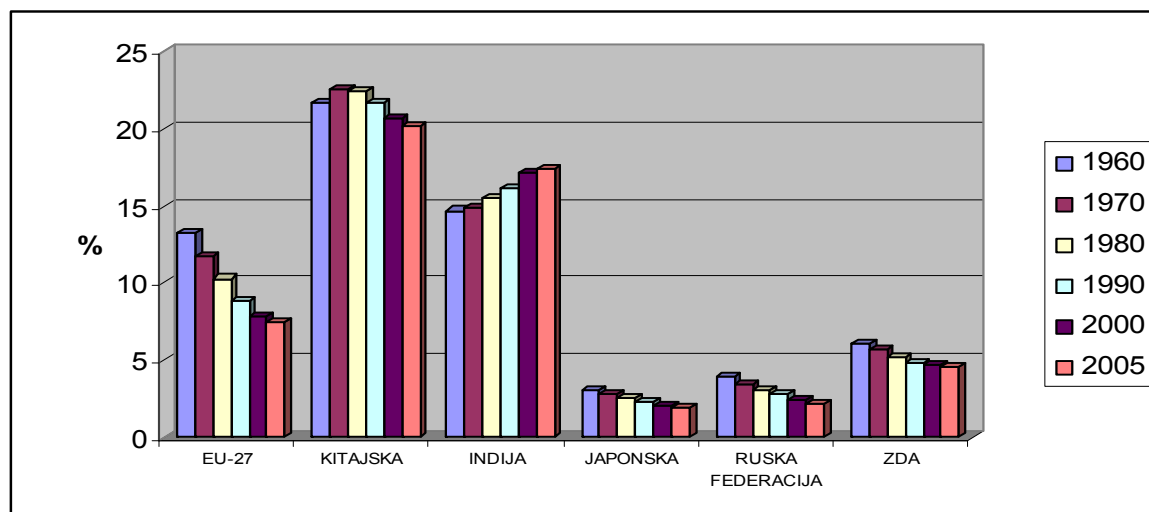
milijonov na 6515 milijonov prebivalcev), se je prebivalstvo EU-27 v zadnjih 45 letih povečalo le za 21,9 % (na 491 milijonov prebivalcev). Največja rast prebivalstva je bila v tem obdobju zabeležena v Afriki, Aziji, Latinski Ameriki in na Karibih (Eurostat Yearbook 2008, 16–18).

Tabela 2.2: Prikaz svetovnega prebivalstva po celinah in državah (v milijonih)

	1960	1970	1980	1990	2000	2005
SVET	3032	3699	4451	5295	6124	6515
EVROPA⁶	605	657	693	721	729	731
AFRIKA	282	364	480	637	821	922
AZIJA	1704	2139	2636	3181	3705	3938
LATINSKA AMERIKA IN KARIBI	220	288	364	444	523	558
SEVERNA AMERIKA	204	232	256	284	316	332
OCEANIJA	16	20	23	27	31	33
EU-27	403	435	457	470	482	491
KITAJSKA	657	831	999	1149	1270	1313
INDIJA	446	549	689	860	1046	1134
JAPONSKA	94	104	117	124	127	128
RUSKA FEDERACIJA	120	130	139	149	147	144
ZDA	186	210	231	256	285	300

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 18).

Graf 2.1: Grafični prikaz svetovnega prebivalstva (%)

Vir: Eurostat Yearbook (2008).

⁶ EU-27, Albanija, Andora, Belorusija, Bosna in Hercegovina, Hrvaška, Faeroe Islands, Islandija, Liechtenstein, Makedonija, Moldavija, Črna gora, Norveška, Ruska federacija, Srbija, Švica, Ukrajina.

Po projekcijah, ki so objavljene v Eurostatovem Yearbooku za leto 2008,⁷ naj bi prebivalstvo držav EU-27 leta 2050 predstavljalo le še 5 % svetovnega prebivalstva. Glede na te projekcije naj bi imela do leta 2050 največ prebivalcev Indija, najhitreje rastoče prebivalstvo pa naj bi imela Afrika, saj naj bi se v obdobju 2005–2050 več kot podvojilo. Pozitivne projekcije prebivalstva v obdobju 2005–2050 pa ne veljajo za EU-27, Japonsko in Rusko federacijo, kjer naj bi se prebivalstvo zmanjšalo (Eurostat Yearbook 2008, 16–20).

Tabela 2.3: Projekcija svetovnega prebivalstva po celinah in državah (v milijonih)

	2005	2010	2020	2030	2040	2050
SVET	6515	6907	7667	8318	8824	9191
EVROPA	731	730	722	707	687	664
AFRIKA	922	1032	1271	1518	1765	1998
AZIJA	3938	4166	4596	4931	5148	5266
LATINSKA AMERIKA IN KARIBI	558	594	660	713	750	769
SEVERNA AMERIKA	332	349	379	405	427	445
OCEANIJA	33	35	39	43	46	49
EU-27	491	493	496	495	487	472
KITAJSKA	1313	1352	1421	1458	1448	1409
INDIJA	1134	1220	1379	1506	1597	1658
JAPONSKA	128	128	124	118	111	103
RUSKA FEDERACIJA	144	140	132	124	116	108
ZDA	300	315	343	366	386	402

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 20).

V obdobju 1960–2005 je bila rast prebivalstva v EU-27 večja na začetku tega obdobja, ko se je prebivalstvo povprečno povečalo za tri milijone ljudi na leto in je doseglo vrhunec s 4,2 milijona ljudi leta 1963. Ta trend se je začel obračati okoli leta 1970 in je od leta 1980 do leta 2000 stagniral na približno enem milijonu ljudi letno. V obdobju 2003–2006 se je zgodil preobrat, ko se je prebivalstvo povečalo povprečno za dva

⁷ Vsakih 3 do 5 let naredi Eurostat demografske projekcije, ki temeljijo na »what-if« scenarijih. Eurostat je v Yearbooku 2008 objavil projekcije demografskega razvoja držav do leta 2050, ki temeljijo na domnevah o rodnosti, umrljivosti in migracijah glede na pretekle trende in mnenja strokovnjakov (Eurostat Yearbook 2008, 15).

milijona ljudi letno. Trenutno prebivalstvo v EU-27 še vedno raste, čeprav so razlike med državami članicami velike. Prebivalstvo se je najbolj povečalo na Irskem, v Španiji, Franciji, Italiji in Veliki Britaniji.

Po Eurostatovih projekcijah naj bi prebivalstvo EU-27 naraščalo do obdobja 2021–2023, ko naj bi doseglo 496,5 milijona prebivalcev. Nato naj bi začelo upadati in naj bi leta 2050 štelo le še 472 milijona prebivalcev. Pri tem je treba opozoriti, da prebivalstvo ne bo padalo v vseh državah članicah EU-27, ampak se bodo stopnje rodnosti med njimi zelo razlikovale. Projekcije kažejo, da bo prebivalstvo Irske, Malte, Cipra, Luksemburg in Švedske konstantno naraščalo, medtem ko bo prebivalstvo Slovaške, Madžarske, Češke Poljske, Bolgarije in Romunije padalo. V absolutnem smislu naj bi se prebivalstvo najbolj zmanjšalo v Nemčiji in Italiji.

Trenutno ima največ prebivalcev med državami EU-27 Nemčija, saj njeno prebivalstvo predstavlja kar 17 % prebivalstva EU-27. Sledijo ji Francija, Velika Britanija in Italija s približno 12 %, kar jim daje skupaj več kot 50 % prebivalstva EU-27. Dvanajsterica novih držav, ki se je Evropski uniji pridružile po letu 2004, ima skupaj le dobrih 20 % prebivalstva.

Tabela 2.4: Evropsko prebivalstvo (v milijonih)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU-27	478,1	480,4	481,1	482,2	483	484,5	486,5	488,6	490,9	493	495,1
Belgija	10,2	10,2	10,2	10,2	10,3	10,3	10,4	10,4	10,4	10,5	10,6
Bolgarija	8,3	8,3	8,2	8,2	7,9	7,9	7,8	7,8	7,8	7,7	7,7
Češka	10,3	10,3	10,3	10,3	10,3	10,2	10,2	10,2	10,2	10,3	10,3
Danska	5,3	5,3	5,3	5,3	5,3	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4
Nemčija	82	82,1	82	82,2	82,3	82,4	82,5	82,5	82,5	82,4	82,3
Estonija	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3
Irska	3,7	3,7	3,7	3,8	3,8	3,9	4	4	4,1	4,2	4,3
Grčija	10,7	10,8	10,9	10,9	10,9	11	11	11	11,1	11,1	11,2
Španija	39,5	39,6	39,8	40	40,5	41	41,7	42,3	43	43,8	44,5
Francija	59,7	59,9	60,2	60,5	60,9	61,3	61,7	62,1	62,5	63	63,4
Italija	56,9	56,9	56,9	56,9	57	57	57,3	57,9	58,5	58,8	59,1
Ciper	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8
Latvija	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3
Litva	3,6	3,6	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,4	3,4	3,4	3,4
Luksemburg	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5

Madžarska	10,3	10,3	10,3	10,2	10,2	10,2	10,1	10,1	10,1	10,1	10,1
Malta	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Nizozemska	15,6	15,7	15,8	15,9	16	16,1	16,2	16,3	16,3	16,3	16,4
Avstrija	8	8	8	8	8	8,1	8,1	8,1	8,2	8,3	8,3
Poljska	38,6	38,7	38,7	38,7	38,3	38,2	38,2	38,2	38,2	38,2	38,1
Portugalska	10,1	10,1	10,1	10,2	10,3	10,3	10,4	10,5	10,5	10,6	10,6
Romunija	22,1	22	21,9	21,9	21,9	21,8	21,8	21,7	21,7	21,6	21,6
Slovenija	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Slovaška	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4
Finska	5,1	5,1	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2	5,3	5,3
Švedska	8,8	8,8	8,9	8,9	8,9	8,9	8,9	9	9	9	9,1
Vel. Britanija	58,2	58,4	58,6	58,8	59	59,2	59,4	59,7	60,1	60,4	60,8
Hrvaška	4,6	4,5	4,6	4,4	4,4	4,4	4,4	4,4	4,4	4,4	4,4
Makedonija	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Turčija	63,5	64,6	65,8	66,9	67,9	68,8	69,8	70,7	71,6	72,5	73,4
Islandija	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Liechtenstein	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Norveška	4,4	4,4	4,4	4,5	4,5	4,5	4,6	4,6	4,6	4,6	4,7
Švica	7,1	7,1	7,1	7,2	7,2	7,3	7,3	7,4	7,4	7,5	7,5

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 25).

Tabela 2.5: Projekcija evropskega prebivalstva (v milijonih)

	2005	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2045	2050
EU-27	487,9	492,8	495,3	496,4	496,3	494,8	491,7	486,9	480,5	472
Belgija	10,4	10,6	10,7	10,8	10,9	11	11	11	11	10,9
Bolgarija	7,7	7,4	7,1	6,8	6,5	6,2	5,9	5,6	5,4	5,1
Češka	10,2	10,1	10	9,9	9,8	9,7	9,5	9,3	9,1	8,9
Danska	5,4	5,5	5,5	5,5	5,6	5,6	5,6	5,5	5,5	5,4
Nemčija	82,6	82,8	82,9	82,7	82,1	81,1	79,9	78,4	76,7	74,6
Estonija	1,3	1,3	1,3	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1
Irska	4,1	4,3	4,6	4,8	4,9	5,1	5,2	5,3	5,4	5,5
Grčija	11,1	11,3	11,4	11,4	11,4	11,3	11,2	11,1	10,9	10,6
Španija	42,9	44,6	45,3	45,6	45,6	45,4	45,1	44,6	43,9	42,8
Francija	60,2	61,5	62,6	63,6	64,4	65,1	65,7	66	65,9	65,7
Italija	58,2	58,6	58,6	58,3	57,8	57,1	56,3	55,3	54,2	52,7
Ciper	0,7	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9	1	1	1
Latvija	2,3	2,2	2,2	2,1	2,1	2	2	1,9	1,9	1,9
Litva	3,4	3,3	3,3	3,2	3,1	3,1	3	3	2,9	2,9
Luksemburg	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Madžarska	10,1	10	9,8	9,7	9,6	9,5	9,4	9,2	9,1	8,9
Malta	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Nizozemska	16,3	16,7	17	17,2	17,4	17,6	17,7	17,6	17,5	17,4
Avstrija	8,1	8,3	8,4	8,4	8,5	8,5	8,5	8,4	8,3	8,2
Poljska	38,1	37,8	37,4	37,1	36,8	36,5	36,1	35,4	34,5	33,7
Portugalska	10,5	10,7	10,8	10,8	10,7	10,7	10,6	10,4	10,2	10
Romunija	21,7	21,3	20,9	20,3	19,7	19,2	18,8	18,3	17,8	17,1
Slovenija	2	2	2	2	2	2	2	2	1,9	1,9

Slovaška	5,4	5,3	5,3	5,3	5,2	5,2	5,1	5	4,9	4,7
Finska	5,2	5,3	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,3	5,2
Švedska	9	9,2	9,4	9,6	9,8	9,9	10	10,1	10,1	10,2
Vel. Britanija	59,9	60,9	61,9	62,9	63,8	64,4	64,7	64,7	64,6	64,3

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 31).

2.2.2 Rodnost

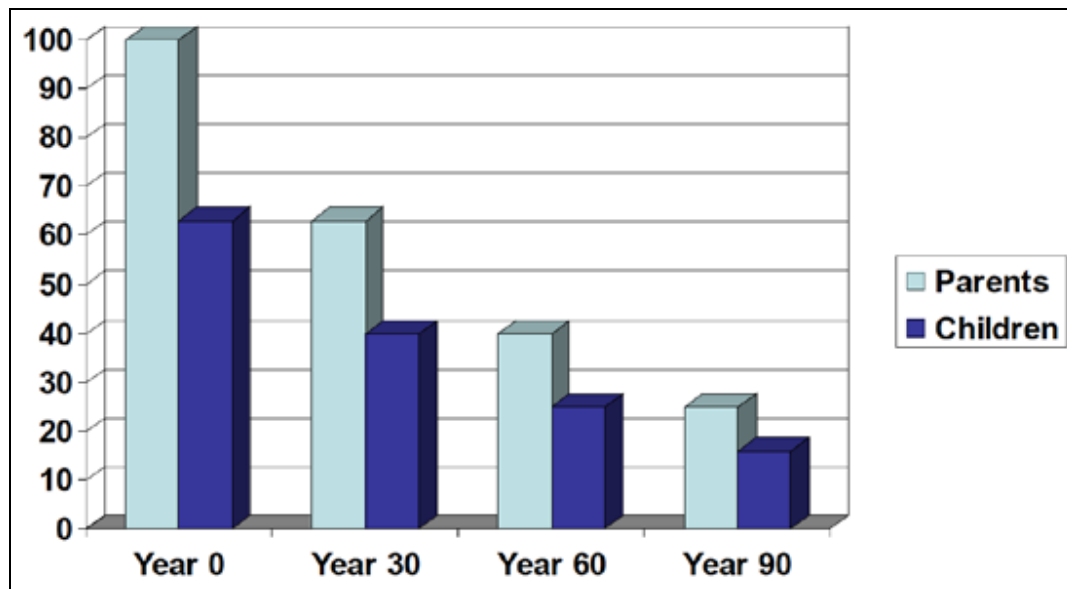
Med raziskovalci demografskih procesov⁸ obstaja prepričanje, da je zadrževanje rodnosti pod nivojem naravnega obnavljanja prebivalstva⁹ povsem nov pojav v zgodovini človeštva. Še nikoli prej, niti med veliko depresijo, niti v 18. in 19. stoletju in niti v antičnih časih ni bila rodnost v vseh družbah tako nizka (Černič Istenič 1994, 15). Nizka stopnja rodnosti je med strokovnjaki definirana kot tista, pri kateri je stopnja rodnosti pod 1,5 v relativno daljšem časovnem obdobju (McDonald 2008, 19).

Povprečna svetovna stopnja rodnosti znaša 2,65. Najvišjo stopnjo rodnosti ima Afrika (4,98), blizu svetovnega povprečja so Latinska Amerika in Karibi (2,52), Azija (2,47) in Oceanija (2,37). Najnižje stopnje rodnosti pa imajo Japonska (1,29), Rusija (1,30), **Evropa (1,41)**, Kitajska (1,70) in Severna Amerika (1,99) (Eurostat Yearbook 2008, 39). McDonald (2008) opozarja na katastrofalne posledice v zmanjšanju populacije ob stopnji rodnosti le 1,3 otroka na žensko v rodni dobi. Ob stopnji rodnosti 1,3 bi prihodnja generacija bila manjša že za 40 %, medtem ko bi četrta generacija predstavljala le še 15 % zdajšnje generacije.

⁸ Poimenovanja teh raziskovalcev so zelo različna – od preučevalcev prebivalstvenih dinamik do preučevalcev prebivalstvenega gibanja ipd.

⁹ Naravno obnavljanje prebivalstva je možno le, če je stopnja rodnosti vsaj 2,1 otroka na žensko v rodni dobi.

Graf 2.2: Primerjava velikosti prihodnjih generacij ob stopnji rodnosti 1,3

Vir: McDonald (2008, 19).

Tabela 2.6: Povprečne stopnje rodnosti

	1960–1965	1965–1970	1970–1975	1975–1980	1980–1985	1985–1990	1990–1995	1995–2000	2000–2005
SVET	4,98	4,90	4,47	3,92	2,58	3,38	3,05	2,80	2,65
EVROPA¹⁰	2,58	2,36	2,16	1,97	1,89	1,83	1,57	1,40	1,41
AFRIKA	6,87	6,80	6,72	6,61	6,45	6,13	5,68	5,28	4,98
AZIJA	5,65	5,67	5,04	4,19	3,67	3,40	2,97	2,67	2,47
LATINSKA AMERIKA IN KARIBI	5,97	5,54	5,04	4,48	3,92	3,41	3,03	2,73	2,52
SEVERNA AMERIKA	3,35	2,55	2,01	1,78	1,81	1,89	1,99	1,95	1,99
OCEANIJA	3,98	3,57	3,23	2,73	2,59	2,51	2,48	2,42	2,37
KITAJSKA	5,72	6,06	4,86	3,32	2,55	2,46	1,92	1,78	1,70
INDIJA	5,82	5,61	5,26	4,89	4,50	4,15	3,86	3,46	3,11
JAPONSKA	2,02	2,00	2,07	1,81	1,76	1,66	1,49	1,39	1,29
RUSKA FEDERACIJA	2,55	2,02	2,03	1,94	2,04	2,12	1,55	1,25	1,30
ZDA	3,31	2,55	2,02	1,79	1,83	1,92	2,03	1,99	2,04

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 45).

¹⁰ EU-27, Albanija, Andora, Belorusija, Bosna in Hercegovina, Hrvaška, Faeroe Islands, Islandija, Liechtenstein, Makedonija, Moldavija, Črna gora, Norveška, Ruska federacija, Srbija, Švica, Ukrajina.

V EU je začela rodnost opazno upadati konec šestdesetih let 20. stoletja in je padala relativno hitro. Medtem ko je leta 1960 povprečna stopnja rodnosti (za sedanje države članice EU-27) znašala 2,59 otroka na žensko v rodni dobi, je leta 1999 znašala le še 1,42. Povprečna stopnja rodnosti se je v obdobju 1995–2005 v EU¹¹ spustila na 1,4 otroka na žensko v rodni dobi (Eurostat Yearbook 2008, 39–40). Rodnost je začela naprej padati v severnoevropskih državah, tem so v osemdesetih letih 20. stoletja sledile južnoevropske države in nato v devetdesetih letih še večina 12 držav, ki so postale članice EU leta 2004 in 2007.¹² Leta 2005 so bile najnižje stopnje rodnosti v EU-27 zabeležene v južno- in vzhodnoevropskih državah (Eurostat Yearbook 2008, 40).

Tabela 2.7: Stopnje rodnosti po državah

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Belgija	1,56	1,59	1,6								
Bolgarija	1,23	1,23	1,09	1,11	1,23	1,3	1,24	1,21	1,23	1,29	1,31
Češka	1,28	1,18	1,17	1,16	1,13	1,14	1,14	1,17	1,18	1,23	1,28
Danska	1,8	1,75	1,76	1,73	1,74	1,78	1,76	1,72	1,76	1,78	1,8
Nemčija						1,38	1,35	1,34	1,34	1,36	1,34
Estonija	1,38	1,37	1,32	1,28	1,32	1,38	1,34	1,37	1,37	1,47	1,5
Irska	1,84	1,88	1,93	1,93	1,89	1,88	1,93	1,96	1,95	1,93	1,86
Grčija	1,31	1,28	1,28	1,26	1,24	1,26	1,25	1,27	1,28	1,3	1,33
Španija	1,17	1,16	1,17	1,16	1,19	1,23	1,24	1,26	1,31	1,33	1,35
Francija				1,78	1,81	1,89	1,9	1,88	1,89	1,92	1,94
Italija	1,19	1,2	1,21		1,23	1,26	1,18	1,22	1,24		1,31
Ciper	2,02	1,95	1,86	1,76	1,67	1,6	1,37	1,27	1,25	1,47	1,4
Latvija								1,23	1,29	1,24	1,31
Litva	1,55	1,49	1,47	1,46	1,46	1,39	1,3	1,24	1,26	1,26	1,27
Luksemburg	1,69	1,77	1,71	1,68	1,74	1,76	1,65	1,63	1,63	1,7	1,7

¹¹ To bi lahko bilo povezano tudi z zaključenim reprodukcijskim ciklusom povojne baby-boom generacije. S tem pa se problem nizke rodnosti zrcali tudi na trgu delovne sile, na katerem je zadnjih 40 let delala baby-boom generacija, ki v začetku 21. stoletja izstopa iz trga delovne sile in se upokojuje. Ker se rodnost znižuje vse od 70. let 20. stoletja naprej, se znižuje tudi število ljudi, ki stopajo na trg delovne sile (Eurostat Yearbook 2008,22). Krčenje števila delovno aktivne populacije pa se zrcali nazaj na manjšanje števila reproduktivne generacije, kar pomeni, da rodnost upada.

¹² Leta 1957 je šest ustanovnih članic (Belgija, Francija, Zahodna Nemčija, Italija, Luksemburg in Nizozemska) osnovalo Evropsko skupnost za premog in jeklo, ki je bila kasneje preoblikovana v Evropsko skupnost in nato v Evropsko unijo. Leta 1973 so se ji pridružile Danska, Irska in Združeno kraljestvo. Leta 1981 je vstopila Grčija. Leta 1985 je po podelitvi samouprave od Danske izstopila Grenlandija. Nato sta leta 1986 vstopili še Portugalska in Španija. Leta 1990 postane kot del združene Nemčije članica tudi Nemška demokratična republika. Nato je leta 1995 sledila širitev z Avstrijo, Finsko in Švedsko. Največja širitev EU se je zgodila leta 2004, ko so pristopile Ciper, Češka, Estonija, Latvija, Litva, Madžarska, Malta, Poljska, Slovaška in Slovenija. Zadnji sta postali članici Bolgarija in Romunija. Tako je danes Evropska unija sestavljena iz 27 držav članic, ki imajo skupaj 493 milijonov prebivalcev.

Madžarska	1,57	1,46	1,37	1,32	1,28	1,32	1,31	1,3	1,27	1,28	1,31
Malta											
Nizozemska	1,53	1,53	1,56	1,63	1,65	1,72	1,71	1,73	1,75	1,72	1,71
Avstrija	1,42	1,45	1,39	1,37	1,34	1,36	1,33	1,39	1,38	1,42	1,4
Poljska			1,51	1,44	1,37	1,35	1,31	1,25	1,22	1,23	1,24
Portugalska	1,41	1,44	1,47	1,47	1,5	1,55	1,45	1,47	1,44	1,4	1,4
Romunija	1,41	1,37	1,4	1,4	1,39	1,39	1,31	1,25	1,27	1,29	1,32
Slovenija	1,29	1,28	1,25	1,23	1,21	1,26	1,21	1,21	1,2	1,25	1,26
Slovaška	1,52	1,47	1,43	1,37	1,33	1,3	1,2	1,18	1,2	1,24	1,25
Finska	1,81	1,76	1,75	1,7	1,73	1,73	1,73	1,72	1,77	1,8	1,8
Švedska	1,73	1,6	1,52	1,5	1,5	1,54	1,57	1,65	1,71	1,75	1,77
Vel. Britanija	1,71	1,73	1,72	1,71	1,68	1,64	1,63	1,64	1,71	1,76	1,78
Hrvaška						1,46	1,37		1,32	1,34	1,41
Makedonija	2,12	2,07	1,93	1,9	1,76	1,88	1,73	1,8	1,77	1,52	1,46
Turčija											
Islandija	2,08	2,12	2,04	2,05	1,99	2,08	1,95	1,93	1,99	2,04	2,05
Liechtenstein						1,57	1,52	1,47	1,36	1,44	1,49
Norveška	1,87	1,89	1,86	1,81	1,85	1,85	1,78	1,75	1,8	1,83	1,84
Švica	1,48	1,5	1,48	1,47	1,48	1,5	1,38	1,39	1,38	1,42	1,42

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 46).

Tako imenovano najnižjo nizko stopnjo rodnosti¹³ je imelo leta 2005 kar pet držav EU-27 – Bolgarija, Litva, Poljska, Slovaška in Slovenija. Relativno visoke stopnje rodnosti so zabeležili v Franciji, severnoevropskih državah in na Nizozemskem. Te države so implementirale t. i. družini prijazne politike, kot je dostopno otroško varstvo in fleksibilni vzorci dela (Eurostat Yearbook 2008, 39). To dokazuje, da je z ustreznimi javnimi politikami oziroma njihovimi ukrepi možno spremeniti usmerjenost krivulje rodnosti in ustvariti materialno in psihološko okolje, ki je naklonjeno družinam in otrokom. Te ukrepe bi morali izvajati dolgoročno in v skladu z načeli, ki jih zagovarja Evropski ekonomsko-socialni odbor v svojem predlogu evropskega pakta za družino ter zagotoviti stabilnost in zaščito, ki sta potrebni za odločitev o starševstvu (Resolucija EP 2008, 4).

Tudi večina raziskovalcev demografskih procesov se strinja, da bi se rodnost povečala, če bi obstajala spodbuda (stimulacija), kot so npr. visoka gospodarska rast in varnost, dostopno otroško varstvo, finančni instrumenti, ki podpirajo družine, družinski prejemki,

¹³ Kohler, Billari in Ortega (2002, 641-681) so poimenovali najnižjo nizko rodnost (ang. *lowest low fertility*) stopnjo rodnosti pod 1,3 otroka na žensko v rodni dobi.

lažje usklajevanje družinskega in poklicnega življenja (Eurostat Yearbook 2008, 39).

2.2.3 Staranje prebivalstva

Eurostat ugotavlja, da so najpomembnejši dejavniki staranja evropskega prebivalstva naslednji:

- nizke stopnje rodnosti,
- podaljševanje življenjske dobe prebivalstva,
- baby-boom generacija, ki se približuje upokojitveni starosti (Eurostat Yearbook 2008, 15).

V EU-27 je bilo leta 2003 pričakovano trajanje življenja ob rojstvu za moške 74,6 leta, za ženske pa dobrih šest let več (Eurostat Yearbook 2008, 54).

Tabela 2.8: Pričakovana življenjska doba ob rojstvu (v letih)

	MOŠKI			ŽENSKE		
	1995	2003	2005	1995	2003	2005
EU-27		74,6			80,8	
Belgija	73,5	75,3	76,2	80,4	81,1	81,9
Bolgarija	67,4	68,9	69	74,9	75,9	76,2
Češka	69,7	72	72,9	76,8	78,6	79,3
Danska	72,2	75	76	77,9	79,8	80,5
Nemčija	73,3	75,8	76,7	79,9	81,3	82
Estonija	61,5	66,1	67,3	74,3	77,1	78,2
Irska	72,8	75,9	77,3	78,3	80,8	81,7
Grčija	75	76,5	76,8	80,1	81,2	81,6
Španija	74,4	76,3	77	81,8	83	83,7
Francija		75,8			82,7	
Italija	75,1	77,1		81,6	82,8	
Ciper		77,4	76,8		81,6	81,1
Latvija		65,6	65,4		75,9	76,5
Litva	63,3	66,4	65,3	75,1	77,8	77,3
Luksemburg	73	74,8	76,6	80,6	80,8	82,2
Madžarska	65,5	68,4	68,7	74,8	76,7	77,2
Malta	74,8	76,4	77,3	79,6	80,8	81,4
Nizozemska	74,6	76,3	77,3	80,5	81	81,7
Avstrija	73,4	75,9	76,7	80,1	81,5	82,3
Poljska		70,5	70,8		78,8	79,3
Portugalska	71,7	74,2	74,9	79	80,6	81,3

Romunija	65,3	67,7	68,7	73,3	75	75,7
Slovenija	70,8	72,5	73,9	78,5	80,3	80,9
Slovaška	68,4	69,8	70,2	76,5	77,7	78,1
Finska	72,9	75,2	75,6	80,4	81,9	82,5
Švedska	76,2	78	78,5	81,7	82,5	82,9
Vel. Britanija	74	76,2	77,1	79,3	80,5	81,1
Hrvaška		71,2	71,8		78,2	78,8
Makedonija	69,8	70,9	71,6	74	75,7	75,9
Islandija	76	79,5	79,6	80,1	82,5	83,5
Liechtenstein	75	78,4	77,5	79,9	81,6	84,1
Norveška	74,8	77,1	77,8	80,9	82,1	82,8
Švica	75,4	78	78,7	81,9	83,2	84

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 54).

Staranje prebivalstva je negativna posledica hkratne nizke stopnje rodnosti in podaljševanja življenjske dobe¹⁴ (Grant in drugi 2004; Josipovič 2007).

Nizke stopnje rodnosti v državah članicah EU kažejo, da bomo do leta 2050 pričeli velikim demografskim spremembam, ki bodo pripeljale predvsem do staranja evropskega prebivalstva. Po teh projekcijah naj bi moški živeli med 74,3 leta v Latviji in 83,6 leta v Italiji, medtem ko naj bi ženske dočakale med 82 let v Romuniji in 89,1 leta v Španiji (Eurostat Yearbook 2008, 52).

Tabela 2.9: Projekcija pričakovanega trajanja življenja ob rojstvu (v letih)

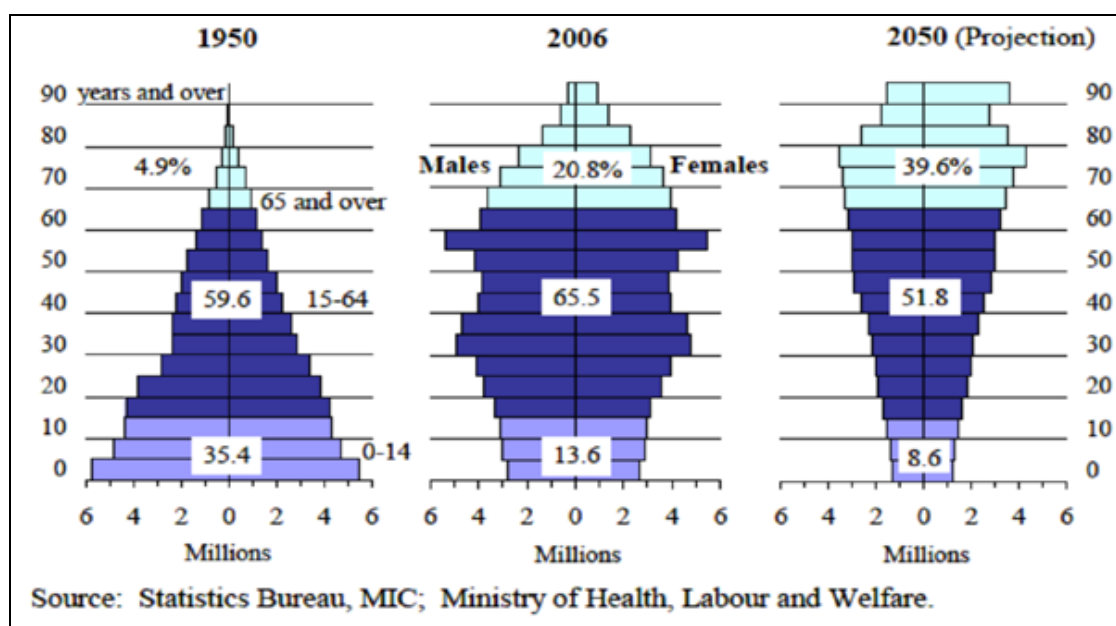
	MOŠKI			ŽENSKE		
	2010	2030	2050	2010	2030	2050
Belgija	76,9	80,4	82,3	82,9	86,5	88,3
Bolgarija	70,7	75,5	78,2	77,2	80,7	82,6
Češka	73,7	77,8	79,7	79,8	82,7	84,1
Danska	76,3	79,3	80,9	80,4	82,5	83,7
Nemčija	77,2	80,2	82	82,7	85,4	86,9
Estonija	66,5	71,6	74,9	77,8	81,2	83,1
Irska	77,1	78,9	80,3	82,1	84	85,1
Grčija	77,6	80,2	81,4	84,4	86,9	87,9
Španija	77,5	80,8	82,7	84,5	87,5	89,1
Francija	76,8	80,2	82,4	81,8	84,9	87
Italija	78,4	81,5	83,6	84,1	86,8	88,8

¹⁴ Ne podaljšuje se le življenjska doba novorojenčkov, ampak tudi pričakovano trajanje življenja starejšega prebivalstva. V obdobju (1995–2005) se je v EU-27 podaljšalo pričakovano trajanje življenja 65 let starih moških in žensk v povprečju za 1,3 leta (Statistični urad Republike Slovenije 2007).

Ciper	77,5	80,2	81,9	81,6	83,7	85,1
Latvija	65,8	70,9	74,3	77	80,4	82,5
Litva	67,4	72,3	75,5	78,5	81,8	83,7
Luksemburg	76,3	79,9	81,6	82,4	85,1	86,7
Madžarska	70,1	75,2	78,1	78	81,5	83,4
Malta	77,4	80,1	81,8	81,7	83,7	85
Nizozemska	77	79	80,2	81,4	82,8	83,6
Avstrija	77,5	81	83,6	83,2	86,1	87,7
Poljska	72	76,8	79,1	79,6	82,8	84,4
Portugalska	75,4	78,5	80,4	82,2	85,1	86,6
Romunija	69,8	74,8	77,6	76,5	80	82
Slovenija	73,9	77,9	79,8	81,2	83,8	85,2
Slovaška	70,9	75,3	77,7	78,7	81,8	83,4
Finska	76,7	80,2	81,9	82,8	85,3	86,5
Švedska	79,1	81,9	83,3	83,2	85,4	86,5
Vel. Britanija	77,6	81	82,9	82	85	86,6

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 61).

Slika 2.1: Spremembe v populacijski piramidi

Vir: McDonald (2008, 20).

Večino starejših prebivalcev ima trenutno Azija s 53 %, s 25 % ji sledi Evropa. Povprečna starost evropskega prebivalstva naj bi se od leta 2004 z 39 let do leta 2050 zvišala na 49 let (Resolucija EP 2008, 2), po Eurostatovih projekcijah pa naj bi se delež

oseb nad 80 let v EU-27 od leta 2005 s 4,1 % do leta 2050 povečal na 11,2 % (Eurostat Yearbook 2008, 23).

V obdobju 1960–2005 se je delež otrok (starih do 14 let) v EU zmanjšal s 26,7 % na 15,9 %. V nasprotju s tem se je v enakem obdobju delež starejših (starih 65 let in več) povečal z 8,8 % na 15,9 %. Zaradi nizke rodnosti in podaljševanja življenjske dobe se bo ta trend v prihodnosti nadaljeval (Eurostat Yearbook 2008, 79).

Trenutno je v EU-27 samo 16 % prebivalstva mlajšega od 15 let. Najmlajšo populacijo ima Irska, kjer je več kot 20 % prebivalstva mlajšega od 15 let. Sledijo ji Danska, Francija, Luksemburg in Ciper. Delovno aktivno prebivalstvo (med 15 in 64 let) predstavlja v EU-27 dobrih 67 %, medtem ko preostalih slabih 17 % prebivalstva predstavljajo starejši od 65 let (Eurostat Yearbook 2008, 23).

Tabela 2.10: Prebivalstvo po starostnih skupinah leta 2006 (%)

Starostne skupine/ Država	0–14	15–24	25–49	50–64	65–79	80 in več
EU-27	16	12,7	36,4	18,1	12,6	4,1
Belgija	17,1	12,1	35,6	18,1	12,8	4,4
Bolgarija	13,6	13,6	35,5	20,1	13,9	3,3
Češka	14,6	13,2	36,9	21	11,1	3,1
Danska	18,7	11,2	35,1	19,9	11,1	4,1
Nemčija	14,1	11,8	36,5	18,4	14,8	4,5
Estonija	15,1	15,6	34,7	17,9	13,5	3,3
Irska	20,5	15,2	37,8	15,5	8,4	2,7
Grčija	14,3	12	37,6	17,6	14,9	3,6
Španija	14,5	11,9	40,4	16,6	12,3	4,4
Francija	18,6	12,9	34,4	17,9	11,6	4,6
Italija	14,1	10,3	37,5	18,3	14,6	5,1
Ciper	18,4	15,8	37,1	16,6	9,4	2,6
Latvija	14,3	15,7	35,5	17,6	13,6	3,2
Litva	16,5	15,6	36,1	16,5	12,4	2,9
Luksemburg	18,6	11,6	38,3	17,1	11	3,3
Madžarska	15,4	12,9	35,8	20,1	12,3	3,5
Malta	17,1	14,4	34,9	20	10,5	3
Nizozemska	18,3	12	36,5	19	10,7	3,6
Avstrija	15,9	12,3	37,7	17,6	12,1	4,4
Poljska	16,2	16,2	36	18,2	10	2,7
Portugalska	15,6	12,2	37,3	17,7	13,2	3,9
Romunija	15,5	15,2	37	17,4	12,3	2,5
Slovenija	14,1	13,1	38	19,2	12,4	3,2
Slovaška	16,6	15,9	38	17,8	9,3	2,4
Finska	17,3	12,5	33,2	21,1	12	4

Švedska	17,2	12,4	33,3	19,7	11,9	5,4
Vel. Britanija	17,8	13,2	35,2	17,8	11,6	4,4
Hrvaška	15,8	13,1	35,3	18,9	14	3
Makedonija	19,4	16,1	36,8	16,6	9,6	1,5
Turčija	28,3	17,7	37,3	10,8
Islandija	21,8	14,6	36	15,9	8,6	3,1
Liechtenstein	17,4	12,3	39,4	19,4	8,7	2,9
Norveška	19,5	12,4	35,2	18,2	10,1	4,7
Švica	16	11,8	37,4	18,8	11,5	4,5

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 27).

Demografske spremembe bodo vplivale na strukturo prebivalstva in starostno piramido, pri čemer se bo delež otrok v starosti do 14 let zmanjšal s 100 milijonov (indeks za leto 1975) na 66 milijonov leta 2050 (Resolucija EP 2008, 2). Po podatkih Združenih narodov se bo do leta 2050 znižal delež otrok po vsem svetu, saj bodo mlajši od 15 let tudi v svetovnem merilu predstavljali manj kot petino vsega prebivalstva (Statistični urad Republike Slovenije 2007).

Število delovno aktivnih prebivalcev bo po najvišji vrednosti 331 milijonov okoli leta 2010 postopno upadalo na približno 268 milijonov leta 2050 (Resolucija EP 2008, 2). Zmanjševanje deleža aktivnega prebivalstva bo tako obremenilno vplivalo predvsem na javno porabo in vse sisteme socialne varnosti,¹⁵ saj se stopnja odvisnosti starejših oseb že povečuje. Med kontinenti je Evropa zabeležila največjo povišanje te stopnje s 13,6 % na 23,3 % v obdobju 1960–2005. Pričakuje se, da se bo ta stopnja v EU-27 do leta 2050 povišala na 50 %, kar pomeni, da bosta na enega upokojenca manj kot dva »aktivna« človeka, stara med 15 in 65 let (Eurostat Yearbook 2008, 80).

¹⁵ Demografske spremembe resno vplivajo na javno porabo, za katero se pričakuje, da bo med leti 2004 in 2050 narasla za 10 % (Resolucija EP 2008, 2). Družbe, v katerih se več delež ostarelih in onemoglih, morajo vse več sredstev namenjati za zdravstveno in pokojninsko zavarovanje, zaradi tega pa vse manj sredstev vlagajo v nove investicije za gospodarstvo, znanost, šolstvo ipd. Zniževanje deleža aktivnega prebivalstva vodi tudi do zniževanja deleža davkoplačevalcev glede na delež upravičencev socialnovarstvenih storitev (Črnič Istenič 1994, 13–14). Povprečna evropska stopnja starostne odvisnosti (tj. število oseb nad 65 let deljeno s številom oseb med 14. in 65. letom starosti) naj bi se od leta 2004 s 25 % do leta 2050 zvišala na 53 % (Resolucija EP 2008, 2).

Tabela 2.11: Stopnje odvisnosti starejših oseb (starih 65 let in več; glede na populacijo, staro med 15 in 64 let)

	1960	1970	1980	1990	2000	2005
EU-27				20,6	23,2	24,6
Belgija	11,2	14	17,8	19,5	23,8	24,8
Bolgarija	14,6	17,9	21,6	19	19,8	19,8
Češka	16,4	18,9	22,2	23,2	22,2	22,7
Danska	17	21,4	23,9	21,6	23,9	27,8
Nemčija		17,7	19	17,5	22,4	24,3
Estonija	19,2	19,3	18,2	18,6	16,8	16,4
Irska	14,2	17,2	20,6	20,4	24,2	26,8
Grčija	12,7	15,2	17,1	20,2	24,5	24,4
Španija					24,3	24,9
Francija	18,7	20,6	22,1	21,1	24,6	25,2
Italija	14	16,7	20,3	21,5	26,8	29,3
Ciper				17,2	17	17,3
Latvija		18	19,6	17,7	22,1	24,1
Litva		15,9	17,4	16,2	20,8	22,3
Luksemburg	15,9	19,1	20,3	19,3	21,4	21,3
Madžarska	13,6	17	20,9	20	22	22,7
Malta			12,5	15,7	17,9	19,3
Nizozemska	14,6	15,2	17,4	18,6	20	20,8
Avstrija	18,4	22,7	24,3	22,1	22,9	23,5
Poljska	9,5	12,6	15,5	15,4	17,6	18,7
Portugalska	12,4	14,9	17,8	20	23,7	25,2
Romunija		13	16,3	15,6	19,7	21,1
Slovenija		14,8	16,4	15,5	19,8	21,8
Slovaška	11,1	14,4	16,7	16	16,6	16,3
Finska	11,6	13,6	17,6	19,8	22,2	23,8
Švedska	17,8	20,7	25,3	27,7	26,9	26,5
Vel. Britanija	18	20,5	23,3	24,1	24,3	24,3
Hrvaška				17	24,4	24,9
Makedonija					14,6	15,8
Turčija	6,4	8,2	8,4	7,1	8,3	8,9
Islandija		15	15,7	16,4	17,8	17,9
Liechtenstein	16,2	12,3	12,9	14,2	14,8	15,6
Norveška	14	20,4	23,3	25,2	23,5	22,4
Švica	12,3	17,3	20,9	21,3	22,7	23,3

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 85).

Če se bo EU želela uspešno soočiti s to socialno-ekonomsko transformacijo, bo morala predvsem povečati produktivnost in aktivirati vso razpoložljivo delovno silo. Nekatere članice EU-27 so že začele s pokojninskimi reformami, ki so naravnane predvsem k podaljševanju delovne dobe (torej k čim poznejšemu izstopu iz trga dela) in ustvarjanju

bolj fleksibilnih oblik dela, ki bi bile zanimive tudi za starejše (Eurostat Yearbook 2008, 78). **Zelena knjiga Evropske komisije »o soočanju z demografskimi spremembami in novo solidarnostjo med generacijami«** (ang. *Green Paper »Confronting demographic change: a new solidarity between the generations«*)¹⁶ poudarja, da bo morala EU-27 slediti naslednjim prioritetam:

- modernizacija socialnovarstvenih sistemov, povečanje deleža zaposlenih žensk in starejših delavcev, sprejemanje inovativnih ukrepov za dvig rodnosti in primeren menedžment selitev;
- zagotoviti ravnotežje med generacijami (čas, distribucija dobrin, prispevkov za socialno in zdravstveno varstvo);
- zgraditi nove mostove med različnimi življenjskimi obdobji, mladim omogočiti boljši in hitrejši dostop do zaposlitve, skrajšati čas študija.

Evropski parlament je zaskrbljen nad demografskimi napovedmi do leta 2050, kljub temu pa poudarja, da napovedi za petdeset let niso dokončne, ampak so resen opozorilni znak, na katerega je že danes treba poiskati odgovore, če želimo v prihodnosti ohraniti konkurenčnost, trajnostno gospodarstvo, socialno kohezijo, medgeneracijsko solidarnost in evropski socialni model (Resolucija EP 2008, 2).

2.2.4 Priseljevanje

Vse države članice EU-27 in kandidatke (z izjemo Turčije) trenutno ne dosegajo stopnje, s katero je zagotovljeno naravno obnavljanje prebivalstva, poleg tega ta v večini držav iz leta v leto pada. Če selitveni prirast evropskih držav, ki je postal osnova demografske rasti v skoraj vseh državah članicah EU, ne bi bil pozitiven,¹⁷ bi se število evropskega prebivalstva že zniževalo.

¹⁶ Zelena knjiga o soočanju z demografskimi spremembami in novo solidarnostjo med generacijami. COM (2005, 94). Dostopno prek: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0094en01.pdf (1. julij 2009).

¹⁷ V obdobju 1994–2006 se je prebivalstvo v EU-27 povečalo za 19 milijonov, od tega 15 milijonov oziroma 79 % na račun priseljevanja. V EU-27 imata samo Francija in Nizozemska stopnjo naravnega prirasta prebivalstva višjo od stopnje priseljevanja (Institute for Family Policies 2007).

Evropski parlament ugotavlja, da priseljevanje je in bo tudi v prihodnje eden izmed sestavnih delov demografije EU, kar bi lahko pozitivno prispevalo z gospodarskega, družbenega in kulturnega vidika. Zaradi tega poziva Komisijo, države članice in socialne partnerje k oblikovanju umirjenega in preišljenega pristopa k vprašanju priseljevanja, s katerim bi se zoperstavili ksenofobičnemu ali rasističnemu mišljenju in dejanjem ter spodbujali popolno in učinkovito vključitev migrantov v družbo.

Evropski parlament se kljub temu zaveda, da priseljevanje predvsem za regije, iz katerih se prebivalstvo izseljuje, pomeni priložnost za zajezitev negativnega učinka demografskih sprememb, zato poziva države članice, naj prepoznajo vključevanje migrantov kot strateško pomemben političen ukrep. Poleg tega Evropski parlament meni, da je treba politiko vključevanja okrepiti v državah članicah, da se bodo migranti lažje naseljevali v EU, in poudarja, da morajo države članice oblikovati politiko priseljevanja in jo uskladiti, in sicer tako, da bi priseljencem zagotovile enake življenjske in delovne razmere (Resolucija EP 2008, 10–11).

Na splošno se v »modernih« družbah, za katere je značilna neugodna starostna struktura pričakuje, da bodo migracije prevzele vlogo prebivalstvenega stabilizatorja in regulatorja. Zagotovo pa drži, da t. i. nerazvite države ne bodo večno neusahljiv vir dodatnega prebivalstva (Josipovič 2007).

2.2.5 Politični značaj problematike

Aktualni demografski procesi so zelo slaba napoved za Evropo. Nekateri raziskovalci demografskih procesov ocenjujejo, da bo zaradi takih demografskih trendov dolgoročno oslavljen položaj EU kot ekonomske in politične sile (Rajgelj 2007a, 5). Predvsem na politične probleme je že v začetku 40. let 20. stoletja opozorila Švedinja Alva Myrdal, svetovno znana proučevalka nizke rodnosti (Černič Istenič 1994, 14). O političnih problemih zaradi podobnih vzrokov se sprašujeta tudi D. E. Bloom in D. Canning (2006, 14–15). Černič Istenič (1994, 15) kot politični problem staranja prebivalstva omenja konformizem in konzervativizem. S staranjem prebivalstva se ustvarjajo ugodna tla za

razširitev in utrditev konformizma ter konzervativnih družbenih vrednot. Struktura volilnega telesa se vse bolj nagiba v prid starejših, zato se lahko upravičeno pričakuje, da bodo vrednote, stališča in mnenja starejših vedno močneje vplivala na izide volitev, pogosto v škodo mlajših generacij.

Političnega značaja je tudi vprašanje, kako poskrbeti za ohranjanje naroda. Rast prebivalstva je poleg dviga rodnosti možna tudi s priseljevanjem, vendar države članice EU na tem področju vodijo dvojno politiko. Z migracijsko politiko striktno omejujejo dotok tujcev, z drugimi javnimi politikami pa poskušajo povečati prebivalstvo. Na eni strani se torej zavedajo problema (pre)nizke rodnosti, na drugi strani pa omejujejo priseljevanje tujcev, kljub temu da se je prebivalstvo v EU-27 v zadnjih letih povečalo izključno na račun priseljevanja in ne na račun dviga rodnosti.

Zakonito priseljevanje sicer pozitivno vpliva na sestavo evropskega prebivalstva in je potrebno za ohranitev demografskega ravnovesja, vendar zgolj zakonito priseljevanje ni dovolj za boj proti progresivnemu staranju prebivalstva v EU, zato so potrebni ukrepi za povečanje rodnosti »domačega« prebivalstva. Pri tem je pomembno, da se države članice zavežejo, da bodo zagotovile spoštovanje načela enakosti med spoloma v javnem in privatnem sektorju, da bodo ščitile materinstvo, zagotovile socialno in ekonomsko podporo družinam in sprejele ukrepe, ki bodo ženskam in moškim omogočili lažje usklajevanje družinskega in poklicnega življenja (Resolucija EP 2008, 2).

Treba je omeniti tudi, da so posegi politike v družino največkrat ideološko opredeljeni (liberalizem skrajšuje materinski in starševski dopust, konzervativizem uvaja daljše dopuste, nasprotuje kontracepciji). Tipičen primer ideološke obremenjenosti je bil tudi poskus slovenske strategije za dvig rodnosti, ki je temeljila na dveh eksplicitnih ideologijah: na katolicizmu in nacionalizmu (Rener in drugi 2006).

Če se bo EU hotela učinkovito soočiti s težavami, ki jih demografske spremembe prinašaj, bodo potrebne prilagoditve mnogih javnih politik. Na področju rodnosti bi imele hitre spremembe zgolj »on-off« efekt in ne bi dosegle zelenih strukturnih sprememb v smislu večanja prebivalstvenega profila (Eurostat Yearbook 2008, 22). Z Zeleno knjigo o soočanju z demografskimi spremembami¹⁸ se je leta 2005 odzvala Evropska komisija, temu pa sledijo tudi mnogi drugi poskusi odpravljanja problema nizke rodnosti.

2.3 Utemeljitev izbora držav in kratek pregled stanja

Čeprav mednarodne konvencije že od začetka 20. stoletja poskušajo urejati skupno evropsko družinsko politiko, predvsem na področju starševskih nadomestil in varstva matere, države to področje še vedno urejajo vsaka po svoje (Neyer 2003, 169). Pri izbiri držav za primerjalno analizo smo se najprej namenili izbrati države po Esping Andersenovi (1990) klasifikaciji različnih sistemov držav blaginje iz leta 1990.¹⁹ Glede na dopolnitve sistema (Esping Andersen 2000 ter Kolarič in drugi 2002)²⁰ in kritike predvsem s strani feministk (glej Orloff 1993, 2002 in 2009), ki so najbolj očitne prav na področju družinske politike in razumevanja družine, smo države sicer izbrali iz petih modelov držav blaginje, poleg tega pa pri izboru držav upoštevali tudi stopnje rodnosti v posameznih državah ter dodali države, ki se trenutno (v času pisanja naloge) aktivno ukvarjajo s problemom rodnosti oziroma ga urejajo na zanimiv način.

¹⁸ S tem se je EU soočila s problemom staranja prebivalstva in nizke rodnosti. Gre za uporabo vseh razpoložljivih instrumentov za lažje usklajevanje med generacijami ter med poklicnim in družinskim življenjem. Poudarjena je solidarnost med generacijami, kjer se na eni strani pospešeno vlaga v mlade ljudi in na drugi spodbuja starejše ljudi k podaljšanemu aktivnemu življenju na trgu delovne sile (Zelena knjiga o soočanju z demografskimi spremembami in novo solidarnostjo med generacijami. COM (2005) 94). Dostopno prek: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0094en01.pdf (1. julij 2009).

¹⁹ Esping Andersen najprej predvidi tri različne sisteme držav blaginje: liberalni model, socialno-demokratski model in konservativno korporativistični model.

²⁰ Esping Andersen leta 1999 doda še katoliški oziroma sredozemski model države blaginje, Kolaričeva pa leta 2002 še etastični oziroma državno-socialistični sistem blaginje.

Stroge razdelitve držav blaginje se ne držimo tudi zaradi tega, ker se socialne politike, med njimi tudi družinska politika, v mnogih državah zaradi globalizacije ne razvijajo več v skladu z dosedanja usmeritvijo oziroma klasifikacijo države glede na model blaginje. Poleg tega je potrebno omeniti, da modeli držav blaginje sicer igrajo pomembno vlogo pri načrtovanju javnih politik, niso pa merilo oziroma zadosten pogoj za razlago določene politike (Rønsen in Skrede 2006, 53). Glavno vodilo pri izboru je bil torej zgoraj omenjen kriterij držav blaginje, poleg tega pa so nas zanimale tudi stopnje rodnosti in inovativne rešitve pri reševanju neugodnih demografskih razmer. Na podlagi tega v primerjalno analizo uvrščava naslednje države: Slovenijo, Madžarsko, Nemčijo, Nizozemsko, Švedsko, Veliko Britanijo, Francijo in Islandijo.

Tabela 2.12: Stopnje rodnosti po posameznih državah 1995–2005

Država/ Leto	Slovenija	Madžarska	Nemčija	Nizozemska	Švedska	Velika Britanija	Francija	Islandija
1995	1,29	1,57	/	1,53	1,73	1,71	/	2,08
2000	1,26	1,32	1,38	1,72	1,54	1,64	1,89	2,08
2005	1,26	1,31	1,34	1,71	1,71	1,78	1,94	2,05
2007	1,38	1,32	1,37	1,72	1,88	1,84*	1,98	2,09

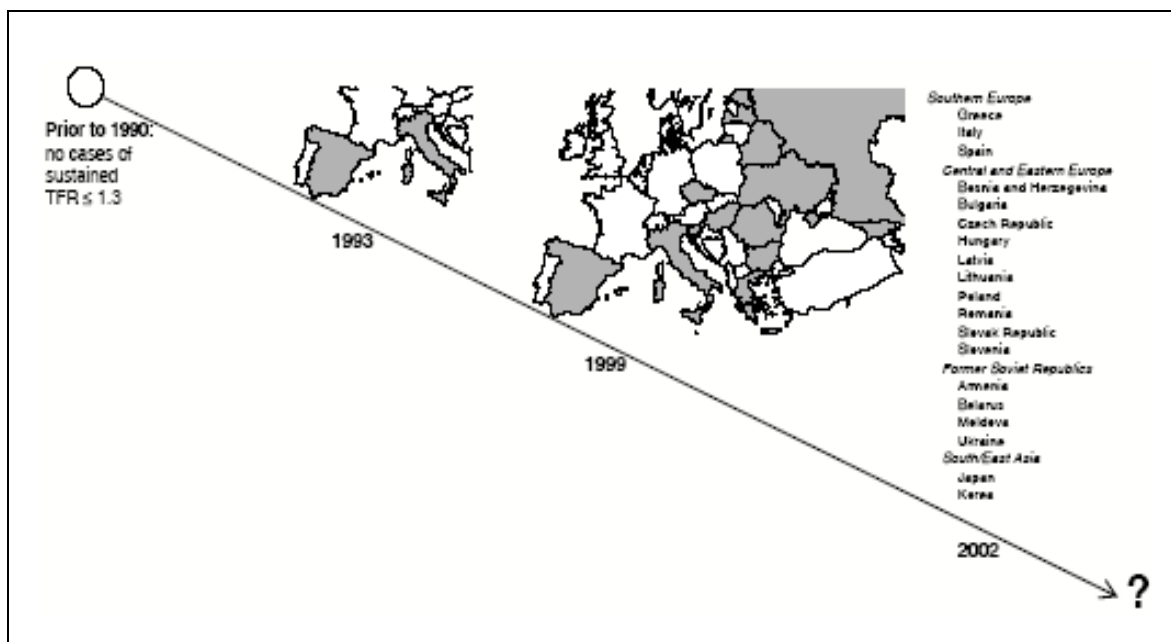
Vir: Eurostat 2007 in 2009 (* podatek je za leto 2006).

Iz zgornje tabele vidimo, da imata med izbranimi državami Slovenija in Madžarska najnižjo stopnjo rodnosti. V Sloveniji je bila stopnja rodnosti dolgo časa višja od stopnje rodnosti v mnogih evropskih državah. Od osemdesetih let 20. stoletja, ko je bila stopnja rodnosti 2,1, pa ta nenehno upada. Leta 2005 je bila stopnja rodnosti le še 1,26 ali najnižja med izbranimi državami. Le za odtenek višjo stopnjo rodnosti sta imeli leta 2005 Madžarska in Nemčija, leta 2007 pa ju je Slovenija že prehitela. Za Švedsko so značilna ciklična obdobja padanja in naraščanja stopnje rodnosti. V osemdesetih letih je imela Švedska najvišjo stopnjo rodnosti v Evropi, ki pa je začela padati v devetdesetih letih

(Kaufmann in drugi 2002, 469). Predvidevamo lahko, da je bila to delno posledica gospodarske krize v devetdesetih letih.

Visoko nad evropskim povprečjem je s svojo rodnostjo Islandija, kjer se je leta 2007 rodilo 2,09 otroka na žensko v rodni dobi. Švedska, Velika Britanija, Francija, Islandija in Nizozemska imajo stopnjo rodnosti nad evropskim povprečjem EU-27, ki je leta 2006 znašalo 1,53.²¹ Izmed izbranih držav je leta 2005 le Slovenija sodila v skupino držav, ki so jo Kohler, Billari in Ortega (2002, 641–681) poimenovali kot skupino držav z najnižjo nizko rodnostjo (ang. *lowest low fertility*). Vanjo spadajo države, ki imajo stopnjo rodnosti pod 1,3 otroka na žensko v rodni dobi (več v Kohler, Billari, Ortega 2006). Med možnimi kandidatki za uvrstitev v to skupino v prihodnosti sta po mnenju omenjenih avtorjev (2006, 27) še Madžarska in Nemčija.

Slika 2.2: Pojav in širjenje tako imenovane skupine držav z najnižjo nizko rodnostjo

Vir: Kohler, Billari in Ortega (2006, 2).

²¹ Podatki so povzeti po Eurostatu 2009.

V večini držav EU-27 je začela stopnja rodnosti po letu 2002 rasti. V obdobju 2002–2005 je upadla v Nemčiji, na Nizozemskem in na Portugalskem (Statistični urad Republike Slovenije 2007). Kljub pozitivnemu gibanju rodnosti v nekaterih državah v zadnjih nekaj letih je število prebivalstva, mlajšega od 15 let, v obdobju 1995–2005 v EU-27 v povprečju upadlo za 2,9 odstotne točke, v Sloveniji v enakem obdobju za 4,1 odstotne točke. Slovenija se po deležu prebivalstva, mlajšega od 15 let, uvršča na dno med državami članicami, saj je bilo po zadnjih podatkih Eurostata v Sloveniji januarja 2005 14,4 % otrok mlajših od 15 let. Manj sta jih imeli le še Italija (14,1 %) in Bolgarija (13,8 %), največ pa jih je bilo na Irskem, kjer so predstavljali več kot petino (20,7 %) prebivalstva. Po podatkih Združenih narodov se bo do leta 2050 znižal delež otrok po vsem svetu, saj bodo mlajši od 15 let tudi v svetovnem merilu predstavljali manj kot petino vsega prebivalstva (Statistični urad Republike Slovenije 2007).

2.4 Raziskovalna vprašanja

Raziskali bomo:

- kako lahko družinska politika s svojimi ukrepi vpliva na rodnost;
- kako lahko na rodnost vplivajo tudi ukrepi drugih javnih politik, natančneje politika usklajevanja dela in družine ter politika enakih možnosti (varnost zaposlitve, usklajevanje družinskega in poklicnega življenja, varstvo otrok, enakopravnost med spoloma);
- kako države spodbujajo rojstvo drugega in vsakega naslednjega otroka.

Pri primerjalni raziskavi sva se odločili za policy analizo, torej analizo, ki ima po Lasswellu (1964) tako deskriptivno naravo (znanje o političnem odločanju) kot tudi preskriptivno naravo (znanje za politično odločanje). Flere (2000, 54) tovrstno raziskavo uvršča med eksplikativne (razlagalne) raziskave, pri kateri gre za razlago povezav med pojavi, lahko pa bi jo po njegovi definiciji uvrstili tudi med akcijsko raziskavo, saj ima

hkrati dve nalogi: spoznanje situacije in sociološko intervencijo.

Gre tako za kvantitativno kot kvalitativno raziskavo, v katero je vključenih več držav in številni indikatorji, ki naj bi vplivali na stopnjo rodnosti. Glede na število obravnavanih držav in indikatorjev gre torej za »large N« študijo (Ragin, v Kohn 1989, 58). Poleg tega lahko rečemo, da je nereaktivna (Glover, v Hantrais in Mangen 1996, 28) (analiza obstoječe statistike, sekundarna analiza) raziskava, ki se opira na že zbrane podatke mednarodnih organizacij in predhodnih raziskav na to temo. Cilj raziskave je opisati stanje in ugotoviti vpliv političnih ukrepov na rodnost.

V analizi bova uporabljali tako kvalitativne kot kvantitativne metode:

- analiza primarnih virov (zakonodaja, strategije, programi);
- analiza sekundarnih virov (dostopna literatura, članki, dosedanje raziskave in analize na obravnavanem področju);
- analiza statističnih podatkov (Eurostat, OECD, UNECE, nacionalni statistični uradi izbranih držav idr.);
- primerjalna analiza, s katero bova skušali iz prej obravnavanih virov in podatkov ugotoviti njihov vpliv na rodnost in izluščiti tiste politične ukrepe, ki so se v obravnavanih državah izkazali za pozitivne in vredne posnemanja.

Ena izmed omejitev naloge, ki se je pokazala med delom, je bila težava primerljivosti podatkov. Zagotovo bi iz nacionalnih arhivov in statistik pridobili največ iskanih podatkov, vendar Anderson (v Hantrais in Menggen 1996, 108) meni, da so ti za mednarodno primerjalno raziskavo neprimerni (problemi metodologije, klasifikacij, definicij, zbiranja podatkov). Ker vseh podatkov nismo dobili iz baz mednarodnih organizacij, smo stanje poskušali prikazati tudi s pomočjo podatkov nacionalnih statističnih uradov, vendar smo na morebitna neskladja v metodologiji posebej opozorili, prav tako pa smo skušali opozoriti na funkcionalno neenakovrednost podatkov. Pri analizi že opravljenih raziskav smo bili pozorni na raziskovalčev cilj, njegov miselni okvir in vrednostni sistem (Hantrais in Menggen 1996, 9), saj lahko ti dejavniki na tako občutljivem področju, kot je rodnostno obnašanje, pomembno vplivajo na izid raziskave.

3 DRUŽINA IN DRUŽINSKA POLITIKA

3.1 Družina

Pri poskusu opredelitve družinske politike je treba najprej definirati, kaj je **družina**. Družine, v katerih živimo z redkimi izjemami prav vsi ljudje od rojstva do smrti, družbene znanosti ne znajo jasno definirati (več v Rener in drugi 2006, 13–26). Vzrok najbrž tiči v tem, da poznamo toliko različnih tipov družin (jedrna, razširjena, reorganizirana ipd.) s tako protislovnimi ureditvami in nenehnim spreminjanjem družinskega življenja, da jih ni mogoče strniti v eno samo jasno in preprosto definicijo.

Poleg tega se pojem družine med državami razlikuje tudi zaradi zgodovinskih, verskih in razvojnih razlik med njimi (Drew in drugi 1998, 2). Če torej upoštevamo tisto, kar je skupno in bistveno za vse te raznolike družinske ureditve, pridemo do sklepa, da družino ustvarjajo otroci. »Kjerkoli se otroci rodijo in živijo skupaj z najmanj dvema generacijama ljudi, ki so krvno ali tesno življenjsko povezani, lahko govorimo o družini,« meni Bergantova (1981, 8–9). Otroci so torej tisti element, ki družine razlikuje od partnerskih zvez, zakonske zveze, gospodinjstva in sorodstva (Rener in drugi 2006, 16–17). Otrok kot osrednji člen družine se pojavlja tudi v definicijah Nowotnyja, Fuxa in Pinnellija (v Rener in drugi 2006, 16), ki pravijo, da »družino definiramo kot skupino oseb, ki živi v skupnem gospodinjstvu in jo sestavljata vsaj en otrok in vsaj ena odrasla oseba ter je med seboj povezana z zakonsko zvezo ali s kohabitacijo in starševskim razmerjem«. S poskusom definicije se je spopadla tudi Organizacija združenih narodov (OZN) in sprejela uradno razlago, da »družino predstavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka/e in je kot taka prepoznana v zakonodajah ali v običajih držav članic« (Organizacija združenih narodov 1992). Pri tem velja opozoriti, da se statistične definicije²² pogosto razlikujejo od socioloških in družino pogosteje vidijo v

²² Naša statistična definicija družine podobno kot definicija Eurostata zajema tudi skupnosti brez otrok:
»Družina je življenjska skupnost oseb v okviru zasebnega gospodinjstva. To je:
– življenjska skupnost staršev (obeh ali enega) in neporočenih otrok, ki živijo z njima oziroma z enim od staršev. Starost otrok ni omejena, vendar pa le-ti nimajo svoje družine oziroma ne živijo v

luči gospodinjstva, ki pa ne vključuje nujno tudi otrok (Hantrais 1995, 82).

OZN nadalje predlaga tudi tipologijo družin, in sicer na:

- jedrne družine (biološke in socialne jedrne družine staršev in otrok, enostarševske družine in adoptivne družine),
- razširjene družine (tri- in večgeneracijske družine, poligamne razširjene družine in plemenske razširjene družine) in
- reorganizirane družine (dopolnjene ali vzpostavljene družine, življenje v skupnostih in reorganizirane družine istospolnih partnerjev) (v Rener in drugi 2006, 16).

Renerjeva (Rener in drugi 2006, 17) pa meni, da bi bilo glede na družinske življenjske aranžmaje v našem okolju smiselno razlikovati le med:

- jedrnimi družinami (dvostarševske družine, enostarševske družine in reorganizirane družine) in
- razširjenimi družinami (klasične razširjene družine in razpršene razširjene družine oz. družine, ki so geografsko ločene, vendar vzdržujejo redne sorodniške stike in si nudijo vzajemno oporo).

Družina je bila vedno središče človekovega življenja in predmet razmišljanj, teorij in predlogov za spremembe. Družinske norme so se spreminjale skupaj s krščanskimi doktrinami, nato z reformacijo in protireformacijo. V 19. stoletju je nastalo gibanje, katerega cilj je bil popraviti krivice, ki jih je povzročil razvoj industrijskega kapitalizma. Pri tem so imeli svojo vlogo reformatorji, katerih interesi so spodbudili širše razmišljanje o položaju žensk v družbi in začetke modernega ženskega gibanja. Osrednji lik v tem razvoju je bil prav gotovo Frederick Engels, ki je leta 1884 napisal *Izvor družine, privatne lastnine in države* (Goody 2003, 211–212).

zunajzakonski skupnosti;
– življenjska skupnost moškega in ženske, ki sta sklenila zakonsko zvezo;
– življenjska skupnost partnerjev, ki živita v zunajzakonski skupnosti« (Statistični urad RS, Statistična terminologija. Dostopno prek: <http://terminologija.stat.si/sustat/okvir.asp> (27. november 2008).

Evropska družina izvira iz klasičnih sredozemskih civilizacij Grčije in Rima na jugu, pa tudi iz germanskih in keltskih plemenskih družb na severu in zahodu celine. V obeh vejah so se izoblikovala stališča, pomembna za družino v poznejši Evropi (zlasti rimsko družinsko pravo in bilateralno²³ oziroma krvno določanje sorodstva in poudarjanje individualizma pri germanskih plemenih) (Goody 2003, 12). Na družinske strukture sta torej vplivali obe kulturi, velik vpliv nanje pa je imelo tudi krščanstvo. Cerkev je v času pokristjanjevanja vpeljala številne spremembe, ki so preoblikovale zgodnejše vzorce družinskega življenja (Goody 2003, 12). Goody (prav tam) ugotavlja nekatere skupne značilnosti družine, sorodstva in zakonske zveze v Evropi:

- v zgodovini človeštva skoraj ne poznamo družbe, kjer ne bi bila pomembna jedrna družina, ki je v večini primerov sstanujoča skupina;
- družina je bila v praksi pogosto monogamna (temeljna produkcijska in reprodukcijska enota je namreč razmeroma majhna);
- tudi tam, kjer so obstajale unilinearne²⁴ potomstvene skupine, so krvne (bilateralne) vezi vedno določali po obeh starših;
- ni družbe, v kateri vez med materjo in otrokom (pri veliki večini tudi med očetom in otrokom) ne bi bila tako čustveno kakor juralno²⁵ pomembna.

Na podlagi teh ugotovitev avtor sklepa, da **temeljne ali jedrne družine**²⁶ ni izumila Evropa in še manj kapitalizem. Evropa tudi ni izumila ne otroštva ne naklonjenosti med možem in ženo ali med otroki in starši, čeprav številni trdijo drugače. Starši so vedno in povsod žalovali za svojimi otroki in zakonska partnerja drug za drugim. Žalovanje in naklonjenost sta univerzalna, prav tako je univerzalna skrb za otroke v zakonski skupnosti, čeprav jo določajo bolj ali manj izključne spolne in zakonske pravice (Goody 2003, 13–15).

²³ Bilateralen se nanaša na razmerja, izpeljana iz obeh staršev (Goody 2003, 247).

²⁴ Kadar je razmerje izpeljano samo po moških ali samo po ženskah (Goody 2003, 251).

²⁵ Juralen se nanaša na družbeno normo, ki je formalno, a ne sodno sankcionirana, npr. običaj (Goody 2003, 248).

²⁶ Nuklearno ali elementarno družino (ang. *nuclear or elementary family*) sestavljajo oče, mati in otroci. Strogo vzeto ima posameznik dve taki družini, orientacijsko (tisto, v kateri se rodi) in prokreacijsko (ko ima otroke) (Goody 2003, 248). Z nuklearno družino v sociologiji družine pojmuje družinsko formo oziroma organizacijo družinskega življenja heteroseksualnega, poročenega ali neporočenega para z otrokom oziroma otroki. Gre za samostojno, od ostalih vertikalnih in horizontalnih sorodstvenih in družinskih mrež fizično oziroma prostorsko ločeno rezidenčno enoto (Renner in drugi 2008, 35).

Talcott Parsons (v Goody 2003, 214) meni, da je majhna jedrna družina odločilnega pomena ne le za ekonomsko sfero, temveč za moderno²⁷ življenje nasploh. Staršem omogoča, da posvetijo dovolj ljubezni in energije v svoje maloštevilne otroke, hkrati pa omogoča družinski enoti dovolj mobilnosti, da si zagotavlja najboljše razpoložljivo delo. Majhna jedrna družina je po njegovem mnenju funkcionalno primerna za kapitalizem.

3.1.1 Spremembe pri pojmovanju nuklearne družine

V zahodnem svetu se je uveljavil stereotip, da se spolni odnosi, vzajemna pomoč, vzreja in vzgoja otrok odvijajo v jedrni ali nuklearni družini. Pri tem je treba opozoriti, da je to v veliki meri le idealna predstava o družinskem življenju in se pogosto razlikuje od tega, kako posamezniki in posameznice dejansko živijo. Ker je bila tovrstna predstava v razmišljanju zahodnega sveta vsaj vse do petdesetih let 20. stoletja tako močno zakoreninjena, so se vsa druga družinska razmerja opredeljevala v odvisnosti od te »definicije«. Druge družinske oblike so se zato dojemale kot nenavadne, odklonske ali celo patološke.

Znotraj EU tradicionalna nuklearna družina, ki naj bi jo sestavljala dva odrasla z odvisnim otrokom, pri čemer je oče edini hranitelj (ang. *breadwinner*) družine, dramatično izginja. Pogoste postajajo družine z dvema hraniteljema oziroma eno in pol hraniteljski sistemi družin in enostarševske družine. Takšne spremembe v družini vodijo do tega, da je bolje govoriti o družinah kot o družini (Drew in drugi 1998, 1).

Danes klasična idealna družina po opredelitvi Talcotta Pasonsa (poročen par, mati gospodinja, oče zaposlen, dva otroka) predstavlja le še petino vseh družin v Evropi, v Sloveniji se je leta 2007 kar polovica vseh otrok rodila materam, ki niso bile poročene (Eurostat 2007), družinsko življenje postaja izredno raznovrstno in govorimo lahko o pluralizaciji družinskega življenja in družinskih oblik. Družine se spreminjajo tako po

²⁷ V socioloških razpravah je modernizacija nasprotje tradicionalnemu in uteleša individualne vrednote kot nekaj, kar se razlikuje od kolektivnih vrednot, svobodo pa kot nekaj, kar se razlikuje od navade in prisile (Goody 2003, 214).

spolni kot starostni strukturi, spreminjajo se družinske vloge in delitev družinskega dela, drugačni so tudi družinski poteki (Švab v Rener in drugi 2006, 63). Vedno bolj sprejete in manj odklonske danes postajajo številne oblike družinskega življenja (istospolna partnerstva, enostarševske družine, reorganizirane družine ...), to pa vse večje dileme prinaša tudi v definiciji pojma družina. Renerjeva (2006, 26) je prepričana, da bi bilo zato v prihodnje bolj smiselno razprave o družini usmeriti v to, kar družine počnejo in kar v družinah počnemo, saj bo tako najbrž lažje presojati, kaj družine sploh so in kako jih razvrščati.

Zaradi sprememb oblik družinskega življenja se številni sociologi tudi sprašujejo, ali ni nemara družina v krizi. Pesimistični pogledi na to so prepričani, da so spremembe v družini odraz moralnega propada, pomanjkanja družbene stabilnosti, solidarnosti in sebičnega individualizma, bolj optimistične razprave pa modernizacijo družine vidijo kot proces individualizacije, v katerem so ljudje osvobojeni trajnih zvez in pogodb in lahko oblikujejo svoja življenja v različnih povezavah bolj odprtega in demokratičnega značaja (Williams 2004, 24). Renerjeva (2006, 21) pa se sprašuje, ali je to le kriza ideološkega pogleda na to, kaj naj bi bila idealna družina, in ali je idealna družina sploh kdaj obstajala. Leonardova in Hood Williams (1988, 35) v zgodovinskem pregledu odzivov na krizo družine zapišeta, da se vprašanja o krizi družine postavljajo že najmanj zadnjih 200 let. Tudi Renerjeva (2006) meni, da se o krizi družine razpravlja ciklično, na dan pride ob gospodarski recesiji, upadanju števila rojstev oziroma prebivalcev, ob politični nestabilnosti ter je dobro orodje države in njenih inštitucij za preusmerjanje pozornosti in valjenje krivde na državljane. Kljub temu pa družina še vedno ostaja pomembna celica družbe in kljub temu da mnogi razmišljajo tudi o propadu družine, po mnenju Švabove (v Rener in drugi 2006, 26 in Švab 2001) nič ne kaže na to.

Demografskim spremembam (staranje prebivalstva, nizka rodnost), spremenjenim razmeram na trgu dela (vse večja prisotnost žensk na trgu dela)²⁸ in številnejšim oblikam družinskega življenja (enostarševske družine, porast ločitev, reorganizirane

²⁸ Povečanje deleža ločitev in števila enostarševskih družin je pripeljalo do tega, da je ekonomska aktivnost žensk postala nuja (Drew in drugi 1998, 2).

družine) se prilagajajo tudi družinske oziroma socialne politike (denimo izboljšanje sistema otroškega varstva in varstva starejših, delo s krajšim delovnim časom, enakopravnost moških in žensk pri skrbi za otroke, večje pomoči enostarševskim družinam).

3.2 Družinska politika

Družinska politika je po mnenju Črnak Megličeve (1994, 65) stara toliko kot družina sama. Vse družbe v zgodovini so namreč imele neke vrste družbeno regulacijo v odnosu do družine, posebej organizirana družinska politika pa se je začela postavljati s sodobno delitvijo dela, industrializacijo in urbanizacijo družbe oziroma takrat, ko je s pomočjo teh procesov prišlo do atomizacije družine in pojava nuklearne družine. Družba si namreč ni mogla več privoščiti, da bi prokreacijo in skrb za otrokov razvoj prepustila slučaju (Boh 1990). V sodobnem pomenu se je družinska politika tako razvila na prehodu v industrijsko družbo, za začetek družinske politike pa lahko označimo leto 1601, ko so sprejeli angleški zakon za revne (ang. *Poor Law*). Nato so se posegi družbe oziroma države v družino (sicer zelo odvisno od države do države) le še stopnjevali, do razlik pa je prihajalo zaradi različne ekonomske, politične, kulturnovrednostne in gospodarske razvitosti posameznih držav. Razvoj družinske politike bi lahko tako po Renerjevi (1990) razdelili v tri osnovne razvojne kategorije. Prvi **karitativno asistencialni model** je prevladujoč tip med 18. in 19. stoletjem in označuje rezidualen tip odnosov, ki ga označuje vloga cerkve, njene intervencije pa so bile usmerjene v socialno šibke družine. Sledi **ekonomski model socialne varnosti**, ki se nanaša na vse družine, ki naj bi jim država zagotovila ustrezen materialni standard. Uveljavil se je v prvi polovici 20. stoletja, njegovi ukrepi pa so predvsem namenjeni nižjim in nižjim srednjim socialnim slojem. Zadnji je **institucionalni model države blaginje**, ki je za razliko od predhodnih modelov usmerjen k vsej populaciji. Slednji uveljavlja delovanje kompleksnih mehanizmov globalne redistribucije virov in zagotavljanja storitev univerzalnega, neselektivnega značaja. Osnoval se je v petdesetih letih 20. stoletja, v prihodnjih desetletjih pa so ti elementi postopoma začeli prehajati v institucionalizirane družinske politike.

Po Stropnikovi (1997, 12) je družina primarni skrbnik otrok,²⁹ ki je bila skozi zgodovino deležna pomoči ožje lokalne skupnosti. Ta pomoč je temeljila na vzajemnosti in solidarnosti, ki se je realizirala med člani skupnosti. Širša družbena skupnost je začela postajati pomemben dejavnik pri skrbi za otroke šele po vzpostavitvi tržnega gospodarstva, ki je sprožilo zaposlovanje žensk izven doma. Začele so se razvijati številne oblike družbene skrbi za otroke, ki zvišujejo blaginjo otrok in lajšajo staršem njihovo odgovorno vlogo. V najširšem pomenu obsega družbena skrb za otroke in družine naslednje elemente:

- zagotavljanje socialnega minimuma;
- denarno nadomestilo v času porodniškega dopusta;
- enkratno denarno ali naturalno pomoč ob rojstvu otrok;
- otroške dodatke;
- davčne olajšave za otroke in nižje obdavčevanje dobrin, namenjenih otrokom;
- organizirane in subvencionirane programe predšolske vzgoje;
- razne druge oblike družbene pomoči družinam z otroki (subvencioniranje stanarin, brezplačne zdravstvene storitve za otroke, brezplačno izobraževanje otrok, skrb za prizadete otroke ipd.);
- uresničevanje otrokovih pravic, preprečevanje zanemarjanja otrok itd. (Stropnik 1997, 12).

V ekonomski in socialni pomoči države družinam z otroki se odražajo osnovne vrednote in stališča družbe glede odgovornosti staršev, enakosti spolov ter komplementarnosti vlog družine, države in zasebnega sektorja na področju blaginje otrok in njihovih družin (Stropnik 1997, 12–13).

²⁹ Pri tem poudarjamo, da funkcija družine ni zgolj skrb za otroke, ampak ima tudi druge naloge (npr. skrb za partnerja, za starejše ...) Parsons funkcije družine, ki so skupne vsem kulturam, deli na dva dela: na socializacijo v zgodnjem otroštvu in na stabilizacijo odraslih osebnosti (v Haralambos in drugi 1999, 330). Bergant (1981, 10) funkcije družine opiše takole: biološkoreproduktivna (nadaljevanje rodu), gospodarska (skrb za materialne potrebe družine), pravno-varstvena, kulturno-vzgojna in čustveno-vrednotna. Švab (2001, 80) pa ugotavlja, da je družina čedalje bolj osredotočena okrog tipično modernih funkcij, ki so reproductivne in terapevtske.

Glede na opredelitev družine in vloge oziroma odnosa države do nje lahko opredelimo družinsko politiko kot »zbir pravnih norm, dejavnosti in ukrepov države, ki želi na ta način ustvariti ustrezne razmere za družinsko življenje. To so razmere, ki mladim parom omogočajo, da si ustvarijo družino in lahko ustrezno delujejo ter izpolnjujejo svoje pomembne družinske in družbene vloge« (Boh 1993, 221). Po razumevanju slovenskega ministrstva za delo, družino in socialne zadeve³⁰ pa je družinska politika celota socialnih, ekonomskih, pravnih, pedagoških, zdravstvenih in drugih ukrepov, ki jih država izvaja za večjo kakovost življenja družin in posameznih družinskih članov.

Na ravni EU je bilo že kar nekaj poskusov skupne in univerzalne definicije družinske politike in če se zatakne že pri definiciji družine same, je jasno, da bodo težave pri skupni definiciji družinske politike še večje. Leta 1978 sta S. Kamerman in A. Kahn (v Hantrais 1995) na podlagi raziskovanja v družine usmerjenih politik v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja predlagala obsežno definicijo, ki pod pojmom družinske politike razume »vse tisto, kar vlada počne za in proti družini«. Konec osemdesetih let je Evropska opazovalnica nacionalnih družinskih politik predlagala še eno splošno definicijo, s katero je družinsko politiko opredelila kot vse vladne ukrepe, ki »posegajo v družino oziroma vplivajo nanjo« (v Hantrais 1995, 91).

Kljub temu velja opozoriti, da celostna definicija družinske politike na evropski ravni zaenkrat ne obstaja, saj je zaradi različnih nacionalnih usmeritev in obravnav družinske politike zelo težko doseči skupno soglasje (Hantrais in Letablier v Rajgelj 2007a, 64). Čeprav domala vse države (vlade) poznajo, uvajajo in izvajajo ukrepe, ki posegajo v družino oziroma vplivajo nanjo, nimajo vse eksplicitno izražene družinske politike (obstoj samostojnega ministrstva za družino, jasne družinske politike) ali pa z leti menjajo njeno eksplicitno in implicitno določenost (Švedska). Ločevanje družinskih politik na eksplicitno in implicitno sta leta 1978 prva vpeljala Kamermanova in Kahn, poleg omenjenih pa uvajata tudi izraz neobstoječe družinske politike (ang. *non exist at all*) (v Kaufmann in drugi 2002, 430). Pod eksplicitno družinsko politiko razumeta

³⁰ Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/druzina/ (31. julij 2009).

vsestransko družinsko politiko, v kateri država prevzema odgovornost za varstvo in podporo družin, Kaufmann (2002, 432) pa dopolnjuje, da je o eksplicitni družinski politiki mogoče govoriti, ko sta izpolnjena dva pogoja. Prvi pogoj je določena stopnja institucionalne avtonomije, to je obstoj specifičnega ministrstva, ki se ukvarja z družinskimi zadevami, in obstoj organizacij ali raziskovalnih inštitutov, ki sledijo družinski problematiki. Drugi pogoj je prisotnost političnega diskurza, osredotočenega na družine. Ukrepi, ki jih država izvaja v ta namen, so torej namenjeni pomoči družinam in ne pomoči posameznikom, denimo ženskam ali otrokom.

V nasprotnem primeru, torej o implicitni družinski politiki, pa lahko po mnenju Kaufmanna (2002) govorimo tedaj, ko v določeni državi obstajajo politični ukrepi, ki jih je mogoče razumeti v smislu lajšanja ali reševanja družinskih problemov, vendar ti niso uzakonjeni kot družinska politika, ampak so znotraj drugih, ponavadi socialnih politik. V skladu s tem tudi ne obstaja specifično ministrstvo, ki bi se ukvarjalo z družinsko politiko. Ko so elementi družinske politike še bolj okrnjeni, pa lahko po mnenju Kamermanove in Kahna (v Kaufmann 2002, 430) govorimo o neobstoju družinske politike – gre za države, ki ukrepov za pomoč družinam ne poznajo ali pa so ti ukrepi zelo okrnjeni. O kategorizaciji družinskih politik na podoben način (eksplicitna, implicitna in negativna družinska politika) govori tudi Franz Schultheis (v Hantrais 1995, 92).

Namen družinske politike je izboljšati kvaliteto življenja družin, med drugim s prerazdelitvijo dohodka v korist družin z (več) otroki. Zaradi tega so ukrepi družinske politike praviloma univerzalni (upravičenci so vse družine z otroki), čeprav so prejemki družin z določenimi posebnostmi (večje število otrok, otroci z motnjami v razvoju, nizek dohodek, enostarševske družine ipd.) pogosto višji. Od modela socialne politike³¹ v

³¹ Glede na različne ukrepe se države uvrščajo tudi v različne modele. Gauthierjeva (v Kaufmann in drugi 2002, 335–336) je leta 1991 v svoji raziskavi upoštevala višine finančnih transferjev družinam in pomoči zaposlenim materam v državah OECD. Na podlagi rezultatov teh dveh kriterijev je države razdelila v štiri modele:

- »pro-family/pro-natalist« model, v katerem so države, ki namenjujejo visoke finančne transferje družinam in imajo zelo dobro razvit sistem dnevnega varstva otrok (Francija);
- »pro-family« neintervencionistični model, v katerem je družinsko življenje zasebna zadeva in zato namenjujejo malo finančnih transferjev družinam ter imajo slabo razvit sistem dnevnega varstva otrok

posamezni državi so odvisni tako prerazdelitveni ukrepi ekonomske, družinske in socialne politike kot tudi odločitev glede tega, ali bodo prevladovale univerzalne ali selektivne pravice prebivalstva (Stropnik 1997, 13).

Osnovni namen družinske politike je v največji možni meri³² odpraviti »kaznovanje« družin, ker imajo otroke, še zlasti, če jih imajo več, s tem, da se jim delno nadomestijo izdatke za vzdrževanje otrok. V aktivni družinski politiki se med drugim odraža razumevanje in posluh za dejstvo, da predstavljajo stroški za otroka breme za mlado (še posebej enoroditeljsko) družino, ki je v enem od ekonomsko najbolj ranljivih obdobj. Na splošno namreč velja, da imajo družine z otroki bistveno nižjo življenjsko raven od drugih gospodinjstev. Zato je pomoč države pri blaženju neugodnih ekonomskih posledic za družino v obdobju, ko vzdržujejo otroke, zelo pomembna (Stropnik 1997, 13).

Družinska politika na razne načine preprečuje, da bi bili starši (predvsem ženske) v deprivilegiranem položaju, zato ker imajo in morajo vzdrževati in vzgajati otroke. Istočasno preprečuje tudi negativne posledice zaposlitve obeh staršev za otrokovo zdravje, razvoj in splošno dobrobit. Oblikovanje konkretnih ukrepov je zato v veliki meri odvisno od odločitev žensk glede zaposlovanja izven doma in to še zlasti v času, ko imajo predšolske otroke. Pri tem družinska politika izhaja iz dejstva, da se starši zaposlujejo zato, da bi svojim družinam omogočili preživetje oziroma višjo življenjsko raven ter da bi s tem prispevali tudi k splošni ekonomski in socialni blaginji v družbi.

Družinska politika naj bi nevtralizirala ali vsaj ublažila negativni vpliv psiholoških, socialnih in ekonomskih ovir za ustvarjanje družin in rojevanje (želenega) večjega števila otrok. Ekonomske ovire je relativno lahko odpraviti, če je v neki družbi dovolj volje in

(Velika Britanija);

- »pro-egalitarian« model, v katerem je poudarek na enakosti med spoloma, kvaliteti izobraževanja otroka z dobro razvito infrastrukturo na zelo visoki ravni (Švedska);
- »pro-traditional« model, v katerem je poudarek na tradicionalnem družinskem življenju, kjer ženska doma skrbi za družino, in ima zelo slabo razvit sistem dnevnega varstva otrok. Samo za tradicionalne oblike družine država namenja visoke finančne transferje (Nemčija). Tako kot v ostalih klasifikacijah so tudi v tej prisotni hibridi, ki se uvrščajo v več modelov hkrati.

³² To je odvisno od materialnih možnosti družbe in doseženega soglasja glede tega, koliko dohodka je možno in primerno prerazdeliti v korist družin z otroki (Stropnik 1997,13).

sredstev. Veliko težje je vlivati na psihološke in socialne ovire. Vmešavanje lahko pomeni ogrožanje možnosti za prosto izbiro, ki bi jo morali pari imeti. Vpliva ukrepov družinske politike ni možno točno kvantificirati, toda ni dvoma, da imajo ti ukrepi posreden vpliv tudi na demografska dogajanja in pogoje. Höhnova (v Stropnik 1997, 14) navaja pogosto prepričanje, da imajo posredni ukrepi veliko večji vpliv na rodnost kot eksplicitni ukrepi prebivalstvene politike.

Država sicer pri svoji pozitivni intervenciji ne sme biti vsiljiva in v imenu posameznika ne sme odločati o tem, kaj je zanj najboljše. Primerna družinska politika daje družinam možnost izbire in usklajevanja profesionalnih in družinskih obveznosti. To pomeni, da vsebuje primerno dolg in plačan porodniški dopust, finančno pomoč pri vzdrževanju otrok, ustrezno podporo materam, ki želijo ostati doma z otroki, kakoosten in cenovno dostopen sistem predšolske vzgoje, fleksibilno politiko zaposlovanja ... Idealna družinska politika je kombinacija vladnih programov v prid družinam, ki pa niso pretirano ekonomsko breme za družbo (Stropnik 1997, 15).

Skrbno načrtovanje družinske politike zato ni pomembno le za blaginjo in kakovost življenja vsakega posameznika in vsake posamezne družine, ampak za celoten razvoj družbe.

Družinska politika ima torej mnogo širše in celovitejše cilje, in sicer ustvariti materialne razmere za zadovoljevanje stanovanjskih potreb družin:

- ustvariti ustrezne razmere za rojstvo otrok;
- ustvariti razmere za najugodnejšo rast, razvoj in izobraževanje mladih, novih generacij;
- ustvariti razmere za harmonično usklajevanje ženinih družinskih in delovnih obveznosti;
- pomagati pri oblikovanju zelenih družinskih odnosov, ki pomembno vplivajo na delovne odnose in delo;
- oblikovati odnose med družino, državo in družbenimi institucijami, ki jih družina potrebuje (ustanove za predšolsko vzgojo in varstvo, šole, zdravstvene institucije,

socialni domovi), saj brez teh institucij in ustanov družina danes ne more zadovoljiti vseh svojih potreb;

- pomagati in posredovati pri izpolnjevanju osnovnih funkcij v družinah, ki tega ne zmorejo same, pa naj gre za materialne ali nematerialne (zdravstvene, socialne) vzroke (Boh 1993, 221).

Sem spadajo predvsem družine z večjim številom otrok, enoroditeljske družine in družine z otroki s posebnimi potrebami.

3.2.1 Družinska politika »versus« prebivalstvena politika

Oprelitev odnosa med družinsko in prebivalstveno politiko ni enostavna. Prva težava je v tem, da niti družinska niti prebivalstvena politika nimata strogo definiranega polja, kot ga ima denimo zdravstvena politika. Družina in prebivalstvo, tako kot človeštvo nasploh, posredno ali neposredno zadevata vsako politiko.³³ Z vsemi politikami in njihovimi posameznimi ukrepi torej, posredno ali neposredno, vplivamo na družino in ustvarjamo razmere za razvoj prebivalstva. Vplivamo na sklepanje zakonskih zvez, na rojstva in smrti. Lahko bi celo rekli, da vse to, kar počne država, na določen način vpliva na družino na eni in na demografsko situacijo na drugi strani (Boh 1989, 107–108). Včasih se obe politiki uporabljata kot sinonima. To se dogaja zlasti takrat, ko se želi omejiti število rojstev s politiko načrtovanja družine (Boh 1989, 114).

Prebivalstvena politika se lahko udejanja samo v odnosu med politikami in prek drugih politik, ki imajo posreden ali neposreden vpliv na razvoj prebivalstva. Med temi politikami je prav gotovo na prvem mestu družinska politika. Cilji družinske politike³⁴ pa

³³ Družino in prebivalstvo tako ali drugače prizadenejo ukrepi v zdravstveni, zaposlovalni in drugih politikah.

³⁴ Družinska politika je usmerjena k družini, ki jo sestavljajo starši in otroci, njen osnovni cilj pa je s svojimi ukrepi izboljšati kakoost življenja družin. Lahko bi rekli, da si v vseh družbah (to še posebej velja za države blaginje), starši in država delijo stroške za otrokovo vzgojo in izobraževanje. Otroške dodatke in različne oblike pomoči družini poznajo vsi, razlikujejo se le v obliki in obsegu. Družinska politika torej preko svojih instrumentov (in ob pomoči drugih politik, ki niso eksplicitno družinske) ureja materialni, socialni in pravni položaj družine in tako ustvarja možnosti za rojstvo in varno otrokovo življenje na eni in za kontinuirano reprodukcijo na drugi strani (Boh 1989, 108–110).

niso tudi cilji prebivalstvene politike³⁵ in ukrepi le-te niso neposredno namenjeni (de)stimulaciji rojstev. Vse prevečkrat se dogaja, da se družinsko politiko zlorablja za doseganje ciljev prebivalstvene politike. Prebivalstvene politike torej ne moremo podrediti družinski politiki in obratno. Čeprav prebivalstvena politika praviloma deluje prek ukrepov družinske politike, ti dve politiki nista istovetni. Z enakimi ali celo istimi eksplicitnimi ali implicitnimi ukrepi udejanjata drugačne cilje, ki pogosto celo divergirajo (Boh 1989, 115).

Kljub prepletenosti obeh politik pa lahko na splošno rečemo, da je družinska politika usmerjena v družine, prebivalstvena politika pa na družbo kot celoto. Medtem ko poskuša prebivalstvena politika vplivati na spremembe v številu prebivalstva, poskuša družinska politika s svojimi ukrepi izboljšati kvaliteto življenja posameznic in posameznikov v družini. Ne glede na različne cilje obeh politik sta obe politiki medsebojno tesno povezani. Najbolj značilne ukrepe družinske politike, kot je na primer otroški dodatek, lahko obravnavamo tudi kot ukrepe prebivalstvene politike.

Pa vendar obstaja razlika v poudarkih teh dveh politik. Če politika pretežno poudarja povečanje družin, vsebuje komponento prebivalstvene politike, če pa je poudarjena »pomoč« enostarševskim družinam, da se jim omogoči boljši življenjski standard, je to prednostno ukrep družinske politike. Pomagati enostarševskim družinam ni predmet prebivalstvene politike, saj je le-ta s svojimi ukrepi osredotočena na »normalne« dvostarševske družine, za katere se predpostavlja, da bodo imeli večje število otrok.

Čeprav je bila ob nastanku družinske politike njena značilnost, da se je ukvarjala tudi s cilji povečanja prebivalstva, so danes taki cilji v ospredju samo še v nekaterih državah. Tak primer je Hrvaška, ki je leta 1996 v Nacionalnem programu demografskega razvoja določila cilje, ki se nanašajo na povečanje prebivalstva.

Podrobneje o ciljih družinske politike v Boh 1993.

³⁵ Cilj prebivalstvene politike je doseči optimum v rasti, sestavi in gibanju prebivalstva, vendar je težava v tem, ker je optimum težko določljiv. Tako je cilj prebivalstvene politike na eni strani lahko rast prebivalstva (pronatalistična prebivalstvena politika) in na drugi strani omejevanje rojstev (restriktivna prebivalstvena politika) (Boh 1989, 110–111).

Zagotovo pa je danes demografska situacija v vseh evropskih državah takšna, da sta istočasno potrebni tako družinska kot prebivalstvena politika. Predvidevamo, da bi lahko ukrepi družinske politike, usklajeni s prebivalstveno politiko, ki nenazadnje vključuje tudi migracijsko politiko,³⁶ imeli ugodnejši vpliv na zviševanje rodnosti, kot če se vsaka politika izvaja sama zase in brez skupnih ciljev.

3.2.2 Odziv zakonodaje EU na potrebe družin

3.2.2.1 Socialna politika v EU

Socialna politika je le ena od mnogih politik EU, njen cilj pa je doseči zadovoljivo kakovost življenja in življenjskega standarda za vse prebivalce EU. Zaradi različnih razlogov (predvsem zgodovinskih) se je usklajevanje socialne ravni EU začelo relativno pozno. Tudi zdaj Unija v skladu z načelom subsidiarnosti (odločitve, ki se lahko učinkoviteje izvajajo na lokalni, regionalni ali nacionalni ravni, naj se ne sprejemajo in izvajajo na ravni EU) določa zgolj najnižje standarde in pravice, dejanska skrb za socialno varnost Evropejcev pa je v pristojnosti držav članic. Na podlagi smernic, ki jih sprejemajo predstavniki držav oziroma vlad na različnih vrhah Evropskega sveta (npr. v Luksemburgu, Barceloni ipd.), nato vlade držav članic zasnujejo svoje državne socialne politike. Prelomnica v razvoju socialne politike na ravni EU je bila leta 1997 sprejeta **Amsterdamska pogodba**,³⁷ s katero je socialna politika postala skupna naloga Unije. Pred letom 1999, ko je Amsterdamska pogodba stopila v veljavo, je socialna politika temeljila zgolj na **Sporazumu o socialni politiki**, ki je bil v obliki Protokola št. 14 o socialni politiki zgolj del **Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti**,³⁸ sprejete v Maastrichtu leta 1992, in na **Listini o temeljnih socialnih pravicah delavcev Evropske**

³⁶ Prebivalstvo lahko povečamo le na dva načina: z dvigom rodnosti ali s priseljevanjem. Države članice EU vodijo dvojno politiko; na eni strani se zavedajo problema nizke rodnosti, na drugi pa omejujejo priseljevanje tujcev, kljub temu da se je prebivalstvo v EU-27 v zadnjih letih povečalo izključno na račun priseljevanja in ne na račun dviga rodnosti.

³⁷ Amsterdamska pogodba, Uradni list C 340 iz 10. 11. 1997 Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/sl/treaties/dat/11997D/word/11997D.doc> (11. november 2008).

³⁸ Pogodba o ustanovitvi evropske skupnosti. Uradni list C 325 iz 24. 12. 2002. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/sl/treaties/dat/11992M/word/11992M.doc> (11. november 2008).

skupnosti iz leta 1989. Šele z vključitvijo sporazuma v Amsterdamsko pogodbo so v sporazumu o socialni politiki zapisana načela postala obvezujoča za vse države članice. Vse države kandidatke za vstop v EU pa morajo še pred vstopom prilagoditi svoje sisteme socialnih pravic in uskladiti svoje socialne zakonodaje s pravnim redom EU. Več o evropeizaciji socialne politike pišeta Kvist in Sari (2007).

Nova ustanovitvena Pogodba o Evropski uniji ali Maastrichtska pogodba (sprejeta 1992, v veljavo stopi 1993) in kasneje Amsterdamska pogodba (sprejeta 1997, v veljavo stopi 1999) sta z vidika socialne politike najpomembnejši. Družinske politike se neposredno ne dotikata, v povezavi z njo pa govorita predvsem o enakopravni obravnavi moških in žensk. V Protokolu o socialni politiki, ki je bil sprejet v okviru Maastrichtske pogodbe, si je 11 držav članic EU zastavilo cilje, kot so spodbujanje zaposlovanja, izboljšanje življenjskih razmer in delovnih pogojev, ustrezna socialna zaščita, dialog med socialnimi partnerji, razvoj človeških virov za trajno visoko zaposlenost in boj proti izključenosti. Za doseg te ciljev med drugim spodbuja države članice k enakopravni obravnavi moških in žensk glede priložnosti na trgu dela, obravnave pri delu in plačilu za enako delo. Z Amsterdamsko pogodbo pa je socialna politika postala skupna naloga EU, **Sporazum o socialni politiki**,³⁹ ki je bil v obliki protokola del pogodbe o EU iz leta 1992, pa pravno zavezujoč za vse države članice. Pogodba se še tesneje zavzame za uporabo načela enakega plačila za enako delo ali delo enake vrednosti za moške in ženske. **Pogodba iz Nice**⁴⁰ (sprejeta 2001, veljati začne 2003) sprememb na socialnem področju ne prinaša. Več poudarka na človekovih pravicah in socialni politiki (predvsem pa socialnem varstvu) prinaša zadnja sprememba Pogodbe o EU, **Lizbonska pogodba**,⁴¹ ki so jo podpisali 2007, pravno pa še ni zavezujoča, saj je niso podpisale vse države članice. Z njeno veljavnostjo bo postala zavezujoča tudi **Listina unije o temeljnih pravicah**,⁴² ki 33. člen posveča družini. Ta člen pravi, da družina uživa pravno,

³⁹ Sporazum o socialni politiki. Uradni list OJ C 191 iz 29. 7. 1992.

⁴⁰ Pogodba iz Nice. Uradni list 2001/C 80/01. Dostopno prek: http://eur-lex.europa.eu/sl/treaties/dat/12001C/pdf/12001C_EN.pdf (21. januar 2009).

⁴¹ Lizbonska pogodba. Uradni list 2007/C 306/01. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:SL:HTML> (21. januar 2009)

⁴² Listino so ministri prvič sprejeli leta 2000 na zasedanju v Nici (2000/C 364/01) kot sestavni del Ustave za Evropo. Ker ta ni bila sprejeta, se tudi listina ni uveljavila v zavezujoči obliki, zato so slednjo predstavniki treh osrednjih evropskih inštitucij ponovno podpisali leta 2007 (2007/C 303/01). Dostopno

ekonomsko in socialno varstvo, da ima zaradi uskladitve družinskega in poklicnega življenja vsakdo pravico do varstva pred odpovedi delovnega razmerja zaradi materinstva ter zagotavlja pravico do plačanega porodniškega in starševskega dopusta ob rojstvu ali posvojitvi otroka. V naslednjem členu pa unija v primeru materinstva priznava in spoštuje pravico dostopa do dajatev socialne varnosti in socialnih služb. Podpisu listine sta nasprotovali Velika Britanija in Poljska.

Marca 2000 je Evropski svet v Lizbonski strategiji,⁴³ ki je bila do danes že večkrat prenovljena, sprejel izhodišča za posodobitev evropskega socialnega sistema z investiranjem v človeški kapital in z gradnjo dejavne socialne države. Države članice je pozval k večjemu vlaganju v človeške vire ter podpori stalnemu izobraževanju, ki naj sledi tehnološkemu razvoju, med drugim tudi k ustvarjanju več in boljših delovnih mest ob ohranjanju socialne kohezije ter odzivanju na izzive demografskih sprememb. Skupni cilj je povečanje stopnje zaposlenosti do 70 % prebivalstva do leta 2010. Stranski cilj je dvigniti odstotek zaposlenih žensk z 51 % leta 1999 (v primerjavi z 61 % moških) na 60 % do leta 2010. Eden izmed ciljev, vezan na družinske zadeve, pa je bil, da bodo države članice do leta 2010 omogočile dnevno otroško varstvo za več kakor 33 % otrok, mlajših od treh let, in 90 % otrok, starih od treh let do šoloobvezne starosti.

3.2.2.2 Družinska politika v EU

Obravnavanje družinske politike na ravni EU je bilo dolgo odsotno oziroma posredno in največkrat v okviru drugih politik (zaposlovanja, politike enakih možnosti, socialne politike ...). Zaradi različnih ideoloških pogledov na družinsko politiko in velikih razlik med državami ni mogoče kar čez noč doseči soglasja o skupni evropski družinski politiki. Redke države so imele razvito celostno družinsko politiko, nekatere so družino štete za povsem zasebno celico družbe, kamor država s svojimi eksplicitnimi intervencijami nima vstopa. Za odsotnost ukvarjanja z družinskimi zadevami na ravni EU

prek: (1. april 2009).

⁴³ Skupni ukrepi za rast in zaposlovanje: Lizbonski program Skupnosti COM(2005)330 in Predlog lizbonskega programa Skupnosti 2008–2010 COM(2007)804.

pa je najverjetnejše dejstvo, da je bila blaginja družin drugotnega pomena, saj so bili vsi naporu skupnosti usmerjeni v socialno zaščito delavca (Hantrais 1995, 79).

V prvi **Pogodbi o ustanovitvi Evropske ekonomske skupnosti** ali **Rimski pogodbi**⁴⁴ iz leta 1957 družina ni omenjena, slednja se omejuje predvsem na socialne predpise, s katerimi je poskušala uravnavati mobilnost delavcev na skupnem gospodarskem trgu. Tudi v skorajda naslednjih dvajsetih letih Evropska ekonomska skupnost ni podala nobenih zahtev ali priporočil na področju družinske politike. Do družinskih zadev pa je v tem času odkrito stališče izpostavila neodvisna mednarodna organizacija Svet Evrope, ki je v Evropski socialni listini leta 1961 zapisala, da je družina temeljna enota družbe ter da imajo vsi člani družine, še posebej pa matere in otroci, pravico do socialnega, pravnega in ekonomskega varstva.

Evropska gospodarska skupnost (EGS ali sedaj Evropska unija) je prvi dokument, ki se je nanašal na družino, sprejela leta 1974. Gre za Program socialne akcije, ki družino omenja v povezavi z usklajevanjem družinskih obveznosti z zaposlitvenimi. Devet let kasneje je Evropski parlament sprejel Resolucijo družinske politike, kjer zavzema stališče, da bi morala družinska politika postati sestavni del vseh politik Evropske ekonomske skupnosti. Z resolucijo je bila prvič dana pobuda o usklajevanju nacionalnih družinskih politik na evropski ravni, kljub temu pa odziva na resolucijo s strani Sveta Evropske unije ni bilo (Hanstrait 1995, 80).

Konec osemdesetih let so začeli strokovnjaki in raziskovalci opozarjati na zaskrbljujoče demografske trende, kar je spodbudilo Evropsko komisijo, da je leta 1989 izdala dokument **Priporočila na področju družinske politike**⁴⁵ (ang. *Communication on family policies*), v katerem je izpostavila družino kot ključno za zagotavljanje prihodnosti družbe. Poleg pomembnosti zagotavljanja pogojev za usklajevanje dela in družinskih obveznosti so opozorili tudi na nujnost varovanja otrokovih pravic, vpeljavajo ukrepov za

⁴⁴ Rimska pogodba. Uradni list C 325 iz 24. 12. 2002. Dostopno prek: <http://evropa.gov.si/pravni-red/pogodbe/rimski-pogodbi.pdf> (3. januar 2009).

⁴⁵ Priporočila na področju družinske politike (Communication on Family Policies). COM (89) 363. Dostopno prek: http://aei.pitt.edu/3767/01/000238_1.pdf (12. 4. 2009).

pomoč določenim skupinam družin in pomoči najbolj ogroženim družinam. S tem so prvič v zgodovini EU družini priznali pomembno ekonomsko vlogo. Odziv na priporočila in kasnejše sklepe, ki jih je na podlagi priporočil sprejel Svet ministrov, je bila ustanovitev skupine strokovnjakov s področja družinske politike pod skupnim imenom Evropska opazovalnica nacionalnih družinskih politik.⁴⁶ Njen namen je spremljanje demografskih trendov in zbiranje informacij o položaju družin ter morebitnih sprememb nacionalnih družinskih politik.

Evropska skupnost je torej začela vse pogosteje izražati stališča do družine, kljub temu so bila to le priporočila, evropska zakonodaja pa temu ni sledila. Prva konkretnejša zakonodajna poteza v zvezi z družinskimi zadevami je bila tako leta 1992 sprejeta **direktiva**⁴⁷ **sveta 92/85/EGS**,⁴⁸ ki uvaja ukrepe za spodbujanje izboljšav na področju varnosti in zdravja pri delu nosečih delavk in delavk, ki so pred kratkim rodile ali dojijo. Direktiva zagotavlja pravico do najmanj 14-tedenskega neprekinjenega starševskega dopusta, ki mora vključevati tudi obvezen dvotedenski porodniški dopust, razporejen pred ali takoj po porodu. Delodajalec med nosečnostjo in trajanjem porodniškega dopusta delavke ne sme odpustiti, med odsotnostjo ji mora zagotoviti ustrezno plačilo oziroma nadomestilo.

⁴⁶ Evropsko opazovalnico nacionalnih družinskih politik (ang. *European Observatory on National Family Policies*) je ustanovila Evropska komisija leta 1989. Kasneje se je skupina preimenovala v Evropsko opazovalnico družinskih zadev, danes pa spada pod Evropsko opazovalnico socialne situacije, demografije in družine (ang. *European Observatory on Social Situation, Demography and Family*).

⁴⁷ Direktiva, ki jo sprejme Svet skupaj s Parlamentom ali Komisija sama, je namenjena državam članicam. Njen glavni cilj je približevanje zakonodaj. Države članice zavezuje glede rezultata, ki ga je treba doseči, vendar jim pušča izbiro pri sprejemanju oblike in sredstev za uresničitev ciljev Skupnosti v okviru njihovega notranjega pravnega reda. Če države članice direktive ne prenesejo v nacionalno zakonodajo ali jo prenesejo v nepopolni obliki ali z zamudo, se lahko tisti, ki so predmet sodne obravnave, nanjo neposredno sklicujejo pred nacionalnimi sodišči (Zakonodaja Evropske unije. Dostopno prek: http://eur-lex.europa.eu/sl/droit_communaire/droit_communaire.htm#1.3 (15. januar 2009).

⁴⁸ Direktiva je bila sprejeta v skladu s 16. členom direktive 89/391/EGS, ki uvaja ukrepe za spodbujanje izboljšav varnosti in zdravja delavcev pri delu in nalaga, da morajo biti posebej občutljive rizične skupine varovane pred nevarnostmi, ki jim lahko škodijo. Dostopno prek: http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=SL&numdoc=31992L0085 (1. april 2009).

Evropski parlament in svet sta konec lanskega leta (oktober 2008) že vložila tudi predlog⁴⁹ za spremembo omenjene 16 let stare direktive. Predlog predvsem podaljšuje minimalno trajanje porodniškega dopusta s 14 na 18 tednov, da si delavka laže opomore od neposrednih posledic poroda in se po koncu porodniškega dopusta laže vrne na trg dela. Direktiva prav tako izboljšuje pravice iz delovnega razmerja, saj brez posebne obrazložitve delodajalec delavke ne bi smel odpustiti tudi šest mesecev po zaključku porodniškega dopusta, delavka pa ima jasno določeno pravico, da se po porodniškem dopustu vrne na isto ali enakovredno delovno mesto. Spreminja se tudi pravica o nadomestilu za čas porodniškega dopusta, ki mora biti enak polni mesečni plači, ki jo je delavka prejela pred porodniškim dopustom. Predlog bo prispeval tudi k boljšemu usklajevanju poklicnega, zasebnega in družinskega življenja, saj ima delavka delodajalca pravico prositi za prilagoditev oblik dela in urnika novim družinskim razmeram.

Leta 1994 so se priporočila Evropske komisije glede družinske politike znašla v **Beli knjigi evropske socialne politike**.⁵⁰ Ker družinska politika ni bila specifično politično področje, so bila priporočila glede družinske politike umeščena znotraj drugih področij (starševski dopust in skrb za otroke se denimo nahaja v kontekstu politike enakih možnosti). Leta 1995 je bil med UNICE (evropsko združenje industrije in delodajalcev), CEEP (evropski center delodajalcev in podjetnikov) in ETUC (evropsko združenje sindikatov) sprejet sporazum o starševskem dopustu, ki ga je leto kasneje v svojo zakonodajo prenesla tudi EU (direktiva Sveta EU 96/34/ES)⁵¹. Sporazum delavcem in delavkam podeljuje individualno pravico do starševskega dopusta v primeru rojstva ali posvojitve otroka, da bodo lahko skrbeli za tega otroka, in sicer za najmanj tri mesece in

⁴⁹ Predlog evropskega parlamenta in sveta o spremembi direktive Sveta 92/85/EGS, COM(2008)637. Dostopno prek: http://eur-lex.europa.eu/Result.do?T1=V7&T2=2008&T3=2595&RechType=RECH_naturel&Submit=Iskanje (3. januar. 2009).

⁵⁰ Bela knjiga evropske socialne politike (ang. *White paper on European social policy*). COM (94) 333 iz 27. 7. 1994.

⁵¹ Minimalni standardi v zvezi z oblikovanjem starševskih dopustov so za države članice EU določeni z direktivo 96/34/ES (Official Journal, L 145, 1996) o okvirnem sporazumu o starševskem dopustu. Direktiva daje delavcem moškega in ženskega spola pravico do neplačane starševske odsotnosti, ki traja vsaj tri mesece in do odsotnosti z dela ob nepredvidenih nujnih dogodkih v družini. Njen namen je omogočiti lažje usklajevanje starševskih in poklicnih obveznosti zaposlenih staršev ter spodbujanje enakih možnosti in enakega obravnavanja moških in žensk. Dostopno prek: http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&lg=SL&numdoc=31996L0034 (1. april 2009).

do določene starosti do največ 8 let, ki jo določi država članica in/ali uprava in delavci. Leto kasneje je bil sprejet še sporazum o delu s krajšim delovnim časom (direktiva Sveta EU 97/81/ES), ki podpira zaposlovanje s krajšim delovnim časom, da bi moški in ženske lažje uskladili svoje družinsko in poklicno življenje, osnovni namen sporazuma pa je odpraviti diskriminacijo delavcev, ki delajo s krajšim delovnim časom.

Omenjene tri direktive so edine, ki se neposredno nanašajo na družinsko politiko. V času Švedskega predsedovanja EU od 1. januarja do 30. junija 2001 je bila socialna politika ena od njenih glavnih prednostih nalog. Če je bilo še do leta 2006 zaznati bolj ali manj odsotnost pri ukvarjanju z družinsko politiko, je ta v zadnjih treh letih (najpogosteje v povezavi z demografskimi vprašanji) veliko pogosteje na dnevnem redu institucij EU. V začetku maja 2007 je Inštitut za družinsko politiko Evropskemu parlamentu predstavil **Poročilo o razvoju družine v Evropi**,⁵² v katerem poudarja, da so obeti za družino v EU vse slabši. Indikatorji rasti prebivalstva, stopnja rodnosti ipd. so se v zadnjih 25 letih močno poslabšali, družinsko politiko pa je v tem obdobju zanemarjala tudi EU. To je vidno iz popolne odsotnosti vsakršnega organa za spodbujanje ali opazovanje družinske politike ter neobstoju Zelene knjige Evropske komisije o družini. Leta 2005 je EU izdala le **Zeleno knjigo o demografskih spremembah**, s čimer je opredelila rodnost kot ključni problem strateškega pomena na evropski ravni. Posledice so po mnenju Inštituta za družinsko politiko zaskrbljujoče.

Evropski svet je na zasedanju spomladi leta 2007 ustanovil forum Zveza za družino (ang. *European Alliance for Families*),⁵³ v okviru katerega naj bi se združevala in izmenjevala mnenja in znanja o družinam prijaznih politikah ter primeri dobre prakse. Namen tega je, da bi se države članice boljše spoprijele z izzivi in izkoristile priložnosti, ki jih ponujajo demografske spremembe. V sklepkih, ki so jih sprejeli na srečanju Sveta EU in predstavnikov vlad držav članic,⁵⁴ so poudarili, da nizka rodnost v številnih evropskih

⁵² Poročilo o razvoju družine v Evropi. Dostopno prek:

http://www.ipfe.org/Report_Evolution_Family_europe_2007_EU27.pdf, (16. maj 2007).

⁵³ Več na strani http://ec.europa.eu/employment_social/families/european-alliance-for-families_en.html (18. junij 2009).

⁵⁴ Uradni list 2007/C 163/01. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:163:SOM:SL:HTML> (16. april 2009).

državah pogosto ni odraz osebne želje ženske ali moškega, temveč mnogokrat izraz njunega socialnega položaja in družbene neuravnoteženosti, za katerega so značilni nezadostno udejanjanje načela enakih možnosti in enakosti spolov ter ustreznih pogojev za usklajevanje poklicnega, zasebnega in družinskega življenja, dejstvo, da so družine, zlasti pa ženske, preobremenjene s pritiski in stroški, ki jih morebiti terjata vzgajanje otrok in oskrba za vzdrževane člane, ter pomanjkanje finančno sprejemljivih in visokokakovostnih storitev otroškega varstva in druge oskrbe. Tako družine nimajo dovolj trdnih temeljev, na katerih bi lahko načrtovale vnaprej in organizirale svoja življenja. Podobno razmišljajo politični odločevalci tudi v **Resoluciji Evropskega parlamenta o demografski prihodnosti Evrope**,⁵⁵ kjer poudarjajo, da je nizka rodnost povezana z vprašanjem, kako uskladiti poklicno in družinsko življenje (odsotnost otroškega varstva ter socialne in ekonomske podpore družinam in zaposlovanju žensk) v družbenem okolju, ki zbuja tesnobo (negotova delovna mesta, draga stanovanja) in strah pred prihodnostjo (pozno zaposlovanje mladih in negotovost zaposlitve). Evropski parlament meni, da različne stopnje rodnosti, ki po posameznih državah članicah nihajo med 1,25 in 2,0 otroka na žensko v rodni dobi, kažejo na to, da je z ustreznimi javnimi politikami možno spremeniti usmerjenost krivulje rodnosti in ustvariti materialno in psihološko okolje, ki je naklonjeno družinam in otrokom. Te ukrepe bi morali izvajati dolgoročno in v skladu z načeli, ki jih zagovarja Evropski ekonomsko-socialni odbor v svojem predlogu evropskega pakta za družino ter zagotoviti stabilnost in zaščito, ki sta potrebni za odločitev o starševstvu (Resolucija EP 2008, 4). V resoluciji Evropski parlament poziva države članice:

- naj sprejmejo ukrepe za visoko raven varstva po dostopnih cenah za otroke in druge vzdrževane osebe, kot je načrtano v ciljnih barcelonskega Evropskega sveta z dne 15. in 16. marca 2002, v katerih so države članice pozvane, naj do leta 2010 zagotovijo varstvo za vsaj 90 % otrok od starosti treh let do šoloobvezne starosti in za vsaj 33 % otrok, mlajših od treh let; poudarja, da morajo omenjeni ukrepi staršem omogočiti prilagoditev delovnega vzorca načinu življenja;
- naj sprejmejo najboljšo prakso glede dolžine porodniškega dopusta, ki v različnih

⁵⁵ Resolucija Evropskega parlamenta o demografski prihodnosti Evrope. 2007/2156(INI) iz dne 21. 2. 2008. Dostopno prek: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0066+0+DOC+XML+V0//SL> (18. junij 2009).

državah članicah traja od 14 do 28 tednov, ter starševskega dopusta, predporodnega varstva in svetovanja, zagotovljenega prihodka med nosečnostjo in zagotovljene vrnitve na isto delovno mesto; prav tako želi, da države članice sprejmejo ukrepe za preprečevanje družinskega nasilja in zlorab ter za to predvidijo ustrezne kazni;

- naj preučijo ukrepe, ki bodo ženskam po rojstvu otroka, zlasti mladim materam samohranilkam zagotovili specifično zaščito in pomoč, ob upoštevanju naraščajočega števila samohranilskih družin, na čelu 85 % izmed katerih so ženske in ki so bolj izpostavljene resnemu tveganju za revščino;
- poudarja potrebo po javnih izdatkih za predšolske otroke in velike družine, zlasti za pomoč pri varstvu otrok in zaščito mater samohranilk ter enostarševskih družin, za katere je nevarnost socialne izključenosti, osamljenosti in revščine še toliko večja; poudarja, da so te storitve splošnega pomena in prispevajo k ustvarjanju delovnih mest ter lokalnemu in regionalnemu gospodarskemu razvoju; poziva Komisijo, naj zagotovi zglede najboljše prakse v regijah različnih držav članic.

Kljub poskusom večjega poenotenja in strukturiranja področja družinske politike z nekaterimi deklaracijami in sporazumi družinska politika na ravni EU še ne obstaja (Kaufman 2002, 421).

Inštitut za družinsko politiko poleg odsotnosti družinske politike na ravni EU opozarja tudi na nizko javnofinančno podporo ukrepom družinske politike v EU-27. V Uniji je tako povprečna javna poraba za socialno politiko približno 27 % BDP-ja, medtem ko je za ukrepe družinske politike namenjenih le približno 2 % BDP-ja. Razlike med državami so velike, kar družine v EU postavlja v neenakopraven položaj. Prav zato o skupni družinski politiki na ravni EU še ne moremo govoriti, saj se države članice v tem pogledu med seboj preveč razlikujejo.

3.2.3 Dileme glede učinkovitosti in možnosti raziskovanja vplivov družinske politike na rodnost

Mnenja o tem, kako učinkovita je lahko družinska politika, so med strokovnjaki različna. Nekateri zagovarjajo nujnost družinske politike, saj ima po njihovem mnenju veliko vlogo in pomen, spet drugi popolnoma zanikajo že možnost, da bi družinska politika obstajala. Dileme se stopnjujejo zlasti pri vprašanju operacionalizacije družinske politike in so posledica različnih vrednostnih modelov o tem, kaj je in kaj bi morala biti družinska politika in kaj naj bi bile pravice in dolžnosti države pri zadovoljevanju potreb posameznikov in družin. V iskanju družinske politike, ki bi bila kar najbolj enotna in bi povezovala oziroma integrirala različne ukrepe, se srečujemo z vsaj tremi problemi (Rener 1990):

- nevarnostjo monizma in stigmatizacije, kar lahko pomeni, da se družinska politika usmeri samo v podporo določenemu prevladujočemu tipu družinske organizacije, ki je ideološko zaželena in favorizirana, diskriminira pa druge oblike družinskega življenja;
- nevarnostjo integracionizma in konzervativizma, kjer gre za možnost teženj po ohranjanju statusa quo in podpore starim »neproblematičnim« oblikam družine;
- nevarnostjo odtujitve v smislu rastoče odvisnosti družine od države in njenih aparatov.

Tudi vprašanje, ali družinska politika oziroma druge z družinsko tematiko povezane socialne politike lahko vplivajo na rodnostno obnašanje prebivalstva, je kompleksno in zapleteno, jasnega odgovora nanj pa ni dala še nobena raziskava (Neyer 2006). Primerjalnih raziskav s tega področja je malo, večinoma so omejene na posamezne države, posamezne ukrepe družinske politike, v splošnem pa sledijo predvsem dvema smerema: prva obravnava vpliv družinske politike na odločitev za rojstvo otroka, druga pa vpliv politik na vračanje žensk na trg dela po rojstvu otroka.

Prve raziskave vplivov družinske politike na stopnjo rodnosti v sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih letih prejšnjega stoletja so denimo potrjevale, da so razlike v stopnjah

rodnosti med evropskimi državami posledica različnih družinskih politik v državah. Vendar Neyerjeva in Andersson (2008, 3) pojasnjujeta, da so takrat države zagotavljale le osnovne ukrepe, namenjene družinam (največkrat le materinski dopust, otroški dodatek), že raziskave v devetdesetih letih, ko je družinska politika v večini evropskih držav postajala vse kompleksnejša in prepletena tudi z drugimi politikami, pa so dale veliko manj jasne rezultate o tem, ali in v kakšni meri lahko ukrepi družinske politike vplivajo na rodnost. Učinki, ki jih navajajo raziskovalci (več v Gauthier in Hatzius 1997; Neyer 2003), so največkrat opredeljeni kot šibki, nezaključljivi in kontradiktorni, zato jih večina meni, da imajo intervencije družinske politike nejasen oziroma minoren učinek na rodnostno obnašanje (Demény 2003; Hoem 2008; Caldwell in Schindelmayer 2003; vse v Neyer in Andersson 2008, 3). Kljub vsemu pa nekateri raziskovalci predvsem poglobljenih raziskav na mikroravni ugotavljajo, da družinske intervencije lahko pripomorejo k rodnostnemu obnašanju prebivalcev določene države ali regije (Hoem 1990; Andersson 2004; Rindfuss in drugi 2007; vse v Neyer in Andersson 2008, 3).

Raziskava Neyerjeve (2006, 13–16), kako na rodnost vplivajo stopnje zaposlenosti žensk v Avstriji, na Nizozemskem in Švedskem, je denimo pokazala, da je potrebno v kontekstu pojasnjevanja vpliva upoštevati posebnosti vsake države, odnose med spoloma in kulturo zaposlovanja, saj posploševanja niso možna. Velike razlike se ponavadi pojavljajo že znotraj samih regij oziroma drugih lokalnih skupnosti v državi. Pri raziskovanju vpliva učinkov družinske politike na rodnost pa je potrebno upoštevati tudi cilje določene politike, oblike družin, na katere se osredotočajo oziroma jih podpirajo, in socialne okoliščine populacije, ki je predmet raziskave (Neyer in Andersson 2008, 9).

Raziskovalci se pri iskanju povezav med družinskimi oziroma drugimi javnimi politikami in rodnostjo najpogosteje soočajo s težavami metodološke narave (Švab in Žakelj 2008, 12). Kot prvi razlog zanje avtorici navajata dejstvo, da na samo rodnostno vedenje vplivajo številni dejavniki, ki jih je težko identificirati in potrditi povezavo med njimi, poleg tega pa se tudi časovno spreminjajo, zato je zelo težko osamiti en sam dejavnik in preučevati njegov vpliv na rodnost. Drug problem se pojavi pri izbiri kohort, ki jih uporabimo v raziskavi na mikroravni. Dejavniki pri preučevanju kohort, ki so že

prešle svoje reproduktivno obdobje, namreč morda ne veljajo več v času raziskovanja in je še manj verjetno, da bodo veljale v prihodnje. Pri izbiri kohorte, ki je šele prišla v svoje reproduktivno obdobje, pa prav tako ne moremo vedeti, kakšne reproduktivne odločitve bo uporabila v bodoče.

Tretjič, primerjalno raziskovanje bi smiselne rezultate dalo le, če bi bile vanj vključene države s podobnimi socio-ekonomskimi konteksti, kar pa je že na primeru evropskih držav praktično težko izvedljivo. In četrtič, avtorici menita, da dejavniki, ki so z leti oblikovali družinsko politiko, morda danes niso več povezani z obstoječimi trendi ter spremembami v rodnostnih stopnjah, ob hitrih družbenih spremembah pa je tudi v prihodnje to še težje pričakovati.

3.3 Rodnost

3.3.1 Dejavniki rodnosti

Danes pri preučevanju dejavnikov rodnosti govorimo o kompleksnem procesu, na katerega vplivajo številni dejavniki, na začetku preučevanja padca rodnosti v prvi polovici 19. stoletja pa so mnogi še vztrajali na teorijah, ki predpostavljajo, da je zmanjšanje rodnosti posledica enega odločilnega dejavnika. Danes je sprejeto stališče, da na raven rodnosti vplivajo posredni in neposredni dejavniki (Davis in Blake 1956 v Josipovič 2003, 114). Medtem ko je prve lažje kvantificirati in jih Davis in Blake delita na tri skupine,⁵⁶ so posredni dejavniki manj oprijemljive narave. Kljub temu so mnogo pomembnejši, saj odrejajo zunanji okvir neposrednih dejavnikov rodnosti.

Najbolj osnovna delitev dejavnikov rodnosti je na biološke in družbene dejavnike, kar kaže na to, da je rodnost družbeno preoblikovan biološki proces (Šircelj 1991, 88).

⁵⁶ Davis in Blake (v Josipovič 2003, 114) neposredne dejavnike rodnosti delita na: a) vzroke, ki vplivajo na postavitev spolnih odnosov (bolezen, spolna abstinenca, starost pri vstopu v spolne skupnosti), b) vzroke, ki vplivajo na izpostavitve zanositvi (plodnost ali neplodnost, uporaba ali neuporaba kontracepcije) in c) vzroke, ki vplivajo na nosečnost in porod (umrljivost plodu, splav).

Dejavnikov rodnosti je veliko in se skozi čas spreminjajo, kljub temu pa je mogoče identificirati nekaj najpomembnejših dejavnikov rodnosti v državah zahodne civilizacije (Šircelj 2006, 36).

1. **BIOLOŠKI DEJAVNIKI:** Rojstvo otroka je v svoji osnovi biološki proces, človeštvo pa danes zavestno vse bolj posega v proces lastne reprodukcije, s čimer se potiskajo biološki dejavniki v ozadje. Sem namreč štejemo dejavnike, ki določajo zgornjo in spodnjo starostno mejo plodnosti, pogostost začasne in trajne sterilnosti, namerno sterilnost in podobno. Prav zato je danes ugotavljanje bioloških dejavnikov in njihovega vpliva na rodnost težko. Zaradi množičnih kontracepcijskih sredstev je težko reči, ali je sterilizacija posledica njihove uporabe ali so vzroki genetske narave (Malačič 2000, 115).

Poznavanje bioloških dejavnikov rodnosti je predpogoj za pravilno vrednotenje vloge in delovanja nebioloških dejavnikov. Kljub temu so mnoga vprašanja še nepojasnjena. Biološke procese je namreč težko natančno opredeliti in še težje meriti. Poleg tega je delovanje bioloških dejavnikov tesno povezano z družbenimi dejavniki, tako da jih je skoraj nemogoče ločiti med seboj. Vpliv slednjih je v moderni družbi večji kot vpliv bioloških. V tradicionalnih okoliščinah se je delovanje bioloških dejavnikov izražalo v jasnejših oblikah, v moderni dobi pa je neposredno vplivanje na biološke osnove rodnosti (kontracepcija) povzročilo, da so te ostale skrite in da je raven rodnosti odvisna predvsem od nebioloških dejavnikov. Dejstvo je, da je plodnost zelo povezana s starostjo – na začetku rodne dobe je zelo nizka (1,4 % pri 14. letih), nato narašča do 22. leta, ko doseže maksimum (93 %), za tem pa upada, najprej počasi, nato pa vedno hitreje (Šircelj 2006, 38).

2. **EKONOMSKI DEJAVNIKI:** Materialna življenjska raven, ki je odvisna od načina proizvodnje, razdelitve, menjave in potrošnje, ima pomemben vpliv na gibanje rodnosti. Kot smo videli že v prejšnjih poglavjih, se je oblika družine spremenila, ženske – matere so prisotne na trgu dela, stroški vzgoje otrok so

čedalje višji in to vsekakor so dejavniki, ki vplivajo na nizko rodnost v Sloveniji in Evropi (Malačič 2000, 115).

Demografska literatura je ekonomske dejavnike sprva obravnavala skupaj s socialnimi. Z naraščanjem življenjske ravni, povečanjem stroškov za vzgojo otrok, spreminjanjem vloge družine, urbanizacijo in industrializacijo pa je pomembnost ekonomskih dejavnikov naraščala in zato so jih nekateri avtorji začeli obravnavati ločeno od ostalih socialnih dejavnikov rodnosti. Tako se je od druge polovice petdesetih let dalje pojavljala obsežna literatura, ki aplicira bolj ali manj tradicionalno ekonomsko teorijo na področje obnavljanja prebivalstva in posebej determinacije rodnosti. Zagovorniki teh teorij so prepričani, da so cene, dohodki, oblikovanje človeškega kapitala otrok in vrsta drugih ekonomskih kategorij pomembni dejavniki rodnosti (Šircelj 2006, 41).

3. SOCIALNI DEJAVNIKI: Ti dejavniki so povezani s procesom modernizacije družbe. Vrednote in norme družbe so se spremenile. V sodobnih razmerah so se uveljavile norme nizkega števila otrok v družini, vrednote rojevanja otrok pa so kljub željam potisnjene v ozadje in jih nadomeščajo vrednote ekonomskih in političnih zadev (Malačič 2000, 116).

V demografski literaturi so socialni dejavniki najpogosteje obravnavani dejavniki rodnosti. Njihovo empirično proučevanje je lažje kot za večino drugih dejavnikov, poleg tega pa so po mnenju mnogih prav socialni dejavniki največ prispevali k zniževanju rodnosti med demografskim prehodom. Med dejavniki, ki so največ prispevali k ustvarjanju pogojev za nizko rodnost, sta najvažnejša industrializacija in z njo povezana modernizacija. Industrializacija je omogočila razvoj mest, življenje v mestu pa je bilo in je še vedno pomemben dejavnik nizke rodnosti. Prebivalci urbaniziranih območij imajo manj otrok, kot tisti, ki živijo zunaj teh območij. Zdi se, da so stroški in poraba časa na otroka v mestih večji kot na podeželju. V tej točki se sociološka teorija alokacije časa sklada z osnovnimi stališči ekonomske teorije rodnosti. Z urbanizacijo so v veliki meri povezani tudi naslednji pomembni dejavniki rodnosti: socialno-poklicni položaj posameznika in družine, aktivnost oziroma zaposlenost staršev, še posebej žensk, ter

izobrazba žensk oziroma staršev. Vsi ti dejavniki skupaj z dohodkom so običajno med seboj povezani (npr. višja izobrazba daje večje možnosti zaposlitve in večji dohodek). Vzrok za različne ravni rodnosti naj bi bile različne družbene norme, vrednote in cilji glede števila otrok v družini. V teku demografskega prehoda naj bi se izgubile tradicionalne norme in vrednote o veliki družini, ki so se s subtilnimi mehanizmi prenašale iz roda v rod. Preko norm, vrednot in ciljev naj bi na rodnost vplivali predvsem socialno-ekonomski položaj, socialna mobilnost, izobrazba, verska pripadnost in stopnja religioznosti, etnična pripadnost in podobne kulturne značilnosti, medtem ko naj bi dohodek, kraj bivanja in ženina zaposlitev izven doma vplivali neposredno na raven rodnosti (Šircelj 2006, 41–43).

4. KULTURNI DEJAVNIKI: Povezani so z motivacijskimi vidiki reprodukcijskega obnašanja. Sem štejemo javno mnenje, moralo, versko in etično pripadnost in drugo. Tradicionalno višja rodnost katolikov se zmanjšuje povsod po Evropi, sam pojav rodnosti pa je prešel iz pristojnosti cerkve v domeno države (Malačič 2000, 116).

Različne opredelitve in uporaba izraza kultura v družboslovju povzročajo težavo pri opredelitvi kulturnih dejavnikov rodnosti in njihovi klasifikaciji. Običajno med kulturne dejavnike uvrščamo versko pripadnost, etnično pripadnost, moralne norme, javno mnenje in družbene norme. Nekateri avtorji med kulturne dejavnike uvrščajo tudi raso, ker naj bi bile rasne razlike podobne etničnim. Ene in druge naj bi imele svoje korenine v kulturi različnih rasnih in etničnih skupin. »Kulturne norme in vrednote, povezane z rodnostjo, se sčasoma spreminjajo, vendar ni jasno, v kakšnih pogojih. Zdi se, da se spreminjajo pod vplivom socialno-ekonomskih in političnih okoliščin. Ker pa te okoliščine ne vplivajo neposredno na odločitve o številu otrok, temveč vsi delujejo posredno prek vpliva na norme, vrednote in cilje, bi morale raziskave o povezanosti med rodnostjo in kulturnimi dejavniki vsebovati tudi raziskave o oblikovanju in spreminjanju norm, vrednot in stališč (Šircelj 2006, 43–44).

5. PSIHOLOŠKI DEJAVNIKI: Delujejo na treh ravneh. Prva je osebna psihološka raven, kar pomeni, da človek s svojimi stališči, voljo, pričakovanji, občutki in čustvi nastopa na reproduktivnem področju. Druga raven so naši medsebojni odnosi, tako v družini kot tudi širše. Tako se posamezniki srečujejo med seboj in treba je uskladiti posameznikove želje v zvezi z reprodukcijo. Tretja je socialno-psihološka raven, kjer se oblikujejo družbeno javno mnenje, družbene norme in vrednote. Kompleksnost posameznih ravni in njihovo medsebojno prepletanje nam onemogoča določiti jasnejši vpliv na gibanje rodnosti (Malačič 2000, 116).

Psihološki dejavniki rodnosti po mnenju mnogih pridobivajo na pomenu. Kljub temu o njihovem delovanju vemo zelo malo. Prepoznavanje, definiranje in zlasti merjenje vpliva psiholoških dejavnikov na rodnost je namreč izredno težavno in zapleteno. Njihovo delovanje se namreč prepleta z delovanjem bioloških in družbenih dejavnikov. Psihološki dejavniki rodnosti delujejo na treh ravneh: na osebni (psihološke posebnosti posameznika), na ravni odnosov v majhnih skupinah, predvsem v družini, in na socialno-psihološki ravni (socialne in druge skupine). Socialno-psihološki dejavniki so tesno povezani z normami in vrednotami družbe (pod njihovim vplivom se norme, vrednote in stališča oblikujejo in spreminjajo) (Malačič in Andorka v Šircelj 2006, 45). Zaradi različne medsebojne povezanosti vseh treh ravni se želje po otroku razlikujejo od osebe do osebe. Poleg tega se skladno s posameznikovimi življenjskimi obdobji in svojimi ali tujimi izkušnjami želja za oziroma proti otroku spreminja tudi pri isti osebi. Tako npr. izkušnje s prvim otrokom lahko vplivajo na odločitev za drugega otroka ali proti njemu. Odločitev za otroka je med drugim odvisna tudi od tega, kako partnerja vidita svojo prihodnost. Če sta glede svoje ekonomske, socialne, osebne ali čustvene prihodnosti negotova, se tveganju, ki ga predstavlja rojstvo otroka, izogneta. V dobi gospodarskega liberalizma, ko je zaposlitvene varnosti vse manj, trg dela zahteva preseljevanje, cena denarja in stanovanj se lahko v kratkem času zelo spremeni, ljudje raje investirajo v ekonomsko varnost (izobraževanje, stalna prisotnost na trgu dela, podaljševanje dela, ustvarjanje prihrankov), kot pa da sprejmejo negotovost, ki spremlja rojstvo otroka (začasno zmanjšanje dohodkov, nevarnost brezposelnosti, večja poraba). Izogibanje

tveganju lahko apliciramo tudi na socialno, osebno in čustveno področje. Otroci lahko vznemirijo odnose med partnerjema, lahko privzamejo navade, ki vznemirjajo starše, eden od staršev lahko ostane sam z otrokom, zanimanje družbe za otroke se lahko zmanjša, lahko se znižajo otroški dodatki. Posameznik ali par lahko vse te nevarnosti zmanjša tako, da omeji število otrok (Šircelj 2006, 271). Po vsem povedanem se zdi, da so psihološki dejavniki rodnosti zelo odvisni od socialno-ekonomskega položaja družine, verske pripadnosti, stalnosti zaposlitve ali katerega drugega dejavnika (Šircelj 2006, 46).

Josipovič (2006, 63) k tej klasifikaciji dodaja tudi geografske dejavnike rodnosti. Rodnostno obnašanje pa moramo razumeti tudi kot izrazito dialektično v smislu interaktivne povezanosti med posameznikom kot nosilcem in vršilec svojega obnašanja in najširšim okoljem, ki ga obdaja in nanj vpliva na najrazličnejše načine (Schellenberg 1978, 93–94; Gerber 1997; Graham v Josipovič 2006, 30). Na rodnostno obnašanje tako lahko vpliva oddaljenost delovnih mest, nezadovoljstvo s pogoji bivanja ali neugodne stanovanjske razmere, ki pripeljejo do nekih frustracij (znižanje rodnosti ali odseljevanje).

Konkretnejše dejavnike rodnosti, ki temeljijo bolj na vzrokih padanja rodnosti, v svoji klasifikaciji opredeli tudi Ron J. Lesthaeghe (v Ule in Kuhar 2003, 108–109);

- biološki oziroma zdravstveni vidik (dostopnost in učinkovitost kontracepcije, možnost splava, občutek, da biološka voda še ne tiktaka, strah pred porodom);
- izobrazbeni vidik (vedno višja izobraženost in ekonomska neodvisnost žensk, geografska mobilnost mladih v terciarnem izobraževanju);
- zaposlitveni vidik (nezaposlenost mladih, fleksibilnost trga dela, povečano vlaganje v razvoj kariere pri obeh spolih skupaj z naraščajočo konkurenčnostjo na delovnem mestu, objektivne težave pri usklajevanju poklicnega in družinskega življenja);
- vidik socialne varnosti (slabe možnosti reševanja stanovanjskega vprašanja);
- psihološki oziroma vrednotni vidik (otrokom sovražne naravne in družbene razmere, strah pred prihodnostjo, visok standard udobja, težnja po svobodi, neodvisnosti in avtonomiji, slabi zgledi iz starševskih družin, večji poudarek na

-
- kakovosti življenja, prostemu času, zabavi, razširjanje postmaterialističnih vrednot, naraščajoče in visoke potrošne aspiracije);
- vidik kakovosti oziroma vrste partnerskega odnosa (izogibanje obveznostim in želja po ohranjanju odprte prihodnosti, naraščajoča verjetnost ločitve in zato previdnejše investiranje v lastno osebnost);
 - vidik odgovornega starševstva (zaznani velika odgovornost in zahtevnost, ki ju prinaša starševstvo, dvom o lastnih starševskih sposobnostih).

3.3.2 Teorije in razlage upadanja rodnosti

Spremembe v razvoju rodnosti je poskušalo razložiti že mnogo znanstvenikov. Najstarejša in tudi najbolj znana je klasična teorija demografskega prehoda, katere začetki segajo v prvo polovico 20. stoletja. Nastala je na podlagi izkušenj evropskih držav, njeno idejo pa je leta 1929 prvi predstavil tedaj eden vodilnih demografov W. J. Thompson, kmalu za njim pa še Frank W. Notestein in Kingsley Davis (v Cukut 2006, 26). Kritike in poskusi dopolnjevanja klasične teorije demografskega prehoda so pripeljali do nastanka nekaterih samostojnih teorij, vendar nobena ne uspe v celoti razložiti demografskega prehoda. To kaže, »da ni enega samega vzroka, ki bi sprožil začetek zniževanja rodnosti, temveč je potrebna kombinacija več vzrokov«⁵⁷ (Šircelj 2006, 32). Trenutno so v ospredju tri teorije preučevanja rodnosti: Caldwellova teorija medgeneracijskega pretoka blaginje (Caldwell v Cukut 2006), Beckerjeva mikroekonomska teorija rodnosti (Becker v Mils in drugi 2008) in van de Kaajeva (1987) teorija drugega demografskega prehoda v Evropi.

⁵⁷ Po mnenju prvih avtorjev teorije demografskega prehoda je zniževanje rodnosti posledica sprememb v družbenem življenju, ki sta jih prinesli industrializacija in urbanizacija (Šircelj 2006, 31). Knodel in Van de Walle (v Šircelj 2006, 31) sta dodala, da ni enostavne povezave med socialno-ekonomskim razvojem in demografskimi spremembami. Ko se je rodnost v evropskih državah začela zniževati, so bile države na različnih ravneh socialno-ekonomskega razvoja. Poleg tega so bili marsikje kulturni dejavniki pomembnejši od ekonomskih.

3.3.2.1 Teorije demografskih prehodov

Demografski prehod je ena od razsežnosti prehoda iz tradicionalnih v moderne družbe. Ta prehod se v razvoju prebivalstva kaže kot prehod iz visokih stopenj rodnosti in umrljivosti na nizke stopnje rodnosti in umrljivosti. V tradicionalnih družbah sta nataliteta in mortaliteta visoki, zato je stopnja naravnega prirastka zelo majhna ali celo nična. V modernih družbah sta nataliteta in mortaliteta nizki, stopnja naravnega prirastka pa ravno tako zelo majhna ali nična. Stopnja naravnega prirastka je visoka le v obdobju demografskega prehoda zaradi časovnega zamika med zniževanjem mortalitete in natalitete (Šircelj 2006, 30–31). Teorija demografskega prehoda je ponudila splošen in univerzalen zgodovinski model, po katerem je upadanje rodnosti neizbežno povezano z napredkom oziroma z modelom »zahodnega« družbenoekonomskega razvoja in politične liberalizacije. Glavne determinante demografskega prehoda so bile torej urbanizacija, industrializacija, naraščajoče stopnje preživetja, izobraževanje in politično udejstvovanje (Notestein v Rajgelj 2007a, 28–35).

Prva teorija demografskega prehoda med strokovno in politično javnostjo ni vzbudila večjega zanimanja, je pa obnova te teorije šestnajst let pozneje postala izjemno priljubljena predvsem zaradi njene neposredne aplikacije na povojno rekonstrukcijo Združenih držav Amerike. Avtor teorije drugega demografskega prehoda Nizozemec Dirk van de Kaa (v Strohmeier 2002, 322) trdi, da je Evropa v 20. stoletju šla skozi dva demografska prehoda.

V zahodni Evropi se je rodnost ustalila na razmeroma nizki ravni že pred drugo svetovno vojno, drugje po Evropi pa kmalu po njej (Šircelj 2006, 34). S tem je bil končan prvi demografski prehod, ki je povzročil ravnotežje med rodnostjo in smrtnostjo (pri čemer sta se obe znižali) (Strohmeier 2002, 332). Drugi demografski prehod je sledil v drugi polovici 20. stoletja oziroma natančneje v šestdesetih letih, ko se je stopnja rodnosti skoraj povsod v Evropi tako znižala, da so ženske v povprečju rodile manj kot dva otroka (Strohmeier 2002, 322). Istočasno se je začelo spreminjati obnašanje ljudi v zvezi z oblikovanjem in življenjem družin (odlaganje porok in starševstva, naraščanje deleža

žensk brez otrok). Koncept drugega demografskega prehoda, ki sta ga uveljavila Lesthaeghe in Dirk van de Kaa (1987), se nanaša na pomembne spremembe v rodnosti in družinskem obnašanju, ki jih preživljajo vse evropske države (Šircelj 2006, 34). Razliko med prvim in drugim demografskim prehodom pa van de Kaa (1987, 5) vidi v spremenjenih normah in obnašanju posameznikov oziroma med altruizmom, ki naj bi bil značilen za prvi demografski prehod, in individualizmom, ki označuje drugi demografski prehod. V prvem prehodu je torej značilno visoko vrednotenje družine in potomcev, v drugem pa je najpomembnejši posameznik in njegova samouresničitev. Za demografski prehod so značilna tudi različna sosledja dogodkov pri oblikovanju družine, ki jih je van de Kaa (1987, 9) povzel v štiri tipične premike: od poroke h kohabitaciji, od osredotočenosti na otroka k osredotočenosti na par, od kontracepcije kot načina nadzorovanja rojstev k samouresničitvenim izbiram, ali sploh in kdaj spočeti otroka, od enotnih k raznolikim oblikam družin in gospodinjstev. V svojih delih opozori tudi na to, da so končni rezultat vseh omenjenih procesov novi vzorci družine (van de Kaa 1987, 32) in da bodo v prihodnje odločilen dejavnik v populacijski shemi razvitih držav migracije oziroma priseljevanje (van de Kaa 2002, 3).

Če van de Kaajevo teorijo demografskih prehodov apliciramo na primer Slovenije, lahko z vidika preučevanja rodnosti konec prvega demografskega prehoda umestimo v leto 1965, začetek druge demografske tranzicije pa v leti 1980 in 1981 (Josipovič 2006, 44).

3.3.2.2 Ekonomski pristopi k preučevanju rodnosti

Za podpornike ekonomskega pogleda na rodnost (Leibenstein 1957; Becker 1960; Easterlin v Rajgelj 2007a, 35) je rodnostno vedenje tako kot drugi ekonomski dogodki rezultat interakcije med ponudbo in povpraševanjem (Eurofound 2004, 2–3). Teorije nizko rodnost pojasnjujejo predvsem z naraščajočo ekonomsko neodvisnostjo žensk in temeljijo na domnevi, da posamezniki in posameznice svoje rodnostne izbire izoblikujejo na podlagi težnje po »maksimalizaciji koristnosti« glede na denarne omejitve. Dejavniki povpraševanja so tako denarni stroški za otroka, dohodek, ki je na razpolago za otroke, kulturno vrednotenje otrok, dejavniki ponudbe pa nato vplivajo na to, ali bodo

posamezniki imeli toliko otrok, kot si jih želijo (Friedlander in drugi 1999, 502 in Eurofound 2004, 23), ali, kot pravi Becker (v Rajgelj 2007a, 35), naj bi bila potreba po otroku (želeno skupno število otrok ob odsotnosti drugih omejitev) odvisna od cene otroka in dohodka posameznika. Becker (v Rajgelj 2007a, 35) piše, da naj bi cena otrok naraščala z dohodkom. Zlasti visoko izobražene ženske naj bi bolj kot v kvantiteto vlagale v kakovost otrok, kar se kaže kot investicija v njihovo izobraževanje in vzgojo. Splošni ekonomski razvoj tako vpliva na nizko rodnost, v skladu z naraščanjem dohodkov naj bi naraščal tudi delež, ki ga starši namenjajo za vzdrževanje kakovosti svojih otrok, kar Beckerja pripelje do sklepa, da imajo premožnejši in visoko izobraženi starši v razvitih državah manj otrok. Ker so v središču omenjenega pristopa predvsem stroški, povezani z nego in vzgojo otrok, se preučevalci pri omenjenih analizah pogosto poslužujejo kazalcev, kot so povpraševanje po delu žensk, stopnja zaposlenosti žensk, njihovih dohodkov, cena in dostopnost varstva za otroke, radodarnost davčnega sistema do družin z otroki in stroški stanovanja (Eurofound 2004, 23).

Številni raziskovalci, ki so pri preučevanju upadanja rojstev izhajali iz ekonomskega pristopa, so tako pod drobnogled vzeli dohodek žensk (Ermisch v Rajgelj 2007a, 37), vladne podpore družinam (Gauthier in Hatzius v Rajgelj 2007a, 37), ekonomsko krizo (Kohler in Kohler 2002), vključenost žensk na trg dela (Kohlman in Zuev 2001). Zanimive povezave se kažejo med stopnjo zaposlenosti žensk in rodnostjo, ki se skozi leta spreminjajo (Rindfuss in drugi v Švab in Žakelj 2008, 19). Rindfussova raziskava je denimo pokazala, da je bila povezava med zaposlenostjo žensk ter rodnostjo v šestdesetih letih prejšnjega stoletja zelo negativna, v sredini devetdesetih let pa je postala pozitivna. Raziskovalcem je uspelo dokazati tako pomembne učinke ekonomskih dejavnikov na rodnost kot tudi njihovo odsotnost. Pomembna je ugotovitev, da učinkov ni mogoče posploševati, saj iz zaključkov raziskav nekaterih avtorjev sledi, da že na nacionalnih ravneh obstajajo pomembne razlike med vplivi ekonomskih dejavnikov na rodnost (Rajgelj 2007a, 35–39).

3.3.2.3 Teorija medgeneracijskega pretakanja blaginje

Caldwell, eden najpomembnejših avtorjev te teorije, je v sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih letih prejšnjega stoletja kot najpomembnejši vzrok oziroma element padanja rodnosti izpostavil preusmeritev ekonomskih pretokov med starši in otroki. S tem je podal kritiko teoriji demografskega prehoda, saj meni, da z njo ni mogoče razložiti različnih časovnih začetkov upadanja rodnosti po svetu (v Cukut 2006). Prepričan je bil, da je v vseh družbah ne glede na njihovo stopnjo razvoja rodnostno vedenje racionalno, rodnost pa visoka ali nizka glede na ekonomsko koristnost za posameznike, pare ali družine. Po Caldwellu je namreč pretakanje blaginje⁵⁸ v tradicionalnih družbah potekalo od mlajših k starejšim generacijam, v modernih družbah pa naj bi spremembe v emocionalni in ekonomski strukturi družine povzročile temeljne spremembe rodnostnega vedenja, saj naj bi v teh družbah pretakanje blaginje potekalo v obratni smeri, torej od staršev k otrokom, kar po Caldwellu ni več racionalno.

Visoka rodnost v tradicionalnih družbah je prilagojena domačemu, gospodinjskemu načinu proizvodnje, pri kateri je količina virov, ki se pretakajo od mlajše k starejši generaciji, večja od tistih, ki se pretakajo od starejše k mlajši. Starejše generacije dobijo več, kot vlagajo, zato je optimalna velikost družine večja. Visoka rodnost je tako možna in uporabna samo v družbah, ki podpirajo domačo proizvodnjo, torej v družbah, v katerih kulturne norme dajejo prednost družinskim potrebam pred individualnimi (Černič Istenič 1994, 33). Spremembe v medgeneracijskem pretakanju blaginje so na individualni in družinski ravni potekale vzporedno s spremembami na makrodružbeni ravni (urbanizacija, socialna mobilnost, množično šolanje), vse to pa sta narekovali kapitalistična proizvodnja in morala, ki je zahtevala iniciativo, individualizem, samostojnost in izobražene kadre. Smer medgeneracijskega pretakanja blaginje od mlajše k starejši generaciji so v obratno smer tako obrnili predvsem erozija moči starejše moške generacije, spremenjen pomen otroka in spremenjen položaj ženske, ki ima vse večjo dominacijo pri odločanju za rojstvo, saj je postala izobražena, ozaveščena in čedalje bolj ekonomsko neodvisna od moškega, s čimer otroci (več otrok) postajajo vse večje breme

⁵⁸ Pri izrazu pretakanje blaginje Caldwell (v Cukut 2006) razume tako izmenjavo denarja kot tudi pretok nematerialnih sredstev (delo, storitve, dobrine).

za svoje starše (Marković Bach 2007, 13–14).

3.3.2.4 Alternativne teorije upadanja rodnosti

Med alternativnimi teorijami, ki poskušajo dopolniti predvsem še vedno prevladujoče teorije demografskih prehodov, se pojavljajo tako imenovana difuzionistična teorija in družinsko usmerjeni pristopi, ki v središče postavljajo položaj ženske, med najpomembnejše determinante pristopa pa izobrazbo ženske (Greenhalg v Rajgelj 2007a).

McDonald (v Šircelj 2006, 271) zelo nizko rodnost v modernih družbah pojasnjuje s pomočjo naslednjih teorij:

- Teorija racionalne izbire predpostavlja, da ljudje pred odločitvijo za otroka skrbno pretehtajo koristi in stroške. Koristi so psihološke narave in se lahko od osebe do osebe zelo razlikujejo. Stroške je mogoče, razen psiholoških, izraziti v denarju. Če ekonomski stroški otrok naraščajo, je lahko individualni psihološki prag prekoračen in par se ne odloči za otroka. Psihološke koristi so največje pri prvem otroku in se z vrstnim redom otroka in starostjo matere zelo verjetno manjšajo. Če so vse druge okoliščine enake, je verjetneje, da se bo za dodatnega otroka odločila ženska, ki je stara 29 let, kot pa ženska, ki je stara 39 let. Iz tega sledi, da je za povečanje rodnosti potrebno povečati psihološke prednosti (ugodnosti) ali pa zmanjšati ekonomske stroške.
- Teorija izogibanja tveganju dopolnjuje prvo teorijo in izhaja iz dejstva, da so stroški in koristi prihodnji stroški in koristi. Ker jih zato ni mogoče natančno določiti, je odločitev za otroka, ki pomeni spremembo v življenju, odvisna od tega, kako ljudje vidijo svojo prihodnost. Če so glede svoje ekonomske, socialne ali čustvene prihodnosti negotovi, se tveganju, ki prinese spremembe, raje izognejo.
- Teorija postmodernih vrednot je povezana s teorijo drugega demografskega prehoda. Razvoj družbenih in demografskih vedenj je povezan s povečevanjem vrednosti osebnega uspeha, z zadovoljevanjem osebnih aspiracij, liberalizmom in

z osvoboditvijo od tradicionalnih superstruktur, posebno vere. Te vrednote so povezane s povečano razvezanostjo, z življenjem v zunajzakonskih skupnostih in zunajzakonskimi rojstvi. Tako vedenje je veliko bolj razširjeno v zelo liberalnih družbah (npr. evropski sever) kot pa v bolj družinsko tradicionalnih družbah (npr. evropski jug). Kljub temu je rodnost v liberalnejših družbah višja kot v bolj tradicionalnih, razloge za to pa razlaga teorija enakosti spolov.

Osrednja misel teorije enakosti spolov je razlikovanje med dvema sestavinama enakopravnosti: enakopravnost v družini (v institucijah, namenjenih družini) in enakopravnost zunaj družine (v institucijah, namenjenih posameznikom). Po avtorjevem mnenju se rodnost z visoke ravni zniža na zmerno, ko se poveča enakopravnost spolov v družini. To se zgodi takrat, ko ženske dobijo možnost nadzorovanje rodnosti. Rodnost se zniža na zmerno raven, kar omogoči hitro naraščanje enakopravnosti spolov v institucijah, usmerjenih na posameznika. Kombinacija velike enakopravnosti spolov v institucijah, namenjenih posameznikom (izobraževanje, zaposlitev) in ohranjanje manjše enakopravnosti v institucijah namenjenih družinam, vpliva na nadaljnje zniževanje rodnosti. Tam, kjer je rodnost zelo nizka, se bo pričela povečevati šele, ko se bo povečala enakopravnost spolov v institucijah, namenjenih družinam, ko model družine z možem kot edinim hraniteljem ne bo več referenčni model institucij, namenjenih družinam. Zato bo prehod z zelo nizke na manj nizko rodnost težji v bolj tradicionalnih kot v liberalnejših družbah. Slednje zelo nizke rodnosti morda sploh ne bodo imele. Iz tega sledi, da bi bilo treba iskati mehanizme, ki bi vzpodbujali zgodnejše rojevanje otrok, kar bi blažilo ekonomsko negotovost in povečalo enakopravnost med spoloma (McDonald 2000).

Omenjena teorija enakopravnosti med spoloma je najbolj uspešna v pojasnjevanju rodnosti v socio-ekonomskem kontekstu. Predvideva, da so nizke stopnje rodnosti v zahodnih državah rezultat neskladnosti med visoko stopnjo enakopravnosti med spoloma v institucijah, ki so orientirane na posameznika (izobraževalni sistem, trg dela), in nizko stopnjo enakopravnosti med spoloma v družinsko orientiranih institucijah, še posebej v družini (McDonald 2000). Bolj kot je družinski sistem neke države tradicionalen, večja je

neskladnost med družbenimi institucijami v smislu enakopravnosti med spoloma in nižja je rodnost. Danes imajo ženske denimo veliko boljši dostop do izobraževanja in zaposlovanja, vendar morajo, če želijo izrabiti te možnosti, omejiti svoje želje glede otrok, saj enakopravnost v družinsko orientiranih institucijah zaostaja za enakopravnostjo v institucijah, ki so orientirane na posameznika (McDonald 2000). Družinsko delo je še skoraj v vseh državah zahodnega sveta spolno opredeljeno, kar pomeni, da ga v večjem delu še vedno opravljajo ženske. Zato raziskovalci zaključujejo, da bodo ženske v takšni situaciji zagotovo omejile svoje aspiracije glede otrok, kar se bo dolgoročno odrazilo v nižanju stopnje rodnosti (Olah 2008).

Teorijo enakopravnosti med spoloma podpirajo tudi empirični podatki, številne raziskave (Castels 2003; Neyer 2006; Adsera 2004) v posameznih državah namreč kažejo, da so današnje višje stopnje rodnosti (predvsem v skandinavskih državah) povezane z višjimi stopnjami zaposlovanja in prisotnostjo družinam prijaznih politik, posebej ukrepov, ki so povezani z otroškim varstvom.

3.3.3 Vzroki upadanja rodnosti

Upadanja rodnosti ni mogoče pojasniti z univerzalno teorijo. Gre za splet različnih dejavnikov, ki se med seboj prepletajo in katerih seznam je neomejen. Evropski parlament v Resoluciji Evropskega parlamenta o demografski prihodnosti Evrope (2008, 3) opozarja, da sta glavna vzroka demografskih sprememb – upadanje rodnosti in staranje prebivalstva – posledica napredka. Na daljšanje pričakovane življenjske dobe neposredno vplivajo dosežki na področju znanosti, higiene in življenjskega standarda. Prav tako je dejstvo, da ženske nadzorujejo svojo rodnost, rezultat njihove emancipacije, ki gre z roko v roki z višjo stopnjo izobrazbe deklet, udeležbo žensk na trgu dela in njihovim prevzemanjem javnih pristojnosti.

Povprečna stopnja rodnosti v EU znaša 1,5 otroka na žensko v rodni dobi, kar ni zgolj posledica volje žensk in želja evropskih državljanov,⁵⁹ da bi si ustvarili družino, temveč je med drugim⁶⁰ povezana z vprašanjem, kako uskladiti poklicno in družinsko življenje (odsotnost otroškega varstva ter socialne in ekonomske podpore družinam in zaposlovanju žensk) v družbenem okolju, ki zbuja tesnobo (negotova delovna mesta, draga stanovanja) in strah pred prihodnostjo (pozno zaposlovanje mladih in negotovost zaposlitve) (Resolucija EP 2008, 3).

Za trenutno stanje na področju rodnosti je značilen očiten razkorak med željo mladih po številu otrok⁶¹ in družinskem življenju ter dejanskim številom rojenih otrok (Šircelj 2006; Federal institute for Population Research 2003; Gauthier v Bonoli 2008; Adsera 2006; McDonald 2006). Večina današnjih raziskav namreč kaže, da je vrednota družine med mladimi visoko in vedno bolj cenjena, velika večina mladih si tudi želi imeti otroke (raziskava Mladina 2000), rodnost pa kljub temu upada. Raziskava Eurobarometer 2006 (Testa 2006) je pokazala, da je idealno število otrok v vseh državah EU-25 večje od dejanskega. Če bi bilo vse odvisno le od želja, bi tako v povprečni družini EU-25 imeli 0,73 otroka več kot sedaj (1,32), na Danskem, kjer je razkorak med dejanskim in želenim številom otrok največji, pa denimo kar 1,13 otroka več na družino (trenutno je stopnja rodnosti 1,13).

⁵⁹ Materinstvo predstavlja nadvse intimno odločitev žensk in moških, ki jo je potrebno spoštovati.

⁶⁰ Med razlogi za demografski upad so tudi neplodnost, ki jo Svetovna zdravstvena organizacija priznava kot zdravstveno stanje. Neplodnosti je vedno več in prizadene približno 15 % parov, zato Evropski parlament poziva države članice, naj parom zagotovijo splošno pravico dostopa do zdravljenja neplodnosti (Resolucija EP 2008, 5).

⁶¹ Po raziskavi Population Policy Acceptance Study (PPAS), ki jo je med letoma 1999 in 2003 izvedel Zvezni inštitut za raziskave populacije (Federal Institute for Population Research 2003), si v Sloveniji ženske želijo imeti povprečno 2,01 otroka, moški pa 2,02 otroka. Velika večina (59,2 % žensk in 60,4 % moških) je dejala, da si želi imeti dva otroka, nezanemarljivi pa niso niti odstotki tistih, ki si želijo imeti 3 ali več otrok (20,1 % žensk in 20,2 % moških). Izmed evropskih držav, ki so bile vključene v raziskavo, si največ otrok želijo na Poljskem (2,33 ženske in 2,29 moški), najmanj pa v Nemčiji (1,75 ženske in 1,59 moški).

Tabela: 3.1: Osebne aspiracije glede idealnega števila otrok moških in žensk po starostnih skupinah

Država/ starost	Moški					Ženske				
	15-24	25-39	40-54	55+	Skupaj	15-24	25-39	40-54	55+	Skupaj
Madžarska	2,13	2,00	2,11	2,09	2,08	1,99	2,16	2,10	2,25	2,17
Nemčija	2,17	2,04	2,07	2,34	2,17	1,96	2,11	2,18	2,43	2,24
Francija	2,50	2,38	2,45	2,47	2,45	2,58	2,48	2,86	2,47	2,59
Švedska	2,22	2,40	2,33	2,50	2,39	2,66	2,59	2,78	2,57	2,64
Slovenija	2,19	2,22	2,39	2,33	2,29	2,30	2,33	2,43	2,47	2,40
Nizozemska	2,10	1,90	2,24	2,44	2,18	2,32	2,37	2,32	2,81	2,49
Velika Britanija	2,45	2,30	2,29	2,38	2,34	2,42	2,43	2,46	2,67	2,52
EU-25	2,25	2,13	2,21	2,39	2,25	2,21	2,23	2,36	2,51	2,36

Vir: Testa (2006, 31).

Glede na to, da raziskave kažejo, da je želja po otrocih med mladimi prisotna, bi lahko sklepali, da bi s spremembami ukrepov javnih politik lahko vzpodbudili pare, da bi se odločali za otroke in tako zmanjšali razkorak med številom zelenih otrok in dejanskim številom otrok, kar bi dvignilo rodnost. Obstoj tako imenovane rodnostne razpoke pa po mnenju Švabove in Žakljeve (2008, 4) kaže na to, da ni potrebe, da bi t.i. pronatalistične politike vključevale intruzivne ukrepe, da bi povečali rodnost. Raziskave namreč prav nasprotno Bonoli (2008) kažejo, da je potrebno prej odstraniti ovire, ki preprečujejo ženskam, da bi realizirale svoje želje glede otrok.

Velik pomen na upadanje števila rojstev ima razvoj družbenih vrednot na zahodu v zadnjih 300 letih. Rezultat razvoja je doktrina »**odgovornega starševstva**«. Po tej doktrini so starši odgovorni skrbeti za svoje otroke in ne nekdo drug (na primer člani razširjene družine). S to odgovornostjo so povezane tudi zahteve po izpolnjevanju eksistenčnih pogojev pred rojstvom otroka (Černič Istenič 1994, 18).

Z razvojem moderne ekonomije in demokratičnih družbenih procesov se je doktrina odgovornega starševstva še okrepila v smislu močnejšega poudarjanja kakovosti oziroma dobre izobrazbe otrok, s tem pa so naraščali stroški za otroke (Černič Istenič 1994, 19). Tako sta se v drugi polovici 20. stoletja ekonomija in starševstvo začela ločevati. Otrok je v ekonomskem smislu postal strošek oziroma finančno breme za družino. Tudi zaradi pritiska potrošniške družbe, ki je v otrocih odkrila nov pomemben trg, finančni stroški za otroke strmo naraščajo (Ule in Kuhar 2003, 57). Rešitev iz visokih zahtev, ki so jih narekovale »nove« vrednote, so starši našli v zmanjševanju števila otrok. Naraščanje družbeno konstruiranih stroškov otrok in oportunitetnih stroškov izpolnjevanja zahtev odgovornega starševstva je tako ustvarilo stoletje skoraj neprekinjenega upadanja rodnosti (Černič Istenič 1994, 19). Več v Švab (2001, 9–115, 154–162) in McDonald (v Šircelj 2006, 271).

Ljudje, ki se danes odločajo za otroke, tega ne počnejo zato, da bi imeli zaradi njih kake materialne prednosti ali koristi. Poleg tega se pravilo glasi: »Sodobni ljudje imajo le toliko otrok, kot si jih finančno lahko privoščijo« (Häussler v Ule in Kuhar 2003, 58). V ospredju so drugi motivi, ki sodijo predvsem med emocionalne potrebe staršev (Ule in Kuhar 2003, 57). Materialne predpostavke so le del zahtev za sodobno odgovorno starševstvo.

Pojavilo se je tudi ekspertno svetovanje ženskam glede vzgoje otrok in nastala je množica svetovalnih priročnikov in podobne literature (Švab 2001, 100). Po njihovih zahtevah otrok potrebuje vse od primerne okolja za zdrav razvoj do »najboljše« vzgoje. Potencialni starši tako nosijo v glavah seznam predpostavk in pogojev (od zanesljivega delovnega mesta, urejenega stanovanja do zanesljivega varstva), ki naraščajo v nedogled (Ule in Kuhar 2003, 58).

Tako imajo v povprečju ženske vedno manj otrok in zvišuje se starost žensk ob rojstvu prvega otroka. Ta dva podatka sta povezana z ostalimi družinskimi spremembami, kot je na primer podaljšana mladost, daljšanje obdobja šolanja, večanje deleža žensk, ki se odločajo za podiplomski študij, in zaostreni pogoji na trgu dela, ki neposredno vplivajo

na odločitve žensk za materinstvo (Švab 2001, 104–105).

Postopno naraščanje starosti, pri kateri mladi končajo izobraževanje, najdejo stabilno zaposlitev, ustvarijo lasten dom, vzpostavijo stabilno afektivno razmerje, je povzročilo celo vrsto medsebojno odvisnih mehanizmov v življenjskem poteku. Pri vseh mladih vsak izmed teh procesov ni nujna podlaga za naslednji korak, en trend pa je skoraj univerzalen: vsi ti koraki so potrebni, da se mladi odrasli odločijo za otroka (Ule in Kuhar 2003, 70).

Zdi se, da je ideologijo obveznega materinstva v postmodernosti nadomestila nova ideologija **odloženega materinstva**, ki temelji na novi podobi institucije materinstva, to je na iluziji svobodne izbire za materinstvo. Prelaganje odločitve za materinstvo je le navidezno subjektivno in svobodno delovanje, saj ga še kako (so)določajo zunanji dejavniki (predvsem trg dela oziroma zaposlitev) (Švab 2001, 104–105). Prelaganje odločitve za materinstvo lahko povzroči tudi, da se mnogo teh v prihodnosti načrtovanih rojstev nikoli ne zgodi, zato narašča tudi delež žensk, ki nimajo otrok (McDonald 2008, 19). »Svobodna« odločitev proti starševstvu se je začela uveljavljati med tistimi generacijami žensk, ki so dosegle odraslo obdobje po revoluciji kontracepcijskih tablet, ki ženskam omogočajo dejanski nadzor nad rojevanjem (Ule in Kuhar 2003, 71–72). Folbre (v Drew in drugi 1998, 15–16) trdi, da upadanje rodnosti ni zgolj posledica svobodnega odločanja proti starševstvu ampak gre za krožni proces v boju z distribucijo stroškov otrok, ki naraščajo vzporedno s tehnološkim napredkom.

V EU se stopnja rodnosti pri ženskah, ki so stare manj kot 30 let, znižuje od sedemdesetih let 20. stoletja, medtem ko se od osemdesetih let zvišuje pri ženskah, ki so stare več kot 30 let (Eurostat Yearbook 2008, 39). Trend odloženega materinstva je bil v zadnjem obdobju (1995–2005) najbolj razširjen na Češkem, v baltskih državah, na Madžarskem in v Sloveniji, kjer se je povprečna starost žensk ob rojstvu prvega otroka zvišala za vsaj dve leti v obdobju 1995–2005 (Eurostat Yearbook 2008, 40).

Tabela 3.2: Starost žensk ob rojstvu prvega otroka

	1995	2000	2005
Belgija	28,4		
Bolgarija	24,2	25	26
Češka	25,8	27,2	28,7
Danska	29,2	29,2	30,2
Nemčija	28,3	28,7	29,4
Estonija	25,5	27	28,2
Irska			
Grčija	28,2	29,6	29,9
Španija	30	30,7	30,9
Francija		29,3	29,6
Italija	29,7	30,3	30,7
Ciper	28,1	28,7	29,5
Latvija	25,4	26,7	27,7
Litva	25,6	26,6	27,5
Luksemburg	28,9	29,3	29,7
Madžarska	26,3	27,3	28,5
Malta			
Nizozemska	30	30,3	30,5
Avstrija	27,7	28,2	29
Poljska	26,9	27,4	28,2
Portugalska	28	28,6	29,3
Romunija	24,9	25,7	26,7
Slovenija	27	28,2	29,4
Slovaška		25,8	27,7
Finska	29,3	29,6	29,9
Švedska	29,2	29,9	30,5
Vel. Britanija		28,5	29
Hrvaška		27,8	28,4
Makedonija		26,4	27,2
Turčija			
Islandija	28,7	28,9	29,4
Liechtenstein		30,1	31,1
Norveška	28,8	29,3	29,8
Švica	29,4	29,8	30,5

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 47).

V zgodnjih industrijskih družbah je veliko žensk delalo v tekstilni industriji ali pa so služile po hišah. Z drugo industrijsko revolucijo so se začele ženske množično zaposlovati v uradih, ki so nastali z novimi industrijskimi vejami in z državno birokracijo. Nenazadnje, ko je visoka izobrazba žensk postala pomembnejša, ko je prodrl vpliv ženskih gibanj, ko so gospodinjsko delo olajšali gospodinjski stroji, ko se je pojavila potreba po denarju, da bi kupili take stroje in da bi kupili potrošno blago,

storitve in prosti čas, in ko ni bilo več zanesljivo, da bo zakonska zveza trajala večno, je zaposlena ženska postala pravilo. Zaposlena ženska je postala finančno neodvisna (Goody 2003, 226–228). Danes denimo ženske v severni Evropi predstavljajo večino delovne sile, če upoštevamo tudi delo za polovični delovni čas.

Vse večje zaposlovanje žensk je prineslo velike spremembe v družinsko življenje. Rojevanje otrok in skrb zanje sta bila v očitnem navzkrižju z delom zunaj doma. Posledica je padeč rodno stopnjo celo pod nivo naravnega obnavljanja prebivalstva. Kljub temu, da analize kažejo na povezavo med upadanjem rodno stopnje in participacijo žensk na trgu dela, obstajajo v mnogih državah (med njimi je tudi Slovenija, severnoevropske države, Španija) jasni dokazi o tem, da imajo zaposlene ženske s terciarno stopnjo izobrazbe več otrok kot manj izobražene ženske⁶² (Eurostat Yearbook 2008, 39).

Po mnenju H. B. Presser (v Černič Istenič 1994, 19) je pri pojasnjevanju vzrokov upadanja rodno stopnje v današnjih družbah potrebno upoštevati tudi spremenjen družbeni kontekst skrbi za otroke ter socialne, ekonomske in tehnološke pogoje, ki ženske spodbujajo k odlaganju rojstev prvih otrok v zrelejša leta. Njena teza (H. B. Presser) je, da je treba iskati vzroke nizke rodno stopnje v neustrezni urejenosti **otroškega varstva**, ki je slabo, nezanesljivo, neprilagodljivo in predrago (nesubvencionirano). Še posebej problematično je varstvo otrok mlajših od treh let (slabe izkušnje z varstvom prvega otroka lahko negativno vplivajo na odločanje o večjem številu otrok). Podobno meni tudi Goody (2003, 228), ki pravi, da je ponudba otroškega varstva vselej nezadostna.

Pomemben dejavnik nizke rodno stopnje, ki ga izpostavljajo mnogi avtorji (H. B. Presser v Černič Istenič 1994, 20; McDonald v Šircelj 2006, Drew in drugi 1998; Rener in drugi 2005), je **neenakopravnost med spoloma**, tako doma v gospodinjstvu kot na delovnem mestu. Podobno menijo tudi feministke s kritiko o dvojnem obremenjevanju ženske v sodobni družbi kot posledici množičnega zaposlovanja žensk, ki pa mu ni sledila prerazporeditev dela v zasebnosti (Švab 2001, 111). Eden izmed pokazateljev »poskusa«

⁶² O odnosu univerzitetno izobraženih žensk do rodno stopnje piše tudi Urška Rajgelj (2007a) v svoji doktorski disertaciji.

enakopravne delitve dela med spoloma je aktivno očetovstvo (več v Švab 2001). Eno od razlogov za višjo rodnost v skandinavskih državah bi lahko iskali prav v enakopravnejši delitvi dela med spoloma in aktivnejši vlogi očeta pri skrbi za otroke. Raziskava, ki so jo opravili na Švedskem, je namreč pokazala, da so se pari, kjer je tudi oče izkoristil del starševskega dopusta in aktivno sodeloval pri vzgoji in skrbi za otroke, pogosteje odločali za drugega in vsakega naslednjega otroka (Duvander in Andersson 2005, 13).

Neenakopravnost je pereč problem tudi pri zaposlovanju. Zaradi starševstva je »bolj verjetno, da bo ženska začasno prekinila poklicno kariero, zato ženske v vsem življenju, gledano v celoti, prejemajo nižjo plačo, pogosto zaradi prekinitve dela ne dobijo več istega delovnega mesta in so za isto delo celo manj plačane« (Goody 2003, 228). »Poleg tega je tudi verjetneje, da brez dela ostane ženska (načelo »zadnja noter, prva ven«)« (Goody 2003, 229). Glede na to je **varnost zaposlitve** naslednji dejavnik, ki lahko vpliva na zeleno rodnost.

Iz zaposlitve pa izhaja naslednji dejavnik, to je možnost **usklajevanja zaposlitvenih obveznosti in družinskega življenja**. Enega izmed razlogov za večjo stopnjo rodnosti lahko namreč iščemo tudi v ukrepih, ki naj bi olajšali usklajevanje družinskih in zaposlitvenih obveznosti.⁶³ Kaufmann (v Daly 2005, 391) trdi, da je ključni izziv za družinsko politiko »usklajevanje modernizacije družinskih odnosov z ekonomskimi, socialnimi in demografskimi potrebami družbe«. Politike usklajevanja postajajo vse bolj aktualno področje intervencij v Evropi,⁶⁴ predvsem opozarjajo na potrebo razvoja storitev in fleksibilnejšega trga dela (več v European Communities 2005; Lewis in Lewis 1996).

⁶³ Države se razlikujejo v političnih odgovorih na demografske spremembe, enkrat oglašujejo potrebo po fleksibilnejšem delovnem času, drugič spodbujajo ponudbo javnih in privatnih storitev, nato se usmerjajo na enakopravnejšo distribucijo plačanega in neplačanega dela (European Communities 2005).

⁶⁴ Naraščajoča participacija žensk na trgu dela, spreminjanje družinskih oblik ter demografski pritisk staranja prebivalstva so prispevali k uvrstitvi problema usklajevanja dela in družine med osnovne teme na dnevnem redu EU (European Communities, 2005).

Glede na praktične izkušnje in teoretične razprave torej zaradi vpliva številnih dejavnikov ni možen en sam odgovor o vzrokih upadanja rodnosti. V različnih okoljih in časih gre namreč za specifičen splet in zaporedje delovanja socialnih, ekonomskih, političnih, kulturnih in ideoloških dejavnikov (H. B. Presser v Černič Istenič 1994, 21). Tako rodnosti ne moremo spodbujati samo z družinsko politiko oziroma njenimi ukrepi. V prejšnji raziskavi (Dobrotić, Frank, Ozebek 2007) smo že pokazali, da je na vprašanje, kako lahko družinska politika s svojimi ukrepi vpliva na rodnost, nemogoče odgovoriti. Po vsej verjetnosti imajo ukrepi družinske politike, ki so namenjeni izboljšanju kvalitete življenja družine in otrok, neposreden ali posreden vpliv na rodnost, vendar vpliva ukrepov družinske politike ni možno natančno izmeriti. Zaradi kompleksnosti problematike magistrsko nalogo zastavljamo širše in poskušamo ugotoviti, kako lahko k višji rodnosti pripomorejo tudi ukrepi drugih javnih politik, natančneje zaposlovalna politika in politika enakih možnosti.

3.3.4 Posledice nizke rodnosti – zakaj se z njimi ukvarjati?

Zaradi demografskih sprememb v zadnjih desetletjih (padanje rodnosti, zviševanje pričakovane življenjske dobe ob rojstvu) se bo skupno število prebivalstva v EU-25 postopno zmanjševalo in postajalo vse starejše. To je precejšen udarec za gospodarstvo, saj se bo delovno sposobno prebivalstvo (med 15 in 64 letom starosti) po sedanjih napovedih do leta 2050 zmanjšalo za 48 milijonov. Stopnja odvisnosti oziroma število oseb, starih 65 let in več, naj bi se glede na osebe med 15 in 64 letom starosti podvojila in do leta 2050 dosegla 51 %, kar pomeni, da bosta v EU-25 namesto sedanjih štirih delovno sposobnih oseb na državljana, starega 65 let in več, leta 2050 zanj delala le še dva zaposlena. (Komisija evropskih skupnosti 2006).

Staranje prebivalstva bo imelo posledice tudi na regionalni in socialni ravni. Regije, v katerih število prebivalstva pada, se bodo srečevale s težavami na področju ponudbe blaga in osnovnih javnih storitev, kot so zdravstvo, stanovanja, urejanje naselij ter prevozne in turistične storitve, tako da bo njihovo okoljsko ravnovesje odražalo tudi vpliv staranja prebivalstva. Demografske spremembe spremljajo tudi temeljite socialne

spremembe, ki so povezane s sestavo družin in se kažejo zlasti v vse večjem številu starejših ljudi, ki živijo sami. Povečanje števila ostarelih in odvisnih oseb povzroča tudi nove težave glede gospodarskega, socialnega in etičnega reda (Komisija evropskih skupnosti 2006; McDonald 2006).

Z nizko stopnjo rodnosti se je med drugim treba ukvarjati tudi zato, ker demografske spremembe resno vplivajo na javno porabo, za katero se pričakuje, da bo med leti 2004 in 2050 narasla za 10 % (Komisija evropske skupnosti 2006). Poleg tega naj bi demografske spremembe povzročile tudi precejšnja ozemeljska nesorazmerja, saj nekatera območja v EU že zdaj zaznamuje veliko izseljevanje mladih, med katerimi prevladujejo ženske. Medtem ko v regijah, iz katerih se ljudje izseljujejo, že zdaj živi nesorazmerno število starejših oseb, regije, v katere se ljudje priseljujejo, še niso občutile procesa staranja prebivalstva po zaslugi priseljevanja mladih na ta območja (Resolucija EP 2008).

4 DRUŽINSKE POLITIKE PO IZBRANIH DRŽAVAH IN PRIMERJAVA NJIHOVIH UKREPOV

V (empiričnem) analitičnem delu naloge najprej predstavljamo primerjalno analizo ukrepov družinske politike, ker pa je primerjava ukrepov nacionalnih družinskih politik pogosto zahtevna zaradi razvejanosti tega področja in navezave družinske politike na številne druge politike, ki obravnavajo različne vidike družinskega življenja, v nadaljevanju predstavljamo še druge javne politike, ki bi lahko vplivale na rodnostne odločitve parov v posameznih državah (politika enakopravnosti med spoloma, urejenost otroškega varstva, politika usklajevanja dela in družine in zaposlovalna politika).

V primerjavi ukrepov družinske politike se omejujemo zgolj na tiste ukrepe družinskih politik izbranih držav, ki so neposredno usmerjeni na starševstvo in rodnost:

- pravice, ki izhajajo iz varovanja starševstva (porodniški oziroma materinski dopust, očetovski dopust, starševski dopust oziroma dopust za nego in varstvo otroka ter nadomestila za čas omenjenih odsotnosti z dela);
- pravice iz naslova družinskih prejemkov;
- organizacija predšolskega varstva otrok v posameznih državah, ki se navezuje na zagotavljanje možnosti za usklajevanje dela in družine.

Tudi Kamerman in Kahn (v Puljiz 2005, 339), znana proučevalca demografskih procesov, razlikujeta med tremi ključnimi ukrepi družinske politike:

1. denar (razna nadomestila, dodatki, davčne olajšave ipd.),
2. storitve (organizirane oblike varstva za otroke, skrbi za družine ipd.),
3. čas (npr. dopust), ki se da družini, da lažje uskladi profesionalne in družinske obveznosti.

Med seboj primerjamo osem evropskih držav: Slovenijo, Madžarsko, Nemčijo, Nizozemsko, Švedsko, Veliko Britanijo, Francijo in Islandijo.

4.1 Osnovni statistični kazalci izbranih držav

Pred primerjalno analizo ukrepov družinske politike v posameznih državah povzemamo nekaj osnovnih statističnih kazalcev za izbrane države in izbrano področje.

Tabela 4.1: Število prebivalcev po državah na 1. januar

Leto/ Država	2000	2008	2009
Francija	60537977	63983000 (p)	64351000 (p)
Islandija	279049	315459	319368
Madžarska	10221644	10045401	10031208 (p)
Nemčija	82163475	82217837	82050000 (p)
Nizozemska	15863950	16405399	16486587 (p)
Slovenija	1987755	2010269	2032362
Švedska	8861426	9182927	9256347
Velika Britanija	58785246	61193524 (p)	61634599 (p)

Vir: Eurostat (2009). (p = približna začasna vrednost)

Največja izmed primerjanih držav je Nemčija z 82 milijoni prebivalcev, sledita ji Francija s 64 milijoni in Velika Britanija z 61 milijoni. Slovenija in Islandija imata najmanj prebivalcev – Slovenija dobra 2 milijona, Islandija pa okrog 319.000 prebivalcev. V večini držav (razen na Madžarskem in v Nemčiji) se število prebivalcev povečuje, a izključno na račun priseljevanja in ne na račun pozitivnega naravnega prirastka.

Sistem socialne varnosti je v EU zasnovan tako, da ščiti ljudi pred različnimi tveganji, kot so brezposelnost, odgovorno starševstvo, bolezen, invalidnost, izguba partnerja, starost, stanovanje in socialna izključenost. Države članice EU imajo različne modele sistemov socialne varnosti. Podatki o stroških za socialno varnost se zbirajo po ESSPROS⁶⁵ metodologiji, zato so med seboj primerljivi (Eurostat Yearbook 2008, 236).

⁶⁵ ESSPROS je kratica za European System of Integrated Social Protection methodology (Eurostat Yearbook 2008, 238).

Iz spodnje tabele je razvidno, da za socialno varnost najvišji delež BDP-ja namenja Švedska, sledita ji Francija in nato Nemčija. Nad povprečjem EU-25 je tudi Nizozemska, medtem ko ostale izbrane države namenjujejo manjši delež BDP-ja za socialno varnost, kot je povprečje EU-25.

Tabela 4.2: Izdatki držav za socialno varnost⁶⁶ (% BDP)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
EU-25							26,6	26,8	27	27,4	27,3
Francija	30,2	30,3	30,6	30,4	30	29,9	29,5	29,6	30,4	30,9	31,2
Islandija	18,4	18,9	18,7	18,5	18,4	19	19,3	19,6	21,6	23,3	23
Madžarska						20,7	19,3	19,3	20,3	21,1	20,7
Nemčija	27,7	28,2	29,3	28,9	28,8	29,2	29,2	29,3	29,9	30,2	29,5
Nizozemska	31,7	30,6	29,6	28,7	27,8	27,1	26,4	26,5	27,6	28,3	28,5
Slovenija			24	24,5	24,8	24,7	24,9	25,3	25,3	24,6	24,3
Švedska	36,5	34,3	33,6	32,7	32	31,7	30,7	31,3	32,3	33,3	32,9
Vel. Britanija	28,6	28,2	28	27,5	26,9	26,4	27,1	27,5	26,4	26,4	26,3

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 238).

Kljub pozitivnemu gibanju rodnosti v nekaterih državah v zadnjih nekaj letih se je število prebivalstva, mlajšega od 15 let, v obdobju 1995–2005 v EU-27 v povprečju znižalo za 2,9 odstotne točke, v Sloveniji v enakem obdobju pa za 4,1 odstotne točke. Slovenija se po deležu mlajših od 15 let uvršča na dno med državami članicami. Trenutno je v EU-27 samo 16 % prebivalstva mlajšega od 15 let. V obdobju 1960–2005 se je delež otrok, starih do 14 let, v EU zmanjšal s 26,7 % na 15,9 %. V nasprotju s tem se je v enakem obdobju delež starejših (starih 65 let in več) povečal z 8,8 % na 15,9 %. Zaradi nizke rodnosti in podaljševanja življenjske dobe se bo ta trend v prihodnosti nadaljeval (Eurostat Yearbook 2008, 79). Delovno aktivno prebivalstvo (med 15 in 64 let) predstavlja v EU-27 dobrih 67 %, medtem ko preostalih slabih 17 % prebivalstva predstavljajo starejši od 65 let (Eurostat Yearbook 2008, 23).

⁶⁶ Stroške za socialno varnost sestavljajo: a) socialni transferji (ang. *social benefits*), namenjeni družinam in posameznikom, in sicer v denarju ali naravi; b) administrativni stroški izplačevanja in urejanja socialnih transferjev in c) drugi stroški shem socialne varnosti (Eurostat Yearbook 2008, 238).

Po zadnjih podatkih Eurostata za leto 2006 je bilo v Sloveniji 14,1 % otrok mlajših od 15 let, manj jih je imela le Bolgarija (13,6%). Po podatkih Združenih narodov se bo do leta 2050 znižal delež otrok po vsem svetu, saj bodo mlajši od 15 let tudi v svetovnem merilu predstavljali manj kot petino vsega prebivalstva (Statistični urad Republike Slovenije 2007).

Tabela 4.3: Prebivalstvo po starostnih skupinah leta 2006 (%)

	0-14	15-24	25-49	50-64	65-79	80 in več
EU-27	16	12,7	36,4	18,1	12,6	4,1
Francija	18,6	12,9	34,4	17,9	11,6	4,6
Islandija	21,8	14,6	36	15,9	8,6	3,1
Madžarska	15,4	12,9	35,8	20,1	12,3	3,5
Nemčija	14,1	11,8	36,5	18,4	14,8	4,5
Nizozemska	18,3	12	36,5	19	10,7	3,6
Slovenija	14,1	13,1	38	19,2	12,4	3,2
Švedska	17,2	12,4	33,3	19,7	11,9	5,4
Vel. Britanija	17,8	13,2	35,2	17,8	11,6	4,4

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 27).

V EU se stopnja rodnosti pri ženskah, ki so stare manj kot 30 let, znižuje od sedemdesetih let 20. stoletja, medtem ko se od osemdesetih let zvišuje pri ženskah, ki so stare več kot 30 let (Eurostat Yearbook 2008, 39). Trend odloženega materinstva je bil v zadnjem obdobju (1995–2005) najbolj razširjen na Češkem, v baltskih državah, na Madžarskem in v Sloveniji, kjer se je v tem času povprečna starost žensk ob rojstvu prvega otroka zvišala za vsaj 2 leti (Eurostat Yearbook 2008, 40). Iz spodnje tabele je razvidno, da povprečna starost žensk ob rojstvu prvega otroka v vseh treh državah stalno narašča, medtem ko je na Švedskem in na Nizozemskem že preseгла 30 let.

Tabela 4.4: Starost žensk ob rojstvu prvega otroka

	1995	2000	2005
Francija	/	29,3	29,6
Islandija	28,7	28,9	29,4
Madžarska	26,3	27,3	28,5
Nemčija	28,3	28,7	29,4
Nizozemska	30,0	30,3	30,5
Slovenija	27	28,2	29,4
Švedska	29,2	29,9	30,5
Vel. Britanija	/	28,5	29

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 47).

Tabela 4.5: Stopnje rodnosti v izbranih državah

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Francija		1,78	1,81	1,89	1,9	1,88	1,89	1,92	1,94	2,00	1,98
Islandija	2,04	2,05	1,99	2,08	1,95	1,93	1,99	2,04	2,05	2,08	2,09
Madžarska	1,37	1,32	1,28	1,32	1,31	1,3	1,27	1,28	1,31	1,34	1,32
Nemčija				1,38	1,35	1,34	1,34	1,36	1,34	1,33	1,37
Nizozemska	1,56	1,63	1,65	1,72	1,71	1,73	1,75	1,72	1,71	1,72	1,72
Slovenija	1,25	1,23	1,21	1,26	1,21	1,21	1,2	1,25	1,26*	1,31	1,38
Švedska	1,52	1,5	1,5	1,54	1,57	1,65	1,71	1,75	1,77	1,85	1,88
Vel. Britanija	1,72	1,71	1,68	1,64	1,63	1,64	1,71	1,76	1,78	1,84	1,84

Vir: Eurostat Yearbook (2008, 46); Eurostat (2009). (* najnižja nizka rodnost)

»Najnižjo nizko rodnost« (ang. *lowest low fertility*)⁶⁷ je imelo leta 2005 kar 5 držav EU-27 (Bolgarija, Litva, Poljska, Slovenija in Slovaška). Relativno visoke stopnje rodnosti so zabeležili v Franciji in severnoevropskih državah ter na Nizozemskem. Te države so implementirale t. i. družini prijazne politike, kot je dostopno otroško varstvo in fleksibilni vzorci dela (Eurostat Yearbook 2008, 39). To kaže na to, **da je z ustreznimi javnimi politikami oziroma njihovimi ukrepi možno spremeniti usmerjenost krivulje rodnosti** in ustvariti materialno in psihološko okolje, ki je naklonjeno družinam in otrokom. Te ukrepe bi morali izvajati dolgoročno in v skladu z načeli, ki jih zagovarja Evropski ekonomsko-socialni odbor v svojem predlogu evropskega pakta za družino ter zagotoviti stabilnost in zaščito, ki sta potrebni za odločitev o starševstvu (Resolucija EP 2008, 4).

⁶⁷ O najnižji nizki rodnosti govorimo, ko je stopnja rodnosti pod 1,3 otroka na žensko.

Tudi večina raziskovalcev demografskih procesov se strinja, da bi se rodnost povečala, če bi obstajala spodbuda (stimulacija), kot denimo visoka gospodarska rast in varnost, dostopno otroško varstvo, finančni instrumenti, ki podpirajo družine, družinski prejemki, dostopnost stanovanj ter lažje usklajevanje družinskega in poklicnega življenja (Eurostat Yearbook 2008, 39).

Iz Tabele 4.5 je razvidno, da je imela Slovenija leta 2005 med izbranimi državami najnižjo stopnjo rodnosti, leta 2007 pa Madžarska. V Sloveniji je bila stopnja rodnosti dolgo časa višja od stopnje rodnosti v mnogih evropskih državah, od osemdesetih let 20. stoletja, ko je bila stopnja rodnosti 2,1, pa ta nenehno upada. V demografski literaturi se Slovenija (poleg Italije) pogosto navaja kot primer države z nepretrganim upadanjem rodnosti in s trendom ekstremno hitrega naraščanja odlaganja rojstev na poznejša leta. Le za odtenek višjo stopnjo rodnosti ima Nemčija. Za Švedsko so značilna ciklična obdobja padanja in zviševanja stopnje rodnosti.⁶⁸ V osemdesetih letih 20. stoletja je stopnja rodnosti znašala 1,68, v devetdesetih letih se je dvignila na 2,13, leta 2000 pa ponovno padla na 1,54 in se do leta 2007 dvignila na 1,88. Danes je ena izmed redkih držav v EU, ki ji stopnja rodnosti že dlje časa ponovno konstantno narašča in se nahaja nad povprečjem EU, ki je 1,52.

Visoko nad evropskim povprečjem je s svojo rodnostjo Islandija, kjer se je leta 2007 rodilo 2,09 otroka na žensko v rodni dobi. Švedska, Velika Britanija, Francija, Islandija in Nizozemska imajo stopnjo rodnosti nad evropskim povprečjem EU-25, ki je leta 2005 znašalo 1,52.⁶⁹ Izmed izbranih držav je zadnje desetletje le Slovenija sodila v skupino držav, ki so jo Kohler, Billari in Ortega (2002, 641–681) poimenovali kot skupino držav z najnižjo nizko rodnostjo. Vanjo spadajo države, ki imajo stopnjo rodnosti pod 1,3 otroka na žensko v rodni dobi. Trend rodnosti se je v Sloveniji nad 1,3 povzpел leta 2006. Tudi sicer je začela v večini držav EU-27 stopnja rodnosti po letu 2002 rasti.

⁶⁸ Hoem in Hoem (v Grant in drugi 2004, 127) pojav opišeta kot tobogansko rodnost (ang. *rollercoaster fertility*). Ciklično padanje in dviganje stopnje rodnosti mnogi avtorji pripisujejo gospodarskim krizam, spet drugi pa spreminjajoči se družinski politiki (ki pa je zopet vezana na gospodarsko stanje v državi).

⁶⁹ Podatki so povzeti po Eurostatu 2009.

4.2 Družinska politika v Sloveniji

Vzhodnoevropske države, med katere je spadala tudi Slovenija, so v času državnega socializma razvile povsem svojevrsten demografski režim. V primerjavi z zahodnoevropskimi državami je bila rodnotost visoka, povprečna starost žensk pri rojstvu prvega in vseh naslednjih otrok pa je bila nizka. Prav tako je bil nizek odstotek žensk brez otrok (Neyer in Andersson 2004, 9). Takšni vzorci rodnotnega vedenja in formiranja družin so bili po mnenju Neyerja in Anderssona (2004, 9) posledica družbene organizacije dela in široke podpore zaposlovanja žensk.

Rodnotost v Sloveniji je začela padati,⁷⁰ ko je Slovenija z osamosvojitvijo leta 1991 spremenila državni sistem in postala demokratična država. Slovenija je ob osamosvojitvi prevzela večino do tedaj uveljavljene družinske politike, ki je bila zasnovana za celotno ozemlje tedanje SFRJ.⁷¹ Osnovo za spreminjanje družinske zakonodaje je pomenila leta 1993 sprejeta **Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji (1993)**⁷², ki predstavlja pomemben korak k celostnemu obravnavanju družinske politike v Sloveniji in kot plansko-strateški dokument še vedno določa smeri razvoja posameznih delov družinske politike, ki so v pristojnosti različnih ministrstev.

Resolucija opredeljuje temeljna načela (varnost, svoboda, solidarnost, blaginja in enakost), cilje in ukrepe družinske politike v Sloveniji. Zapisana načela ostajajo še vedno temelj družinske politike v Sloveniji, kot temeljni cilj slovenske družinske politike pa je opredeljeno ustvarjanje pogojev za izboljšanje kakovosti življenja vseh družin in za enake možnosti osebnega razvoja vseh članov družine. Ukrepi družinske politike v Sloveniji so v omenjeni resoluciji razdeljeni na štiri področja:

⁷⁰ Celotna stopnja rodnotosti se znižuje že od sredine šestdesetih let, hitreje pa po letu 1980.

⁷¹ Slovenija je bila izmed vseh držav takratne Socialistične federativne republike Jugoslavije vodilna načrtovalka družinske politike, edina je leta 1974 sprejela tudi Resolucijo o načrtovanju družine (Malačič 1996, 312).

⁷² Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/resolucija_druzina.pdf (29. junij 2009).

-
1. ekonomsko-fiskalno področje (nanaša se na neposredne dajatve družinam, ki dopolnjujejo ali nadomeščajo njihove dohodke, npr. otroški dodatki);
 2. področje družbenih služb in drugih dejavnosti (le-te se delijo na splošne (vrtci, šole) in posebne (posvetovalnice, pomoč na domu, zavodi), ki s svojimi storitvami podpirajo delovanje družine ali delno prevzemajo njene funkcije);
 3. področje zaposlovanja (gre za ustvarjanje pogojev za usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti staršev, npr. porodniški dopust);
 4. področje stanovanjskega gospodarstva (to so posebni programi stanovanjske preskrbe in druge oblike pomoči družinam, npr. ugodna posojila).

Že takrat so se kresala mnenja, ali v Sloveniji potrebujemo družinsko ali prebivalstveno politiko (Stropnik 1994, 8). Podobno kot v drugih evropskih državah tudi v Sloveniji še danes nimamo eksplicitne prebivalstvene politike. Poleg tega slovenska družinska politika kljub eni najnižjih stopenj rodnosti nikoli v preteklosti (s predlogom Strategije za dvig rodnosti leta 2006 se to spreminja) ni imela neposrednih demografskih ciljev. Njen prvotni namen je izboljšati socialno-ekonomski položaj družin z otroki in s tem omogočiti rojstvo zelenega števila otrok.⁷³ Poudarek je torej na horizontalni enakosti, to je čim večji enakosti družin s podobnim lastnim dohodkom, a različnimi potrebami zaradi različnega števila vzdrževanih otrok (Stropnik 2004, 2).

Temeljni nacionalni pravni vir je *Ustava Republike Slovenije (1991)*,⁷⁴ s katero je državljanom zagotovljeno svobodno odločanje o rojstvu otrok (55. člen). V skladu z njenim 53. členom pa država varuje družino, materinstvo, očetovstvo, otroke in mladino ter ustvarja za to varstvo potrebne razmere. Vlada RS je leta 2001 sprejela tudi **Zakon o**

⁷³ Pod družinsko politiko Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve razume celoto socialnih, ekonomskih, pravnih, pedagoških, zdravstvenih in drugih ukrepov, ki jih država izvaja za večjo kakovost življenja družin in posameznih družinskih članov. Dostopno prek: (<http://www.mddsz.gov.si>) (24. april 2009).

⁷⁴ Ustava Republike Slovenije (URS). Ur. l. RS 33/91, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04, 68/06. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=150> (29. junij 2009).

starševskem varstvu in družinskih prejemkih,⁷⁵ ki uvaja selektivnost namesto univerzalnosti, s čimer naj bi se maksimirale otrokove koristi in socialna pravičnost. Na podlagi tega zakona država ureja zavarovanje za starševsko varstvo, družinske prejemke in pogoje ter postopke za uveljavljanje pravic. Pravice po tem zakonu uveljavlja eden od staršev in so vezane izključno na otroka. Dve bistveni novosti, ki jo je prinesel zakon leta 2001, sta uvedba očetovskega dopusta in dodatka za veliko družino.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je konec leta 2006 izdalo predlog *Strategije za dvig rodnosti v Republiki Sloveniji (2006)*.⁷⁶ V njej nakazuje ukrepe na ožjem in širšem področju družinske politike, ki naj bi pripomogli k odločanju staršev za večje število otrok. Eden od petih temeljnih ciljev omenjene strategije je vzpostavitev sistema za lažje usklajevanje družinskega in poklicnega življenja.

Glede na temeljne smernice (življenje je vrednota, družina je naše upanje in otroci so naša prihodnost) je očitno, da slovenska vlada kot nosilka strategije prevzema doktrino katoliške cerkve, torej desno usmerjeno ideologijo (Rener in drugi 2006). Švab (2003, 59) meni, da je družinska politika v Sloveniji problematična v dveh temeljnih točkah – ker kot subjekt politike definira družino (in ne posameznice in posameznika kot Švedska) in ker je družinski pluralizem, ki ga oblikovalci družinske politike razumejo kot priznavanje različnih družinskih oblik, v resnici izključujoč in ne zajema vseh načinov in oblik družinskega življenja.

Poleg *Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih* družinsko politiko v Sloveniji ureja tudi z *Zakonom o zakonski zvezi in družinskih razmerjih*,⁷⁷ ki ureja

⁷⁵ Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (ZSDP-NPB3). Ur. l. RS 97/01, 76/03, 47/06, 114/06, 10/08. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=STAR%C5%A0EVSKEM+VARSTVU&mandate=1&unid=UPB|7380F2DFBD4ED863C12573E200322CC4&showdoc=1> (29. junij 2009). Dve bistveni novosti, ki jo je prinesel zakon, sta uvedba očetovskega dopusta in dodatka za veliko družino.

⁷⁶ Strategija za dvig rodnosti. Dostopno prek: http://www.mdds.gov.si/fileadmin/mdds.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/strategija_rodnost_osnutek_151106.pdf (29. junij 2009).

⁷⁷ Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR-NPB2). Ur. l. RS 15/76, 30/86, 1/89, 13/94,

zakonske zveze, razmerja med starši in otroki ter rejništva,⁷⁸ posvojitve in skrbništva. Po tem zakonu je družina življenjska skupnost staršev in otrok, ki uživa posebno varstvo zaradi koristi otrok. Starši imajo pravico in dolžnost, da skrbijo za zdrav telesni in duševni razvoj svojih mladoletnih otrok ter njihov skladen osebnostni razvoj, čemur rečemo, da imajo roditeljsko pravico. Kadar pa je otrokov zdrav razvoj ogrožen in kadar to zahtevajo druge koristi otroka, zagotavlja varstvo mladoletnim otrokom država. Tako starši kot druge osebe, državni organi ter nosilci javnih pooblastil morajo v vseh dejavnostih in postopkih v zvezi z otrokom primarno poskrbeti za otrokovo korist. Pogoje za varstvo in pomoč družini po tem zakonu zagotavlja država.⁷⁹

*V skladu z Zakonom o socialnem varstvu*⁸⁰ je družina upravičena do pomoči na domu, ki obsega strokovno svetovanje in pomoč pri urejanju odnosov med družinskimi člani ter pri skrbi za otroke in usposabljanje družine za opravljanje njene vloge v vsakdanjem življenju. Družina je upravičena tudi do socialnega servisa, ki obsega pomoč pri hišnih in drugih opravilih v primeru otrokovega rojstva, bolezni, invalidnosti ter v drugih primerih, ko je ta pomoč potrebna za vključitev osebe v vsakdanje življenje.

Posredno se na družino nanašajo tudi drugi zakoni, kot sta na primer *Zakon o delovnih razmerjih*⁸¹ in *Zakon o dohodnini*.⁸²

82/94, 29/95, 26/99, 70/2000, 64/01, 110/02, 16/04, 101/07). Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=zakonski+zvezi&mandate=-1&unid=UPB|2A106172F0A8C373C12575010045E9AA&showdoc=1> (29. junij 2009).

⁷⁸ Rejniška dejavnost je sistemsko urejena v Zakonu o izvajanju rejniške dejavnosti (ZIRD). Ur. l. RS 110/2002. Dostopno prek <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=izvajanju+rejni%C5%A1ke+dejavnosti&mandate=-1&unid=SZ|C12563A400338836C1256C7E006A635A&showdoc=1> (29. junij 2009).

⁷⁹ Zakon o javnem Jamstvenem in preživninskem skladu (ZJSRS-UPB2). Ur. l. RS 25/97, 10/98, 41/99, 53/99, 22/2000, 119/02, 61/06 je poseben zakon, ki ureja izplačevanje nadomestil preživnin, če ostane otrok brez skrbi za preživljanje s strani enega od staršev. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=javnem+jamstvenem+in+pre%C5%BEivninskem+skladu&mandate=-1&unid=UPB|F47271C9E77E211BC125718E0033BEDD&showdoc=1> (29. junij 2009).

⁸⁰ Zakon o socialnem varstvu (ZSV-UPB2p). Ur. l. RS 54/92, 56/92, 13/93, 42/94, 1/99, 41/99, 36/2000, 54/2000, 26/01, 110/02, 2/04, 7/04, 21/06, 105/06. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=socialnem+varstvu&mandate=-1&unid=UPB|D133BCFA7624E477C1257299003BE788&showdoc=1> (29. junij 2009).

⁸¹ Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-NPB2). Ur. l. RS 42/02, 79/06, 103/07, 45/08. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=delovnih+razmerjih&mandate=-1&unid=UPB|042141DC6BDEEAB9C12574430028F2FA&showdoc=1> (29. junij 2009).

⁸² Zakon o dohodnini (ZDoh-2-NPB4). Ur. l. RS 117/06, 10/08, 78/08, 125/08, 20/09. Dostopno prek:

Družinska politika v Republiki Sloveniji temelji na vključevanju celotne populacije oziroma usmerjenosti k vsem družinam; na upoštevanju pluralnosti družinskih oblik in različnih potreb, ki iz tega izhajajo; na spoštovanju avtonomnosti družine in individualnosti njenih posameznih članov; na zaščiti otrokovih pravic v družini in družbi ter dajanju prednostnega mesta kakovosti življenja otrok; na zagotavljanju enakih možnosti obeh spolov; na vzpostavljanju raznovrstnih oblik storitev in na omogočanju, da družine izbirajo med različnimi možnostmi; na delnem prispevku družbe k stroškom za vzdrževanje otrok; na dodatnem varstvu družin v specifičnih situacijah in stanjih; na celostnem, integralnem pristopu (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve).⁸³

»V model socialne politike v Sloveniji (pri čemer razumemo socialno politiko kot regulacijo odnosov med različnimi akterji, ki zagotavljajo socialno varnost posamezniku, op. L.F., N.B.O.) se postopoma vnašajo elementi konservativno-korporativističnega sistema blaginje, zlasti princip subsidiarnosti. To pomeni, da se odgovornost posameznika za lastno socialno varnost povečuje, postaja primarna, vloga države pri tem pa se zmanjšuje« (Črnak Meglič 1998, 10). Področje solidarnosti in vzajemnosti se oži in umika pogodbenim in tržnim instrumentom urejanja odnosov med posamezniki in drugimi subjekti. V konservativno-korporativističnem modelu blaginje država deluje v dveh smereh:

1. prisili vse posameznike, ki vstopijo na trg dela, da se vključijo v **obvezne sisteme socialnih zavarovanj**. S tem jim pomaga, da si skozi obvezna zavarovanja zagotovijo osnovno socialno varnost;
2. poskrbi za tiste posameznike, ki na trg dela ali ne morejo vstopiti ali iz trga dela za vedno izpadejo. Pri neprofitnih organizacijah naroči socialno-varstvene storitve za posameznike, ki niso vključeni v obvezne sisteme socialnih zavarovanj. V zameno za to, da neprofitne organizacije zagotavljajo naročene storitve za te posameznike, država v veliki meri sofinancira njihovo delovanje (Kolarič in drugi 2002, 58–59).

<http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=o+dohodnini&mandate=-1&unid=UPB|603BCC4664F4CEAAC125757E00323706&showdoc=1> (29. junij 2009).

⁸³ Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Dostopno prek: <http://www.mddsz.gov.si> (24. april 2009).

Funkcija tega modela je ohranjanje relativnega družbenega položaja posamezniku oziroma ohranjanje statusa quo.

Slovenska družinska politika se v zadnjem času zgleduje po osnovni skandinavski prioriteti družinske politike – usklajevanju dela in družinskega življenja.

Slovenija namenja za socialno varnost okoli 24 % BDP-ja (Eurostat Yearbook 2008, 238).⁸⁴

4.2.1. Starševski dopusti in nadomestila

V Sloveniji imajo pravico do starševskega dopusta starši in druge osebe, če so zavarovanci po Zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih in plačujejo prispevke za starševsko varstvo.⁸⁵ Zakon ureja zavarovanje za starševsko varstvo in pravice, ki iz tega izhajajo ter družinske prejemke. Glede na dva različna sklopa pravic je zakon razdeljen na dva dela:

1. **pravice iz naslova zavarovanja za starševsko varstvo,**
2. **pravice do družinskih prejemkov.**

7. člen Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih določa pravice iz naslova zavarovanja za starševsko varstvo:

1. starševski dopust,
2. starševsko nadomestilo,
3. pravica staršev do krajšega delovnega časa in do plačila prispevkov za socialno varnost zaradi starševstva.

⁸⁴ Eurostat Yearbook 2008. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-07-001/EN/KS-CD-07-001-EN.PDF (1. julij 2009).

⁸⁵ Temeljni akt, ki določa višino prispevkov za socialno varnost je Zakon o prispevkih za socialno varnost (ZPSV-D). Ur. l. RS 5/96, 18/96, 34/96, 3/98, 7/98, 81/2000, 97/01. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=prispevkih+za+socialno+varnost&mandate=-1&unid=SZ|C12563A400338836C1256B0C0053C338&showdoc=1> (29. junij 2009). V 1. členu določa, da so prispevki za socialno varnost prispevki za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, obvezno zdravstveno zavarovanje, porodniško varstvo in za zaposlovanje. Prispevki za socialno varnost se obračunavajo in plačujejo iz bruto prejemkov. V letu 2009 znaša v Sloveniji skupna prispevna stopnja za socialno varnost 38,2 % bruto zavarovalne osnove (plače), od tega plača delavec oziroma zavarovanec 22,1 % iz bruto plače, delodajalec pa 16,1 % na bruto plačo. Prispevek za starševsko varstvo plačujejo delavci in delodajalci po enaki prispevni stopnji, ki znaša 0,1 % bruto plače.

Nadalje Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih določa vrste starševskega dopusta, ki se delijo na porodniški dopust, očetovski dopust, dopust za nego in varstvo otroka ter posvojiteljski dopust.

1. Materinski oziroma porodniški dopust je namenjen pripravi na porod ter negi in varstvu otroka takoj po porodu. Pravico do porodniškega dopusta ima mati otroka, pod določenimi pogoji pa tudi oče otroka ali druga oseba.⁸⁶ Porodniški dopust traja 105 dni⁸⁷ (15 tednov) in se mora izrabiti v strnjem nizu v obliki polne odsotnosti z dela. Mati mora nastopiti porodniški dopust 28 dni (4 tedne) pred predvidenim datumom poroda, ki ga določi ginekolog. Če mati ne nastopi porodniškega dopusta v tem roku, neizrabljenega dela porodniškega dopusta ne more izrabiti po otrokovem rojstvu, razen v primeru, če je porod nastopil pred predvidenim datumom poroda. Če mati na dan poroda še ni nastopila porodniškega dopusta, nastopi porodniški dopust z dnem rojstva otroka.
2. Očetovski dopust je namenjen očetom, da bi že v najnežnejši dobi otroka skupaj z materjo sodelovali pri njegovi negi in varstvu. Od 1. januarja 2005 ima oče pravico do očetovskega dopusta ob rojstvu otroka oziroma otrok v trajanju 90 dni. Oče mora izrabiti najmanj 15 dni očetovskega dopusta v obliki polne odsotnosti z dela do dopolnjenega šestega meseca otrokove starosti,⁸⁸ preostali očetovski dopust v trajanju 75 dni v obliki polne odsotnosti z dela pa lahko izrabi najdlje do tretjega leta starosti otroka.⁸⁹ Če oče koristi porodniški dopust, nima pravice do izrabe tega dela dopusta. Pravica do očetovskega dopusta je neprenosljiva.

V Sloveniji se število očetov, ki uveljavijo očetovski dopust, z leti povečuje. Leta 2004 je petnajstdnevni očetovski dopust uveljavilo 70,5 % očetov, približno 9 % očetov pa je

⁸⁶ V skladu s 21. členom Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih ima pravico do porodniškega dopusta oče ali druga oseba, če mati umre, zapusti otroka, ali če je na podlagi mnenja pristojnega zdravnika trajno oziroma začasno nesposobna za samostojno življenje in delo. V soglasju z materjo ima pravico do porodniškega dopusta oče ali druga oseba, če je mati mlajša od 18 let in ima status vajenke, učenke, dijakinje oziroma študentke. V tem primeru traja porodniški dopust 77 dni (105 minus 28) in se skrajša še za toliko dni, kolikor je otrok star, ko oče ali druga oseba nastopi porodniški dopust.

⁸⁷ V posebni primerih, ki jih določa zakon, se lahko dolžina porodniškega dopusta skrajša ali preneha (npr. če mati zapusti otroka po porodu ali rodi mrtvega otroka).

⁸⁸ Pred spremembo zakona (leta 2006) je moral oče najmanj 15 dni dopusta izrabiti v času porodniškega dopusta matere.

⁸⁹ Pred spremembo zakona (leta 2006) je lahko oče preostanek dopusta izrabil do 8. leta starosti otroka.

izrabilo očetovski dopust brez očetovskega nadomestila. Leta 2006 je očetovski dopust z očetovskim nadomestilom izrabilo 74,5 % očetov. V letu 2007 je dobrih 12 % očetov izkoristilo več kot 15 dni očetovskega dopusta (Statistični urad RS 2008).⁹⁰

3. Starševski dopust oziroma dopust za nego in varstvo otroka (primerljiv z mednarodno uveljavljenim angleškim izrazom *parental leave*) je dopust, ki ga upravičenke oziroma upravičenci nastopijo po poteku porodniškega dopusta in je namenjen nadaljnji negi in varstvu otroka. To pravico lahko uveljavlja eden od staršev⁹¹ otroka v trajanju 260 dni neposredno po preteku porodniškega dopusta. Dopust se lahko podaljša v naslednjih primerih:

- ob rojstvu dvojčkov za dodatnih 90 dni;
- ob rojstvu več hkrati živorojenih otrok za dodatnih 90 dni;
- ob rojstvu nedonošenčka za toliko dni, kolikor dni je bila nosečnost krajša kot 260 dni;
- ob rojstvu otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo, za dodatnih 90 dni na podlagi mnenja zdravniške komisije;
- ko starša že ob rojstvu otroka varujeta in vzgajata najmanj dva otroka do starosti osem let, za 30 dni, za tri otroke za 60 dni in za štiri otroke ali več za 90 dni.

Te pravice se seštevajo, kar pomeni, če mati rodi dvojčke in doma varuje že tri otroke, stare do osem let, bo njen dopust podaljšán za 150 dni.

Del dopusta za nego in varstvo otroka v trajanju največ 75 dni se lahko prenese in izrabi najdlje do osmega leta otrokove starosti.

Dopust za nego in varstvo otroka se izrabi v strnjenem nizu v obliki polne odsotnosti z dela. Oba starša ne moreta hkrati izrabljati dopusta za nego in varstvo otroka v obliki polne odsotnosti z dela, razen ob rojstvu:

⁹⁰ Statistični urad RS 2008. Očetje v Sloveniji. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1687 (24. april 2009).

⁹¹ V primeru, da pravico do dopusta za nego in varstvo otroka za istega otroka uveljavljata oba starša, morata skleniti pisni dogovor, v katerem natančno določita obdobje in način izrabe dopusta in sicer 30 dni pred pretekom porodniškega dopusta.

-
- dveh ali več hkrati živorojenih otrok;
 - otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo;
 - otroka v družino, v kateri starša ob rojstvu tega otroka že varujeta in vzgajata najmanj dva otroka do starosti osem let ali varujeta in negujeta otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo.

Leta 2006 je v Sloveniji dopust za nego in varstvo otroka uveljavilo 921 očetov, leta 2007 1008 očetov, leta 2008 pa že 1125 očetov.⁹² To vrsto starševskega dopusta torej izkoristi približno 5 % očetov (Humer in drugi 2008, 110).

4. Posvojiteljski dopust je namenjen enemu ali obema posvojiteljema z namenom, da se lahko posvojitelja in otrok takoj po posvojitvi v celoti posvetijo drug drugemu. Posvojitelj oziroma oseba, ki ji je otrok v skladu s posebnim predpisom zaupan v vzgojo in varstvo z namenom posvojitve, ima pravico do posvojiteljskega dopusta, ki ga lahko izkoristi najpozneje 30 dni po namestitvi otroka v družino z namenom posvojitve. Posvojiteljski dopust se lahko izrabi v strnjem nizu ob polni ali delni odsotnosti z dela, in sicer:

- za otroka starega od 1 do 4 let v trajanju 150 dni,
- za otroka starega od 4 do 10 let v trajanju 120 dni.

Posvojiteljski dopust lahko izrabita oba starša hkrati, vendar skupno trajanje dopusta ne sme presegati 150 oziroma 120 dni. Pravice do posvojiteljskega dopusta nima oseba, ki posvoji otroka svojega zakonca.

Zakon o delovnih razmerjih štiti starše na starševskih dopustih in določa, da med koriščenjem dopusta ne smejo biti odpuščeni.

4.2.1.1. Pravica do nadomestila in njegova višina

Starševsko nadomestilo je nadomestilo plače oziroma osebni prejemek, ki izhaja iz zavarovanja za starševsko varstvo. Pravico do starševskega nadomestila imajo osebe, ki

⁹² Statistični urad RS 2009. Svetovni dan očetov 2009. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2434 (29. junij 2009).

imajo pravico do starševskega dopusta in so bile zavarovane po Zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemki pred dnevom nastopa posamezne vrste starševskega dopusta. To pravico imajo tudi osebe, ki nimajo pravice do starševskega dopusta, če so bile zavarovane po tem zakonu najmanj 12 mesecev v zadnjih treh letih pred uveljavljanjem pravice do starševskega nadomestila. Pravica do starševskega nadomestila po tem zakonu izključuje prejetje drugih denarnih nadomestil po predpisih, ki urejajo zdravstveno zavarovanje in zavarovanje za primer brezposelnosti ter plačilo prispevkov za socialno varnost zaradi dela s krajšim delovnim časom zaradi starševstva in prejetje delnega plačila za izgubljeni dohodek po tem zakonu.

V skladu z 38. členom Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih se vrste starševskega nadomestila delijo na porodniško nadomestilo, očetovsko nadomestilo, nadomestilo za nego in varstvo otroka ter posvojiteljsko nadomestilo.

Če zavarovanec izpolnjuje naštetje pogoje, mu pripada:

- **v času porodniškega dopusta – porodniško nadomestilo,**
- **v času dopusta za nego in varstvo otroka – nadomestilo za nego in varstvo otroka,**
- **v času očetovskega dopusta – očetovsko nadomestilo,**
- **v času posvojiteljskega dopusta – posvojiteljsko nadomestilo.**

Če se posamezna vrsta starševskega dopusta izrazi v obliki delne odsotnosti z dela, zavarovancu pripada pravica do starševskega nadomestila za toliko časa, kot traja delna odsotnost z dela. Starševsko nadomestilo pripada za delovne dni oziroma delovne ure, ko je zavarovanec na starševskem dopustu, kot tudi za praznične in druge dela proste dni.

Starševsko nadomestilo se obračunava enotno za vse vrste nadomestil, razen za porodniško nadomestilo, pri katerem višina navzgor ni omejena. Višina nadomestila za polno odsotnost z dela znaša 100 % povprečne osnove v zadnjih 12 mesecih (pred mesecem vložitve prve vloge za eno od vrst starševskega dopusta), če je bil upravičenec v zadnjem letu zavarovan za celotno obdobje,⁹³ vendar najmanj 55 % minimalne plače⁹⁴

⁹³ Če prispevki za starševsko varstvo upravičencu niso bili obračunani za vseh zadnjih 12 mesecev oziroma če so bili upravičenci zavarovanji najmanj 12 mesecev v zadnjih treh letih, se opravi obračun po posebnem ključu na podlagi zakona.

v Republiki Sloveniji in največ 2,5-kratnik povprečne mesečne plače v Republiki Sloveniji v času odmere. V primeru očetovskega dopusta zagotavlja država za prvih 15 dni 100% nadomestilo plače, za ostalih 75 dni pa očetu država zagotavlja le plačilo prispevkov za socialno varnost od minimalne plače.

Osnova za posamezno vrsto starševskega nadomestila je povprečna osnova, od katere so bili obračunani prispevki za starševsko varstvo v zadnjih 12 mesecih pred vložitvijo prve vloge za starševski dopust. Če so bili za zavarovanca obračunani prispevki za starševsko varstvo za krajše obdobje, se mu za manjkajoče mesece kot osnova upošteva 55 % minimalne plače.

4.2.2. Družinski prejemki

Drugi del Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih ureja pravice do družinskih prejemkov, za katere **zavarovanje ni potrebno**, ampak so **univerzalni**. V skladu s 57. členom Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih so družinski prejemki denarni prejemki, ki obsegajo starševski dodatek, pomoč ob rojstvu otroka, otroški dodatek, dodatek za veliko družino, dodatek za nego otroka in delno plačilo za izgubljen dohodek.

1. Starševski dodatek je denarna pomoč staršem, kadar po rojstvu otroka niso upravičeni do starševskega nadomestila po Zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih.⁹⁵ Pravico do starševskega dodatka ima mati 77 dni od rojstva otroka, če imata mati in otrok stalno prebivališče v Republiki Sloveniji in sta državljana Republike Slovenije. Po 77. dnevu od rojstva otroka ima pravico do starševskega dodatka smiselno pod enakimi pogoji eden od staršev, o čemer se starša pisno dogovorita pred uveljavljanjem pravice. Pravica do starševskega dodatka traja skupaj 365 dni od rojstva otroka. V obdobju 77 dni od rojstva

⁹⁴ Od 1. avgusta 2008 naprej znaša minimalna plača v Republiki Sloveniji 589,19 EUR. Dostopno prek: <http://www.durs.gov.si/> (30. junij 2009).

⁹⁵ To so brezposelne osebe, dijaki, študentje, gospodinje ipd.

otroka ima pravico do starševskega dodatka pod enakimi pogoji kot mati tudi oče, če je mati umrla, zapustila otroka ali je na podlagi mnenja pristojnega zdravnika trajno oziroma začasno nesposobna za samostojno življenje in delo. Oče ali druga oseba⁹⁶ ima pravico do starševskega dodatka v enakem trajanju kot mati, zmanjšanem za toliko dni, kolikor je mati to pravico že izkoristila. Mati mora pravico do starševskega dodatka uveljavljati 30 dni pred predvidenim datumom poroda, najkasneje pa 30 dni po rojstvu otroka, da pridobi to pravico z dnem rojstva otroka, torej v celotnem trajanju 365 dni. Če uveljavlja pravico po tem roku, se prizna pravica do starševskega dodatka prvi dan naslednjega meseca po vložitvi vloge. Oče mora pravico uveljavljati najkasneje 30 dni po nastanku razloga za pridobitev pravice. Višina starševskega dodatka znaša od 1. julija 2008 **188,90 evrov** mesečno (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve).⁹⁷

2. Pomoč ob rojstvu otroka je enkratni denarni prejemek, namenjen nakupu opreme za novorojenčka. Pravico do pomoči ob rojstvu otroka ima vsak otrok, katerega mati ali oče imata stalno prebivališče v Republiki Sloveniji. Pravico lahko uveljavlja eden od staršev pri centru za socialno delo, ki je krajevno pristojen po materinem stalnem prebivališču,⁹⁸ najkasneje 60 dni po rojstvu otroka. Po tem roku pravice ni več mogoče uveljaviti. Od 1. julija 2008 znaša pomoč ob rojstvu otroka **269,90 evrov** in se usklajuje enkrat letno z indeksom rasti cen življenjskih potrebščin. Namesto denarnega prejema se lahko v enaki vrednosti zagotovi oprema za novorojenčka v obliki zavitka (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve).⁹⁹
3. Otroški dodatek je dopolnilni prejemek za preživljanje, vzgojo in izobraževanje otrok, kadar dohodek na družinskega člana ne presega zgornje meje dohodkovnega razreda po Zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih

⁹⁶ Po 59. členu Zakona o starševskem varstvu in družinskih prejemkih ima druga oseba pravico do starševskega dodatka pod enakimi pogoji kot mati, kadar dejansko neguje in varuje otroka.

⁹⁷ Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Dostopno prek: <http://www.mddsz.gov.si> (19. april 2009).

⁹⁸ Če mati nima stalnega prebivališča v Republiki Sloveniji, lahko pravico uveljavlja oče pri centru za socialno delo, ki je krajevno pristojen po očetovem stalnem prebivališču.

⁹⁹ Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Dostopno prek: <http://www.mddsz.gov.si> (19. april 2009).

oziroma 99 % povprečne plače v Republiki Sloveniji v preteklem koledarskem letu oziroma v predpreteklem, če se otroški dodatek uveljavlja v mesecu januarju, februarju ali marcu. Kot družinski člani se seštejejo vsi člani gospodinjstva, ki imajo v odnosu do vlagatelja zahtevka za otroški dodatek položaj:

- zakonca ali zunajzakonskega partnerja;
- otroka, pastorka, otroka zunajzakonskega partnerja ali posvojenca, ki živi z vlagateljem v skupnem gospodinjstvu in ga je ta ali njegov zakonec ali zunajzakonski partner dolžan preživljati v skladu s predpisi, ki urejajo družinska razmerja;
- vnuka, nečaka ali varovanca, ki nima staršev ali je staršem odvzeta roditeljska pravica, kadar živi z vlagateljem v skupnem gospodinjstvu in ga je ta dolžan preživljati;
- starša vlagatelja, zakonca ali zunajzakonskega partnerja, če sta ga dolžna preživljati v skladu s predpisi, ki urejajo družinska razmerja.

Višina otroškega dodatka se določi glede na uvrstitev družine v dohodkovni razred. Glede na število otrok se skupna višina otroškega dodatka določi za vse otroke, ki so upravičeni do otroškega dodatka tako, da se seštejejo posamezni zneski otroških dodatkov za vsakega otroka. Od 1. julija 2008 se otroški dodatek izplačuje mesečno glede na Tabelo 4.6.

Tabela 4.6: Višina otroškega dodatka mesečno (v evrih)

Dohodek na družinskega člana v % povprečne plače RS	1. otrok	2. otrok	3. in naslednji otrok
do 15% do 208,71 evrov	110,41	121,45	132,50
nad 15% do 25% od 208,71 EUR do 347,86 evrov	94,40	104,36	114,25

nad 25% do 30% od 347,86 EUR do 417,43 evrov	71,95	80,41	88,85
nad 30% do 35% od 417,43 EUR do 487,00 evrov	56,74	64,75	72,90
nad 35% do 45% od 487,00 EUR do 626,14 evrov	46,40	54,15	61,85
nad 45% do 55% od 626,14 EUR do 765,29 evrov	29,40	36,80	44,15
nad 55% do 75% od 765,29 EUR do 1.043,57 evrov	22,05	29,40	36,80
nad 75% do 99% od 1.043,57 EUR do 1.377,52 evrov	19,20	26,56	33,91

Vir: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.¹⁰⁰

Posamezni znesek otroškega dodatka se lahko poveča za 10 %, če živi otrok v enostarševski družini oziroma za 20 %, če predšolski otrok ni vključen v predšolsko vzgojo v skladu s predpisi, ki urejajo vrtce.

Pravico do otroškega dodatka ima eden od staršev oziroma druga oseba za otroka s prijavljenim prebivališčem v Republiki Sloveniji. Pravico do otroškega dodatka ima tudi otrok, starejši od 18 let s prijavljenim prebivališčem v Republiki Sloveniji, če je brez staršev ali ne živi s starši v skupnem gospodinjstvu. Pravica do otroškega dodatka se prizna za obdobje enega leta in se lahko uveljavlja do dopolnjenega 18. leta starosti otroka. Po tej starosti pa le, če se otrok šola, dokler ima status učenca, dijaka, vajenca ali študenta, vendar najdlje do dopolnjenega 26. leta starosti. Izjemoma se za otroka šteje tudi oseba po tej starosti, če traja njeno šolanje na visoki stopnji pet ali šest let, ali če oseba zaradi daljše bolezni, poškodbe ali služenja vojaškega roka med šolanjem ni končala šolanja v predpisanem roku. Status otroka se podaljša za toliko časa, kolikor se je podaljšalo šolanje zaradi teh razlogov. Pravico do otroškega dodatka se uveljavlja pri centru za socialno delo, ki je krajevno pristojen glede na otrokovo prijavljeno prebivališče. Treba jo je uveljaviti v 90 dneh po rojstvu otroka, da se prizna z mesecem rojstva otroka, pravica pa se vselej prizna za obdobje enega leta. Vsako leto je torej treba

¹⁰⁰ Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Dostopno prek: <http://www.mddsz.gov.si> (19. april 2009).

vložiti novo vlogo za priznanje pravice do otroškega dodatka, in sicer v mesecu, v katerem se izteče pravica do otroškega dodatka. Pravica do otroškega dodatka preneha, če:

- je otrok v delovnem razmerju oziroma opravlja kmetijsko oziroma drugo samostojno dejavnost;
- je otrok zaradi vzgoje, šolanja ali usposabljanja v zavodu, v katerem ima celodnevno brezplačno oskrbo (pravica se lahko prizna za obdobje 3–6 mesecev na leto, odvisno od tega, koliko dni na leto preživi pri družini);
- je otrok oddan v rejništvo;
- je otrok sklenil zakonsko zvezo ali živi v zunajzakonski skupnosti oziroma ima svojega otroka;
- ima otrok pravico do otroškega dodatka na podlagi mednarodne pogodbe;
- otrok ne živi z obema staršema in izvršuje roditeljsko pravico v celoti samo eden od staršev in preživnina ni dogovorjena na centru za socialno delo ali določena s sodbo sodišča, razen v primerih, ko očetovstvo ni urejeno.

4. Dodatek za veliko družino je letni prejemek, namenjen družinam, ki imajo tri ali več otrok. Pravico do dodatka za veliko družino ima eden od staršev, če imajo eden od staršev in otroci skupno stalno prebivališče v Republiki Sloveniji. To pravico ima tudi eden od otrok, kadar trije ali več otrok iz iste družine živijo brez staršev. Od 1. julija 2008 znaša dodatek za družino s tremi otroki **378,26 evrov**, za družino s štirimi ali več otroki pa **461,29 evrov** (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve).¹⁰¹ Pravica se uveljavlja pri centru za socialno delo, ki je krajevno pristojen glede na stalno prebivališče družine. Za vse prejemnike otroškega dodatka center za socialno delo po uradni dolžnosti odloči o pravici do dodatka za veliko družino in ni treba vlagati posebne vloge. Tisti starši, ki niso

¹⁰¹ Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Dostopno prek: <http://www.mdds.gov.si> (19. april 2009).

uveljavljali pravice do otroškega dodatka, morajo vložiti zahtevek za priznanje dodatka za veliko družino najkasneje do 15. julija za tekoče leto. Po tem roku pravice za tekoče leto ni več mogoče uveljavljati.

5. Dodatek za nego otroka je denarni dodatek za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo in je namenjen kritju povečanih življenjskih stroškov, ki jih ima družina zaradi nege in varstva otroka. Mesečna višina dodatka za nego otroka znaša od 1. julija 2008 **97,15 evrov** (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve).¹⁰² Za otroke s težko motnjo v duševnem razvoju (otrok se lahko usposobi le za sodelovanje pri aktivnostih; potrebuje stalno nego, varstvo, pomoč in vodenje; je omejen v gibanju, prisotne so težke dodatne motnje, bolezni in obolenja; razumevanje in upoštevanje navodil je hudo omejeno; orientacijski rezultat na testu inteligentnosti je pod 20 IQ, mentalna starost do dveh let) ali težko gibalno ovirane otroke (otrok ima malo uporabnih gibov, samostojno gibanje ni možno; v celoti je odvisen od tuje pomoči; otrok je lahko težko moten v komunikaciji, sporazumeva se s pomočjo neverbalne komunikacije oziroma nadomestne komunikacije), ki potrebujejo posebno nego in varstvo, pa znaša dodatek **194,35 evrov** (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve).¹⁰³ Pravica do dodatka za nego otroka traja za obdobje, ko se otroku zagotavlja posebno varstvo zaradi zdravstvenih razlogov, oziroma do 18. leta, po tej starosti pa, če se šola, in sicer do konca šolanja, vendar največ do dopolnjenega 26. leta starosti. Pravico do dodatka za nego otroka ima eden od staršev ali druga oseba, če ima otrok stalno prebivališče v Republiki Sloveniji, uveljavlja pa se na podlagi mnenja zdravniške komisije. Če je otrok v zavodu zaradi zdravljenja, usposabljanja, vzgoje ali šolanja, v katerem ima celodnevno brezplačno oskrbo, potem eden od staršev nima pravice do tega dodatka.
6. Pravica do delnega plačila za izgubljen dohodek je nova pravica od 1. januarja 2003. To pravico lahko uveljavlja eden od staršev, pogoj za to pa je, da sta oba z

¹⁰² Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Dostopno prek: <http://www.mddsz.gov.si> (19. april 2009).

¹⁰³ Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Dostopno prek: <http://www.mddsz.gov.si> (19. april 2009).

otrokom državljana Republike Slovenije in da imata v Republiki Sloveniji tudi stalno prebivališče ter odločba zdravniške komisije. Delno plačilo za izgubljeni dohodek je osebni prejemek, ki ga prejme eden od staršev, kadar prekine delovno razmerje ali začne delati krajši delovni čas zaradi nege in varstva otroka s težko motnjo v duševnem razvoju ali težko gibalno oviranega otroka (otroka, ki potrebujejo posebno nego in varstvo). Pravico do delnega plačila za izgubljen dohodek ima tudi eden od staršev, ki neguje in varuje dva otroka ali več, ki potrebujejo posebno nego in varstvo. Mesečna višina delnega plačila za izgubljen dohodek je minimalna plača, ki od avgusta 2008 naprej znaša **589,19 evrov** (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve).¹⁰⁴ Če eden od staršev dela s krajšim delovnim časom, mu pripada sorazmerni del delnega plačila za izgubljeni dohodek. Upravičenci do delnega plačila za izgubljeni dohodek so obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovani, zavarovani za primer brezposelnosti in za starševsko varstvo. Prispevek zavarovanca plačuje upravičenec, prispevek delodajalca pa plačuje Republika Slovenija. Upravičenci do delnega plačila za izgubljeni dohodek so tudi obvezno zdravstveno zavarovani za primer bolezni in poškodbe izven dela za pravice do zdravstvenih storitev, povračila potnih stroškov, pogrebnino in posmrtnino, vendar prispevek plačuje upravičenec.

4.2.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva

Sistem otroškega varstva v Sloveniji se je razvil že v socialističnih časih predvsem zaradi žensk, zaposlenih večinoma za polni delovni čas. Do sedemdesetih let 20. stoletja je že bil vzpostavljen sistem otroškega varstva za otroke zaposlenih mater. Sredi devetdesetih let je področje predšolske vzgoje prešlo pod okrilje Ministrstva za šolstvo in šport (The Childcare System in Slovenia 2008, 7), naloge, s katerimi se zagotavlja izvajanje in financiranje predšolske vzgoje, pa opravlja Direktorat za vrtce in osnovno šolo. Področje

¹⁰⁴ Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Dostopno prek: <http://www.mddsz.gov.si> (19. april 2009).

predšolske vzgoje urejata dva zakona: *Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja*¹⁰⁵ in *Zakon o vrtcih*.¹⁰⁶

Za razliko od evropskega modela otroškega varstva, ki je razdeljen na dve skupini institucij, ima Slovenija enoten sistem predšolske vzgoje, ki poteka v vrtcih ter zagotavlja varstvo in vzgojo vsem otrokom v starostnem obdobju od prvega do šestega leta starosti oziroma do šole (Eurydice 2009a, 177, *The Childcare System in Slovenia* 2008, 8). Predšolska vzgoja ni obvezna in poteka v dveh starostnih obdobjih, in sicer od prvega do tretjega leta starosti in od tretjega do šestega leta starosti oziroma do šole. Poznamo javne vrtce (ustanovljeni s strani občine, ki izvajajo javno veljavni program oz. kurikulum za vrtce, ki je bil potrjen na Strokovnem svetu RS za splošno izobraževanje leta 1999) in zasebne vrtce (ustanovljeni s strani domače in tuje fizične ali pravne osebe, lahko pridobijo tudi koncesijo občine, kar pomeni, da opravlja zasebni vrtec javno službo in ima enak program kot javni vrtec) (Ministrstvo za šolstvo in šport).¹⁰⁷ Večina otrok je vključenih v javne vrtce, medtem ko je v zasebnih vrtcih približno 1,7 % otrok (Eurydice 2009a, 177). Od 20 zasebnih vrtcev v Sloveniji jih je 18 ustanovila katoliška cerkva (*The Childcare System in Slovenia* 2008, 11).

Staršem je zagotovljena pravica do izbire med javnim ali zasebnim vrtcem in različnimi programi. Javni vrtci se zagotavljajo na ravni občin, ki jih ustanavljajo in tudi financirajo (skupaj s prispevki staršev). Vrtci lahko ponujajo naslednje programe:

- dnevni program, ki traja od 6 do 9 ur in lahko poteka dopoldne, popoldne, ves dan ali izmenično;
- poldnevni program, ki traja od 4 do 6 ur in lahko poteka dopoldne, popoldne ali izmenično;

¹⁰⁵ Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI-NPB6). Ur. l. RS 12/96, 23/96, 22/2000, 64/01, 108/02, 34/03, 79/03, 65/05, 129/06, 118/06, 36/08). Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=organizaciji+in+financiranju+vzgoje+in+izobra%C5%BEevanja&mandate=-1&unid=UPB|A1B8FEFFF3710323C125742D002ED8FA&showdoc=1> (30. junij 2009).

¹⁰⁶ Zakon o vrtcih (ZVrt- NPB3). Ur. l. RS 12/96, 44/2000, 78/03, 72/05, 25/08. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=o+vrtcih&mandate=-1&unid=UPB|916F7255B9888A2FC1257410003B4B58&showdoc=1> (30. junij 2009).

¹⁰⁷ Ministrstvo za šolstvo in šport. Dostopno prek: <http://www.mss.gov.si> (27. april 2009).

- krajši program, ki traja od 240 do 600 ur na leto in je namenjen otrokom iz odročnih ter demografsko ogroženih krajev (Ministrstvo za šolstvo in šport).¹⁰⁸

Večina otrok (več kot 95 %) je vključenih v celodnevni program (glej Tabelo 4.7).

Tabela 4.7: Število otrok, vključenih v vrtnice v šolskem letu 2006/07 glede na program

Program	Število vključenih otrok
Dnevni	55.318
Poldnevni	2.670
Krajši	139
Skupaj	58.127

Vir: The Childcare System in Slovenia (2008, 10–11).

Večina javnih vrtcev je odprtih od ponedeljka do petka med 5.30 in 6.00 ter 16.00 in 16.30, nekateri pa so odprti tudi ob sobotah. Vrtnice so odprti najmanj 9 ur in največ 16 ur na dan, večinoma pa od 10 do 11 ur na dan (The Childcare System in Slovenia 2008, 11).

Vrtnice lahko organizira vzgojo in varstvo otrok tudi v vzgojno-varstveni družini, ko obstaja potreba in interes staršev ali ko je premalo prostih mest v javnem vrtnicu. Ta program poteka na domu, izvaja pa ga lahko vzgojitelj ali pomočnik vzgojitelja, ki je zaposlen v vrtnicu, ali zasebni vzgojitelj. Prav tako lahko vrtnice organizirajo občasno varovanje otrok na domu. Gre za posebno obliko storitve, ki je v zahodnih državah že uveljavljena, pri nas pa jo nekaj let ponujajo različne gospodarske organizacije in društva. Varstvo na domu lahko opravljajo delavci vrtnice (vzgojitelji ali pomočniki vzgojiteljev in svetovalni delavci) in zunanji sodelavci, ki morajo imeti predpisano izobrazbo in delovne izkušnje. To storitev v celoti plačajo starši (Ministrstvo za šolstvo in šport).¹⁰⁹

Otroke je po dopolnjenem 11. mesecu (oziroma po poteku starševskega dopusta) do vstopa v šolo mogoče na podlagi prijave vpisovati v vrtnice vse leto. Prednost pri sprejemu

¹⁰⁸ Ministrstvo za šolstvo in šport. Dostopno prek: <http://www.mss.gov.si> (30. junij 2009).

¹⁰⁹ Ministrstvo za šolstvo in šport. Dostopno prek: <http://www.mss.gov.si> (30. junij 2009).

imajo otroci, za katere starši predložijo potrdilo centra za socialno delo o ogroženosti zaradi socialnega položaja družine, in otroci s posebnimi potrebami (Ministrstvo za šolstvo in šport).¹¹⁰

V Zakonu o vrtcih je zapisano, da je temeljna naloga vrtcev pomoč staršem pri celoviti skrbi za otroke, izboljšanje kakovosti življenja družin in otrok ter spodbujanje razvoja otrokovih telesnih in duševnih sposobnosti. Ta zakon v četrtem poglavju določa tudi sistem plačil staršev za vrtce. Znesek plačila staršev določi občina na osnovi cene programa, v katerega je otrok vključen. Starši so glede na mesečni dohodek na družinskega člana v primerjavi s povprečno bruto plačo v RS in glede na premoženje razvrščeni v enega od osmih plačilnih razredov. Razvrstitev v plačilni razred pomeni določitev odstotka cene programa za starše. Najnižje plačilo vrtca znaša 10 % cene programa (1. plačilni razred), najvišje plačilo pa znaša 80 % cene programa (8. plačilni razred) (glej Tabelo 4.8). Razliko med plačilom staršev in ceno programa zagotavlja občina iz javnih sredstev.¹¹¹ Do subvencije oziroma znižanja plačila vrtca so upravičeni starši otrok, ki imajo v RS prijavljeno stalno prebivališče oziroma ima vsaj eden od staršev začasno prebivališče in je hkrati zavezanec za dohodnino. O višini plačila staršev odloči občina na podlagi dohodkov in premoženja družine. Starši, ki prejemajo denarno socialno pomoč, so plačila vrtca v celoti oproščeni. Od 1. septembra 2008 država zagotavlja tudi sredstva za sofinanciranje plačil staršev, ki imajo v vrtec hkrati vključenega več kot enega otroka iz iste družine. V tem primeru starši plačujejo vrtec samo za najstarejšega otroka, za ostale otroke pa so plačila oproščeni (Ministrstvo za šolstvo in šport).¹¹²

¹¹⁰ Ministrstvo za šolstvo in šport. Dostopno prek: <http://www.mss.gov.si> (30. junij 2009).

¹¹¹ Delež BDP, ki ga Slovenija namenja za vrtce znaša 0,65 % (The Childcare System in Slovenia 2008, 12).

¹¹² Ministrstvo za šolstvo in šport. Dostopno prek: <http://www.mss.gov.si> (30. junij 2009).

Tabela 4.8: Dohodkovni razredi glede na povprečno bruto plačo v letu 2007,¹¹³ uporabljeni za določitev plačil staršev s 1. januarjem 2009

Plačilni razred	Dohodkovni razred (delež bruto mesečnega dohodka na družinskega člana v primerjavi s povprečno plačo v RS v preteklem)	Mesečni bruto dohodek na družinskega člana v letu 2007 (EUR)	Plačilo (% cene programa)
1	do 25 %	do 321,20	10 %
2	od 25 % do 35 %	od 321,20 do 449,68	20 %
3	od 35 % do 45 %	od 449,68 do 578,16	30 %
4	od 45 % do 55 %	od 578,16 do 706,63	40 %
5	od 55 % do 70 %	od 706,63 do 899,35	50 %
6	od 70% do 90 %	od 899,35 do 1156,31	60 %
7	od 90 % do 110 %	od 1156,31 do 1413,27	70 %
8	nad 110 %	nad 1413,27	80 %

Vir: Ministrstvo za šolstvo in šport.¹¹⁴

V letu 2007 so bili starši oproščeni plačila vrtca za 5,9 % otrok, 5,4 % staršev je bilo uvrščenih v osmi plačilni razred. Največ staršev (61,5 %) je bilo uvrščenih v prve tri plačilne razrede, 38,5 % staršev pa je bilo razvrščenih od četrtega do osmega plačilnega razreda. Povprečno mesečno plačilo staršev je znašalo 107,59 evrov, najvišje mesečno plačilo staršev za otroke v starostni skupini od enega do treh let je znašalo 308,6 evrov, za otroke v drugi starostni skupini (od treh do šest let) pa 227,6 evrov (The Childcare System in Slovenia 2008, 14).

Med ukrepi slovenske družinske politike iz Strategije za dvig rodnosti v Republiki Sloveniji (2006, 21–24), ki se nanašajo na vrtce, so predvsem naslednji:

- zmanjšanje plačil za vrtec,
- reforma sistema financiranja vrtcev,
- postopno znižanje cen programov,
- vzpodbujanje delodajalcev za odpiranje internih vrtcev in
- prilagajanje programov vrtcev glede na potrebe okolja.

¹¹³ V letu 2007 je povprečna bruto plača znašala 1.248,79 EUR (Statistični urad RS 2009).

¹¹⁴ Ministrstvo za šolstvo in šport. Dostopno prek: <http://www.mss.gov.si> (27. april 2009).

V zadnjih letih število otrok, ki so vključeni v vrtce, narašča (glej Tabelo 4.9 in 4.10). Če se bo ta trend nadaljeval, bo Slovenija do leta 2010 dosegla »barcelonske« cilje, po katerih naj bi imelo do leta 2010 zagotovljeno varstvo najmanj 33 % otrok, mlajših od treh let, in najmanj 90 % preostalih otrok.

Tabela 4.9: Število predšolskih otrok in njihov delež v javnih vrtcih

Šolsko leto	Število vseh predšolskih otrok	Delež otrok, vključenih v javne vrtce (%)
2002/03	58.968	57,1
2003/04	54.515	60,6
2004/05	54.815	61,4
2005/06	57.134	63,6
2006/07	58.127	64,8

Vir: The Childcare System in Slovenia (2008, 10).

V šolskem letu 2007/08 je bilo v Sloveniji vključenih v vrtce 54.515 otrok, kar predstavlja 60,8 % otrok od enega leta starosti do vstopa v šolo.¹¹⁵

Tabela 4.10: Število in delež otrok v javnih vrtcih v šolskem letu 2006/07 glede na starost

Otroci	1 leto	2 leti	3 leta	4 leta	5 let	6 let
Število	5.281	9.619	12.241	14.657	15.458	871
Delež (%)	28,7	53,1	70,1	81,8	66,3	4,7

Vir: The Childcare System in Slovenia (2008, 10).

4.2.4. Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem

Slovenska družinska politika se v zadnjem času zgleduje po osnovni skandinavski prioriteti družinske politike – usklajevanju dela in družinskega življenja. Eden od petih temeljnih ciljev Strategije za dvig rodnosti v Republiki Sloveniji (2006, 17) je

¹¹⁵ Ministrstvo za šolstvo in šport. Dostopno prek: <http://www.mss.gov.si> (30. junij 2009).

vzpostavitev sistema za lažje usklajevanje družinskega in poklicnega življenja.

V kontekstu usklajevanja dela in družine lahko podjetja in organizacije v Sloveniji, ki izvajajo družini prijazne ukrepe od leta 2006 prejmejo certifikat Družini prijazno podjetje. Do sedaj je certifikat prejelo 49 podjetij in organizacij.¹¹⁶

Usklajevanje družinskega in poklicnega življenja je eden najpomembnejših pogojev za uveljavljanje enakih možnosti obeh spolov v družbi, še posebej pri zaposlovanju in na trgu dela. Problem usklajevanja zasebnih in poklicnih obveznosti se kaže pri porabi in delitvi časa, upoštevanju zasebnih potreb v poklicni sferi in pri usklajevanju potreb zasebnega oziroma družinskega življenja s poklicnimi aktivnostmi žensk in moških. Poleg plačanega dela ženske in moški opravijo tudi veliko neplačanega dela, kamor se uvršča predvsem domače delo, od skrbi za gospodinjstvo do varstva in vzgoje otrok. V Sloveniji kljub povečanju časa, ki ga moški namenjajo gospodinjskim opravilom in skrbi za družino, ženske namenijo tem opravilom še vedno veliko več časa kot moški. Da je skrb za otroka še vedno predvsem naloga žensk, odražajo tudi podatki o koriščenju dopusta za nego in varstvo otrok, podatki o delu s krajšim delovnim časom do tretjega leta starosti otrok¹¹⁷ in podatki o odsotnosti z dela zaradi nege družinskega člana. Moški so za razliko od žensk v povprečju pogosteje odsotni z dela zaradi različnih poškodb na delu in izven dela (Rezolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških, 2005–2013, 21).¹¹⁸ Po podatkih Analize stanja 2005 ženske v Sloveniji zaradi nege družinskih članov izostanejo od dela šestkrat pogosteje kot moški (Humer 2008, 80).

¹¹⁶ Certifikat družini prijazno podjetje. Dostopno prek: <http://www.certifikatdpp.si/o-certifikatu/> (29. julij 2009).

¹¹⁷ Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih od 48. do 50. člena določa, da ima eden od staršev pravico delati krajši delovni čas, ki mora obsegati najmanj polovično tedensko delovno obveznost, če neguje in varuje otroka do 3. leta starosti, kar lahko podaljša do 6. leta starosti mlajšega otroka, če neguje in varuje dva otroka ali če neguje in varuje težje gibalno oviranega otroka ali zmerno ali težje duševno prizadetega otroka do 18. leta starosti. Raziskava Starši med delom in družino je pokazala, da se v Sloveniji od 3 do 4 % staršev (od tega 90 % žensk) po končanem dopustu za nego in varstvo otrok vrne na delo s krajšim delovnim časom (Kanjuro Mrčela, Černigoj Sadar 2004 v Humer 2008, 92).

¹¹⁸ Rezolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških, 2005-2013 (ReNPEMZM). Ur. l. RS 100/05). Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&vt=6&sb=1&mandate=-1&o=2700&unid=SA|C12565E2005E8311C12570A8002C581E&showdoc=1> (2. junij 2009).

Tako kot v ostalih evropskih državah je tudi v Sloveniji še vedno prisotna tradicionalna delitev družinskega dela. Po podatkih Evropske komisije je leta 2005 za gospodinjstva opravila in družino ženska v Sloveniji porabila povprečno več kot 20 ur na teden več kot moški, medtem ko je za zaposlitvene obveznosti na trgu dela moški porabil le dobri dve uri več časa na teden kot ženska (glej Tabela 4.11).

Tabela 4.11: Povprečno število ur na teden, ki jih posameznik porabi za gospodinjstvo, družino in zaposlitev, Slovenija 2005

	Ženske		Moški		Razkorak med moškimi in ženskami	
	delo v gospodinjstvu in za družino	plačano delo / zaposlitev	delo v gospodinjstvu in za družino	plačano delo / zaposlitev	delo v gospodinjstvu in za družino	plačano delo / zaposlitev
povprečno število ur na teden	30,9	43,7	10,1	46,1	20,8	-2,4

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).¹¹⁹

Za usklajevanje dela in družine je pomembno tudi področje starševskih dopustov in dnevnega otroškega varstva, saj je ti ukrepi staršem omogočijo lažje usklajevanje dela in družine. Za Slovenijo bi lahko rekli, da ima dober sistem starševskih dopustov, predvsem v finančnem delu (100% nadomestilo dohodka) oziroma najbolj »radodarnega« v EU. Večjo pozornost bi morali v Sloveniji posvečati fleksibilnosti dopustov (možnost dopusta po delih, možnost sočasnega dopusta obeh staršev, možnost vključevanja na trg ipd.) in očetovskemu dopustu, saj naj bi ta ukrep pozitivno vplival na spodbujanje aktivnega očetovstva (Humer in drugi 2008, 99). Glede razdelitve starševskega dopusta med oba starša bi se Slovenija lahko zgledovala po Islandiji, ki ima starševski dopust razdeljen na tri enake dele.¹²⁰

Slovenija se od drugih zahodnoevropskih držav razlikuje tudi po tem, da je že v socialističnih časih vzpostavila dober sistem javnega dnevnega otroškega varstva, ki ga

¹¹⁹ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

¹²⁰ 3 meseci starševskega dopusta so v Islandiji namenjeni samo materi, 3 meseci starševskega dopusta samo očetu, preostali 3 meseci pa se lahko poljubno delijo (Humer in drugi 2008, 101).

ohranja še danes. Ta brez dvoma predstavlja enega ključnih mehanizmov za usklajevanje družinskega življenja s poklicnim, kar velja v teorijah rodnosti za pomemben mehanizem, ki vpliva tudi na reproduktivne strategije in preference ljudi (Švab in Žakelj 2008, 41–42). Kljub temu je po najinem mnenju dnevno otroško varstvo v Sloveniji pomanjkljivo predvsem iz vidika delovnega časa staršev in urnika vrtcev¹²¹ ter visokih cen programov.

4.2.5. (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve

Trenutno najbolj uveljavljena teorija pojasnjevanja rodnosti v zahodnih državah je McDonaldova teorija enakopravnosti med spoloma. V Sloveniji so se v socialističnih časih vzpostavile razmere enakopravnosti med spoloma v javni sferi oziroma v institucijah, ki so usmerjene na posameznika (izobraževalni sistem, zaposlovanje ipd.) (Švab in Žakelj 2008, 41). V sferi zasebnosti pa v Sloveniji ni prišlo do sprememb v enakopravnosti spolov in še danes raziskave kažejo, da je prav delitev dela (vključno s skrbjo za otroke) še vedno v domeni žensk, tako imenovano aktivno očetovstvo¹²² pa je šele v zametkih (Rener in drugi 2008).

Spolna delitev dela v družini je torej še vedno precej tradicionalna. Prav v tem bi lahko iskali vzroke za nizko stopnjo rodnosti v Sloveniji, saj tradicionalni vzorci dela predstavljajo oviro v uspešnem usklajevanju dela in družine pri ženskah in so po vsej verjetnosti tudi eden glavnih dejavnikov za (ne)odločanje za (nadaljnega) otroka (Švab in Žakelj 2009, 46). Tradicionalni vzorci skrbi za družino se prenašajo tudi sistemsko, saj v Sloveniji še vedno prevladuje praksa, da so ob razvezi otroci zaupani v vzgojo in varstvo materam¹²³ (Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in

¹²¹ Delovni čas se je za večino staršev v zadnjem obdobju pomaknil od 6.00 oziroma 7.00 do 14.00 oziroma 15.00 na t.i. evropski čas od 9.00 do 18.00. Tej spremembi pa še ni sledila sprememba delovnega časa vrtcev, zaradi česar starši poleg vrtcev potrebujejo še dodatno nekaj urno varstvo na dan (The Childcare System in Slovenia 2008, 32).

¹²² Ko sociologi govorijo o fenomenu novega očetovstva, s tem navadno razumejo večjo vpletenost očetov v družinsko življenje, še posebej v skrb za otroke (Švab 2008, 35).

¹²³ Po podatkih o razvezah iz leta 2006 so bili otroci zaupani v nadaljnje varstvo in vzgojo očetom v 8 % primerov razvez z otroki, v 10 % so bili otroci zaupani materam in očetom deljeno in v 82 % primerov

moških, 2005–2013).¹²⁴ Delno bi lahko nizko stopnjo rodnosti v Sloveniji pojasnili tudi s podaljševanjem obdobja izobraževanja, z višanjem starosti žensk ob rojstvu prvega otroka in z zavestnim odločanjem za manj otrok. Vendar obstaja še mnogo drugih dejavnikov, ki so predvsem subjektivne narave pri odločitvah posameznic in posameznikov v strategijah odločanja za otroke. Če torej izhajamo iz McDonalddove teorije enakopravnosti med spoloma, bi v Sloveniji na rodnost lahko vplivali z razvojem enakopravnosti v zasebni sferi (Švab in Žakelj 2008, 42).

Zaposlenost žensk in moških poleg zagotavljanja ekonomske neodvisnosti krepi tudi temelje za socialno varnost, večjo enakopravnost med spoloma ... Politika enakih možnosti žensk in moških na področju dela je usmerjena v odpravo vseh ovir za doseganje enakosti žensk in moških pri polni udeleženi na trgu dela ter pri usklajevanju poklicnega in družinskega življenja (Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških, 2005–2013).¹²⁵

V primerjavi z ostalimi zahodnimi državami je za Slovenijo značilna kultura polnega zaposlovanja žensk. Zaposlovanje žensk in naraščanje njihovega števila na trgu dela je povezano predvsem z ekonomskimi razlogi. Ženske v Sloveniji predstavljajo skoraj polovico vseh zaposlenih in prav tako kot moški večinoma delajo polni delovni čas. Raziskava leta 2000 je pokazala, da si zaradi lažjega usklajevanja poklicnih in družinskih obveznosti vsaka tretja ženska in vsak deseti moški želi delati s polovičnim delovnim časom, a si predvsem zaradi nizkih plač tega ne morejo privoščiti (The Childcare System in Slovenia 2008, 8). Po podatkih Evropske komisije je bila leta 2007 stopnja zaposlenosti žensk dobrih 62 %, medtem ko je bila ta stopnja pri moških višja za 10 %. S krajšim delovnim časom je delalo le 11 % in dobrih 7 % moških (glej Tabelo 4.12).

materi. V zadnjih dveh desetletjih se je povečal samo delež razvez, ki se končajo z deljenim zaupanjem otrok (s 3 % na 10 %), medtem ko ni prišlo do sprememb v deležu razvez, ki se končajo z zaupanjem otrok očetom (Žakelj 2008, 175). Od leta 2004 je lahko otrok zaupan v skupno varstvo in vzgojo obema staršema, vendar je t.i. sostarševstvo po razvezi v Sloveniji določeno zelo redko (Žakelj 2008, 173).

¹²⁴ Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških, 2005-2013 (ReNPEMZM). Ur. l. RS 100/05). Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&vt=6&sb=1&mandate=1&o=2700&unid=SA|C12565E2005E8311C12570A8002C581E&showdoc=1> (2. junij 2009).

¹²⁵ Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških, 2005-2013 (ReNPEMZM). Ur. l. RS 100/05). Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&vt=6&sb=1&mandate=1&o=2700&unid=SA|C12565E2005E8311C12570A8002C581E&showdoc=1> (2. junij 2009).

Tabela 4.12: Stopnja zaposlenosti in brezposelnosti (%) po starosti in spolu, Slovenija 2007

	Ženske	Moški	Razkorak med st. zaposlenosti žensk in moških
Stopnja zaposlenosti (15–64 let)	62,6	72,7	10,1
Stopnja nezaposlenosti (nad 15 let)	5,8	4,0	-1,8
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15 let)	11,3	7,7	-3,6

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).¹²⁶

Razlika med stopnjo delovne aktivnosti ter brezposelnostjo žensk in moških se je v zadnjih letih povečala. Največji razkorak v stopnji brezposelnosti žensk in moških je med mladimi ženskami (starimi med 25 in 29 let, glej Tabela 4.13) in iskalkami prve zaposlitve z visoko izobrazbo. Na tem mestu bi lahko govorili o prikriti diskriminaciji na slovenskem trgu dela, saj delodajalci »raje« zaposlujejo moške in starejše ženske, ki že imajo otroke, saj se s tem izognejo »težavam« zaradi starševskih dopustov (The Childcare System in Slovenia 2008, 25–29).

Tabela 4.13: Brezposelni po starosti in spoli v letu 2006

Starost	Delež vseh brezposelnih (%)	Brezposelni moški (%)	Brezposelne ženske (%)
15–19	16	19	Ni podatka
20–24	14,3	12,1	17,1
25–29	9,4	6,8	12,1
30–34	4,2	3,7	4,8
35–39	3,5	3	4,1
40–44	4,5	4,4	6,3

Vir: The Childcare System in Slovenia (2008, 29).

Brezposelnost ima v Sloveniji nekaj posebnih lastnosti v primerjavi z brezposelnostjo v državah EU. V obdobju socialistične ekonomije brezposelnosti v Sloveniji skoraj nismo

¹²⁶ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

poznali, stopnja registrirane brezposelnosti pa se je gibala okoli 2 %. Med zaostrovanjem ekonomskih razmer v prvi polovici devetdesetih let je brezposelnost naglo naraščala in prerasla v enega od najhujših socialnih in ekonomskih problemov v Sloveniji. Najvišja stopnja anketne brezposelnosti je bila dosežena leta 1993, ko je za ženske znašala 8,3 %, za moške pa 9,9 %. Istega leta je stopnja registrirane brezposelnosti za ženske znašala kar 14,3 % in 16,3 % za moške. Z umiritvijo izrednih tranzicijskih razmer in izboljšanjem ekonomskih razmer so se začeli kazati prvi znaki relativnega slabšanja položaja žensk na trgu dela. Tako kot v EU so delodajalci začeli vse pogosteje zaposlovati moške, zaradi česar je ženskam vse težje najti zaposlitev. Posledično se je stopnja anketne brezposelnosti moških začela hitreje zmanjševati kot pri ženskah. Leta 1997 je z vrednostjo 7,2 % za ženske in 7 % za moške stopnja anketne brezposelnosti žensk presegla brezposelnost moških (Černigoj Sadar in Verša 2002, 405).

V večini držav EU materinstvo vpliva na izrazit upad stopnje delovne aktivnosti žensk, v Sloveniji pa je vzorec zaposlenosti žensk v različnih starostnih obdobjih zelo podoben vzorcu zaposlenosti moških. Naslednja značilnost Slovenk, po kateri se razlikujejo od ostalih Evropejk, je tudi ta, da materinstvo vpliva na višjo stopnjo zaposlenosti žensk. Po podatkih Evropske komisije je bilo v letu 2007 zaposlenih skoraj 2 % več žensk z otroki kot tistih brez njih. Prav tako je bil ta delež višji pri moških (glej Tabelo 4.14).

Tabela 4.14: Stopnja zaposlenosti v povezavi z otroki (%), Slovenija 2007

	Ženske		Moški		Ženske	Moški
	Brez otrok	Z otroki	Brez otrok	Z otroki	Razlika	Razlika
Stopnja zaposlenosti moških in žensk (starost 25–49)	84,2	86,1	87,2	94,8	1,9	7,6

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009¹²⁷

Meniva, da je poleg stopnje delovne aktivnosti pomembna tudi varnost zaposlitve. Kljub temu, da je v Sloveniji v devetdesetih letih prišlo do velikih sprememb na trgu dela v smislu večje fleksibilnosti in sprememb delovnih razmerij, je še vedno večina žensk in

¹²⁷ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

moških zaposlenih za nedoločen čas, velike spremembe pa nastajajo pri tistih, ki so se zaposlili v zadnjih letih. Med na novo zaposlenimi brezposelnimi jih je večina zaposlena za določen čas, med njimi pa je bistveno več žensk kot moških (Černigoj Sadar in Verša 2002, 405). Po podatkih Eurostata je bilo v letu 2008 za določen čas zaposlenih 19,7 % žensk, kar je za 4,3 % več kot moških (Eurostat 2009a).¹²⁸

Zakonodaja ščiti varnost zaposlitve matere z ohranitvijo zaposlitve v času starševskega dopusta in s pravico do vrnitve na trg dela po rojstvu otroka. Težava je le pri mladih ženskah, ki so večinoma zaposlene za določen čas in jih delodajalci ne zaposlijo za nedoločen čas, ko ali če zanosijo, kar seveda ne vzpodbuja mladih žensk, da bi se odločale za potomce.

Kljub povprečno višji izobrazbi ženske težje najdejo zaposlitev, se redkeje samozaposlujejo, zasedajo nižja delovna mesta, pogosto imajo manjše karijerne možnosti kot moški in so glede na stopnjo strokovne usposobljenosti slabše plačane.

4.3 Družinska politika na Švedskem

Švedska družinska politika ima svoje korenine na prelomu iz 19. v 20. stoletje, pomembnejša pa je postala v tridesetih letih 20. stoletja, ko so se na Švedskem soočili s padanjem rodnosti. Takrat je bila švedska družinska politika pronatalistično naravnana (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009). Za razliko od vseh ostalih držav so imeli pri razvoju družinske politike na Švedskem veliko vlogo raziskovalci s področja družbe, med katerimi sta bila najpomembnejša Alva in Gunnar Myrdal (Kaufmann 2002, 468–469).

Večje reforme družinske politike so se zgodile v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja. Leta 1962 so sprejeli Zakon o državnem zavarovanju (ang. *National Insurance*

¹²⁸ Eurostat 2009a. European Union Labour Force Survey-Annual results 2008. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-09-033/EN/KS-QA-09-033-EN.PDF (05. avgust 2009).

Act), leta 1974 pa še Zakon o starševskem zavarovanju (ang. *Law of Parental Insurance*). S tem zakonom je Švedska uvedla pravico obeh staršev do plačanega starševskega dopusta (v dolžini 180 dni z 90% nadomestilom plače) in povečala izdatke za varstvo otrok v vrtcih. Do leta 1980 se je dolžina plačanega porodniškega dopusta podvojila, do leta 1989 pa podaljšala še za tri mesece (480 dni) (Olah 2003, 174; Grant in drugi 2004, 124). Leta 1995 je švedska vlada uvedla neprenosljiv del dopusta samo za očete (ang. *daddy's month*) – t.i. očetovski dopust, s katerim je 30 dni starševskega dopusta namenila samo očetom, leta 2002 pa so ga podaljšali na 60 dni (Grant in drugi 2004, 124; Humer in drugi 2008, 101).

Ob razcvetu družinske politike leta 1985 je švedska vlada uvedla t.i. premijo za hitrost (ang. *speed premium*)¹²⁹ (Grant in drugi 2004, 124). Olah (2003), Andersson (1999) in Hoem (1993) so ugotovili, da je premija za hitrost vplivala na krajši razmik med porodi na Švedskem (v Grant in drugi 2004, 129).

Za Švedsko so značilna ciklična obdobja rodnosti. V osemdesetih letih 20. stoletja je imela Švedska najvišjo stopnjo rodnosti v Evropi, ki pa je začela padati v devetdesetih letih (Kaufmann 2002, 469). T.i. baby-boom v osemdesetih letih je bil posledica rojevanja mlajših žensk in povečane participacije žensk na trgu dela (Grant in drugi 2004, 119).

Po letu 1990, ko je bila stopnja zaposlenosti na Švedskem zelo nizka zaradi finančne in gospodarske krize, se je to odražalo tudi v izdatkih za socialno varnost (Grant in drugi 2004, 127). Znižali so nadomestila plače zaradi starševskega dopusta (z 90 % na 80 % plače, očetovski dopust pa na 75 % plače). Kasneje je Švedska znižala tudi otroške dodatke in leta 1996 ukinila dodatek za velike družine s tremi otroki ali več. Ohranila je oskrbo z otroškim varstvom, čeprav se je kakovost znižala, prispevki staršev za vrtce so

¹²⁹ Materi, ki rodi drugega otroka do 30 mesecev po prvem otroku, zagotavlja enako nadomestilo plače, kot jo je prejela pri prvem otroku, ne glede na to, kakšni so bili njeni prejemki v času med obema rojstvom (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University, 2009). Več o tem v Neyer (2006, 13–14) in Neyer in Andersson (2008, 20–22).

se zvišali tudi do 30 %, večina vrtcev pa se je privatizirala. Konec devetdesetih let so ponovno vrnilo otroške dodatke in druge družinske prejemke na njihovo nominalno vrednost pred gospodarsko krizo ter ponovno uvedli dodatek za velike družine (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University, 2009).

Švedska je danes morda manj radodarna, kot je bila v preteklosti, kljub temu pa so prejemki, vezani na družino in otroke, ostali zaščiteni. V primerjalnem smislu ostaja skandinavski model¹³⁰ države blaginje zelo radodaren predvsem do otrok in njihovih družin. Glavna elementa švedske družinske politike, ki temelji na univerzalizmu in ne zgolj na skrbi za revne, so ekstenzivni in univerzalni prejemki/dodatki družin za zgodnje izobraževanje in varstvo otrok ter plačan starševski dopust (v času katerega ne morejo izgubiti zaposlitve). Glavne značilnosti švedske družinske politike so torej:

- poudarek na principu univerzalnosti in ne na principu preverjene potrebe;
- močna povezava med trgom dela in socialnimi politikami (usklajevanje dela in družine);
- aktivni politika zaposlovanja;
- enakopravnost med spoloma (poudarek je na obeh starših, ki sta prisotna tako na trgu dela kot v družini) (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Na Švedskem so prevzeli institucionalni model socialne politike, ki daje prednost univerzalnim socialnim pravicam družin z otroki, prerazdelitev dohodkov, ki upošteva njihovo višino, pa opravlja zelo progresiven davčni sistem. Z redistribucijo dohodka zagotavlja vsem prebivalcem primeren standard življenja in z različnimi vrstami pomoči družini pomaga pri vzgoji otrok. Švedska namenja skoraj 33 % BDP-ja za socialno

¹³⁰ Po Esping-Andersenovi (2000) klasifikaciji modelov držav blaginje sodi Švedska med države s skandinavskim oziroma socialno-demokratskim modelom blaginje, kjer je država tista, ki mora poskrbeti za blaginjo in dostojno življenje ljudi. Model temelji na principu univerzalnosti in principu egalitarizma, zato ima posameznik že kot državljan pravico do socialne varnosti in blaginje.

varnost, kar je največji delež v državah EU-27 (Eurostat Yearbook 2008, 238).¹³¹

Z razvojem obsežne blaginje po drugi svetovni vojni je postala Švedska vodilna država na področju zagotavljanja blaginje ljudi. Lahko bi rekli, da je Švedska primer države drugačne družinske politike v Evropi (Kaufmann 2002, 467). Cilj takšne politike je zagotoviti normalno življenjsko raven prebivalcev in ne zgolj minimalne ravni (Stropnik 1997, 13). Tako kot za Francijo bi tudi za Švedsko lahko rekli, da je »pionir« na področju razvoja družinske politike, vendar s povsem drugačnimi poudarki (enakopravnost med spoloma, kakovost življenja ljudi). V tem pogledu je Švedska družinska politika implicitna (Kaufmann 2002, 468).

Švedska ima eksplicitno družinsko politiko, ki je že od vsega začetka osredotočena na zaščito otroka (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009). Za izvajanje družinske politike na Švedskem so odgovorni Ministrstvo za zdravje in socialne zadeve (ang. *Ministry of Health and Social Affairs*), Državni odbor za zdravje in blaginjo (ang. *National Board of Health and Welfare*), Ministrstvo za šolstvo in raziskave (ang. *Ministry of Education and Research*), Državna agencija za izobraževanje (ang. *National Agency for Education*), Državni odbor za socialno zavarovanje (ang. *National Social Insurance Board*) in regionalna ter lokalna predstavništva. Kljub odgovornosti na državni ravni se družinska politika izvaja lokalno, torej na ravni občin.

Glede na podatke švedskega ministrstva za zdravje in socialne zadeve (iz leta 2003) švedska družinska politika obsega otroške in družinske prejemke, zavarovanje staršev, kakovostno varstvo otrok in preživnino. Družinski prejemki so namenjeni zmanjševanju dohodkovne neenakosti med tistimi, ki imajo otroke in tistimi, ki so brez njih. Poleg Danske se lahko Švedska pohvali z najnižjo stopnjo dohodkovne neenakosti (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at

¹³¹ Eurostat Yearbook 2008. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-07-001/EN/KS-CD-07-001-EN.PDF (1. julij 2009).

Columbia University 2009).

4.3.1 Starševski dopusti in nadomestila

Na Švedskem je pravica do starševskega dopusta (šved. *föräldraförsäkring*) univerzalna. Do nje imajo pravico vsi, ki postanejo starši (tako mati kot oče), tudi tisti, ki otroka posvojijo¹³² (Moss in Korintus 2008, 336). Cilji ureditve starševskega dopusta na Švedskem so dobrobit otroka, ekonomska neodvisnost žensk ter vključenost moških v družinsko življenje in vzgojo otrok (Jönsson 2003 v Grant in drugi 2004, 119).

Starševski dopust je sestavljen iz materinskega, očetovskega in starševskega dopusta:

- materinski dopust (šved. *Havandeskapspenning*), do katerega so upravičene vse zaposlene ženske ne glede na to, kako dolgo so bile zaposlene. Porodniški dopust traja 14 tednov (7 tednov pred predvidenim datumom poroda in 7 tednov po porodu). Od teh 14 tednov sta obvezna le 2 tedna porodniškega dopusta (ILO 2009;¹³³ Moss in Korintus 2008, 333);
- očetovski dopust (šved. *pappadagar*) lahko izrabijo očetje v dolžini 10 dni, če se jim rodi otrok ali ga posvojijo. Ta dopust je namenjen predvsem skrbi za ostale otroke, medtem ko je mati v porodnišnici (Moss in Korintus 2008, 334). Od leta 2002 očetom pripada še dodatnih 60 dni (ang. »father's quota«) v času starševskega dopusta (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009; ILO 2009).¹³⁴

¹³² Posvojitelji so v okviru starševskega dopusta upravičeni do dopusta, ki ga lahko koristijo z dnem posvojitve otroka. Če je otrok ob posvojitvi starejši od 10 let, niso upravičeni do starševskega dopusta oz. dopusta za nego in varstvo otroka. Poleg tega jima pripada še do 10 dni dopusta za posvojitev. Vsakemu staršu pripada 5 dni oziroma celotnih 10 dni, če gre za enostarševsko družino (Moss in Korintus 2008, 336).

¹³³ International Labour Organisation 2009. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009).

¹³⁴ International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009).

Po ocenah OECD na Švedskem kar 35 % očetov izkoristi celoten očetovski dopust, povprečno pa so očetje na dopustu 44 dni (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009). Koliko očetovskega dopusta očetje izrabijo, je poleg vrednot odvisno tudi od višine dohodka. Tisti z višjimi dohodki so v povprečju na dopustu dlje časa (The Parental Leave System in Iceland 2008, 157). Raziskava za Švedsko in Madžarsko je pokazala, da je verjetnost odločitve za drugega otroka višja v družinah, kjer je oče koristil starševski dopust za prvega otroka, v primerjavi s pari, kjer je ta dopust koristila samo mati (Olah 2003, 185).

Skupna dolžina plačanega starševskega dopusta je 480 dni,¹³⁵ v času katerega je njihovo delovno mesto zaščiteno (ang. *job guarantee*). Od 480 dni starševskega dopusta je 60 dni namenjenih samo materam (ang. »*mother's quota*«) in 60 dni samo očetom (ang. »*father's quota*«).¹³⁶ Starši so za 390 dni starševskega dopusta upravičeni do 80 % plače,¹³⁷ če so bili pred rojstvom otroka zavarovani vsaj 240 zaporednih dni, za preostalih 90 dni starševskega dopusta prejema nadomestilo (ang. *flat-rate payment*) v višini 60 švedskih kron¹³⁸ (t.j. približno 6 evrov) na dan. Ostali starši, ki niso upravičeni do 80 % plače za 390 dni starševskega dopusta, prejema nadomestilo v višini 180 švedskih kron (t.j. približno 18 evrov) na dan, za preostalih 90 dni starševskega dopusta pa nadomestilo v višini 60 švedskih kron na dan. Vsa nadomestila za starševski dopust se izplačujejo iz sklada socialnega zavarovanja (ang. »*social insurance fund*«) (Moss in Korintus 2008, 334–336; ILO 2009).¹³⁹

¹³⁵ Do starševskega dopusta imata pravico oba starša, vsakemu pripada polovica, vendar se starša dogovorita, kako ga bosta izkoristila. Eden od staršev se lahko odpove svoji polovici dopusta v korist drugega starša, ne more pa se odpovedati 60 dnevni dopustu, ki je namenjenih samo materi (ang. »*mother's quota*«) ali samo očetu (ang. »*father's quota*«). Če ima skrbništvo nad otrokom samo eden od staršev, mu pripada celih 480 dni starševskega dopusta. (Moss in Korintus 2008, 334–335).

¹³⁶ V primerih, kjer je del starševskega dopusta neprenosljiv na drugega od staršev, govorimo o kvotnem sistemu (Humer in drugi 2008, 101).

¹³⁷ Znesek je omejen, in sicer navzgor v višini 43.070 evrov na leto in navzdol minimalno 20 evrov na dan (Moss in Korintus 2008, 334; MISSOC 2007).

¹³⁸ En evro znaša 10,2375 švedskih kron (Evropska centralna banka. Dostopno prek: <http://www.ecb.int/stats/exchange/eurofxref/html/index.en.html> (18. avgust 2009).

¹³⁹ International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009).

Po poteku 480 dni plačanega starševskega dopusta lahko starši izkoristijo še tri mesece (90 dni) neplačanega starševskega dopusta, v času katerega je njihovo delovno mesto še vedno zaščiteno (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Če se staršem rodijo dvojčki, so upravičeni do dodatnih 90 dni starševskega dopusta, ki je plačan v višini 80 % plače, in do dodatnih 90 dni dopusta, ki je plačan v višini 180 švedskih kron (t.j. približno 18 evrov) na dan. Podobno se dopust podaljša v primeru še več istočasno rojenih otrok. Če se starši odločijo za drugega otroka do 30 mesecev po prvem otroku, so upravičeni še do dodatka k starševskemu nadomestilu (t.i. premija za hitrost) (Moss in Korintus 2008, 335).

Starševski dopust lahko zaposleni starši izkoristijo tudi v sorazmernih dolžinah (12,5 %, 25 %, 50 % ali 75 % dolžine dopusta), vendar ga morajo izrabiti najkasneje do otrokovega 8. leta starosti ali do otrokovega zaključenega prvega leta šolanja (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009; ILO 2009).¹⁴⁰

Zaposleni starši so poleg plačanega starševskega dopusta upravičeni tudi do prekinitve kariere oziroma do dopusta za nego otroka (šved. *friar*), ki ni povezan s sistemom zavarovanja za starševstvo. Starši lahko prekinajo kariero za obdobje 3–12 mesecev, vendar morajo biti izpolnjeni določeni pogoji. Med delodajalcem in zaposlenim mora namreč obstajati sporazum o takem dopustu, delavec mora biti zaposlen pri istem delodajalcu vsaj zadnji dve leti pred nastopom tega dopusta in v času odsotnosti mora biti delavec nadomeščen z brezposelno osebo. Med dopustom so starši upravičeni do 85% nadomestila, do katerega bi bili upravičeni kot brezposelna oseba. To nadomestilo je navzgor omejeno in lahko znaša maksimalno 580 švedskih kron (t.j. približno 57 evrov) na dan (Moss in Korintus 2008, 336).

¹⁴⁰ International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009).

Na Švedskem poznajo tudi začasni starševski dopust (šved. *tillfällig föräldrapenning*), ki je namenjen negi bolnega otroka. Starši ga lahko koristijo 120 dni na leto za otroka, mlajšega od 12 let, in za otroka, starega 12–15 let, ki ima zdravniško dokazilo. Višina nadomestila v času dopusta znaša 80 % plače (Moss in Korintus 2008, 336).

Od leta 2001 pripada staršem otrok, ki so stari 6–11 let, tudi en dan dopusta za obisk šole, ki jo otrok obiskuje (Moss in Korintus 2008, 336).

4.3.2 Družinski prejemki

Pomemben element švedske družinske politike, ki temelji na **univerzalizmu** in ne zgolj na skrbi za revne, so velikodušni in univerzalni prejemki/dodatki družin za zgodnje izobraževanje in varstvo otrok. Družinski prejemki so urejeni z Zakonom o otroških prejemkih (ang. *General Child Benefit Act*), ki je bil sprejet leta 1947, in z Zakonom o preživnini (ang. *Advance on Maintenance Payments Act*) iz leta 1996 (MISSOC 2007).

Družinski prejemki so torej univerzalni, namenjeni vsem otrokom, ki so prebivalci Švedske. Švedska pozna naslednje družinske prejemke (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009):

- otroški dodatek je prejemek družin, v katerih ima vsaj en od staršev prijavljeno stalno prebivališče na Švedskem vsaj 6 mesecev. Do otroškega dodatka so upravičene vse družine otrok do 16. leta starosti, če študira do 20. leta in do 23. leta, če obiskuje šolo za posebne potrebe. Otroški dodatek je univerzalni prejemek in znaša 1050 švedskih kron (t.j. približno 100 evrov) na mesec. Če ima družina več otrok, znaša otroški dodatek za drugega otroka 1150 švedskih kron, za tretjega otroka 1404, za četrtega otroka 1910 in za vsakega nadaljnjega 1050 švedskih kron na mesec (MISSOC 2007). Če živi otrok v enostarševski družini, je prav tako upravičen do višjega dodatka. Otroški dodatek se poveča po otrokovem 16. letu, če se le-ta šola. Kadar prejema otrok pokojnino po staršu, se otroški

dodatek dodeli glede na višino pokojnine;

- dodatek za veliko družino je prejemek družin, ki imajo tri otroke ali več;
- poseben dodatek za posvojitelje prejmejo posvojitelji, če posvojijo otroka iz druge države (4432 evrov) (MISSOC 2007);
- preživnina se plačuje otroku v primeru »ločitve« staršev. Od leta 2007 mora tisti od staršev, ki mu ni dodeljeno skrbništvo, za otroka plačevati minimalni zjamčen znesek 1273 švedskih kron (t.j. približno 125 evrov) na mesec, ki ga v primeru nezmožnosti plačevanja zagotavlja vlada. Za otroka do 6 let se plačuje 65 % zneska, za otroka 7–12 let 80 % in za otroka, starejšega od 13 let, 95 % zneska;
- dodatek za nego otroka je denarni dodatek za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo. Višina dodatka je odvisna od otrokovih posebnih potreb;
- socialna pomoč je prejemek, ki temelji na principu preverjene potrebe. Namen podpore je pomoč družini v začasni finančni stiski, vendar se v zadnjem obdobju število prosilcev povečuje, predvsem med materami samohranilkami;
- dodatek za bivanje (ang. *Housing allowance*) je namenjen vsem, ki imajo minimalne dohodke in imajo potrebo po določenem stanovanju (velikost, standard). Pri dodeljevanju tega dodatka se upošteva dohodek staršev, sestava gospodinjstva, stroški bivanja in področje bivanja (MISSOC 2007).

4.3.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva

Predšolska vzgoja in izobraževanje sta pomembna temelja švedske družinske politike, sa se temu področju posveča velika pozornost predvsem zadnja tri desetletja.

Razvoj dnevnega otroškega varstva na Švedskem sega v zgodnja šestdeseta leta 20. stoletja in je doživelo zelo hiter razvoj od sredine sedemdesetih let, ko so lokalne oblasti postale zadolžene za širitev mreže dnevnega varstva (Olah 2003, 174). V sedemdesetih in osemdesetih letih se je mreža javnih vrtcev zelo razširila in od tega obdobja naprej je Švedska postala zaščitni znak kakovostnega dnevnega varstva otrok v Evropi (Grant in drugi 2004, 125).

Za predšolsko vzgojo kot del družinske politike je bilo do leta 1996 odgovorno Ministrstvo za zdravje in socialne zadeve (ang. *Ministry of Health and Social Affairs*), nato pa je to področje prešlo pod okrilje Ministrstva za šolstvo in znanost (ang. *Ministry of Education and Science*) (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Programi predšolske vzgoje in izobraževanja so univerzalni in zagotovljeni vsem otrokom do 7. leta starosti¹⁴¹ (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009). Predšolska vzgoja ni obvezna in se zagotavlja na ravni občin. Posebno prednost pri sprejemu imajo otroci zaposlenih mater in mater samohranilk, otroci iz priseljskih družin in družin z zelo nizkimi dohodki ter otroci s posebnimi potrebami. Prav tako imajo zagotovljeno popoldansko varstvo vsi otroci zaposlenih staršev ali rednih študentov, ki so stari 1–11 let. Od leta 2001 imajo zagotovljeno varstvo tudi otroci brezposelnih staršev, vendar le za tri ure dnevno. Programi predšolske vzgoje izvajajo dnevne programe, ki so lahko celodnevni ali poldnevni (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Temeljna cilja predšolske vzgoje in izobraževanja sta omogočiti staršem usklajevanje dela ali študija in družine ter omogočiti zdrav otrokov razvoj pod pogoji, ki mu posledično prinašajo blaginjo (Grant in drugi 2004, 125). V okviru programa predšolske vzgoje je otrok deležen varstva, zgodnjega učenja, socializacije in nadaljnjega razvoja. Od leta 2002 znaša znesek plačila staršev za vrtce od 1 % do 3 % mesečnega dohodka družine (Grant in drugi 2004, 125). Najvišji znesek je po podatkih OECD za leto 2006 znašal za enega otroka 135 ameriških dolarjev¹⁴² (t.j. približno 95 evrov), za drugega otroka 107 ameriških dolarjev (t.j. približno 75 EUR), za tretjega otroka pa 54 ameriških dolarjev (t.j. približno 38 EUR). Družine z zelo nizkimi dohodki so oproščene plačila vrtca. Na Švedskem poznajo tudi varstvo otrok na domu (ang. *child minding*), ki se ga

¹⁴¹ Kljub temu, da starševski dopust traja do otrokovega 18. meseca starosti, je vlada zagotovila prostor v vrtcih za vse otroke (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

¹⁴² En evro znaša 1,4323 ameriških dolarjev (Evropska centralna banka. Dostopno prek: <http://www.ecb.int/stats/exchange/eurofxref/html/index.en.html> (18. avgust 2009).

starši v primerjavi z javni programom predšolske vzgoje ne poslužujejo toliko. Varstvo na domu lahko opravljajo za to posebej usposobljeni posamezniki (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Značilnost Švedske je, da sta oba starša zaposlena, otroci pa v javnem varstvu (Laaksonen v Ule in Kuhar 2003, 82). Švedska je ena izmed redkih držav, ki namenja približno enako vsoto denarja varstvu in vzgoji otrok ter družinskim oziroma otroškim prejemkom. Otroško varstvo, predvsem zgodnje, je v veliki meri subvencionirano. Dobro razvit sistem varstva otrok je poleg politike enakih možnosti pomemben element za uspešno usklajevanje dela in družinskega življenja (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009). Delež otrok v vrtcih neprestano narašča. Leta 1975 je bilo v vrtcih le 17 % otrok, starih od 3 do 6 let, leta 1990 pa že 64 % toliko starih otrok (Grant in drugi 2004, 125). Leta 2004 je bilo v vrtcih 39,5 % otrok, starih do 3 let, in 86,7 % otrok, starih od 3 do 6 let) (Moss in Korintus 2008, 333).

4.3.4 Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem

Odkar je leta 1974 Švedska kot prva država uvedla plačan starševski dopust za matere in očete, si z nenehnimi reformami tega področja prizadeva za okrepitev modela dveh hraniteljev družine (ang. *»dual earner family model«*) ter čim lažjega usklajevanja poklicnega in družinskega življenja obeh staršev (The Parental Leave System in Iceland 2008, 155–156). Cilj oblikovalcev javnih politik na Švedskem je doseči enakopravnejšo delitev plačanega in neplačanega dela med obema spoloma (Olah 2003, 175). Skandinavske države (Danska, Švedska, Norveška in Finska) so poznane kot nosilke vključevanja očetov v skrb za otroke. Ukrepi za vključevanje in večjo vlogo očetov v gospodinjstvu izhajajo iz prizadevanj za enakost spolov, ki ga spodbuja Svet za enakost spolov, skupno telo Danske, Švedske, Norveške in Finske. Svet si bo za obdobje 2006–2010 prizadeval za nove sheme očetovskih dopustov in usklajevanje skrbstvenega

in plačanega dela (Eydal 2006 v Humer in drugi 2008, 103–104). S politiko enakih možnosti Švedska hkrati pospešuje enakopravnost med spoloma ter omogoča pogoje za uspešno usklajevanje dela in družinskega življenja. V skladu z zakonom o enakih možnostih (ang. »*The Equal Opportunities Act*«) morajo delodajalci narediti vse, da olajšajo svojim zaposlenim usklajevanje dela in družine. Pred nekaj leti je sindikat delavcev v zasebnem sektorju začel s podeljevanjem častnega naziva vsem podjetjem, ki podpirajo prisotnost mater in očetov na trgu dela. Po tem je število moških, ki so se odločili za starševski dopust, naraslo, prav tako se je povečalo število zaposlenih za polovični delovni čas. Od leta 2003 se spreminja tudi odnos družbe do tega, da starševski dopust izkoristijo očetje (The Parental Leave System in Iceland 2008, 155–161).

Tako kot v ostalih evropskih državah je tudi na Švedskem še vedno prisotna tradicionalna delitev družinskega dela. Ženske še vedno opravijo večino gospodinjskega dela in skrbijo za družino, je pa relativno visok delež očetov, ki izkoristijo očetovski dopust, znak, da si partnerja delita tudi druga neplačana družinska opravila, po čemer se Švedska razlikuje od večine ostalih evropskih držav (Olah 2003, 185 in 187). Po podatkih Evropske komisije je leta 2005 za gospodinjska opravila in družino ženska na Švedskem porabila na teden povprečno slabih 8 ur več kot moški, medtem ko je za zaposlitvene obveznosti na trgu dela moški porabil na teden dobrih 6 ur časa več kot ženske (glej Tabela 4.15).

Tabela 4.15: Povprečno število ur na teden, ki jih posameznik porabi za gospodinjstvo, družino in zaposlitev, Švedska 2005

	Ženske		Moški		Razkorak med moškimi in ženskami	
	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev
Povprečno število ur na teden	17,4	38,2	9,6	44,8	7,8	-6,6

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009¹⁴³

¹⁴³ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=>

Za usklajevanje dela in družine je pomembno tudi področje starševskih dopustov in dostopnosti dnevnega otroškega varstva. Za Švedsko bi lahko rekli, da ima dobro urejeno zakonodajo starševskega dopusta, predvsem glede razdelitve starševskega dopusta med oba starša, saj pozna plačan starševski dopust za matere in očete. Skupna dolžina plačanega starševskega dopusta je 480 dni, od česar je 60 dni namenjenih samo materam (ang. »*mother's quota*«) in 60 dni samo očetom (ang. »*father's quota*«). V letu 2004 so matere izkoristile 81 % starševskega dopusta (14,3 mesecev), očetje pa le 19 % starševskega dopusta (1,7 meseca), medtem ko okoli 20 % očetov ni izkoristilo nobene oblike starševskega dopusta (Eurofound 2006). Za Švedsko velja, da ima kakovostno in dostopno dnevno otroško varstvo, saj delež otrok v vrtcih neprestano narašča. Nekateri celo menijo, da je Švedska postala zaščitni znak kakovostnega dnevnega varstva otrok v Evropi (Grant in drugi 2004, 125), čeprav se v zadnjem času podobno kot v Sloveniji pojavljajo težave z vidika delovnega časa staršev in urnika vrtcev.

4.3.5 (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve

Švedska je bila skupaj z ostalimi skandinavskimi državami vodilna v t.i. revoluciji spolov in je danes ena izmed družb z najmanjšo neenakopravnostjo med spoloma (Bernhardt, Goldscheider 2009, 1). Velja za vzor na področju prizadevanj za enakost spolov (Žakelj 2008, 172). Politika enakih možnosti in družinska politika sta na Švedskem dve različni politiki, ki se medsebojno prepletata in dopolnjujeta. Politika enakih možnosti je osnova za ukrepe na področju družinske politike.

V švedski družinski politiki je poudarek na solidarnosti in enakosti (Meisaari-Polsa 1997, 302), zato se namenja veliko pozornosti temu, da morata otroka vzgajati in vzdrževati oba starša. Prav model dveh hraniteljev družine skupaj z različnim obdavčevanjem dohodka žensk in moških (od leta 1971) ter dobro urejenim starševskim dopustom in dnevnim otroškim varstvom je predpogoj za enakopravnost spolov (The Parental Leave System in Iceland 2008, 163).

en (5. avgust 2009).

Švedska družinska politika je močno povezana tudi s politiko zaposlovanja. Danes ima Švedska eno izmed najvišjih stopenj participacije žensk na trgu dela, čeprav je zelo malo mater zaposlenih za polni delovni čas (Kaufmann 2002, 469). Starši otrok, ki so mlajši od 12 let, lahko delajo 80 % delovnega časa (The Parental Leave System in Iceland 2008, 161). Za krajši delovni čas od polnega so večinoma zaposlene ženske oziroma matere, ki imajo otroke, ki še ne hodijo v šolo (Olah 2003, 174). Po podatkih Evropske komisije je bila leta 2007 stopnja zaposlenosti žensk na Švedskem skoraj 72 %, medtem ko je bila ta stopnja pri moških višja za slabih 5 %. Delež žensk, ki so bile zaposlene za polovični delovni čas, je znašal kar 40 %, kar je v primerjavi z ostalimi evropskimi državami zelo visok delež (glej Tabelo 4.16).

Tabela 4.16: Stopnja zaposlenosti in brezposelnosti (%) po starosti in spolu, Švedska 2007

	Ženske	Moški	Razkorak med st. zaposlenosti žensk in moških
Stopnja zaposlenosti (15–64)	71,8	76,5	4,7
Stopnja nezaposlenosti (nad 15. leti starosti)	6,5	5,9	-0,6
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15. letom starosti)	40,0	11,8	-28,2

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009¹⁴⁴

Med zaposlenimi ženskami na Švedskem obstaja velika razlika v deležu tistih žensk, ki so zaposlene za polni delovni čas pred in po starševskem dopustu za prvega otroka. V letu 2002 je ta razlika znašala kar 28 %. Pri moških pa je ta razlika zanemarljiva (glej Tabelo 4.17).

¹⁴⁴ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

Tabela 4.17: Delež zaposlenih za polni delovni čas pred in po starševskem dopustu (%), Švedska 2002

	Moški	Ženske
Pred starševskim dopustom	94	75
Po starševskem dopustu	93	47

Vir: Eurofound 2006

Varnost zaposlitve je v času starševskega dopusta urejena tako, da ščiti starše pred izgubo zaposlitve. Prepovedana je tudi kakršna koli diskriminacija na podlagi spola ali na podlagi zaposlitve za polovični delovni čas (ILO 2009).¹⁴⁵ Po podatkih Eurostata je bil leta 2008 delež žensk, zaposlenih za določen čas, kar za 5,3 % višji kot pri moških (Eurostat 2009a).¹⁴⁶

4.4 Družinska politika na Madžarskem

Tako kot Slovenija je tudi Madžarska sodila med vzhodnoevropske države, ki so imele svojevrsten demografski režim. Med letoma 1989 in 1990 je Madžarska po večdesetletnem obdobju socializma postala demokratična država.

Na Madžarskem se sistem socialne varnosti deli na pet osnovnih področij:

1. pokojninsko zavarovanje,
2. zdravstveno zavarovanje,
3. zavarovanje za primer brezposelnosti,
4. univerzalni sistem družinskega varstva in
5. sistem socialnega varstva.

Od naštetih področij uvrščajo v sistem obveznih socialnih zavarovanj samo pokojninsko in zdravstveno zavarovanje, čeprav deluje tudi pasivni del (denarni transferji)

¹⁴⁵ International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009).

¹⁴⁶ Eurostat 2009a. European Union Labour Force Survey-Annual results 2008. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-09-033/EN/KS-QA-09-033-EN.PDF (05. avgust 2009).

zavarovanja za primer brezposelnosti po načelih socialnega zavarovanja (MISSOC 2007).

Za pravice iz naslova obveznega socialnega zavarovanja se sredstva tako kot v Sloveniji zbirajo s prispevnimi stopnjami delodajalcev in delavcev, ki so določene kot odstotek bruto zavarovalne osnove. Pokritost prebivalcev z obveznim socialnim zavarovanjem se deli na tiste, ki so zavarovani proti vsem tveganjem in na tiste, ki imajo samo zdravstveno zavarovanje.¹⁴⁷ V sistem obveznega socialnega zavarovanja je posameznik vključen, ko vstopi na trg dela (MISSOC 2004).

Pravice iz sistema družinskega varstva so univerzalne in financirane iz državnega proračuna, medtem ko so pravice iz sistema socialnega varstva podvržene načelu preverjene potrebe ter financirane delno iz državnega proračuna (90 %) in delno iz proračunov lokalnih skupnosti (10 %) (MISSOC 2007). Madžarska namenja slabih 21 % BDP-ja za socialno varnost (Eurostat Yearbook 2008, 238).¹⁴⁸ Zgodovinsko gledano so bile v državah kontinentalne Evrope sheme socialnega zavarovanja postavljene na državni ravni, socialno varstvo pa predvsem v obliki pomoči najrevnejšim slojem prebivalstva na lokalni ravni (Stanovnik 2004, 190).

Leta 1967 so zaposlene matere dobile pravico do starševskega dopusta (GYES), dokler otrok ne dopolni dveh let in pol, če so za otroka skrbele same doma in ga niso vpisale v dnevno varstvo. Dve leti kasneje so starševski dopust podaljšali do otrokovega tretjega leta starosti, od leta 1982 naprej pa lahko starši kombinirajo starševski dopust z zaposlitvijo za polovični delovni čas, vendar le, ko otrok dopolni eno leto. Tri leta kasneje so sprejeli še GYED (več spodaj) (Olah 2003, 175).

Leta 2000 so na Madžarskem sprejeli Strategijo državne družinske politike, s katero želijo predvsem dvigniti standard življenja družin in njihovo varnost ter povečati število

¹⁴⁷ To so predvsem odvisni zakonski partnerji in otroci tistih zaposlenih, katerih mesečni dohodek ne preseže 30 % minimalne plače, redni študentje, upokojenci itd.

¹⁴⁸ Eurostat Yearbook 2008. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-07-001/EN/KS-CD-07-001-EN.PDF (1. julij 2009).

rojstev (Eurofound 2006a). Zaradi ukrepov, ki jih je v zadnjem obdobju sprejemala konzervativna vlada, ki se je zavzemala za vrednote družine in nacionalizma, je madžarska družinska politika zelo konzervativna. Zavzemali so se za to, da je moški edini hranitelj v družini in oblikovali celo poklic matere, za katerega se lahko odloči ženska, ki ima najmanj 3 otroke in za to od države prejema minimalno plačo. Z novo vlado se zadeve počasi spreminjajo (The Childcare System in Slovenia 2008, 54–60).

4.4.1 Starševski dopusti in nadomestila

Materinstvo je na Madžarskem pokrito s sistemom zdravstvenega zavarovanja, ki sodi v sistem **obveznega socialnega zavarovanja**. Osrednja zakonska akta, ki urejata to področje, sta Zakon o zdravstvenem zavarovanju oziroma »Act LXXXIII of 1997 on the Benefits of Compulsory Health Insurance« (mad. *törvény a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól*) in Zakon o družinskih prejemkih oziroma »Act LXXXIV of 1998 on Family Support« (mad. *1998. évi LXXXIV törvény a családtámogatásról*) (MISSOC 2007).

Sredstva za zdravstveno zavarovanje se zbirajo s prispevki od bruto osebnih prejemkov. Skupna prispevna stopnja za zdravstveno zavarovanje znaša na Madžarskem 18 % bruto zavarovalne osnove, od tega plača zavarovanec 7 %, delodajalec pa 11 % (MISSOC 2007).

Skupna dolžina starševskega dopusta na Madžarskem je dve oziroma tri leta. Poznajo naslednje vrste starševskega dopusta:

- materinski dopust (mad. *szulesi szabadsag*) traja 24 tednov. Do porodniškega dopusta so upravičene samo matere in ga lahko izkoristijo 4 tedne pred predvidenim datumom poroda in 20 tednov po porodu ali v celoti po porodu (Moss in Korintus 2008, 226; The Childcare System in Slovenia 2008, 54);
- GYED (mad. *Gyermekgondozasi dij*) je namenjen zavarovanim staršem. Po poteku porodniškega dopusta mati nastopi GYED, ki traja do otrokovega 2 leta starosti. Do otrokovega prvega leta starosti je do GYED upravičena samo mati.

Po poteku GYED lahko starši do otrokovega tretjega leta starosti izkoristijo še GYES (Moss in Korintus 2008, 227);

- GYES (mad. *Gyermekgondozasi sagely*) je univerzalna pravica, ki je namenjena vsem staršem. Do njega so starši upravičeni do otrokovega tretjega leta starosti. GYES se lahko podaljša do otrokovega osmega leta starosti, če otrok zaradi bolezni ni sprejet v vrtec, do otrokovega desetega leta starosti, če ima otrok dolgotrajno bolezen ali je kako drugače nezmožen za vrtec, v primeru dvojčkov pa se lahko podaljša do osnovne šole. GYES lahko od otrokovega prvega do tretjega leta starosti izkoristijo tudi stari starši, če varujejo otroka na svojem domu. V tem primeru se morajo starši odreči pravici do GYES, ko je otrok star eno leto;
- očetovski dopust na Madžarskem nima posebnega imena. Vsi zaposleni očetje lahko izkoristijo pet dni plačanega očetovskega dopusta do otrokovega drugega meseca starosti (Moss in Korintus 2008, 226; The Childcare System in Slovenia 2008, 54).

Zaposleni starši so poleg plačanega starševskega dopusta od leta 1993 upravičeni tudi do prekinitve kariere oziroma do GYET (mad. *Gyermeknevelesi tamogatas*), če imajo najmanj tri otroke. GYET lahko izkoristijo med tretjim in osmim letom starosti najmlajšega otroka. V času GYET lahko starši delajo štiri ure dnevno ali brez omejitve, če delajo doma (Moss in Korintus 2008, 228).

Na Madžarskem poznajo tudi začasni starševski dopust za nego bolnega otroka (mad. *tappenz*), katerega dolžina je odvisna od starosti otroka. Če je otrok mlajši od enega leta, je ta dopust neomejen, če je otrok star od 12 do 35 mesecev, so upravičeni do 84 dni dopusta, če je otrok star od 36 do 71 mesecev, do 42 dni dopusta in v otrokovi starosti od 6 do 12 let do 14 dni dopusta. Če gre za enostarševstvo, se dolžine dopusta podvojijo. Višina nadomestila v času dopusta znaša 70 % plače (Moss in Korintus 2008, 228).

Če zaposlena mati otroka doji, je do njegovega šestega meseca starosti upravičena tudi do dveh enournih prekinitev dela na dan, do otrokovega devetega meseca starosti pa do

ene take prekinitve dela. V primeru dvojčkov se dolžina prekinitve podvoji (Moss in Korintus 2008, 228). Vse omenjene pravice veljajo tudi v primeru posvojitve.

4.4.1.1 Pravica do nadomestila in njegova višina

Med materinskim dopustom prejemajo matere nadomestilo v višini 70 % povprečne plače, ki jo je prejela v zadnjem letu pred porodom. Do plačanega porodniškega dopusta iz naslova obveznega socialnega zavarovanja so matere upravičene, če so bile obvezno socialno zavarovane vsaj 180 dni v zadnjih dveh letih pred porodom. (Moss, Korintus 2008, 226; MISSOC 2007; The Childcare System in Slovenia 2008, 54).

V času GYED prejemajo nadomestilo za nego otroka tisti starši, ki so bili obvezno socialno zavarovani vsaj 180 dni v zadnjih dveh letih pred porodom, pod pogojem, da otrok dejansko živi pri njih. To nadomestilo se izplačuje po izteku porodniškega nadomestila do otrokovega drugega leta starosti v višini 70 % povprečne plače, ki so jo starši prejeli v zadnjem letu pred porodom. Najvišji znesek nadomestila za nego otroka lahko znaša 70 % dvakratnika minimalne plače (365 evrov) (MISSOC 2007; Moss in Korintus 2008, 227; The Childcare System in Slovenia 2008, 54).

V času GYES starši prejemajo nadomestilo, ki se izplačuje iz sistema socialnega varstva in je podvrženo »flat-rate« principu. Znaša toliko kot minimalna starostna pokojnina, t. j. 107 evrov (MISSOC 2007). V primeru dvojčkov se znesek nadomestila podvoji (Moss in Korintus 2008, 228).

Višina očetovskega nadomestila med očetovskim dopustom znaša 100 % njegovega povprečnega dnevnega zaslužka (Moss in Korintus 2008, 226).

V času GYET so starši upravičeni do enakega nadomestila kot pri GYES (Moss in Korintus 2008, 228).

4.4.2 Družinski prejemki

Za družinske prejemke na Madžarskem je odgovorno Ministrstvo za delo in socialne zadeve.¹⁴⁹ Sistem družinskega varstva na Madžarskem je **univerzalen**, razlikujejo se le višine posameznih prejemkov, ki so odvisne od števila otrok v družini, od zdravstvenega stanja otrok in od tega, ali otrok živi v eno- ali dvostarševski družini (MISSOC, 2007).

Sistem družinskega varstva in družinskih prejemkov urejajo na Madžarskem Zakon o družinskih prejemkih (ang. *Act LXXXIV of 1998 on Family*), Zakon o zdravstvenem zavarovanju (ang. *Act LXXXIII of 1997 on the Benefits of Compulsory Health Insurance*) in Zakon o zaščiti otrok in skrbništvu (ang. *Act XXXI of 1997 on the Protection of Children and on the Administration of Guardianship*) (MISSOC, 2007).

Leta 2000 sprejeta Strategija državne družinske politike izpostavlja dva cilja, in sicer dvigniti standard življenja družin in njihovo varnost ter povečati število rojstev. Družine na Madžarskem imajo zato pravico do družinskih prejemkov, ki niso odvisni od njihovih prihodkov.

Med družinske prejemke sodijo:

- pomoč ob rojstvu otroka (mad. *anyasági támogatás*) je univerzalna pravica, namenjena vsem ženskam, ki rodijo. Do pomoči ob rojstvu otroka je upravičen tudi oče ali posvojitelj, če mati umre. Pomoč ob rojstvu otroka je namenjena materam, ki so bile v času nosečnosti vsaj na štirih zdravniških pregledih oziroma vsaj na enem v primeru prezgodnjega poroda. Pomoč ob rojstvu otroka je enkratni prejemek, ki znaša 225 % minimalne starostne pokojnine oziroma 240 evrov. V primeru dvojčkov znaša ta prejemek 300 % minimalne starostne pokojnine oziroma 320 evrov na otroka. Ta pravica torej temelji na univerzalni osnovi in se izplačuje iz državnega proračuna (MISSOC 2007);
- otroški dodatek (mad. *családi pótlék*) oziroma družinski dodatek je univerzalna pravica za vse otroke in se financira iz državnega proračuna. Pravico do družinskega dodatka imajo starši (tudi krušni starši), če otrok živi pri njih, skrbnik, če je otrok v poboljševalnici ali v zaporu za mladoletnike, oziroma

¹⁴⁹ Ministrstvo za delo in socialne zadeve Madžarske. Dostopno prek: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=13318&langchanged=eng> (02. julij 2009).

oseba, ki dejansko skrbi za otroka. Družinski dodatek se izplačuje od rojstva otroka pa do otrokovega 16. leta starosti, če se otrok vpiše v sekundarno izobraževanje, pa do otrokovega 23. leta starosti. Višina starševskega dodatka znaša:

- za enega otroka 47 evrov na mesec,
- za enega otroka v enostarševski družini 51 evrov na mesec,
- za dva otroka 51 evrov na mesec na otroka,
- za dva otroka v enostarševski družini 55 evrov na mesec na otroka,
- za tri ali več otroke 59 evrov na mesec na otroka,
- za tri ali več otroke v enostarševski družini 63 evrov na mesec na otroka,
- za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo in živi pri starših, 89 evrov na mesec,
- za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo in živi v enostarševski družini, 97 evrov na mesec in
- za otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo in živi v domu ali pri skrbnikih, 55 evrov na mesec (MISSOC 2007);

3. dodatek za veliko družino (mad. *Gyermeknevelési támogatás*) je prav tako univerzalna pravica, ki se financira iz državnega proračuna. Gre za pravico, ki je podvržena »flat-rate« principu in katere osnovni namen je finančna pomoč družinam pri vzgoji več otrok. Do starševskega nadomestila za vzgojo otrok so upravičeni starši, ki vzgajajo tri otroke ali več, pri čemer mora biti najmlajši otrok star do šest let. Višina mesečnega prejema je enaka za vse, ki izpolnjujejo pogoje, ne glede na število otrok in ustreza minimalnemu znesku starostne pokojnine oziroma 107 evrov (MISSOC 2007; The Childcare System in Slovenia 2008, 54).

Ostali prejemki, ki so na Madžarskem namenjeni negi, varstvu in vzgoji otrok, so:

- pomoč za vzdrževanje otroka (mad. *Tartásdíj megelőlegetése*) oziroma pomoč za vzdrževanje otroka se izplača v primeru, ko je otrokovo stanje dolgoročno neozdravljivo, ko oseba, ki skrbi za otroka, ne more več vzdrževati otroka, ali ko dohodek na družinskega člana ne presega 3-kratnika minimalne starostne

pokojnine oziroma 320 evrov (MISSOC 2007);

- pomoč otrokom iz socialno šibkejših družin (mad. *Rendszeres gyermekvedelmi tamogatas*) se izplača, če mesečni dohodek na člana družine, v kateri otrok živi, ne preseže zneska minimalne starostne pokojnine (107 evrov) in znaša 22 % minimalne starostne pokojnine oziroma 23 evrov (MISSOC 2007).

Družinski prejemki se usklajujejo enkrat letno glede na državni proračun in niso predmet obdavčitve.

4.4.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva

Začetki sistema predšolske vzgoje na Madžarskem segajo v 19. stoletje. Prvi vrtec je nastal leta 1852 v Budimpešti kot sistem podpore zaposlenim materam. Danes sodi sistem predšolske vzgoje skupaj s področjem socialne varnosti in blaginje otrok pod okrilje Ministrstva za mladino, družino, socialne zadeve in enake možnosti. Nov vladni program, ki se imenuje Nova dinamika za Madžarsko, želi razširiti sistem institucij za dnevno varstvo in nameniti več finančnih sredstev delodajalcem, ki zagotavljajo delo materam, ko se vrnejo iz starševskega dopusta (Eurofound 2006a). Večji del sistema predšolske vzgoje je pod upravljanjem lokalnih oblasti, ki morajo zagotavljati dnevno varstvo otrok (The Childcare System in Slovenia 2008, 55). Lokalne skupnosti lahko izdajo koncesijo za varstvo in predšolsko vzgojo otrok tudi zasebnikom in prostovoljcem, vendar je relativno nizek delež zasebnih in prostovoljnih akterjev na področju sistema predšolske vzgoje (predvsem zato, ker so dohodki staršev večinoma prenizki, da bi lahko sami plačevali visoke stroške varstva in predšolske vzgoje svojih otrok zasebnikom). Ker na Madžarskem rodnost zadnjih 25 let neprestano pada, so se lokalne oblasti znašle v težavah pri zagotavljanju finančnih sredstev in zato so v zadnjem obdobju veliko vrtcev zaprli. Zakonsko je določeno, da mora biti sistem predšolske vzgoje dostopen vsem, ki zaprosijo zanj, vendar v nekaterih manj razvitih območjih to ni zagotovljeno. Na Madžarskem je razvit neformalni sistem varstva otrok, ki ga izvajajo družinski člani in prijatelji ter formalni sistem varstva otrok, ki ga izvajajo država, lokalne oblasti, cerkev in prostovoljne organizacije. Starši lahko otroke v starostnem obdobju do 3 let vpišejo v jasli (mad. *bölcsode*), v starostnem obdobju od tri do šest let

pa v vrtec (mad. *ovoda*). Vrtci so obvezni za otroke od dopolnjenega petega leta starosti do šole (Eurofound 2006a). Za otroke v starostnem obdobju do treh let bi morale biti zagotovljene jasli za vse otroke, katerih starši so zaposleni. Dejanska dostopnost je le 8%, predvsem zaradi prezasedenosti pa je čakalna doba dolga več mesecev (The Childcare System in Slovenia 2008, 55).

Poleg jasli in vrtcev poznajo na Madžarskem tudi druge oblike varstva otrok (predvsem na območjih, ki so manj gosto poseljena):

- družinsko dnevno varstvo (ang. *Family day care*) je relativno nova storitev in je namenjena varstvu otrok na domu za otroke od rojstva do 14. leta starosti. Varuh lahko istočasno varuje največ pet otrok, če ima asistenta, pa sedem otrok. Otroci, ki so v varstvu na domu, ne obiskujejo jasli ali vrtcev oziroma varstva po šoli (Eurofound 2006a). V letu 2008 je bilo v družinsko dnevno varstvo vključenih 1300 otrok. Za razliko od Slovenije je ta storitev financirana iz proračuna, varuhi pa imajo status javnega uslužbenca (The Childcare System in Slovenia 2008, 55–63);
- servis varstva otrok (ang. *Home childcare service*) je namenjen otrokom od rojstva do 14. leta starosti v primerih, ko starši potrebujejo pomoč pri varstvu otrok in te ne dobijo v drugih institucijah (jasli, vrtci). Ta storitev je na voljo za čas, ko so starši v službi, prednost pa imajo tisti, ki opravljajo izmensko delo, imajo več otrok ali so samohranilci (Eurofound 2006a).

V obdobju komunizma je bil celoten sistem predšolske vzgoje financiran iz državnega proračuna, danes pa ima država predvsem vlogo regulatorja. S pojavom lokalnih oblasti (leta 1990) so te soudeležene pri financiranju sistema predšolske vzgoje. Trije viri financiranja madžarskega sistema predšolske vzgoje so:

1. normativna sredstva iz državnega proračuna, ki dopolnjujejo financiranje lokalnih skupnosti znašajo 25–30 %;
2. lokalne skupnosti zagotavljajo finančna in materialna sredstva za delovanje sistema in znašajo 55–65 %;
3. relativno nizka plačila staršev za sistem predšolske vzgoje, ki ga zagotavljajo

lokalne skupnosti (starši plačujejo stroške prehrane) in znašajo okoli 20 % (Eurofound 2006a).

Če so dohodki staršev nižji od minimalne plače in če imajo najmanj tri otroke, so starši plačila oproščeni (The Childcare System in Slovenia 2008, 56).

Zaradi nizkih plač, ki so precej nižje kot v zahodnoevropskih državah, večina madžarskega prebivalstva ne bi zmogla samostojno kriti vseh stroškov varstva otrok. Družine so poleg upokojencev med najrevnejšimi sloji prebivalstva na Madžarskem. Tako je za Madžarsko značilno, da se večina družin poslužuje neformalnih oblik varstva otrok, predvsem v bolj podeželskih okoljih (Eurofound 2006a). Kar 40 % mater meni, da se po starševskem dopustu ne morejo vrniti na trg dela, ker nimajo varstva za svoje otroke, in le vsaka četrta mati se odloči za jasli (The Childcare System in Slovenia 2008, 61).

4.4.4 Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem

Usklajevanje zaposlitvenih obveznosti in družinskega življenja je dejavnik, ki izhaja iz zaposlitve. Zaposleni starši so poleg plačanega starševskega dopusta od leta 1993 upravičeni tudi do prekinitve kariere oziroma do GYET (mad. *Gyermeknevelesi tamogatas*), če imajo najmanj tri otroke. GYET lahko izkoristijo med tretjim in osmim letom starosti najmlajšega otroka. V času GYET lahko starši delajo štiri ure dnevno ali brez omejitve, če delajo doma (Moss in Korintus 2008, 228).

V podporo lažjemu usklajevanju poklicnih in družinskih obveznosti lahko podjetja in organizacije, ki izvajajo družini prijazne ukrepe, od leta 2000 prejmejo nagrado oziroma certifikat »Družini prijazno podjetje« (National action plan for employment 2004, 34).¹⁵⁰

Po ugotovitvah raziskave OECD so na področju enakopravnosti spolov in delitve družinskih obveznosti Madžari zelo konzervativni (The Childcare System in Slovenia

¹⁵⁰ National action plan for employment 2004. Dostopno prek: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=13575> (29. julij 2009).

2008, 57). V zasebnem življenju je še vedno prisotna tradicionalna delitev družinskega dela. Po podatkih Evropske komisije je leta 2005 za gospodinjstva opravila in družinske obveznosti ženska na Madžarskem porabila tedensko povprečno 16 ur več kot moški, medtem ko je za zaposlitvene obveznosti na trgu dela moški porabil tedensko dobrih 6 ur več časa kot ženske (glej Tabela 4.18)

Tabela 4.18: Povprečno število ur na teden, ki jih posameznik porabi za gospodinjstvo, družino in zaposlitev, Madžarska 2005

	Ženske		Moški		Razkorak med moškimi in ženskami	
	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev
Povprečno število ur na teden	26,3	43,1	10,0	49,6	16,3	-6,5

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).¹⁵¹

Študija za Švedsko in Madžarsko je pokazala negativen vpliv tradicionalne (neenake) delitve dela med partnerjema, kar pa ne pospešuje tranzicije v odločitev za drugega otroka (Olah 2003, 191). Med strokovnjaki prevladuje prepričanje, da imajo ženske, ki opravijo večji delež družinskega dela (več kot 75 %), nižje rodnostne namere kot tiste, ki si delo delijo s partnerjem enakomerneje (Švab, Žakelj 2008, 25). Zaradi prevladujočih konzervativnih stališč tudi starševski dopust izkoriščajo le ženske, čeprav ga teoretično lahko izkoristita oba od staršev (The Childcare System in Slovenia 2008, 59).

Skupna dolžina starševskega dopusta na Madžarskem je dve oziroma tri leta. Starševski dopust, ki je daljši od enega leta, se mnogim strokovnjakom ne zdi primeren, saj naj bi daljša odsotnost s trga dela oziroma prekinitev kariere imela negativen vpliv na enakopravnost med spoloma. Mnoge študije namreč kažejo, da daljše oblike starševskih dopustov ne vplivajo pozitivno na ponovno vključevanje žensk na trg dela. Na

¹⁵¹ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

Madžarskem lahko zaposleni očetje izkoristijo le pet dni plačanega očetovskega dopusta do otrokovega drugega meseca starosti, višina očetovskega nadomestila pa znaša 100 % njegovega povprečnega dnevnega zaslužka. Podatka, koliko očetov na Madžarskem izkoristi očetovski dopust, žal ni bilo možno najti.

Madžarska ima razvit sistem dnevnega varstva otrok še iz socialističnih časov, vendar zaradi padanja rodnosti zadnjih 25 let in prevladujočih konzervativnih stališč nadaljnjemu razvoju mreže in dostopnosti dnevnega varstva otrok ne posveča dovolj pozornosti.

Vodilni teorije psihologije otroka na Madžarskem še vedno poudarjajo, kako pomembno je, da starši ostanejo doma z otrokom najmanj do njegovega tretjega leta starosti, zato se starši ne odločajo za jasli in vrtce, če pa se že odločijo, imajo ob tem občutek krivde (The Childcare System in Slovenia 2008, 57). Zaradi negativnega odnosa do dnevnega varstva otrok večina staršev vidi jasli in vrtce le kot izhod v sili in ne upošteva njihove pomembne vloge pri socializaciji in razvoju otroka. Prevladuje celo splošno mnenje, da v vrtce svoje otroke pošiljajo le leni starši in karieristi (The Childcare System in Slovenia 2008, 61).

4.4.5 (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve

V času državnega socializma je država z velikodušnimi družinskimi dodatki vzpodbujala matere, da se po rojstvu otroka niso več vračale na trg dela (The Childcare System in Slovenia 2008, 56). Od leta 2001 do leta 2004 so s pomočjo programa PHARE namenili kar štiri milijone evrov za vzpodbujanje (ponovnega) vstopa žensk na trg dela. Osnovni namen programa je bil okrepiti enakopravnost med spoloma (National action plan for employment 2004, 34).

Po letu 1990 je poleg liberalne nastala še konzervativna opcija, ki se zavzema za vrednote družine in rasti prebivalstva ter je še vedno zagovornik modela, kjer je moški edini hranitelj v družini (ang. »*single-earner family model*«). Pravzaprav na Madžarskem

enakopravnost med spoloma do zdaj sploh ni bila prioriteta v oblikovanju javnih politik (The Childcare System in Slovenia 2008, 58). Na Madžarskem je enakopravnost med spoloma omejena na enake možnosti žensk in moških na trgu dela, v glavnem pa so odnosi med spoloma še vedno zelo tradicionalni (Olah 2003, 174–175).

Tako kot v Sloveniji so tudi na Madžarskem ženske večinoma zaposlene za polni delovni čas (Olah 2003, 174). Po podatkih Evropske komisije je bila leta 2007 stopnja zaposlenosti žensk slabih 51 %, medtem ko je bila ta stopnja pri moških višja za 13 %. S krajšim delovnim časom je delalo le slabih 6 % žensk in slabi 3 % moških (glej Tabelo 4.19). Glede na direktive EU bi morali predvsem zaradi lažjega usklajevanja poklicnega in družinskega življenja povečati možnosti za polovični delovni čas in druge atipične oblike dela, vendar je na Madžarskem to zelo težavno, saj na splošno menijo, da je usklajevanje dela in družine ženska zadeva (The Childcare System in Slovenia 2008, 59).

Tabela 4.19: Stopnja zaposlenosti in brezposelnosti (%) po starosti in spolu, Madžarska 2007

	Ženske	Moški	Razkorak med st. zaposlenosti žensk in moških
Stopnja zaposlenosti (15–64)	50,9	64,0	13,1
Stopnja nezaposlenosti (nad 15 let)	7,7	7,1	-0,6
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15 let)	5,8	2,8	-3,0

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009¹⁵²

Tako kot v večini držav EU tudi na Madžarskem materinstvo vpliva na upad stopnje delovne aktivnosti žensk. Po podatkih OECD ima Madžarska najnižjo stopnjo zaposlenosti žensk (med državami OECD), katerih najmlajši otrok je mlajši od dveh let (manj kot 20 %). Madžarski ekonomski inštitut je ugotovil, da se ta delež ne poveča veliko, dokler najmlajši otrok ne dopolni treh let. Po dopolnjenem tretjem letu starosti najmlajšega otroka se na trg dela vrne le okoli polovica vseh mater, velika večina za

¹⁵² European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

polni delovni čas (Eurofound 2008a). Po podatkih Evropske komisije je bilo leta 2007 skoraj 30 % manj zaposlenih žensk z otroki, kot žensk brez otrok. Pri moških je bil delež zaposlenih z otroki višji za 4 % kot pri tistih brez otrok (glej Tabelo 4.20).

Tabela 4.20: Stopnja zaposlenosti v povezavi z otroci (%), Madžarska 2007

	Ženske		Moški		Ženske	Moški
	Brez otrok	Z otroki	Brez otrok	Z otroki	Razlika	Razlika
Stopnja zaposlenosti moških in žensk (starost 25–49 let)	80,3	52,8	82,0	86,2	-27,5	4,2

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009¹⁵³

Podobno kot v ostalih državah EU je tudi na Madžarskem zaposlitev žensk med nosečnostjo in v času starševskega dopusta zaščitena. Kljub temu, da je to zapisano v Kodeksu dela (ang. *Labour Code*), se dejansko stanje precej razlikuje od pravnoformalnega. Sicer so sprejeli Zakon o enakem obravnavanju in promociji enakih možnosti ter ustanovili Vladno službo za enake možnosti, vendar se na trgu dela (in drugod) še vedno pojavlja diskriminacija. Ženske se srečujejo z velikimi ovirami pri vstopanju na trga dela tudi zaradi pomanjkanja prostora v institucijah dnevnega varstva otrok. Da bi zmanjšali število brezposelnih mladih staršev (predvsem mater), so sprejeli Start Plus Program, na podlagi katerega delodajalcem, ki zaposlijo mlade starše (po starševskem dopustu), dve leti ni treba plačevati prispevkov za socialno varnost (The Childcare System in Slovenia 2008, 57–60). Zanimivo je, da je bilo na Madžarskem po podatkih Eurostata v primerjavi z ostalimi evropskimi državami v letu 2008 za določen čas zaposlenih več moških (8,7 %) kot žensk (7,0 %) (Eurostat 2009a).¹⁵⁴

¹⁵³ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

¹⁵⁴ Eurostat 2009a. European Union Labour Force Survey-Annual results 2008. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-09-033/EN/KS-QA-09-033-EN.PDF (05. avgust 2009).

4.5 Družinska politika v Franciji

Francija ima najdaljšo tradicijo družinske politike v Evropi, ki sega v 19. stoletje, bila pa je tudi prva evropska država, ki se je soočila s težavo padanja rodnosti (leta 1830 oziroma kar stoletje pred ostalimi zahodnimi državami) (Kaufmann 2002, 459–460). Zaradi tega sta se v 19. stoletju izoblikovali dve osrednji gibanji, ki sta s svojimi prizadevanji prispevali k razvoju družinske politike v Franciji:

1. družinsko-institucionalni motiv oziroma gibanje, katerega namen je bilo okrepiti družino in
2. populacijsko-rodnostni motiv oziroma gibanje, ki se je ukvarjalo s problemom padanja rodnosti. Zaradi tega so leta 1896 ustanovili Nacionalno zvezo zoper izumiranje prebivalstva (fran. *Alliance Nationale contre la Depopulation*), katere cilj je bil zgolj povečanje rodnosti (Grant in drugi 2004, 77).

Leta 1920 je francoska vlada razglasila Deklaracijo o pravicah družine, družinska politika pa se je institucionalizirala leta 1939, ko so sprejeli Družinski zakonik (Kaufmann 2002, 460; Grant in drugi 2004, 70). Šest let kasneje, leta 1945, so uvedli družinske prejemke (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University, 2009). Učinki obsežne družinske politike so se pokazali šele v drugi polovici 20. stoletja, saj je imela Francija najnižjo stopnjo rodnosti na svetu vse od leta 1830 do leta 1950 (Kaufmann 2002, 461).

S padanjem rodnosti so se v Franciji ponovno soočili v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja, ko je stopnja rodnosti padla z 1,8 na 1,65. V tem obdobju so postavili med prioritete družinske politike na državni ravni mlade, velike, revne in »delovne« družine. Leta 1985 so uzakonili starševski dopust, ki so ga nato še večkrat spremenili. Po letu 2000 se je rodnost ponovno dvignila na 1,9 (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Danes ima Francija relativno visoko stopnjo rodnosti v primerjavi z ostalimi državami EU-27. Proučevalci demografskih procesov uvrščajo Francijo med rodnostno uspešnejše

države, kar pripisujejo predvsem učinkovitosti njihove družinske politike (Kaufmann 2002, 461). Ugotovili so, da je k višji rodnosti pripomogla tudi sprememba v družinski politiki, ki je bila pred spremembo naravnana na zniževanje neposrednih stroškov za otroke, nato pa se je preusmerila v podporo usklajevanja dela in družine. Cilji so se spremenili tako, da so nadomestila za neposredne stroške za vzdrževanega otroka ostali ključni del družinske politike, hkrati pa se je podpora države usmerila tudi v nadomestilo ostalih stroškov, pri čemer je glavni poudarek na usklajevanju dela in družine (Letablier 2003, 259).

Da bi razumeli družinsko politiko v Franciji, moramo razumeti vlogo države v demografski diskusiji. Zelo dolgo obdobje je bilo padanje rodnosti razumljeno kot grožnja gospodarske prihodnosti države, kar opravičuje in pojasnjuje intervencijo države (Grant in drugi 2004, 78).

Francija ima eksplicitno družinsko politiko (Kaufmann 2002, 461; Letablier 2003, 245), ki je na državni ravni institucionalizirana v okviru Ministrstva za delo, socialne zadeve, družino in solidarnost. Pet glavnih ciljev, ki so ves čas prisotni v francoski družinski politiki, je:

1. solidarnost (olajšati družini stroške in vzgojo otrok),
2. pronatalizem (dvigniti stopnjo rodnosti),
3. socialna pravičnost (redistribucija dohodkov k družinam z otroki, ki imajo minimalne dohodke),¹⁵⁵
4. zaščita blaginje otrok in
5. zaščita staršev pri odločanju o tipu družine (ne glede na to, ali se bodo starši odločili ostati doma in vzgajati otroke ali za trg dela) (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

¹⁵⁵ Francoska družinska politika je zelo uspešna v doseganju svojega primarnega cilja horizontalne redistribucije dohodka (od tistih brez otrok k tistim z otroki), kar naj bi pripomoglo k obračanju trenda stopnje rodnosti. (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Prioritete med temi cilji so se skozi čas spreminjale, trenutno pa so v ospredju:

- pomoč družinam pri vzgoji malih otrok (plačan starševski dopust, med katerim starši ne morejo izgubiti zaposlitve, otroško varstvo),
- promoviranje rojstva tretjega otroka (otroški dodatki),
- zmanjšanje revščine med otroki ter
- olajšati usklajevanje dela in družine (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Francija se od vseh ostalih držav razlikuje po sistematičnem vzpodbujanju staršev za tretjega otroka. Vse dosedanje vlade so zaradi pronatalističnih razlogov oblikovale takšne politike, ki so podpirale velike družine. Ob rojstvu tretjega in vsakega nadaljnjega otroka so matere upravičene do daljšega porodniškega dopusta. Šest mesecev po poteku porodniškega dopusta starševski dopust za prvega otroka ni več plačan, za vse nadaljnje otroke pa je plačan v celoti. Do otroškega dodatka so upravičene vse družine, ki imajo najmanj dva otroka. Prav tako se višina dodatka viša s številom otrok (Grant in drugi 2004, 80; Moss in Korintus 2008, 201).

Tako kot za Švedsko je tudi za Francijo značilno, da namenja velik delež BDP-ja za socialno varnost – skoraj 30 % (Eurostat Yearbook 2008, 238).¹⁵⁶

Francija je znana po svojem kompleksnem sistemu pravic iz naslova družinskih prejemkov, poleg družinskih prejemkov pa dajejo velik poudarek tudi socialnim storitvam, ki so večinoma univerzalne. Med temi je zelo pomemben brezplačen sistem predšolske vzgoje. Tako je francoski sistem družinskih prejemkov večinoma univerzalen in kljub nekaterim težavam (visoka brezposelnost, finančna kriza, proračunski primanjkljaj) ostaja usmerjen na zaščito otrok in družinske politike (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009). Francoska družinska politika je lahko zgled uspešne eksplicitne

¹⁵⁶ Eurostat Yearbook 2008. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-07-001/EN/KS-CD-07-001-EN.PDF (1. julij 2009).

družinske politike, ki ji je uspelo slediti modernizaciji družinskih oblik skupaj z ekonomskimi, socialnimi in demografskimi potrebami države (Kaufmann 2002, 462).

4.5.1 Starševski dopusti in nadomestila

Za področje zdravja mater in otrok je odgovorno Ministrstvo za zdravje in solidarnost. Materinstvo je urejeno s Splošno zaposlitveno shemo (fran. *Regime général d'assurance maladie des travailleurs salariés, RGAMTS*), v katero se plačujejo prispevki za obvezna socialna zavarovanja, ki se nanašajo na pravice iz zaposlitve, in s Socialnovarstvenim zakonom (fran. *Code de la securite*) (MISSOC 2007).

V skladu z delavsko zakonodajo (ang. *Labour Code*) so do starševskega dopusta upravičeni vsi, ki so zaposleni tako v zasebnem kot v javnem sektorju ter samozaposleni (ILO 2009).¹⁵⁷

V Franciji poznajo naslednje vrste starševskega dopusta:

- materinski dopust, ki je namenjen vsem zaposlenim ženskam in traja 16 tednov za rojstvo prvega in drugega otroka (6 tednov pred predvidenim datumom poroda in 10 tednov po porodu). Obvezen del porodniškega dopusta mora trajati najmanj 8 tednov, od tega 6 tednov po rojstvu otroka. V primeru rojstva tretjega in vsakega naslednjega otroka se porodniški dopust podaljša na 26 tednov (8 tednov pred predvidenim datumom poroda in 18 tednov po porodu). V primeru rojstva dvojčkov se porodniški dopust podaljša na 34 tednov (12 tednov pred predvidenim datumom poroda in 22 tednov po porodu) in tako naprej v primeru še več živorojenih otrok hkrati. V tem obdobju sta obvezna dva zdravniška pregleda, en pred porodom in en po njem. Med materinskim dopustom mati ne more izgubiti zaposlitve. Če mati umre med porodniškim dopusta, je oče

¹⁵⁷ International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009).

-
- upravičen do največ 10 tednov dopusta (Moss in Korintus 2008, 200–201; Letablier 2003, 250; MISSOC 2007; Grant in drugi 2004, 78 ILO 2009);¹⁵⁸
- starševski dopust lahko mati ali oče¹⁵⁹ izkoristi po poteku porodniškega dopusta. Do plačanega dopusta za nego in varstvo otroka so upravičeni tisti, ki so bili pri istem delodajalcu zaposleni vsaj eno leto pred rojstvom oziroma posvojitvijo otroka. Starševski dopust lahko traja do otrokovega tretjega leta starosti in se lahko podaljša še za eno leto, če je otrok bolan ali ima kakšne druge težave. Dopust se lahko izrabi v obliki polne ali delne odsotnosti z dela (minimalno 16 ur na teden). Po poteku starševskega dopusta se imajo starši pravico vrniti na enako ali podobno delovno mesto za enako plačo (Moss in Korintus 2008, 201–202; Letablier 2003, 250–251; MISSOC 2007; ILO 2009);¹⁶⁰
 - očetovski dopust je od leta 2002 razširjen s treh dni na dva tedna, v primeru rojstva več živorojenih otrok pa na 21 dni. Ta dopust mora oče izkoristiti do otrokovega četrtega meseca starosti, razen če je otrok hospitaliziran ali če mati umre. Ta dopust je plačan in zavarovan tako, da oče v tem času ne more izgubiti zaposlitve (Moss in Korintus 2008; Letablier 2003, 250–251; MISSOC, 2007; ILO 2009);¹⁶¹
 - posvojiteljski dopust je namenjen staršem, ki se dogovorijo, kateri od njih ga bo izkoristil. Traja 10 tednov, od tega 10 dni pred dnevom posvojitve, če pa posvojita več kot enega otroka, se podaljša na 22 tednov. Tisti od staršev, ki ne nastopi posvojiteljskega dopusta, lahko izrabi tri dni plačanega dopusta. V tem času ne morejo izgubiti zaposlitve (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009; ILO 2009).¹⁶²

¹⁵⁸ International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009);

¹⁵⁹ Francija se uvršča med države, v katerih je zelo nizek delež očetov, ki izkoristijo starševski dopust (le 2 %) (Humer in drugi 2008, 104).

¹⁶⁰ International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009).

¹⁶¹ International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009).

¹⁶² International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009).

Neodvisno od starševskega dopusta so vsi, ki so zaposleni, upravičeni do posebnega tridnevnega dopusta iz družinskih razlogov (za rojstvo ali posvojitev otroka) (ILO 2009).¹⁶³

V Franciji poznajo tudi dopust za nego bolnega otroka, ki ga lahko izkoristijo vsi zaposleni starši za otroke, mlajše od 16 let, do tri dni oziroma v posebnih primerih do pet dni na leto,¹⁶⁴ vendar ta dopust ni plačan (Moss in Korintus 2008, 202; Letablier 2003, 251). Leta 2001 so sprejeli novo ugodnost za družine, in sicer APP (ang. *parental attendance allowance*) – nadomestilo za starše, ki skrbijo za bolnega otroka. Starši lahko izkoristijo 310 dni plačanega dopusta ali delajo krajši delovni čas v obdobju treh let, če imajo zelo resno bolnega otroka, mlajšega od 20 let (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

4.5.1.1 Pravica do nadomestila in njegova višina

Do plačanega porodniškega dopusta so upravičeni vsi, ki so registrirani pri lokalnem skladu za zdravstveno zavarovanje najmanj 10 mesecev pred predvidenim datumom poroda. Poleg tega morajo opraviti najmanj 200 delovnih ur v četrtini leta oziroma 90 dneh najmanj devet mesecev pred predvidenim datumom poroda. Porodniški dopust je plačan samo v primeru, če traja minimalno 8 tednov (ILO 2009).¹⁶⁵ Med porodniškim dopustom mati prejema porodniško nadomestilo v višini 80 % plače (Grant in drugi 2004, 80).

Med dopustom za nego in varstvo otroka mati prejema »flat rate« nadomestilo oziroma dopolnilni družinski dodatek (glej spodaj), ki je leta 2008 znašal okoli 540 evrov na mesec (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009). Šest mesecev po poteku porodniškega dopusta

¹⁶³International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009).

¹⁶⁴ V večini kolektivnih pogodb je določen dopust za nego bolnega otroka do 14 dni na leto (Moss in Korintus 2008, 202).

¹⁶⁵International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009).

starševski dopust ni več plačan za prvega otroka, za vse nadaljnje otroke pa je plačan v celoti (Moss in Korintus 2008, 201). Pogoji za plačan očetovski dopust se enaki kot pri porodniškem dopustu (ILO 2009).¹⁶⁶ Očetovski dopust je neplačan za prvega otroka, za vsakega naslednjega pa oče prejme 100 % nadomestilo plače (Moss in Korintus 2008, 201). Pogoji za plačan posvojiteljski dopust so enaki kot pri porodniškem dopustu, za to obdobje pa starši dobijo nadomestilo, ki je enako povprečju trem zaporednim mesečnim neto plačam in je navzgor omejeno (ILO 2009).¹⁶⁷

4.5.2 Družinski prejemki

Število družinskih prejemkov se je od leta 1945, ko so jih uvedli, do danes povečalo, postali so bolj selektivni, do njih pa so prejemniki upravičeni dlje. Poznajo različne družinske prejemke, med katerimi je najpomembnejši univerzalni družinski dodatek (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009). Večina družinskih prejemkov je odvisna od višine dohodkov staršev (ang. *income-tested*), prav tako so še vedno prisotni pronatalistični cilji, vendar so manj izraziti kot v preteklosti (Letablier 2003, 248).

Družinski prejemki so urejeni s Socialnovarstvenim zakonom (fran. *Code de la securite*) (MISSOC 2007), za njihovo izplačevanje pa so odgovorni Ministrstvo za delo, socialne zadeve, družino in solidarnost, Agencija za družinske prejemke in Sklad za družine (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Najpomembnejši med družinskimi prejemki je univerzalni otroški dodatek, do katerega so upravičene vse družine, ki imajo najmanj dva otroka (dodatek je torej univerzalen od drugega otroka naprej).¹⁶⁸ To je denarni dodatek na otroka, ki ni odvisen od višine

¹⁶⁶International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009).

¹⁶⁷International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009).

¹⁶⁸ Na tem mestu je viden vpliv pronatalistične politike.

dohodkov staršev. Izplačevati se začne ob rojstvu drugega otroka in traja do otrokovega 20. leta starosti (v določenih primerih do 21. leta)¹⁶⁹ (Letablier 2003, 249). Od leta 2008 znaša dodatek okoli 121 evrov na mesec za dva otroka. Prvi otrok ni upravičen do dodatka, medtem ko prejme družina za tretjega otroka okoli 276 evrov mesečno. Višina dodatka se viša s starostjo otrok. Univerzalni otroški dodatek predstavlja pomemben vir dohodka družine (za dvočlanske okoli 14 %, za tričlanske okoli 29 %, za štiri- in veččlanske družine pa že okoli 45 % dohodka) (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Poleg tega poznajo v Franciji še druge družinske prejemke, ki niso univerzalni, temveč se dodeljujejo po principu preverjene potrebe:

- dopolnilni družinski dodatek, ki je namenjen družinam s tremi otroki ali več, pri čemer najmlajši otrok ne sme biti starejši od treh let. Višina dodatka je odvisna od dohodka staršev;
- dodatek za majhne otroke;
- dodatek za sirote oziroma otroke, ki so brez enega ali obeh staršev;
- dodatek za enostarševske družine, ki se dodeljuje za obdobje enega leta;
- dodatek za otroke do treh let, ki ima urejeno varstvo na domu;
- dodatek za šolajočega otroka, ki je odvisen od dohodka staršev;
- dodatek za otroke s posebnimi potrebami;
- dodatek za bivanje, ki je odvisen od dohodka staršev in je namenjen za plačilo nekaterih stroškov stanovanja.

Družinski prejemki, ki se dodeljujejo po principu preverjene potrebe, so pomembni predvsem za enostarševske družine, saj imajo v glavnem nižje dohodke kot družine, kjer sta zaposlena oba od staršev (Grant in drugi 2004, 81).

Z reformo družinskih prejemkov, ki je začela veljati za vse otroke, rojene po 1. januarju

¹⁶⁹ Družine, ki imajo tri otroke in več so v primeru, ko eden od njihov otrok dopolni 20 let in izgubi pravico do dodatka, upravičene do dodatka v višini 121 evrov mesečno za obdobje še enega leta (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

2004, so bili ukinjeni naslednji družinski prejemki, ki so bili namenjeni zelo majhnim otrokom:

- APJE (fran. *Allocation pour jeune enfant*) oziroma dodatek za otroka, starega od pet mesecev do treh let, ki je znašal okoli 159 evrov mesečno;
- AAD (fran. *Allocation d'adoption*) oziroma dodatek za posvojitev, ki je znašal enako kot APJE in se je izplačeval 21 mesecev;
- AFEAMA (fran. *Aide a la famille pour l'emploi d'une assistante maternelle agreee*) oziroma pomoč staršem za plačilo stroškov socialne varnosti, če so zaposlili varuško na njenem domu (več v Letablier 2003);
- AGED (fran. *Allocation de garde d'enfant a domicile*) oziroma pomoč staršem za plačilo do 75 % stroškov varuške na domu (več v Letablier 2003);
- APE (fran. *Allocation parentale d'education*) oziroma pomoč v višini 495 evrov za starše, ki imajo dva otroka ali več in ostanejo doma ter se delno ali v celoti odpovejo svojemu profesionalnemu življenju, dokler otrok ni star tri leta (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009). Več v Letablier 2003.

Ukinjene prejemke je nadomestil en, skoraj univerzalen prejemek **PAJE** (fran. *Prestation d'accueil du jeune enfant*). PAJE je sestavljen iz štirih tipov prejemkov (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009):

- podpora ob rojstvu ali posvojitvi otroka (ang. *birth grant*), ki se plača za rojstvo prvega otroka in vseh nadaljnjih otrok. Višina podpore je odvisna od dohodka staršev (ang. *income-tested*) in znaša od leta 2008 okoli 868 evrov za rojstvo otroka in 460 evrov za posvojitev otroka. Podpora se plača, ko je mati v sedmem mesecu nosečnosti oziroma v času posvojitve;
- dodatek za majhne otroke se izplačuje od rojstva otroka do njegovega tretjega leta starosti. Višina dodatka je odvisna od dohodka staršev (ang. *income-tested*) in znaša od leta 2008 okoli 174 evrov mesečno;
- dopolnilni družinski dodatek je univerzalen, njegov namen pa je omogočiti staršem, ki so na starševskem dopustu (v obliki polne ali delne odsotnosti z dela),

da lahko vzgajajo svoje otroke. Do njega so upravičeni starši, ki so bili pred tem vsaj dve leti zaposleni. Izplačuje se že za prvega otroka, in sicer do šestega meseca starosti. Dopolnilni družinski dodatek je sestavljen iz CLCA (fran. *Complement de libre choix d'activite*), ki znaša od leta 2008 okoli 540 evrov mesečno, če ne prejemajo dodatka za majhne otroke, oziroma 365 evrov mesečno, če prejemajo tudi dodatek za majhne otroke. CLCA se prav tako zniža, če je eden od staršev le delno odsoten z dela. Naslednji je COLCA (fran. *Complement optionnel de libre choix d'activite*), ki je namenjen družinam z vsaj tremi otroki, če je bil njihov najmlajši otrok rojen po juliju 2006. Ta dodatek znaša okoli 770 evrov oziroma 597 evrov mesečno, pod pogojem, da je en od staršev popolnoma odsoten z dela. CLCA IN COLCA sta financirana iz Sklada za družine (Moss in Korintus 2008, 201);

- nadomestilo za varstvo otrok, če najamejo varuško na domu ali dajo otroka v jasli. Višina nadomestila je odvisna od dohodka staršev (Grant in drugi 2004, 81).

Višje stopnje rodnosti v Franciji (v primerjavi z drugimi evropskimi državami) naj bi bile posledica povečane podpore države družini. Višji dodatki naj bi prispevali k povečanju rodnosti za 0,2 otroka na žensko (Gauthier 2007, 329).

4.5.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva

Francija ima edinstven model predšolske vzgoje (franc. *Ecole Maternelle*) za otroke, stare od dveh do šest let. Prav tako ima zelo veliko različnih programov za otroke, mlajše od 3 let. *Ecole Maternelle* je edinstven primer predšolske vzgoje, ki se financira iz državnega proračuna in spada pod okrilje Ministrstva za izobraževanje.

Programi v vrtcih so univerzalni in odprti za vse otroke, ne glede na dohodke staršev ali njihov zaposlitven status. Temeljni cilji predšolske vzgoje in izobraževanja v Franciji so otrokova socializacija in razvoj, priprava otrok na osnovno šolo in omogočeno usklajevanje dela in družine (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Čeprav imajo pravico do vrtca vsi otroci od starosti dveh let naprej, ponavadi v vrtcih ni dovolj prostora za vse dvoletnike, ampak le za okoli 40 %, zato je ena od prioritiet francoske predšolske vzgoje doseči 100% pokritost dvoletnikov v vrtcih. V vrtcih pa so skoraj vsi otroci, ki so stari od tri do šest let, saj je za te otroke predšolska vzgoja že del izobraževalnega sistema (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Francija ima brezplačen sistem predšolske vzgoje za vse otroke od 8.30 do 16.30. Pred in po izobraževalnem programu je na razpolago varstvo, za katerega starši plačajo znesek, ki je odvisen od njihove plače. Varstvo je na razpolago tudi v času šolskih počitnic in ob sredah popoldan, ko so šole v Franciji zaprte.¹⁷⁰ Starši morajo plačati tudi otrokovo prehrano v vrtcu, razen staršev, ki imajo minimalne dohodke. V tem primeru je prehrana subvencionirana (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Zaposlene matere lahko svoje otroke, stare od treh mesecev do dveh let, vpišejo v jasli (franc. *Creches*). Otroci so lahko v jasliah 10–12 ur dnevno (toliko časa so odprte), razen otroci staršev, ki so zaposleni za polovični delovni čas. Povprečen strošek otroka v jasliah znaša okoli 50 dolarjev na dan. Polovico tega zneska plača država, četrtno Sklad za družine in četrtno starši. Znesek plačila staršev za jasli je odvisen od njihove plače. Če imajo starši minimalne dohodke, plača njihovo četrtno Sklad za družine (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Za razliko od Madžarske so v vrtcih skoraj vsi otroci (glej Tabelo 4.21), tudi če so njihovi starši nezaposleni, saj Francozi verjamejo, da je predšolska vzgoja zelo pomembna za otrokov razvoj (Grant in drugi 2004, 80).

¹⁷⁰ Ker so šole v Franciji zaprte ob sredah popoldan, so odprte ob sobotah dopoldan.

Tabela 4.21: Odstotek otrok, vključenih v predšolsko vzgojo, po starosti

Starost otroka / šolsko leto	1960–61	1970–71	1980–81	1990–91	2001–02
2 leti	9,9	17,9	35,7	35,2	34,7
3 leta	36,0	61,1	89,9	98,2	100,0
4 leta	62,6	87,3	100,0	100,0	100,0
5 let	91,4	100,0	100,0	100,0	100,0

Vir: The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University (2009).

Kljub temu, da je Francija znana po zelo dobro razvitem sistemu predšolske vzgoje in izobraževanja, ima težave s preveliki skupinami otrok v vrtcih (25–30 otrok na eno vzgojiteljico, ki ima včasih tudi pomočnico, ni pa nujno), zato je začela z reformo predšolske vzgoje (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

4.5.4 Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem

Francoska družinska politika je mnogo bolj zavezana omogočanju čim lažjega usklajevanja dela in družine kot družinske politike ostalih evropskih držav. Med prioritetami francoske družinske politike je olajšati staršem usklajevanje poklicnih in družinskih obveznosti. Relativno visoka stopnja rodnosti je v Franciji tudi odraz njihove politike usklajevanja dela in družine, ki temelji na ideji, da otroci niso strošek, ampak investicija za celotno družbo (Letablier 2003, 257).

Vse do šestdesetih let 20. stoletja, ko so se v Franciji še vedno čutile posledice 2. svetovne vojne (pronatalistična politika, ki predvsem zaradi povečanja rodnosti in s tem razpoložljive populacije za vojaške potrebe podpirala velike družine), je bila Francija zagovornica modela, kjer je moški edini hranitelj v družini (ang. »*single-earner family model*«). Delež žensk na trgu dela je bil zanemarljiv (Letablier 2003, 246). Vse od sedemdesetih let, ko se povečuje delež žensk (mater) na trgu dela, se povečuje tudi

stopnja rodnosti, kar je Letablierjeva (2003, 245) poimenovala »paradoks rodnosti«. Po mnenju Fagnani (v Drew in drugi 1998, 58) je danes Francija država članica EU, ki se po stopnji zaposlenosti mater in po stopnji rodnosti uvršča na sam vrh. Delno bi to lahko pojasnili z ukrepi vladnih politik, s katerimi država pomaga staršem pri stroških vzgajanja otrok ter pri usklajevanju družinskih in poklicnih obveznosti.

Letablierjeva (2003, 259) ugotavlja, da je podobno kot v ostalih evropskih državah tudi v Franciji še vedno prisotna tradicionalna delitev družinskega dela. Ženske še vedno opravijo večino gospodinjkega dela, prav tako ostaja skrb za družino še vedno na ramenih ženske. Dvig deleža žensk na trgu dela je le malenkost pripomogel k večjemu udeleževanju moških pri domačih opravilih. Po podatkih Evropske komisije je leta 2005 za gospodinjstva in družino ženska v Franciji tedensko porabila povprečno 18 ur več kot moški, medtem ko je za zaposlitvene obveznosti na trgu dela moški tedensko porabil dobre štiri ure več časa kot ženska (glej Tabela 4.22).

Tabela 4.22: Povprečno število ur na teden, ki jih posameznik porabi za gospodinjstvo, družino in zaposlitev, Francija 2005

	Ženske		Moški		Razkorak med moškimi in ženskami	
	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev
Povprečno število ur na teden	26,2	36,2	8,2	40,5	18,0	-4,3

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).¹⁷¹

Francija se od ostalih evropskih držav razlikuje tudi po tem, da ni nikoli vzpodbujala žensk, naj raje kot na trgu dela ostajajo doma. Prvi plačan porodniški dopust so uvedli že leta 1913 (Grant in drugi 2004, 80). Francija ima dobro urejen starševski dopust, slabost v urejenosti starševskega dopusta vidiva v tem, da šest mesecev po poteku porodniškega dopusta starševski dopust za prvega otroka ni več plačan. Za vse nadaljnje otroke je

¹⁷¹ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

plačan v celoti (vpliv pronatalistične politike). Prav tako ni plačan očetovski dopust za prvega otroka, za vsakega naslednjega pa oče prejme 100% nadomestilo plače.

Francija je znana po zelo dobro razvitem sistemu dnevnega varstva otrok, ki je zelo široko dostopen. Ima edinstven model predšolske vzgoje in izobraževanja, ki je brezplačen za vse otroke, stare od dveh do šest let. Za razliko od Madžarske so v vrtcih skoraj vsi otroci, tudi če so njihovi starši nezaposleni, saj Francozi verjamejo, da je predšolska vzgoja zelo pomembna za otrokov razvoj. Kljub temu imajo zadnje čase težave s preveliki skupinami otrok v vrtcih, zato so začeli z reformo predšolske vzgoje. Tako kot v Sloveniji in na Švedskem se v zadnjem obdobju tudi v Franciji pojavlja potreba po uskladitvi urnikov vrtcev z bolj fleksibilnimi oblikami dela staršev.

4.5.5 (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve

Francosko zakonodajo sestavlja veliko predpisov, ki se predvsem na področju zaposlovanja nanašajo na enakopravnost med spoloma, v primerjavi s Švedsko pa Francija še vedno ne namenja toliko pozornosti enakosti spolov.

Leta 1971 so na Ministrstvu za delo ustanovili Odbor za žensko delo (ang. *Committee for Women's Work*), ki je postal glavni akter v pospeševanju enakopravnosti med spoloma. Leta 1983 ga je nadomestil Višji svet za enakopravnost pri zaposlovanju žensk in moških (ang. *Higher Council on Equality in Employment between Women and Men*), katerega člani so predstavniki delodajalcev in delavcev. Vloga tega sveta je predvsem nadzor nad zagotavljanjem enakopravnosti med spoloma, v zadnjem obdobju pa je njegova prioriteta zagotavljanje lažjega usklajevanje poklicnega in družinskega življenja (ILO 2002).¹⁷²

Leta 1997 je takratna vlada sprejela t.i. novo družinsko politiko, ki je temeljila na načelih večje socialne enakosti in podpore družinam. Poudarek je bil na obveznostih staršev, na izboljšanju enakopravnosti med spoloma ter enakih možnostih za ženske in moške. Nova

¹⁷² International Labour Organisation. Dostopno prek: http://www.ilo.org/public/english/employment/gems/eo/law/france/i_hcee.htm (07. avgust 2009).

družinska politika je postala vezni člen med zaposlovanjem, delovnim časom in socialnimi zadevami. Predvsem s poudarkom na ravnovesju med poklicnim in družinskim življenjem so ženske vzpodbudili k participaciji na trgu dela. Tako so ustvarili bolj družini prijazno okolje tako za ženske kot za moške (Letablier 2003, 248, 254–255). Pred kratkim so v Franciji skrajšali delovni čas z 39 na 35 ur na teden, s čimer upajo, da bodo še dodatno olajšali usklajevanje dela in družine ter izboljšali enakopravnost med spoloma. Kar 60 % staršev, ki imajo otroke, mlajše od 6 let, je zadovoljnih s krajšim delovnim časom. Tako očetje kot matere pa so povedali, da sedaj preživijo več časa z otroki (Letablier 2003, 248 in 258).

Danes je Francija država z najvišjim deležem družin, kjer sta zaposlena oba starša (ang. *dual-earner family*), od tega je več kot 70 % staršev zaposlenih za polni delovni čas, vendar imajo krajši delovni čas od večine ostalih držav EU (Letablier 2003, 256 in 258). Glede na podatke ankete o delovni sili v Franciji se je stopnja aktivnosti žensk na trgu dela od leta 1970 do leta 2000 povečala za 25 % (Eurofound 2008b). V istem obdobju (predvsem v osemdesetih in devetdesetih letih) se je povečal tudi delež žensk, ki so zaposlene za polovični delovni čas (s 13 % na 30 %), kar 42 % žensk, ki so zaposlene za polovični delovni čas, pa je povedalo, da so za krajši delovni čas zaposlene neprostovoljno (Letablier 2003, 256). Še vedno je velika večina žensk, še posebej mater samohranilk, predvsem zaradi zelo dobrega sistema predšolske vzgoje zaposlenih za polni delovni čas (Grant in drugi 2004, 80). Po podatkih Evropske komisije je bila leta 2007 stopnja zaposlenosti žensk 60 %, medtem ko je bila ta stopnja pri moških višja za dobrih 9 %. S krajšim delovnim časom je delalo 30 % žensk in le slabih 6 % moških.

Tabela 4.23: Stopnja zaposlenosti in brezposelnosti (%) po starosti in spolu, Francija 2007

	Ženske	Moški	Razkorak med st. zaposlenosti žensk in moških
Stopnja zaposlenosti (15–64 let)	60,0	69,3	9,3
Stopnja nezaposlenosti (nad 15 let)	8,5	7,4	-1,1
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15 let)	30,2	5,7	-24,5

Vir: European Commission, Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. The situation in the EU.¹⁷³

Podobno kot v ostalih državah EU lahko tudi v Franciji opazimo upad stopnje zaposlenosti žensk, ki imajo otroke, vendar ta upad ni tako drastičen kot na Madžarskem. Po podatkih Evropske komisije je bilo leta 2007 v Franciji zaposlenih 10 % manj žensk z otroki kot tistih brez njih. Pri moških je bila ta razlika 7 %, vendar je bilo zaposlenih več moških z otroki kot tistih brez njih (glej Tabela 4.24).

Tabela 4.24: Stopnja zaposlenosti v povezavi z otroci (%), Francija 2007

	Ženske		Moški		Ženske	Moški
	Brez otrok	Z otroki	Brez otrok	Z otroki	Razlika	Razlika
Stopnja zaposlenosti moških in žensk (starost 25–49 let)	81,9	71,8	84,8	92,1	-10,1	7,3

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).¹⁷⁴

Tudi v Franciji zakonodaja ščiti varnost zaposlitve matere, da v času nosečnosti in starševskega dopusta ter štiri tedne po tem ne smejo izgubiti zaposlitve (ILO 2009).¹⁷⁵ Po zaključenem starševskem dopustu se ima vsak pravico vrniti na svoje delovno mesto (Letablier 2003, 250). Po podatkih Eurostata je bilo leta 2008 za določen čas zaposlenih

¹⁷³ European Commission, Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en&intPageId=127> (05. avgust 2009).

¹⁷⁴ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

¹⁷⁵ International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (29. julij 2009).

15,4 % žensk in 13,0 % moških (Eurostat 2009a).¹⁷⁶

Letablierjeva (2003, 259) ugotavlja, da je družinska politika v Franciji uspešna v ustvarjanju okolja, primernega za otroke in družinsko življenje, kar se izraža v relativno visoki stopnji rodnosti.

4.6 Družinska politika na Islandiji

Pet skandinavskih držav vključno z Islandijo se ponavadi uvršča v tako imenovani skandinavski model držav blaginje (Esping-Andersen 1990, 2000), podrobna analiza pa kmalu pokaže, da islandski sistem blaginje v več aspektih precej odstopa od skandinavskega modela. Številke o skupni vsoti, namenjeni za blaginjo in zdravstveni sistem, so bile denimo primerljive z ostalimi štirimi skandinavskimi državami v času štiridesetih in petdesetih let prejšnjega stoletja, nato pa te niso tako skokovito naraščale kot v sosednjih državah. Zdravstveni in izobraževalni sistem ostajata na približno enakem nivoju, medtem ko izdatki za socialne storitve in sistem transferjev uživata vse manj podpore. To se najbolj pozna v segmentu storitev in prejemkov za družine z otroki, kar kažejo tudi številke o delu BDP-ja, ki ga država namenja za to družbeno skupino. Leta 1997 je na primer Islandija za storitve in prejemke, namenjene družinam, namenila 2,4 % BDP-ja, Danska 3,8 %, Norveška 3,5 % in Švedska 3,8 % svojega BDP-ja. Tabela 4.25 prikazuje izdatke Islandije za družine in otroke, ki se sicer z leti povečujejo. Razlika je še toliko občutnejša, če upoštevamo demografsko sliko prebivalstva, ki je na Islandiji še vedno v prid mladim. Kljub temu je treba omeniti, da sta stopnja rodnosti in število zaposlenih moških in žensk na Islandiji zelo visoka (Eydal in Olafsson 2003, 3–6).

¹⁷⁶ Eurostat 2009a. European Union Labour Force Survey-Annual results 2008. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-09-033/EN/KS-QA-09-033-EN.PDF (05. avgust 2009).

Tabela 4.25: Izdatki Islandije za družine in otroke

	Izdatek v milijonih islandskih kron na prebivalca
1995	36,500
2000	41,806
2006	71,142

Vir: Statistic Iceland (2008).

Razvoj družinske politike se je na Islandiji začel dokaj pozno. Šele leta 1998 je Ministrstvo za socialne zadeve ustanovilo Svet družin (ang. *Family Council*), ki je imel nalogo formirati družinsko politiko in okrepiti vlogo družine.¹⁷⁷ Leto prej je parlament sprejel resolucijo o formulaciji uradne družinske politike in ukrepov za izboljšanje položaja družin (ang. *Parliamentary Resolution on the formulation of an official family policy and measures to improve the standing of the family*). To je bila tudi prva jasna opredelitev o potrebi po eksplicitni javni družinski politiki. Svet družin je velik del nalog v zvezi z izvajanjem družinske politike prenesel na občine (Eydal in Olafsson 2003, 3–6).

4.6.1 Starševski dopusti in nadomestila

Prvi zakon, ki je omenjal finančno pomoč ob rojstvu otroka, je bil na Islandiji sprejet že leta 1938, po zakonodaji v petdesetih in šestdesetih letih pa so bile do nadomestila upravičene le nekatere ženske (zaposlene v javnih službah, zaposlene ženske). Leta 1980 je bil nato sprejet krovni zakon, ki je posplošil pravico do materinskega in starševskega nadomestila. Dolžina trajanja nadomestila se je z leti daljšala, leta 1998 pa so pravico do 14-dnevnega neprenosljivega plačanega dopusta po rojstvu otroka dobili tudi očetje. Leta 2000 so bile tudi z zakonom izenačene pravice matere in očeta glede starševskega dopusta in nadomestila. Skupno trajanje vseh treh nadomestil je devet mesecev (tri za mater, tri za očeta in tri glede na njuno odločitev) (Center for Gender Equality¹⁷⁸). Nadomestilo je vezano na predhodno zaposlitev.

¹⁷⁷ Dostopno prek: <http://eng.felagsmalaraduneyti.is/departments/nr/327>, 28. 4. 2009

¹⁷⁸ Center for Gender Equality. Dostopno prek: www.jafnretti.is/jafnretti/?D10cID=ReadDocument&ID=108&DocCatID=34 (28. april 2009)

Materinsko nadomestilo (isl. *Faedingarorlof*) na Islandiji pripada materi in traja tri mesece, od česar ga lahko mati en mesec izkoristi pred predvidenim rojstvom otroka. Višina nadomestila znaša 80 % povprečne osnovne plače v zadnjih 24 mesecih¹⁷⁹ in je navzgor omejeno na približno 6000 evrov mesečno (podatek iz leta 2008). Če mati medtem dela s krajšim delovnim časom (25–49 % celotnega delovnega časa), je upravičena do najmanj 630 evrov nadomestila mesečno. Ostalim materam, ki pred rojstvom otroka niso bile zaposlene, pripada univerzalno nadomestilo (ang. *flat-rate allowance*). Mati mora po porodu nujno vzeti dva tedna materinskega dopusta, nato pa se že lahko s krajšim delovnim časom vrne na službeno mesto in med trajanjem materinskega dopusta delovni čas tudi sproti prilagaja, daljša ali krajša. Materinsko nadomestilo se lahko podaljša s treh na pet mesecev, če ima mati med porodom ali po njem zdravstvene zaplete. Podatki iz leta 2005 kažejo, da se je za koriščenje materinskega nadomestila odločilo 99,3 % mater (MISSOC 2007; Moss in Korintus 2008).

Očetovsko nadomestilo (isl. *Faedingarorlof*) je omejeno na tri mesece in plačano po enakem principu kot pri materah, torej v višini 80 % povprečne osnovne plače v zadnjih 24 mesecih. Tudi oče se lahko odloči, da bo nadomestilo koristil ob delu s krajšim delovnim časom. Po podatkih islandskega Centra za enakost spolov je leta 2004 pravico do očetovskega dopusta izkoristilo skoraj 90 % vseh očetov (MISSOC 2007; Moss in Korintus 2008).

Starševsko nadomestilo lahko starši koristijo za obdobje treh mesecev do otrokovega 18. meseca starosti v enem kosu ali po delih. Plačilo znaša 80 % povprečne osnovne plače v zadnjih 24 mesecih. V primeru rojstva dvojčkov ali več otrok hkrati oziroma boleznih se starševsko nadomestilo podaljša za vsakega otroka za tri mesece. Do tega nadomestila so upravičeni tudi istospolni partnerji. Vsakemu od staršev pripada tudi 13 tednov neplačanega dopusta do otrokovega osmega leta starosti. Iste pravice pripadajo staršem,

¹⁷⁹ Pred spremembo direktive o starševskem dopustu in nadomestilu leta 2007 so bili starši, ki so imeli drugega otroka v presledku, manjšemu od treh let, upravičeni le do 80 odstotkov 80-odstotne povprečne mesečne osnovne plače v zadnjih 24 mesecih. V postopku obravnave je tudi predlog, da se nadomestilo plače izračunava na podlagi zadnjih 12 mesečnih plač in ne več zadnjih 24 mesečnih plač. (Moss in Korintus 2008).

ki so otroka posvojili, delodajalce pa zakon poziva, da se s starši dogovorijo o njihovih potrebah za uspešno usklajevanje družinskih in delovnih obveznosti. (Einarsdottir in Petursdottir v Moss in Korintus 2008) ugotavljata, da nad tem ukrepom nihče ne izvaja monitoringa, prav tako za delodajalce, če tega določila ne spoštujejo, niso predvideni nobeni ukrepi. Po podatkih iz leta 2005 so očetje izkoristili približno tretjino vsega dopusta, namenjenega staršem, skupno se je za koriščenje starševskega nadomestila odločilo 19,2 % očetov, 90,4 % mater pa je izkoristilo vsaj del starševskega dopusta (glej Tabela 4.26).

Tabela 4.26: Koriščenje materinskega in očetovskega dopusta na Islandiji

	2001	2002	2003	2004
Odstotek moških, ki so koristili dopust, v primerjavi z materami	82,4	83,6	86,6	89,8
Povprečno število dni dopusta, ki so ga koristili očetje	39	68	97	96
Povprečno število dni dopusta, ki so ga koristile matere	186	187	183	182
Število mater, ki so koristile več kot samo osnovne pravice	484 ali 14,5 %	472 ali 13,9 %	584 ali 16,1 %	675 ali 17,1 %
Število očetov, ki so koristili več kot samo osnovne pravice	3819 ali 95,2 %	3798 ali 93,4 %	3811 ali 90,9 %	3883 ali 90,5 %
Število očetov, ki so koristili manj dopusta, kot jim ga pripada	161 ali 5,1 %	342 ali 10,1 %	516 ali 14,2 %	689 ali 17,9 %
Število mater, ki so koristile manj dopusta, kot jim ga pripada	36 ali 0,9 %	31 ali 0,8 %	42 ali 1,0 %	48 ali 1,1 %
Odstotek očetov, ki so koristili ves očetovski dopust v enem delu	45,2 %	21,2 %	13,7 %	11,8 %
Odstotek mater, ki so koristile ves materinski dopust v enem delu	71,0 %	63,8 %	45,7 %	50,1 %

Vir: Gislason (2006, 14).

4.6.2 Družinski prejemki

Način izračunavanja otroškega dodatka se je na Islandiji v zadnjih 15 letih večkrat spreminjal. Do leta 1989 so bili otroški dodatki deloma univerzalni, deloma odvisni od dohodka staršev, potem so vse univerzalne dodatke ukinili, leta 2000 pa ponovno uvedli otroški dodatek kot univerzalni prejemek za otroke do sedmega leta starosti (leta 2007 je znašal 598 evrov letno (MISSOC 2007)). Za otroke od sedmega do dopolnjenega 16. leta starosti so starši upravičeni do otroških dodatkov glede na dohodek družine in na število otrok v družini. Enostarševske družine so upravičene do višjih otroških dodatkov, družinam pa zanj ni potrebno zaprositi, temveč ga prejmejo avtomatično, če so do njega upravičene (glej Tabelo 4.27).

Tabela 4.27: Letni znesek otroškega dodatka v letu 2007, Islandija

		Maksimalni znesek otroškega dodatka na leto	Dohodkovne meje
Par	Prvi otrok	1.488,00 evrov	Če starša presežeta 23.772,00 € letnega obdavčljivega dohodka, se višina dodatka zmanjša za določen odstotek nad dohodkovno mejo (3, 7 ali 9 % za enega, dva, tri ali več otrok)
	Vsak nadaljnji otrok	1.771,00 evrov	
	Otrok, mlajši od sedmih let	598,00 evrov	Univerzalni dohodek
Enostarševska družina	Prvi otrok	2.478,00 evrov	Če starša presežeta 11.886,00 € letnega obdavčljivega dohodka, se višina dodatka zmanjša za določen odstotek nad dohodkovno mejo (3, 7 ali 9 % za enega, dva, tri ali več otrok)
	Vsak nadaljnji otrok	2.542,00 evrov	
	Otrok, mlajši od sedmih let	598,00 evrov	Univerzalni dohodek

Vir: MISSOC (2007).

Enostarševske družine so upravičene do dodatka, in sicer za otroke, mlajše od 18 let, če so državljani Islandije. Za enega otroka dodatka še ne prejmejo, za dva otroka je dodatek leta 2007 znašal 681 evrov letno, za tri ali več pa 1770 evrov letno.

Islandija ne pozna nobenih davčnih olajšav za vzdrževane otroke, pomoči za velike družine, prav tako islandski starši ob rojstvu otroka niso deležni pomoči ob rojstvu otroka (izjemoma so starši, ki posvojijo otroka iz druge države, upravičeni do prejemka po sistemu univerzalnih prejemkov (ang. *flat rate*). Otroška pokojnina (ang. *child pension*) je namenjen otrokom, katerih starši so stari med 18 in 20 let in se še šolajo, otrokom brez staršev, ostarelim ali invalidnim staršem. Leta 2007 je dodatek znašal 195 evrov mesečno. Nadomestilo stanovanjskih stroškov (ang. *housing allowance*) je odvisno od dohodka staršev, števila otrok in stroškov gospodinjstva ter je v letu 2007 znašalo največ 330 evrov mesečno. Dodatek oziroma subvencijo za varstvo otroka izplačujejo lokalne skupnosti tistim (posebej enostarševskim družinam) staršem, ki imajo otroka v zasebnih dnevnovarstvenih zavodih, do dodatka za nego otroka doma pa so upravičeni starši, ki doma ali v bolnišnici varujejo hudo bolnega otroka ali otroka s telesno ali duševno prizadetostjo (MISSOC 2007).

4.6.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva

Islandija po podatkih OECD-ja (Moss in Korintus 2008) sodi med države z najvišjo vključenostjo otrok v institucionalno varstvo. Leta 2003 je v vrtce hodilo 58,7 % otrok, mlajših od treh let, in kar 94,8 % otrok med tretjim in petim letom starosti. Po ugotovitvah Broddadóttirjeve s sodelavci (v Eydal in Olafsson 2003) so se storitve otroškega varstva na Islandiji začele intenzivno razvijati sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja. V devetdesetih letih je bilo v vrtce še vedno vključenih zelo malo otrok do drugega leta starosti, višja pa je bila vključenost starejših otrok. Prvi zakon o vključevanju otrok v institucionalno dnevno varstvo so sprejeli leta 1973, njegov namen pa je bil otroke že zgodaj vključiti v sistem izobraževanja. Leta 1991 so na Islandiji sprejeli nov zakon z dodatnimi zahtevami glede usposobljenosti kadra v vrtcih, oba zakona pa združuje tesna povezanost dnevnega varstva otrok z vzgojo in izobraževanjem ter ne toliko z možnostjo usklajevanja dela in družinskega življenja staršev.

Po letu 1990 so se začeli odstotki vključenih otrok v dnevno varstvo na Islandiji nenehno poviševati (glej Tabelo 4.28), občine pa so skrbele za vedno več mest v vrtcih (Gislason

2006, 21). Leta 1994 je bilo na Islandiji 178 vrtcev – 141 v domeni občin, 15 v domeni bolnišnic in 22 v domeni drugih organizacij. Že leta 2000 se je število vseh vrtcev povečalo na 261 (Broddadóttir s sodelavci, v Eydal in Olafsson 2003, 21–22), letos jih je po podatkih pristojnega ministrstva 271 (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in kulturo).¹⁸⁰ Vrtci na Islandiji spadajo pod okrilje Ministrstva za izobraževanje, znanost in kulturo, zakonodaja pa pristojnost za organiziranje otroškega varstva podeljuje občinam, ki skušajo zagotoviti dovolj mest v vrtcih glede na potrebe. Kljub temu ni zagotovljene univerzalne pravice do možnosti vključitve otroka v vrtec (Pre Schools (Nursery schools) Act no. 78/1994).¹⁸¹

Tabela 4.28: Odstotek otrok, vključenih v vrtece na Islandiji, po starosti (v letih 1990–2000)

Starost otroka / Leto	0–1	1	2	3	4	5	6	Skupaj
1990	3,6	19,8	49,5	78,3	81,7	72,3	3,0	42,9
1991	4,9	21,3	49,2	76,4	80,9	81,0	3,2	44,4
1992	3,6	20,2	46,6	75,9	81,7	74,0	3,4	44,5
1993	4,2	22,1	53,8	77,9	81,5	74,8	2,7	46,3
1994	3,9	25,4	64,3	82,1	85,2	78,6	2,7	49,6
1995	4,7	32,3	69,2	85,0	87,5	80,8	2,4	52,9
1996	4,8	35,2	70,0	85,5	87,8	86,2	0,1	53,4
1997	5,5	37,4	73,5	87,7	90,6	86,5	0,6	55,6
1998	6,9	40,9	77,4	89,6	92,7	89,6	0,2	57,5
1999	7,3	43,9	76,1	90,1	92,1	90,6	0,1	57,7
2000	6,5	43,9	73,0	91,9	93,0	92,1	0,3	57,5

Vir: Eydal in Olafsson (2003, 22).

Vsi starši za otroke v vrtcu plačujejo neke vrste šolnino, ki je odvisna od njihovih dohodkov in znaša približno 30–32 % vseh stroškov oskrbe otrok v javnih vrtcih, šolnine v sicer redkih zasebnih vrtcih pa so 10–20 % dražje (Eurydice 2008; The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009). Večina lokalnih skupnosti za enostarševske družine prispeva

¹⁸⁰ Ministrstvo za izobraževanje, znanost in kulturo Islandije. Dostopno prek: <http://eng.menntamalaraduneyti.is/institutions/> (25. junij 2009).

¹⁸¹ Pre Schools (Nursery schools) Act no. 78/1994. Dostopno prek: http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/Iceland/Iceland_1994_Nursery_Schools_Act.pdf (25. junij 2009).

univerzalno in od dohodka neodvisno subvencijo za vključevanje otrok v vrtce (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009), višina te subvencije pa je odvisna od njihove odločitve in zmožnosti. Številne občine imajo tudi različno ceno glede na status družine, dodatnih popustov so deležni tudi starši, ki še študirajo (Eurydice 2009a, 86).

4.6.4 Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem

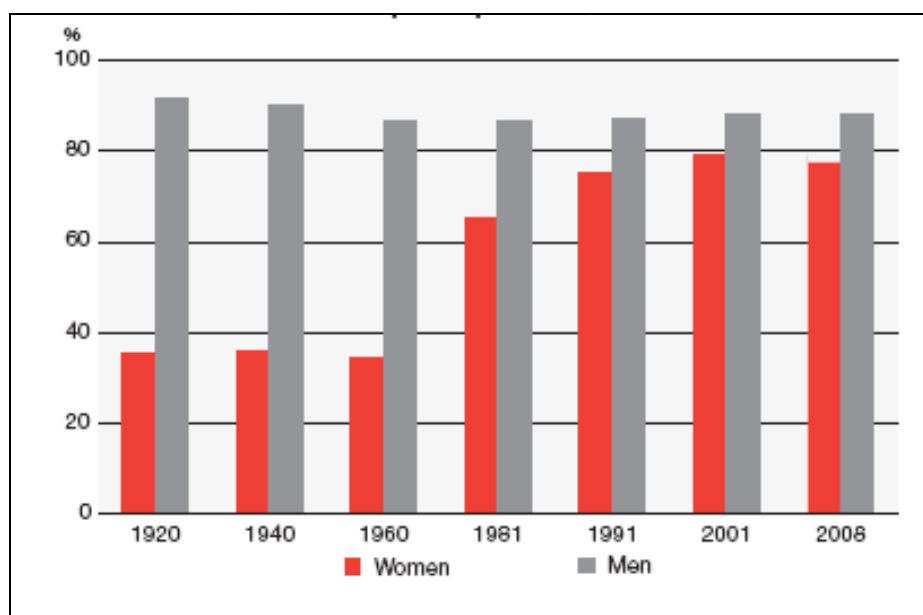
Islandija se od obravnavanih držav (poleg Nizozemske) loči po visoki stopnji zaposlenosti žensk in hkrati visoki stopnji rodnosti. S pomočjo sorodniških vezi in razširjenega institucionalnega otroškega varstva imajo ženske lahko več otrok in hkrati delajo več ur kot povprečna ženska v Evropi (Mósesdóttir 2005, v Reingardiene 2006, 22). Kljub temu še vedno prevladuje model moškega kot vzdrževalca družine (ang. *male breadwinner*), matere se pogosteje odločajo za delo s krajšim delovnim časom, očetje pa povečujejo svoj delovni čas, da zapolnijo primanjkljaj dohodka zaradi delne partneričine odsotnosti z dela (glej tudi Mósesdóttir in Björgvinsson 1998). Zaposleni na Islandiji imajo možnost dela s prilagodljivim delovnim časom, s skrajšanim delovnim časom, možnost dela na domu, vendar večina delodajalcev nima razvitih tovrstnih politik zaposlovanja, zato zaposleni zanje niti ne vedo (Reingardiene 2006, 22). Zakon o delavskih razmerjih načeloma ureja le okvirne pravice zaposlenih, zato so te podrobneje določene v kolektivnih pogodbah, tudi zakon o enakih možnostih (ang. *Act on Equal Status and Equal Rights of Women and Men*¹⁸² iz leta 2000) ponuja le okvirne rešitve in delodajalcem daje le priporočila in ne zakonske obveznosti, kako naj bi zaposlenim omogočili usklajevanja dela in družine. To po mnenju Mósesdóttirja (2005 v Reingardiene 2006, 21) delodajalcem še vedno dopušča možnost, da brez utemeljenega razloga odpusti delavca, ki bi želel delati s prilagojenim urnikom.

Številke o stopnji rodnosti (leta 2005 je bila 2,05 otroka na žensko v rodni dobi) in podatki o zaposlenosti žensk (leta 2005 je bilo zaposlenih 80,6 % žensk med 16. in 64.

¹⁸² Act on Equal Status and Equal Rights of Women and Men. Dostopno prek: http://www.iwraw-ap.org/resources/pdf/GE_Iceland1.PDF (9. julij 2009).

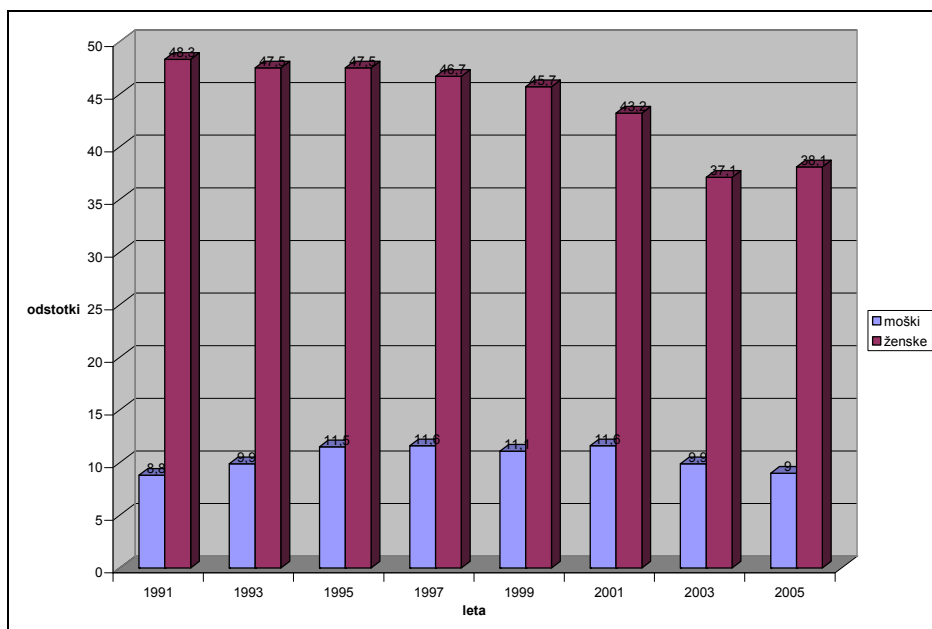
letom starosti), povzeti po Eurostatu, kažejo lepo sliko, a se za njimi po mnenju Atlasonove (2006) skrivajo številni problemi družin v usklajevanju njihovega plačanega dela v službi in neplačanega gospodinjanskega dela. Avtorica na podlagi poprejšnje raziskave ugotavlja, da se kar 90 % vprašanih staršev včasih ali zelo pogosto srečuje s kolizijo starševskih in zaposlitvenih obveznosti. Zanimiv je tudi razkorak med rešitvami omenjenega problema, na katerega moški in ženske gledajo drugače. Medtem ko v raziskavi večina moških (47 %) razmišlja, da bi to lahko rešili z bolj prilagodljivimi oblikami dela, ženske na prvo mesto postavljajo krajši delovni čas (37 %) in šele nato fleksibilni delovni čas (31 %). Veliko več žensk (23 %) stavi tudi na boljše in daljše starševske dopuste (moški 12 %), za razliko od žensk (4 %) pa kar dvakrat toliko moških (8 %) meni, da bi k boljši usklajenosti dela in družine lahko več prispevali z dodatnimi družinskimi prejemki. Oboji na zelo nizko mesto postavljajo boljše institucionalno otroško varstvo, kar priča o dobri urejenosti slednjega (Atlason 2006).

Graf 4.1: Zastopanost moških in žensk na trgu dela 1920–2008, Islandija

Vir: Women and Men in Iceland (2009).

Graf 4.2: Odstotek moških in žensk, ki delajo s krajšim delovnim časom, 1991–2005

Vir: Gislason, povzeto po Statistic Iceland (2006, 9).

Tabela 4.29: Moški in ženske (starost 24–54 let), ki delajo s polnim delovnim časom, v kombinaciji s številom otrok

	Moški 1991	Moški 2002	Ženske 1991	Ženske 2002
Brez otrok	93,7	90,9	68,5	71,3
En otrok	96,2	96,8	58,2	66,2
Dva ali več otrok	96,4	95,9	32,9	50,0

Vir: Gislason (2006, 10).

Podatki o delu s krajšim delovnim časom kažejo, da je usklajevanje dela in družine v večji meri naloga žensk. Medtem ko se odstotek moških, ki delajo s polnim delovnim časom, vzporedno s številom otrok povečuje, je pri materah razmerje obratnosorazmerno. Več otrok v družini pomeni večjo verjetnost, da bo mati delala s skrajšanim delovnim časom. V primerjavi med letoma 1991 in 2002 je tudi opaziti, da zaposlenost žensk s polnim delovnim časom kljub vsemu narašča (glej Grafa 4.1 in 4.2), kar Gislason (2006) pripisuje urejenemu institucionalnemu varstvu otrok in dodaja, da je tudi nedavna

evropska raziskava potrdila urejeno institucionalno varstvo kot glavni razlog, da se matere po rojstvu otrok vedno pogosteje vključujejo na trg dela.

4.6.5 (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve

Islandija je vzporedno z drugimi skandinavskimi državami razvijala politike enakopravnosti, ki zagotavljajo enak status ter pravice moškim in ženskam, nov zakon s področja enakopravnosti med spoloma pa je stopil v veljavo leta 2008 (Jafnretti – The Center of Gender Equality 2009). Kljub temu še vedno obstaja razkorak med stopnjo zaposlenosti moških in žensk – stopnja zaposlenosti žensk (med 16. in 74. letom starosti) je bila leta 2005 po podatkih nacionalnega statističnega urada (Statistics Iceland 2006) 77,8%, med moškimi jih je bilo zaposlenih 86 %. Vodilne položaje večinoma zasedajo moški – štirje od petih članov uprav in menedžerjev na Islandiji so še vedno moški.

Posledice odločitve imeti otroke pa še vedno bolj vplivajo na ženske oziroma matere. Raziskava Gallupa (Atlason 2006) je pokazala, da je 57 % vprašanih žensk po rojstvu otroka zmanjšalo obseg plačanega dela (19 % moških), 17 % žensk zamenjalo delo (7 % moških) in 8 % žensk opustilo kariero (5 % moških). Več stresa je družina pomenila za 73 % žensk (67 % moških), obseg dela pa je zaradi večjih finančnih potreb družine povečalo 36 % moških in 23 % vprašanih žensk. In čeprav se zdi, da glede na stopnjo zaposlenosti in zelo majhnega razkoraka med prisotnostjo moških in žensk na trgu dela za islandsko kulturo model očeta kot glavnega finančnega skrbnika družine ne velja, se ob osnovanju družine pokaže ravno slednje (Atlason 2006), kar potrjujejo tudi druge raziskave (Gislason v Atlason 2006). Čeprav participacija moških pri skrbi za gospodinjstvo in otroke narašča, so problemi doma še vedno v domeni žensk (Atlason 2006) (glej Tabelo 4.30).

Tabela 4.30: Kdo v družini ponavadi skrbi za gospodinjska opravila

	Jaz		Moj partner/ partnerica		Delo si deliva enakopravno		Nekdo drug	
	Moški	Ženska	Moški	Ženska	Moški	Ženska	Moški	Ženska
Kuhanje	16,0	68,3	51,7	8,9	20,1	12,3	12,2	10,5
Pomivanje posode	22,0	47,0	25,0	14,0	43,0	29,0	10,0	11,0
Čiščenje	11,0	62,0	43,0	4,0	35,0	25,0	11,0	10,0
Pranje perila	8,0	78,0	64,0	4,0	16,0	9,0	11,0	9,0
Nakupovanje	16,0	51,0	30,0	8,0	43,0	31,0	10,0	9,0
Popravila v hiši in pri avtu	81,0	14,0	1,0	64,0	6,0	11,0	12,0	11,0
Kontakti z vrtcem	12,0	53,0	39,0	4,0	35,0	31,0	14,0	12,0
Varstvo otrok	6,0	48,0	34,0	3,0	47,0	40,0	14,0	10,0

Vir: Gislason (2006, 24).

Kvalitativna študija Gislasona leta 2005 med islandskimi pari (v Gislason 2006, 15), kjer oče izkoristil del ali celoten skupni starševski dopust, je pokazala, da je glavni razlog za to status matere v podjetju, kjer je zaposlena. Če je mati delala v lastnem podjetju oziroma na vodilnih položajih, je obstajala veliko večja možnost, da je med partnerjema sploh prišlo do dogovarjanja, kdo bo izkoristil dopust, kar bi bilo v nasprotnem primeru bolj ali manj samoumevna naloga ženske. Povezavo med statusom ženske pri delodajalcu in koriščenjem dopusta s strani očeta potrjujejo tudi druge skandinavske študije (Brandth in Kvande; Christoffersen v Gislason 2006).

Leta 1987 je Islandija z zakonom zaščitila tudi varnost zaposlitve nosečih žensk in mater na materinskem dopustu, pravica pa bolj kot iz skrbi za zaščito zdravja matere izvira iz boja žensk za njihove pravice (Valdimarsdóttir 2006). Islandija ima v primerjavi z ostalimi obravnavanimi državami poleg Madžarske na podlagi podatkov Eurostata zelo visok odstotek zaposlitev za nedoločen čas in zelo malo (tako med moškimi kot med ženskami) kratkotrajnih zaposlitvenih pogodb oziroma zaposlitev za določen čas. Leta 2002 je bilo za določen čas med zaposlenimi ženskami, starimi od 25 do 49 let, za določen čas zaposlenih 5,2 % žensk, do leta 2008 je delež zrasel na 7,7 %, medtem ko je bilo med moškimi enake starosti za določen čas zaposlenih 5,3 % moških (med

zaposlenimi nad 15. letom starosti je za določen čas zaposlenih 9,5 % žensk in 8,9 % moških). Povprečje EU-27 znaša 13,1 % žensk in 11 % moških, iz česar lahko sklepamo, da imajo Islandci eno najbolj varnih oblik zaposlovanja. Stopnja brezposelnih žensk med 25. in 74. letom starosti je v zadnjem četrtletju leta 2008 znašala 1,7 %, kar je najmanj med obravnavanimi državami (Eurostat 2009).

4.7 Družinska politika v Nemčiji

Po tipologiji družinskih politik, ki jih je razvila Gauthierjeva (v Kaufmann in drugi 2002, 335–336), ima Nemčija tako imenovano »pro-tradicionalno« družinsko politiko, ki daje poudarek tradicionalnemu družinskemu življenju, tradicionalni delitvi vlog med spoloma ter delitvi družinskih prejemkov in pravic na podlagi prejšnjega zaposlitvenega statusa in premoženjskega stanja (ang. *means tested allowances*), višina denarnih pomoči pa je na srednji do visoki ravni. Nemško družinsko politiko zaznamujejo precej dobrohotne davčne olajšave in ugodni krediti za družine, relativno dolgi starševski dopusti in dopusti za nego otrok ter omejene možnosti za otroško varstvo, predvsem do otrokovega tretjega leta starosti. Državna politika spodbuja matere, da ob rojstvu ostanejo doma, moškega pa vidi kot glavnega finančnega skrbnika družine (Prskawetz in drugi 2006, 27). Nemčija je z ustavo zavezana skrbti za družine, ima ministrstvo, pristojno za družino (Zvezno ministrstvo za družino, starejše, ženske in mladino), zato jo lahko uvrščamo med države z eksplicitno družinsko politiko (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Družinska politika je bila poleg tega dolga leta pod vplivom različnih strategij in pogledov na družino Zahodne Nemčije in Vzhodne Nemčije. Medtem ko je Vzhodna Nemčija dolgo temeljila na modelu tradicionalnih družinskih vlog in bila pro-natalistično usmerjena, je Zahodna Nemčija že začela uvajati nekatere ukrepe, vezane na otroke in ne zgolj na poročen par. Vzhodnonemško stališče glede zastopanosti obeh spolov na trgu dela je močnejše temeljilo na enakopravnosti oziroma vsaj izenačenosti, bolje urejeno in predvsem finančno dostopno je bilo otroško varstvo (Prskawetz in drugi 2006, 27). Velike spremembe oziroma poenotenje so tako v nemško družinsko politiko prinesle šele

zahteve EU po družinam prijazni zaposlovalni politiki. Leta 2001 je Nemčija za družinsko politiko namenila 180 bilijonov evrov ali 9 % BDP-ja, kar naj bi pomenilo, da država družini prispeva 46 % vseh stroškov za otroke,¹⁸³ pri čemer moramo imeti v mislih definicijo stroškov in horizontalno distribucijo dobrin (Spiess in Bach v Ostner in drugi 2002, 3). Stopnje rodnosti kljub temu ostajajo nizke, zaposlovanje mater pa (tudi zaradi ohranjanja tradicionalnih vzorcev družinskega življenja) večinoma za skrajšani delovni čas in zelo neredno, posebej v Zahodni Nemčiji. Sociologi in politični analitiki so zato v zadnjem času večkrat opozarjali na nujnost preureditve družinske politike v smislu prenosa pravic iz poročenih parov na družine in iz denarnih transferjev na storitve (Kreyenfeld in drugi v Ostner in drugi 2002, 3). V Nemčiji so zato ustanovili Združenje za družino (ang. *Alliance for family*), katere delo temelji na ugotovitvah, da Nemčija potrebuje višje stopnje rodnosti, gospodarstvo visoko kvalificirane delavce in večjo stopnjo zaposlenosti žensk, med otroki pa večjo promocijo znanja. Člani združenja zato med drugim promovirajo družinam prijazne oblike zaposlovanja in razvoj storitev za družine. Doslej je bilo nekaj naporov v tej smeri narejenih predvsem na lokalnem nivoju med gospodarstveniki, politiki in družinskimi organizacijami (Bien 2004, 252).

Večje spremembe v zadnjem času je nemška družinska politika doživela leta 2007 z dopolnitvami in spremembami sistema starševskih dopustov in nadomestil ter ugodnosti za vzgojo otrok. Dotedanja enotna oziroma univerzalna nadomestila za starševske dopuste so zamenjali dohodkovno odvisni prejemki, zmanjšalo se je trajanje nadomestil in dopustov, del dopusta pa je rezerviran tudi za očete. Te in podobne spremembe tudi v drugih politikah je Nemčija sprejela za prejšnje vrnitev žensk oziroma mater na delovno mesto, za večjo vključenost očetov v vzgojo otrok in izboljšanje sistema otroškega varstva (Elder in Elder v *The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University* 2009).

Po občutnem dvigu rodnosti v času ekonomske in socialne rasti po drugi svetovni vojni je prvi močnejši upad rodnosti Nemčija doživela v začetku sedemdesetih let, trend

¹⁸³ Druga študija, ki jo je opravil Kiel Institute of Economic, pa ugotavlja, da Nemčija družinam povrne približno eno tretjino vseh stroškov vzgoje in skrbi za otroke (*The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University* 2009).

upadanja pa se je nekoliko počasneje nadaljeval tudi v osemdesetih letih prejšnjega stoletja (Prskawetz in drugi 2006, 27). Leta 1980 je celotna rodnost znašala 1,94 otroka na žensko v rodni dobi, se nato leta 1985 spustila na 1,5, leta 1996 dosegla dno z 1,32 in nato začela postopno naraščati. Leta 2007 je znašala 1,37 otroka na žensko v rodni dobi (Kaufmann in drugi 1997, 119; Eurostat 2007). Glede na zvezno statistiko je leta 2004 kar 80 % nemških otrok živelo v družinah s poročenima staršema, se pa številka iz leta v leto zmanjšuje, a še vedno ostaja na vrhu držav EU. Pari se mnogo redkeje poročajo v vzhodni Nemčiji, kjer so tudi veliko bolj razširjene enostarševske oziroma reorganizirane družine (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Nemčija je leta 2005 za socialno varnost svojih državljanov namenila 29,4 % BDP-ja, kar je v okviru njenega dolgoletnega povprečja in nad povprečjem 27 članic EU (leta 2005 se je to ustavilo na 27,3 %). Od tega je Nemčija za potrebe družin in otrok namenila 11,2 % sredstev (povprečje EU-27 je doseglo 8 %), kar dejansko pomeni 3,2 odstotka celotnega BDP-ja (Eurostat 2008).

4.7.1 Starševski dopusti in nadomestila

Nemčija poskuša s svojimi ukrepi spodbujati enakopravnost spolov pri zaposlovanju in skrbi za otroke skozi kombinacijo starševskih dopustov in sistemov otroškega varstva. Prejemki oziroma nadomestila ob starševskem dopustu so bili do leta 2007 enotni, zdaj pa so odvisni od dohodka staršev (Neyer 2006, 9).

Matere v Nemčiji morajo vsaj osem tednov materinskega dopusta (nem. *Mutterschutz*), ki skupno traja 14 tednov, obvezno izkoristiti po rojstvu otroka, šest tednov pa pred rojstvom. V tem času jim pripada 100% nadomestilo neto plače (nem. *Muttercschaftgeld*), zmanjšane za obvezne prispevke. Do nadomestila oziroma materinskega dodatka (nem. *Entbindungsgeld*) so upravičene tudi ženske, ki prej niso bile zavarovane, a prejemajo največ 210 evrov nadomestila mesečno (podatek za leto 2007). V primeru prezgodnjega poroda ali rojstva več otrok hkrati se materinski dopust po rojstvu podaljša na 12 tednov.

Materinsko nadomestilo in dodatek na splošno nista obdavčena, saj je obdavčitve oproščen minimalni dohodek. Po podatkih, zbranih v *International Review of Leave Policies and Related Research* (Moss in Korintus 2008, 211), ženske v kar 100 % izkoristijo osem tednov materinskega dopusta po porodu, saj je v tem času zakonsko prepovedano delati.

Očetovskega dopusta in nadomestila za čas odsotnosti z dela zaradi očetovskega dopusta v Nemčiji ne poznajo.

Starševski dopust¹⁸⁴ (nem. *Elternzeit*) lahko eden od staršev vzame do otrokovega drugega oziroma tretjega leta starosti, vendar za zadnje leto nadomestila, razen v nekaterih zveznih deželah, ne prejema. Po najnovejši zakonodaji, ki velja za starše otrok, rojenih po 1. januarju 2007, eden od staršev prvih 12 mesecev prejema nadomestilo za vzgojo otroka («nadomestilo za nego otroka» oziroma po letu 2007 »starševsko nadomestilo« ali nem. *Elterngeld*), ki znaša 67 % njegove povprečne mesečne plače zadnjih 12 mesecev pred predvidenim datumom otrokovega rojstva.¹⁸⁵ Izplačuje se družinam oziroma tistim staršem, ki letno ne presežejo določene višine zaslužka. Najvišje plačilo znaša 1800 evrov, najnižje pa 300 evrov mesečno, in sicer tudi za tiste starše, ki niso bili zaposleni. Če je bila povprečna plača manjša od 1000 evrov mesečno, so starši za vsaka dva evra nižjo plačo upravičen do 0,1% povišanja nadomestila (vendar največ do 100 % njegove povprečne mesečne plače v zadnjih 12 mesecih pred predvidenim datumom poroda). Pravico do nadomestila si starša delita enakopravno, v spodbudo, da bi se za koriščenje pravice odločalo več očetov, pa se čas izplačevanja nadomestila z 12 mesecev podaljša na 14 mesecev, če oče izkoristi vsaj dva meseca starševskega dopusta. Višina nadomestila se za 10 % ali največ 75 evrov poviša tudi

¹⁸⁴ Spremenjena zakonodaja po 1. januarju 2007 je namesto »*child rising allowance*« uvedla »*parental allowance*«, velja pa za starše otrok, rojenih po 1. januarju 2007. Tako trenutno v Nemčiji še veljata dva sistema starševskih dopustov in nadomestil. Po novi zakonodaji se je skrajšalo obdobje, v katerem lahko starša koristita ugodnost, in sicer z dveh let na 12 mesecev oziroma 14 mesecev, če se oče odloči izkoristiti dopust dva meseca skupaj (MISSOC 2007).

¹⁸⁵ Sprememba zakonodaje leta 2007 se je oddaljila od tradicionalnega nemškega modela moškega, ki služi kruh, in ženske, ki skrbi za otroke. Znižal se je starševski dopust, uvedli so dva očkova meseca, minimalno nadomestilo za vse starše, čeprav prej niso bili zaposleni. Sprejemanje zakonodaje je spremljala velika polemika med desno in levo usmerjenimi političnimi strankami (MISSOC 2007).

staršem, ki se jim v 24 mesecih rodi drugi otrok, oziroma za 300 evrov mesečno, če se jim hkrati rodi več otrok. Starši se lahko odločijo, da starševski dopust raztegnejo na 24 mesecev, vendar jim v tem primeru pripada enaka višina nadomestila, kot bi ga dobili v 12 mesecih, lahko pa se odločijo za delo s krajšim delovnim časom. Tretje leto starševskega dopusta podpirajo le štiri nemške dežele, ki staršem, ki se za to možnost odločijo, glede na njihove dohodke krijejo del nadomestila v višini 200–350 evrov mesečno za otroka (Moss in Korintus 2008, 207–208). Višina nadomestila po starem sistemu (ang. *child raising allowance* ali nem. *Erziehungsgeld*, do katerega so upravičeni starši otrok, rojenih pred 31. decembrom 2006, je nespremenljiva in znaša prvih 24 mesecev 300 evrov oziroma 450 evrov, če starša izkoristita le 12 mesecev dopusta (Moss in Korintus 2008; Prskawetz in drugi 2006, 29; The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Leta 2002 so starši izkoristili v povprečju 92,4 % starševskega dopusta, od tega jih je 78,8 % dopust raztegnilo na prvih šest mesecev po rojstvu otroka, 69,1 % pa jih je koristilo več kot eno leto dopusta. Eden od razlogov za reformo starševskih dopustov leta 2007 je bil tudi večje aktiviranje očetov pri koriščenju dopusta. Prve analize nacionalnega statističnega urada kažejo, da se je število očetov, ki koristijo starševski dopust, od leta 2006 s 3,3 % do leta 2007 potrojilo na 10,5 %. Od tega se je 60 % odstotkov očetov odločilo za dvomesečni dopust, 18 % pa jih je izkoristilo vseh 12 mesecev dopusta. Med materami so številke ravno obratne – 87 % se jih je odločilo za koriščenje celotnega dopusta, le 1 % pa se jih je takoj po zaključenem obveznem materinskem dopustu vrnilo na delovno mesto. Po letu 2007 se je na 10 % znižal tudi odstotek staršev, ki so izkoristili dve leti starševskega dopusta, kar je bil mimogrede tudi eden od ciljev nove družinske politike, ki si v zadnjem času prizadeva za čimprejšnjo vrnitev staršev na trg dela (Moss in Korintus 2008, 211–212). Študija nemškega inštituta za ekonomske raziskave (ang. *German Institute for Economic Research*) predvideva, da se bo prisotnost mater z najmlajšim otrokom med 12. in 24. mesecem starosti na trgu dela povečala za 3,3 %, število njihovih delovnih ur pa povprečno za 12 % (Wrohlich in Spiess 2008, 31–32). Nejasen ostaja odgovor, kako je na finančno stanje družine vplivala sprememba plačevanja nadomestila z univerzalnega na dohodkovno odvisen sistem. Erler

in Erler (v Moss in Korintus 2008, 212) na primer ugotavljata, da sprememba za več kot dve tretjini staršev ni imela nobenega oziroma zelo majhen pozitiven finančni učinek. Drugačne rezultate je dal mikrosimulacijski model »zmagovalcev in poražencev« nove reforme, ki so ga opravili na nemškem inštitutu za ekonomske raziskave: pozitivni učinek reforme se veča sorazmerno z zaslužki družine, odstotek »zmagovalcev« je večji v skupini dvostarševskih družin, medtem ko je enostarševskim družinam reforma prinesla relativno malo (Wrohlich in Spiess 2008, 29–32). Omenjena raziskava je še pokazala, da le 10 % staršev oziroma gospodinjstev zaradi reforme ni nič pridobilo, družine, ki se jim je z reformo zmanjšal dohodek, pa so redke. Drug učinek, ki bi ga lahko imela reforma, je po mnenju raziskovalcev tudi ta, da bodo ženske skrbneje načrtovale in odlagale materinstvo, dokler ne bodo vsaj nekaj let zaposlene in imele zato tudi višje nadomestilo.

Staršem na leto za varstvo in nego bolnega otroka do 12. leta starosti pripada tudi 10 dni dopusta, matere samohranilke pa imajo v tem primeru na voljo 20 dni dopusta za otroka. Vse te pravice veljajo tudi za starše, ki so otroka posvojili (Erler in Erler 2007 v The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

4.7.2 Družinski prejemki

Družinski prejemki v Nemčiji niso obdavčeni. Otroški dodatek (nem. *Kindergeld*) je namenjen vsej populaciji, financira se prek davčnega sistema, praviloma v obliki zmanjšanja davčne obveznosti in je dohodkovno neodvisen, torej univerzalen prejemek staršev. Praviloma se izplačuje do otrokovega 18. leta starosti, če se šola in ne presega dohodkovnega cenzusa, pa do 25. leta starosti (leta 2007 se je starostna omejitev s 27 let znižala na 25 let). Če je otrok brezposeln, mu otroški dodatek, pod pogojem, da je razpoložljiv za delo, pripada do 21. leta starosti, telesno ali duševno prizadetemu otroku pa pripada neomejen čas. Višina otroškega dodatka ni odvisna od dohodka družine, temveč zgolj od števila otrok. Prvi in drugi otrok sta letos (2009) upravičena do 164 evrov mesečnega otroškega dodatka, tretji do 170 evrov ter četrti in vsak nadaljnji do 195

evrov mesečnega otroškega dodatka (Bundesministerin für Familie, Senioren, Frauen und Jugend).¹⁸⁶ Otroci iz enostarševskih družin niso upravičeni do višjega otroškega dodatka, je pa Nemčija za otroke do 12. leta starosti, ki imajo stalno prebivališče v Nemčiji in živijo v enostarševskih družinah, sprejela ukrep, da jim v primeru, da to ne stori drugi od staršev, plačujejo med 151 in 170 evrov nadomestila oziroma preživnine (nem. *Unterhaltsvorschuss*), a največ za dobo šestih let in do otrokovega 12. leta starosti.

Dodaten dodatek za otroke iz revnejših družin (nem. *Kinderzuschlag*) Nemčija izplačuje družinam, ki ne morejo finančno poskrbeti za svoje otroke in bi brez njega lahko zapadli v revščino. Najvišji znesek pomoči je 140 evrov na mesec, prejemek pa je časovno omejen na 36 mesecev (MISSOC 2007; Novak in drugi 2002; Moss in Korintus 2008; The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Dodatka za veliko družino v Nemčiji ne poznajo, prav tako ne posebnih pomoči za bolne in invalidne otroke (dodatek za nego otroka). Dodatek za varstvo in vzgojo otrok, ki ne obiskujejo vrta, je časovno omejen do tretjega leta otrokove starosti, do njega pa je upravičen eden od staršev, ki ni zaposlen ali dela s krajšim delovnim časom in ne presega določenega dohodkovnega cenusa. Nadomestilo gospodinjskih stroškov (ang. *housing allowance* oz. nem. *Wohngeld*) pripada gospodinjstvu z nizkimi dohodki, v katerem živijo tudi otroci. Nadomestilo narašča s številom otrok v gospodinjstvu (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Davčne olajšave za otroke (isti transfer kot otroški dodatki) do 18. leta starosti imajo obliko zmanjšanja davčne obveznosti (ang. *tax credit*) in znašajo 1657 evrov za prvega in drugega otroka, 1841 evrov za tretjega otroka in 2147 evrov za četrtega in nadaljnega otroka. Poleg zmanjšanja davčne obveznosti obstaja tudi možnost zmanjšanja obdavčljivega dohodka, na primer, ko družina plačuje osebo v gospodinjstvu ali za strokovno usposabljanje otrok (Kesti v Novak in drugi 2002, 51). Družinski prejemki

¹⁸⁶ Bundesministerin für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, <http://www.bmfsfj.de> (31. julij 2009).

niso obdavčeni (do višine 3648 evrov v letu 2007) oziroma se ne štejejo v davčno osnovo za odmero davka (Novak in drugi 2002, 51). Dohodek zakoncev oziroma staršev se ponavadi obdavčuje skupaj, kar velja za eno izmed evropskih posebnosti (Prskawetz in drugi 2006, 29), možna pa je tudi individualna obdavčitev.

4.7.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva

Nemčija je znana po tem, da ima za otroke do tretjega leta starosti zelo slabo razvit sistem otroškega varstva (glej Tabeli 4.31 in 4.32), zato si država prizadeva, da stanje v prihodnje izboljša, zato namerava med letoma 2008 in 2013 za širitev dostopnosti do otroškega varstva nameniti štiri bilijone evrov (Moss in Korintus 2008, 211). Do leta 2013 naj bi tako vsakemu otroku do tretjega leta starosti zagotovili dnevno obliko varstva, od tega naj bi 30 % vseh novih mest za varstvo otrok zagotovili s pomočjo subvencioniranega privatnega varstva na domu (Eurydice 2009, 166). S sistemom javnih vrtcev je bolje poskrbljeno za otroke med tretjim in šestim letom starosti, vendar gre večinoma le za polovične (ang. *half-day*) programe, ki polno zaposlenim staršem ne pomagajo pri usklajevanju dela in družine. Poleg tega je dostopnost vrtcev zelo odvisna tudi od zveznih dežel, saj so novejšje zvezne dežele prilagodljivejše in staršem omogočajo tudi celodnevno varstvo otrok (Ostner in drugi 2002, 13; The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009). Zaradi slabe razvitosti javnega varstva je v Nemčiji zato podobno kot v anglo-ameriških državah in na Nizozemskem razvita mreža zasebnega varstva, ki ga izvajajo različne verske ustanove, združenja staršev, prostovoljne, delavske ali ženske organizacije (Kamerman 2003, 6).

Tabela 4.31: Otroci, mlajših od treh let, vključeni v formalne oblike varstva (%), Nemčija 2006

	Do 30 ur na teden	30 ur in več na teden	Skupaj
Odstotek vključenih otrok v formalno varstvo	11,0	7,0	18,0

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).¹⁸⁷

¹⁸⁷ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities

Tabela 4.32: Vključenost otrok v vrtce glede na starostno skupino (%)

		Zahodna Nemčija			Vzhodna Nemčija		
		1990	1995	1999	1990	1995	1999
Dnevna oskrba v vrtcih	Starost 0–3	6	6	7	62	21	34
	Starost 4–6	82	80	85	98	92	89
	Starost 7–11	2	3	5	35	27	24
Celodnevno varstvo	Starost 4–6	21	15	20	80	60	56

Vir: Hank in Kreyenfeld v Ostner in drugi (2002, 14).

Iz Tabele 4.31 je razvidno, da so velike razlike med tradicionalno zahodno Nemčijo in naprednejšo vzhodno Nemčijo, kjer je v vrtce vključenih bistveno več otrok. V zahodni Nemčiji tako veliko večino majhnih otrok doma varujejo matere ali sorodniki, zmanjšujejo pa se tudi številke vključenosti otrok v vzhodni Nemčiji, kar bi po mnenju Ostnerja s sodelavci (2002, 15) lahko pripisali dejstvu, da se matere pogosteje odločajo za koriščenje starševskega dopusta. Po letu 1997 je država vsem otrokom med tretjim in šestim letom starosti zagotovila triurno dopoldansko varstvo v vrtcu¹⁸⁸ in po podatkih OECD je bilo leta 2004 vanj vključenih 90 % otrok. S tem ko so vrtce začeli pojmovati kot prvo stopnjo izobraževalnega sistema, se počasi izgublja tudi miselnost staršev, da se država s sistemom vrtecev vmešava v njihovo družinsko življenje in vzgojo, leta 2004 sprejet zakon o širitvi otroškega varstva (Day Care Expansion Act)¹⁸⁹ pa si prizadeva še razširiti število mest v vrtcih. Vrtci v Nemčiji sodijo pod okrilje Ministrstva za družinske zadeve, pristojnosti pri oblikovanju in financiranju pa imajo lokalne skupnosti oz. zvezne dežele (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009). To tudi pojasnjuje številne razlike, ki se od dežele do dežele razlikujejo. Prispevek staršev za varstvo otroka v vrtcih tako variira od dežele do dežele in znaša približno 15–30 % vseh stroškov oskrbe otrok in je odvisen od odločitve zvezne dežele, kdo in koliko prispeva za vrtce, od odpiralnega časa vrtecev in od

2009. The situation in the EU. Dostopno prek:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

¹⁸⁸ To so uzakonili že leta 1996, čeprav nekateri viri (Novak in drugi 2002, 58) govorijo, da je do popolne izvedbe zakona prišlo šele leta 1999.

¹⁸⁹ Day Care Expansion Act. Dostopno prek: <http://217.160.60.235/BGBL/bgb11f/bgb1104s3852.pdf> (10. julij 2009).

števila otrok v družini. Prispevek javnih sredstev za vrtce tako znaša okrog 80 % vseh sredstev (Novak in drugi 2002, 64). Starši z nizkimi dohodki so upravičeni do znižanja cene vrtca, starši, ki prejemajo socialno pomoč, pa so ponavadi plačila vrtca opravičeni (Ostner in drugi 2002, 13).

Hank in Kreyenfeld (v Ostner in drugi 2002, 13) sta v svoji študiji raziskovala vlogo dostopnosti otroškega varstva na odločitev žensk za otroka v zahodni Nemčiji. Odkrila sta, da pomembno vlogo pri odločitvi za otroka igra možnost neformalnega varstva otrok (torej v krogu družine ali prijateljev), medtem ko dostopnost do javnih otroških vrtcev ni pokazala nobene pomembne statistično značilne vloge, kar naj bi bilo po mnenju avtorjev predvsem posledica tradicionalnega režima in pogleda na otroško varstvo v Nemčiji.

4.7.4 Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem

Mati ali oče, ki je/sta odgovorna za vzgojo otroka, lahko koristi/ta dopust za nego in varstvo otroka tudi ob delu s krajšim delovnim časom do otrokovega tretjega leta starosti, javni uslužbenci pa na podlagi njihove kolektivne pogodbe delajo s krajšim delovnim časom do šest let, če imajo otroka, mlajšega od 18 let (Novak in drugi 2002, 78). Že med starševskim dopustom lahko matere in očetje delajo do 19 ur tedensko.

Tabela 4.33: Zaposleni starši s polnim delovnim časom glede na spol in starost otrok (%), 2003

	Moški	Ženske
Skupaj	82,6	25,3
Otroci do 18. leta starosti	85,2	22,2
Otroci, mlajši od treh let	83,7	12,7
Otroci 3–6 let	86,2	15,8
Otroci 6–10 let	86,8	18,5
Otroci 10–15 let	85,5	28,3
Otroci 15–18 let	83,9	37,4
Otroci, starejši od 18 let	73,9	35,0

Vir: Eurofund (2007, 4).

Zakonodaja iz leta 2007 omogoča staršema, da delata s prilagodljivim polnim delovnim časom, vendar je študija GSOEP (German Socio-Economic Panel) pokazala, da je v Nemčiji fleksibilnost dela pogosteje negativna kot pozitivna, kar pomeni, da med delavci, ki nimajo natančno določenega delovnega časa (delo s prilagodljivim delovnim časom), tega kljub temu določi delodajalec in je različen od dneva do dneva, sami zaposleni pa na izbiro, kdaj bodo delali, nimajo vpliva (Eurofound 2007, 26). Delo s prilagojenim delovnim časom, ki je pogosteje povezano z odgovornejšimi in zahtevnejšimi delovnimi mesti in višjo stopnjo izobrazbe, ponavadi od delavca zahteva več delovnih ur od povprečja (Fagan 2003 v Eurofound 2007, 27). Iz Tabele 4.33 je razvidno, da delo s krajšim delovnim časom predvsem za starše mlajših otrok (0-10 let) ostaja predvsem naloga mater.

Nemško ministrstvo za družinske zadeve, starejše, ženske in mlade spodbuja podjetja in delodajalce, da uvajajo družinam prijazne oblike zaposlovanja, ministrstvo med njimi celo organizira tekmovanja, promovira primere dobre prakse in finančno podpira raziskave, ki bi pokazale stroške in koristi uvajanja družinam prijaznih oblik zaposlovanja (Eurofound 2007, 29).

4.7.5 (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve

Stopnja brezposelnosti žensk med 25. in 74. letom je leta 2008 v Nemčiji znašala 6,9 % ali 0,3 odstotne točke nad povprečjem EU-27. Po podatkih Evropske komisije je bilo leta 2007 med ženskami, starejšimi od 15 let, 8,7 % žensk brezposelnih (glej Tabelo 4.34). Na podlagi mednarodnih primerjalnih raziskav ima Nemčija enega največjih razkorakov med ženskimi in moškimi povprečnimi zaslužki v industrializiranemu svetu (Busch in Holst 2008, 82).

Tabela 4.34: Stopnja zaposlenosti in brezposelnosti po starosti in spolu, Nemčija 2007

	Ženske	Moški	Razkorak med st. zaposlenosti žensk in moških
Stopnja zaposlenosti (15–64 let)	64,0	74,7	10,7
Stopnja nezaposlenosti (nad 15 let)	8,7	8,5	-0,2
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15 let)	45,8	9,4	-36,4

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).¹⁹⁰

Tabela 4.35: Stopnja zaposlenosti v povezavi z otroki, Nemčija 2007

	Ženske		Moški		Ženske	Moški
	Brez otrok	Z otroki	Brez otrok	Z otroki	Razlika	Razlika
Stopnja zaposlenosti moških in žensk (starost 25–49 let)	82,4	66,2	84,5	91,5	-16,2	7,1

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).¹⁹¹

Raziskovalci ugotavljajo, da delo s krajšim delovnim časom in daljše koriščenje starševskih dopustov povečujeta razkorak med zaslužkom ženske in moškega, zato menijo, da bi ga lahko zmanjšali z boljšo ponudbo institucionalnega varstva otrok, ki bi materam omogočila boljše vključevanje na trg dela s polnim delovnim časom. Ženske namreč zaradi pogostejših in daljših prekinitev dela zaradi starševskega dopusta ne morejo tako hitro napredovati oziroma si ne morejo pridobiti takšnih delovnih izkušenj kot moški (Eurofound 2008).

Pri domačih opravilih in skrbi za otroke so v Nemčiji na potezi ženske. Za gospodinjstvo in za otroke po podatkih Evropske komisije porabijo najmanj štirikrat toliko časa kot moški (glej Tabelo 4.36), ženske z otroci so pogosteje brezposelne kot moški (glej Tabelo 4.35).

¹⁹⁰ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

¹⁹¹ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

Tabela 4.36: Povprečno število ur na teden, ki jih posameznik porabi za gospodinjstvo, družino in zaposlitev, Nemčija 2005

	Ženske		Moški		Razkorak med moškimi in ženskami	
	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev
Povprečno število ur na teden	18,7	37,4	4,8	44,9	13,9	-7,5

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).¹⁹²

Zakonodaja ščiti varnost zaposlitve matere med nosečnostjo in štiri mesece po porodu, če je bil delodajalec s temi okoliščinami seznanjen prej ali najkasneje dva tedna po obvestitvi o odpuščanju. Prav tako pred izgubo dela zakonodaja ščiti mater in očeta, ko sta na starševskem dopustu, in sicer ne glede na to, ali se odločita za koriščenje enega ali do treh let starševskega dopusta, in ne glede na to, ali med dopustom delata s skrajšanim delovnim časom. Delodajalec ju med tem časom torej ne sme odpustiti, tudi sicer pa velja nemška zakonodaja za eno najbolj zaščitniških pri varovanju zaposlenih. Kljub vsemu lahko najvišje regijske ali državne oblasti, odgovorne za varstvo delavcev, v določenih primerih delodajalcu dopustijo možnost, da odpusti nosečo žensko oziroma starše na starševskem dopustu (ILO 2009).¹⁹³

Stopnja brezposelnosti žensk med 25. in 74. letom je leta 2008 v Nemčiji znašala 6,9 % ali 0,3 odstotne točke nad povprečjem EU-27. Okrog EU-27 povprečja se vrtijo tudi številke o različnih oblikah zaposlovanja – v Nemčiji je bilo na primer leta 2007 na podlagi kratkotrajnih zaposlitvenih pogodb, ki ne zagotavljajo večje varnosti zaposlitve in so lahko eden od vzrokov za neodločanje žensk (staršev) za več otrok, zaposlenih 15,2 % žensk, starejših od 15 let. Iz leta v leto se povečuje tudi delež žensk in moških, zaposlenih za določen čas, saj je leta 2008 za določen čas delalo 10,6 % žensk in 9,9 %

¹⁹² European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

¹⁹³ International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (13. julij 2009).

moških med 25. in 49. letom starosti oziroma 14,6 % žensk in 14,7 % moških nad 15. letom starosti (Eurostat 2008, 2009).

4.8 Družinska politika na Nizozemskem

Po letu 1960 se je Nizozemska razvila v močno evropsko državo blaginje in na ravni držav OECD dosegala ali celo presegala vključenost vlade v skrb za socialno varnost državljanov in družinske programe (Kammerman in Kahn v *The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009*).

Po letu 1990 pa so spremembe v načinu družinskega življenja zahtevala vse bolj individualen in pluralen pristop, zato je nizozemska družinska zakonodaja postajala ena izmed najliberalnejših družinskih zakonodaj v evropskih državah. Po mnenju sociologov Van Den Brekela in Van De Kaaja (v *The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009*) nizozemska družinska politika tako ni več eksplicitna, kar pa še ne pomeni, da je v državi odstopna vsakršna družinsko usmerjena politika. Bolj je usmerjena v gospodinjstva z otroki in uvajanje družinam prijaznih oblik politike zaposlovanja v prvi vrsti nima namena zviševati stopenj rodnosti, temveč pomagati družinam pri lažjem usklajevanju poklicnih in družinskih obveznosti, izboljševati blaginjo družin in obvarovati socialno šibke družine pred socialno izključenostjo (Fokkema in drugi 2008, 784). Tako kot vse ostale države se je v devetdesetih letih tudi Nizozemska soočila s padanjem rodnosti (stopnja rodnosti je bila leta 1997 1,56, leta 2007 pa 1,72 ali nekaj nad EU-27 povprečjem (Eurostat 2009)), zato poskuša država z aktualno družinsko politiko ustvariti možnosti za usklajevanje družinskega življenja z netradicionalnimi oblikami življenjskega sloga (Van Den Brekel in Van De Kaa v *The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009*). Ločenega ministrstva, ki bi se na Nizozemskem ukvarjalo z družinsko politiko, ni, večina vseh družinskih programov sodi pod ministrstvo za socialne zadeve in zaposlovanje.

Stopnje rodnosti na Nizozemskem so višje od evropskega povprečja in se po podatkih Eurostata iz leta v leto nekoliko izboljšujejo. Še leta 1999 je skoraj 85 % otrok živelo v družinah s poročenima staršema, leta 2007 pa se je neporočenim staršem rodilo skoraj 40 % vseh otrok (Eurostat 2007). Država je po podatkih Eurostata iz leta 2008 za socialne prejemke državljanov namenila 10,3 % BDP-ja. Povprečna starost nizozemskega očeta ob rojstvu prvega otroka je bila leta 1992 34 let (Schultze 2004, 258), povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka leta 2005 pa 29,4 leta (Eurostat Yearbook 2008, 47). Leta 1970 se je materam do njihovega 30. leta rodilo 90 % prvih otrok, danes se ta odstotek znižuje na 50 % in skoraj 11 % žensk odlašča materinstvo do 35. leta in dlje, medtem ko je ta leta 1970 veljal samo za 2 % žensk (Nimwegen in drugi 2003).

Po podatkih Schultza (2004, 258) Nizozemska v primerjavi s primerljivimi državami za starševske dopuste in nadomestila namenja najmanj sredstev, pozitivni ukrepi na področju usklajevanja dela in družine pa so še vedno vezani le na posamezne segmente gospodarstva in niso univerzalni za vsa delovna področja. Poleg Irske in Velike Britanije sodi Nizozemska med države, kjer starševski dopust praviloma ni plačan, družinski prejemki pa so zagotovljeni na podlagi kolektivnih oziroma pogodbenih dogovorov (Neyer 2006, 8). Spremembe v družinski politiki na Nizozemskem se po letu 2001 s sprejetjem novega zakona o delu in varstvu (ang. *Work and Care Act*)¹⁹⁴ dogajajo na področju podaljševanja starševskih dopustov in večjih možnosti za institucionalno varstvo otrok, po letu 2005 pa tudi na področju upravičenk do materinskega dopusta in nadomestila. Ker je samozaposlenim ženskam leta 2004 prenehala pravica do nadomestila, če zanj niso sklenile zasebnega zavarovanja, so se predvsem demokratske stranke zavzemale, da bi to pravico samozaposlenim materam vrnili. Novost v nizozemski družinski politiki so tudi varčevalne sheme, v okviru katerih lahko zaposleni varčujejo za primer starševske odsotnosti in nadomestila, ki ga lahko v tem primeru po dogovoru z delodajalcem podaljšajo (Moss in Korintus 2008, 259; The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

¹⁹⁴ Work and Care Act, Staatsblad 567, 2001. Dostopno prek: http://www.ilo.org/public/english/employment/gems/eo/law/nether/l_wac.htm (27. junij 2009).

4.8.1 Starševski dopusti in nadomestila

Materinski dopust (niz. *zwangerschaps in bevallingsverlof*) in z njim povezano nadomestilo je omejeno na 16 tednov, od tega 6 tednov pred predvidenim datumom poroda in 10 tednov po rojstvu. Mati se lahko za koriščenje dopusta odloči šest, pet oziroma štiri tedne pred rojstvom, vsekakor pa mora doma ostati štiri tedne pred predvidenim datumom poroda. Do dopusta in nadomestila (nadomestilo plače znaša 100 % zaslužka matere in je navzgor omejeno z najvišjim dnevnim zneskom za bolniško nadomestilo, ki je leta 2008 znašalo 177 evrov) so upravičene vse ženske, ki so zaposlene, po avgustu 2004 pa do te pravice niso bile več upravičene ženske, ki so bile samozaposlene in so se morale, če so želele imeti plačan materinski dopust, predhodno za ta primer zavarovati. Po 1. juniju 2008 jim ponovno pripada 100% nadomestilo zakonsko določene minimalne plače (ta je lani znašala 1335 evrov bruto) (Moss in Korintus 2008, 256–257). Posebnih raziskav, v kakšnem obsegu matere koristijo materinski dopust, ni bilo narejenih, Groenendijkova in Keuzenkampova (v Moss in Korintus 2008) pa v svojem prispevku na podlagi dejstva, da je največ 16 tednov materinskega dopusta plačanega v celoti in da nosečnice vsaj štiri mesece pred dopustom ne smejo delati, ugotavljata, da dopust koristijo vse matere.

Očetom ob rojstvu otroka pripadata dva dneva očetovskega dopusta (niz. *kraamverlof*), za katera jim delodajalec povrne vse stroške in plačo. Dopust lahko koristijo v roku prvih štirih tednov otrokove starosti, to pravico pa lahko izkoristijo tudi partnerji v primeru istospolnih partnerstev. Na podlagi raziskav iz leta 2004 naj bi na Nizozemskem očetovski dopust vsaj v določeni meri izkoristilo 90 % očetov (Van Luijn in Keuzenkamp v Moss in Korintus 2008, 261).

Starševski dopust (niz. *ouderschapsverlof*) je bil do letošnjega prvega januarja omejen na 13-kratnik števila delovnih ur tedensko na starša na otroka in ga je eden od staršev lahko koristil do otrokovega osmega leta starosti, po novi zakonodaji pa starši lahko izkoristijo 26 tednov starševskega dopusta. Preračunano na 40-urni delovni teden to pomeni, da enemu staršu pripada 520 ur starševskega dopusta ali trinajst tednov (oziroma 1040 ur ali

26 tednov) in prav toliko drugemu staršu. Lahko se odločijo, da dopust koristijo v enem, dveh ali treh delih ali pa denimo 26 tednov s polovičnim delovnim časom. Do dopusta so upravičeni, če so bili pri trenutnem delodajalcu nepretrgoma zaposleni vsaj eno leto. Nadomestila starša medtem ne prejemata, izjema so le starši, ki so vključeni v varčevalno shemo Life Course Saving Scheme (prvič aktivna leta 2006),¹⁹⁵ na podlagi katere so si sami privarčevali nadomestilo za čas odsotnosti z dela. Staršem, ki so vključeni v varčevalno shemo, pripada polovica zakonsko določene minimalne plače ali največ 667 evrov mesečno. Ker pa so nadomestila plačila pogosto določena v kolektivnih pogodbah družb in ima delodajalec pravico v dogovoru z delavskim svetom ali sindikati spremeniti zakonsko določene pogoje, se zgodi, da zaposleni dobijo manjše nadomestilo oziroma so do njega upravičeni manj časa. Leta 2006 se je za koriščenje starševskega dopusta odločilo 44 % vseh upravičenih mater (od tega jih je nadomestilo prejemale 58 %) in 21 % upravičenih očetov (Moss in Korintus 2008, 261). Deleži koriščenja starševskega dopusta so nižji predvsem pri starših z nižjimi dohodki, zato je vlada uveljavila davčno spodbudo za delodajalce, ki prispevajo 70% ali večje nadomestilo plače za čas starševskega dopusta. Te možnosti se poslužujejo predvsem delodajalci v javnem sektorju, medtem ko v zasebnem sektorju starševski dopust praviloma ostaja neplačan (Hardy in Adnett v Rener in drugi 2005, 20). Nizozemska sicer poskuša s svojo politiko o part-time delovnem času poskrbeti, da se starši čim prej vrnejo nazaj na delovno mesto (Neyer 2006, 9).

Dopust za nego bolnega otroka je na Nizozemskem omejen na 10 dni na leto, vzame ga lahko kateri koli izmed staršev oziroma partnerjev, nadomestilo za odsotnost z dela pa v tem času znaša 70 % plače. Starši otrok s posebnimi potrebami so upravičeni do neplačanega dopusta, ki je na leto omejen na 6-kratnik tedenskega števila delovnih ur.

¹⁹⁵ *The life-course savings scheme* je zakonsko določena varčevalna shema, ki vsakemu zaposlenemu na Nizozemskem omogoča, da del svoje bruto plače na leto prihrani za primere neplačanega dopusta v prihodnosti. Iz tega sklada se financira nadomestilo za čas starševskega, posvojiteljskega, študijskega dopusta, dopusta v primeru skrbi za druge, v primeru dela s skrajšanim delovnim časom ali v primeru predčasnega upokojevanja. Zaposleni lahko tako prihranijo do največ 12 % njihove bruto plače na leto (Nizozemski davčni urad 2009). Vanjo se je že prvo leto vključilo 5,5 % vseh zaposlenih, ki so delali najmanj 12 ur tedensko. Po raziskavi več kot polovica Nizozemcev v shemo vplačuje za primer zgodnjega upokojevanja, 6 % pa za financiranje starševskega dopusta (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Poleg tega pa staršem v razumskem obsegu (število ni natančno določeno) ur do nekaj dni pripada tudi dopust v primeru nepričakovanih zapletov (smrt v družini, nenadna bolezen otrok), medtem pa so upravičeni do 100% nadomestila plače (Moss in Korintus 2008, 259).

4.8.2 Družinski prejemki

Nizozemska sistem otroških dodatkov pozna že iz leta 1940, finančna pomoč družinam je postala radodarnejša v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja, nato pa je nekoliko upadla. Danes obstaja manjša razlika med otroki, rojene pred letom 1994, in tistimi, ki so se rodili leta 1995 ali kasneje. Medtem ko so otroški dodatki za prvo skupino večji, se za mlajše otroke univerzalen otroški dodatek izplačuje letno glede na realne stroške skrbi za otroke, in sicer različno za starostne skupine do pet let, 6–11 let in 12–17 let (glej Tabeli 4.37 in 4.38). Prejemanje otroškega dodatka se lahko podaljša do otrokovega 24. leta starosti, če je brezposeln ali se redno šola in za to ne prejema štipendije. Otroci z motnjami v razvoju so do otroškega dodatka upravičeni do 17. leta starosti, nato pa do posebnega nadomestila za ljudi, ki ne morejo delati (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Tabela 4.37: Otroški dodatek za otroke, rojene pred 1. januarjem 1995, v evrih na četrtletje 2009

Otroci med 12. in 17. letom v družini s/z:	Višina otroškega dodatka
1 otrokom	278,55
2 otrokoma	313,25
3 otroki	324,81
4 otroki	350,23
5 otroki	365,47
6 otroki	375,64
7 otroki	382,90

Vir: Ministrstvo za socialne zadeve in zaposlovanje Nizozemske (2009).

Tabela 4.38: Otroški dodatek za otroke, rojene po 1. januarju 1995, v evrih na četrtletje 2009

Starostna skupina otrok	Višina otroškega dodatka
0 do 5 let	194,99
6 do 11 let	236,77
12 do 17 let	278,55

Vir: Ministrstvo za socialne zadeve in zaposlovanje Nizozemske (2009).

Do davčnih olajšav za otroke (ang. *children's tax credit*) so upravičeni starši z nizkimi dohodki, ki imajo otroke, mlajše od 16 let, *lone-parent tax credit* pa je namenjen enostarševskim družinam z otroki do 27. leta starosti, podobno je *tax credit for couples* namenjen dvostarševskim družinam z otroki do 12. leta starosti (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

4.8.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva

Po podatkih OECD statistike iz leta 2004 je bilo v institucionalno otroško varstvo vključenih 39 % otrok do tretjega leta starosti, med starejšimi otroki (med tretjim in petim letom starosti)¹⁹⁶ pa 68,2 %. Po podatkih Evropske komisije je bilo leta 2006 v institucionalno varstvo skupaj vključenih 45 % nizozemskih otrok, mlajših od treh let (glej Tabela 4.39).

Tabela 4.39 : Odstotek otrok, mlajših od treh let, vključenih v formalne oblike varstva, Nizozemska 2006

	Do 30 ur na teden	30 ur in več na teden	Skupaj
Odstotek vključenih otrok v formalno varstvo	41 %	4 %	45 %

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).¹⁹⁷

¹⁹⁶ Na Nizozemskem otroci v osnovno šolo vstopijo s petimi leti starosti in ne šele s šestimi leti, kot je navada v ostalih državah v pričujoči primerjalni analizi.

¹⁹⁷ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

V primerjavi z ostalimi državami na severu Evrope je vključenost otrok v vrtce na Nizozemskem skromnejša, kljub temu pa se v zadnjih letih število mest v vrtcih hitro povečuje, posebej na račun vse večjega zaposlovanja žensk z majhnimi otroki in na račun krajših materinskih, starševskih (dopustov za nego in varstvo otroka) in očetovskih dopustov. Z zakonom o delu in varstvu otrok (ang. *The Work and Care Act*)¹⁹⁸ iz leta 2001 so se poleg uveljavitve daljših dopustov za nego in vzgojo otrok povečale tudi možnosti otroškega institucionalnega varstva. Otroško varstvo je tako na Nizozemskem v domeni države, delodajalcev in zasebnih ponudnikov. Večina otrok je še vedno v domačem »neformalnem« varstvu (stari starši, varuške), bolj izobraženi starši in starši z daljšim delovnim časom pa se pogosteje poslužujejo formalnih oblik institucionalnega varstva. Večina vrtcev je v zasebnih rokah, vendar zanje prispevajo tako država kot tudi delodajalci in starši, po zadnjih zakonodajnih spremembah pa za njihovo delovanje in delno financiranje skrbi Ministrstvo za socialne zadeve in zaposlovanje. Starši za vrtec plačujejo določeno šolnino, ki je odvisna od njihovega dohodka. Država s znižanjem davčnih dajatev spodbuja delodajalce, da se vključijo v plačilno shemo, prav tako so do znižanja plačila davka oproščeni starši, ki sami krijejo vse stroške varstva otrok v popolnoma zasebnih vrtcih oziroma drugih oblikah neformalnega varstva (Dobbelsteen in drugi 2000, 2). Po podatkih mreže Eurydice država za otroške igralne skupine (niz. *peuterspeelzalen* oziroma ang. *playgroups*), kamor so vključeni dvo- in triletni otroci, namenja približno 40 % vseh stroškov, 40 % jih prispevajo starši, 15 % jih prihaja iz posebnih projektov in ostalo iz različnih drugih virov, zasebne oblike varstva pa večinoma financirajo starši (Eurydice 2009, 125). Po podatkih Dobbelsteena s sodelavci (2000, 21) nizozemska država prispeva 33 % vseh sredstev (podatki so za leto 1996), starši okrog 42 %, 22 % pa delodajalci staršev. Tudi na Nizozemskem imajo starši, ki imajo v vrtec hkrati vključenih več otrok, popust pri plačilu varstva za drugega otroka – za varstvo drugega in naslednjih otrok plačajo 33 % cene varstva prvega otroka.

Nizozemska daje s sistemom javnih vrtcev poseben poudarek vzgoji otrok, ki živijo v slabših socialnih razmerah ali imajo nižje izobražene starše, predvsem starše priseljenih

¹⁹⁸ The Work and Care Act. Dostopno prek: http://www.ilo.org/public/english/employment/gems/eoo/law/nether/l_wac.htm (27. junij 2009).

etničnih skupin, prednost pri vključevanju v vrtce (kjer ni dovolj mest za vse otroke) pa imajo tudi otroci zaposlenih staršev (Eurydice 2009, 79). V vrtce se večinoma vključujejo med drugim in petim letom starosti, osrednji cilj politike otroškega varstva pa je vsem deprilivigiranim otrokom med drugim in šestim letom starosti do leta 2011 zagotoviti možnost vključitve v javne vrtce (Eurydice 2009, 87).

4.8.4 Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem

Na Nizozemskem je naloga usklajevanja poklicnega in družinskega življenja v veliki meri prepuščena materam, kljub temu pa je Nizozemska ena izmed držav, kjer je stopnja zaposlenosti mater zelo visoka. Po podatkih OECD za leto 2005, povzetih po evropski raziskavi delovne sile, je bilo na Nizozemskem zaposlenih okrog 70 % mater z otroki, mlajšimi od 18 let, kar je nad povprečjem OECD držav, ki znaša 61,5 %. Zanimiv je tudi podatek, da na Nizozemskem od nacionalnega povprečja zaposlenosti mater ne odstopajo niti matere z majhnimi otroki (mlajšimi od dveh let), kar je za druge države, predvsem za Finsko, Nemčijo, Češko in Madžarsko, zelo značilen pojav (OECD 2005). Kljub visoki stopnji zaposlenosti pa matere na Nizozemskem večinoma omejijo svoj delovni urnik (kar dve tretjini jih v povprečju dela s krajšim delovnim časom), zato je Nizozemska poznana tudi kot ena izmed držav z visokim odstotkom žensk, ki so zaposlene s skrajšanim delovnim časom, med njimi pa je – za razliko od številnih drugih držav – tudi veliko žensk, ki nimajo otrok, kar kaže na splošno sprejeto prakso, da naj bi ženske na Nizozemskem delale manj kot moški (Portegijs in Keuzenkamp 2008, glej tudi Nimwegen in drugi 2003). Zakaj je temu tako, naj bi pokazala podrobna študija, ki jo opravlja Nizozemski inštitut za družbene raziskave (ang. *Netherlands Institute for Social Research*).

Možnost dela s krajšim delovnim časom je bila na Nizozemskem dolgo videna kot idealna možnost za ženske, ki si želijo kombinirati plačano delo in družinske oz. gospodinjske obveznosti. Prav zato je država zagotovila (ang. *Working Hours adjustment*

Act iz leta 2000),¹⁹⁹ da so bile pravice žensk oziroma zaposlenih ob izbiri dela s krajšim delovnim časom zaščitene, delavci pa lahko svojega delodajalca enkrat na dve leti zaprosijo tudi za spremembo števila delovnih ur. Tovrstna oblika zaposlovanja tako ni ostala rezervirana samo za določene skupine poklicev oziroma segmentov zaposlovanja, temveč obstaja kot ena izmed pogostih ali kar vodilnih oblik zaposlovanja. Avtorja Portegijs in Keuzenkamp (2008), ki sta raziskovala pojavnosti dela s krajšim delovnim časom na Nizozemskem, celo menita, da je možnost tovrstnega zaposlovanja eden od razlogov za zelo visoko stopnjo zaposlenosti nizozemskih žensk.²⁰⁰ V zadnjem času naj bi ta možnost kljub vsemu postajala vse manj zaželeno tako v javnih kot političnih diskusijah, saj predvsem kritiki »part-time« zaposlovanja menijo, da slednje zavira žensko pri razvijanju oziroma unovčevanju njenih talentov, zmanjšuje možnost, da bi ženske lahko same poskrbele za svojo finančno neodvisnost in razvijale svojo poklicno kariero. In še – povečevanje zaposlenosti žensk je eden od ključnih elementov, da bo država blaginje lahko v takem obsegu delovala še naprej (več v Portegijs in Keuzenkamp 2008).

Raziskava Inštituta Muconsult iz leta 2003 (v Moss in Korintus 2008, 264) je pri evalvaciji učinkov, ki jih je prinesel Working Hours Adjustmenst Act, pokazala, da se je prvi dve leti po sprejetju zakona za možnost dela s krajšim delovnim časom odločilo 29 % zaposlenih, delovni urnik si je podaljšalo 15 % zaposlenih, za spremembo pa se ni odločilo 59 % zaposlenih. Možnost usklajevanja družinskega življenja in gospodinjskih obveznosti s službenimi je bil tako med ženskami kot med moškimi največkrat izpostavljen razlog za delo s krajšim delovnim časom (34 %), na drugem mestu se je znašel prosti čas oziroma zasebni interesi (30 %). Največ zaposlenih si je delovni teden skrajšalo za osem ur (37 %) ali štiri ure (48 %). Večina zaposlenih, ki si je želela delati s krajšim delovnim časom, je delodajalca o tem tudi obvestila, tisti, ki tega niso storili, pa kot razlog najpogosteje navajajo nižjo plačo, verjetno zavrnitev delodajalca (23 %) ali

¹⁹⁹ Working Hours Adjustment Act. Dostopno prek:

http://www.ilo.org/public/english/employment/gems/eoo/law/nether/l_wa.htm (30. junij 2009).

²⁰⁰ Stopnja zaposlenosti žensk je močno narasla po letu 1980. Danes vsaj eno uro na teden dela 68 % žensk (ta odstotek presegajo le še Skandinavske države in Švica), v primerjavi z ostalimi državami pa na Nizozemskem veliko več žensk dela s skrajšanim delovnim časom. Tako denimo manj kot 35 ur na teden dela kar 75 % vseh zaposlenih žensk ali dvakrat več, kot je povprečje med EU-15 (Portegijs in Keuzenkamp 2008).

izgubo njihovega statusa v družbi (17 %). Delodajalci so dejansko zavrnili 23 % vseh prošenj za delo s krajšim delovnim časom, 10 % so jih sprejeli le delno.

V raziskavi Luijnove in Keuzenkampove (2004, 15) *Ali so dopusti učinkoviti*, v kateri preučujeta potrebe in dejansko uporabo različnih vrst dopustov (od starševskih, očetovskih, dopustov za nego bolnih otrok) in učinkovitost njihove organizacije, se pokaže, da predpostavka, da je potreba po dopustih za lažje usklajevanje dela in družine odvisna od spola, starosti, izobrazbe, dohodka, kohabitacije in prisotnosti otrok v družini, v številnih situacijah ne velja. Le redki dejavniki so se v raziskavi pokazali za statistično značilne pri odločitvi za koriščenje takšnega ali drugačnega dopusta, za značilen dejavnik se je pokazala le starost zaposlenih, saj se z leti zmanjšuje potreba po skrbi za otroke. Potreba po dopustih za dolgotrajno nego bolnih otrok je višja pri višje izobraženih, potreba po skrajšanju delovnega časa se zvišuje z višino neto dohodka na družino, ostali dejavniki pa niso pokazali bistvene korelacije s potrebo po koriščenju dopustov. Zanimivi so tudi rezultati ankete (Luijn in Keuzenkamp 2004, 18) o tem, zakaj starši niso potrebovali dopusta za nego in varstvo otroka (ang. *parental leave*). Kot je razvidno iz spodnje Tabele 4.40, jih je večina kot razlog navedla dobro otroško varstvo (42 %), varstvo v domeni partnerja, ki je pustil službo ali bil že prej nezaposlen (20 %), ali delo s skrajšanim delovnim časom (18 %).

Tabela 4.40: Razlogi, zakaj se starši niso odločili za koriščenje starševskega dopusta, Nizozemska

Razlog	Odstotek
Zadovoljivo otroško varstvo	42
Partner je pustil službo oz. ni zaposlen	20
Že delam s krajšim delovnim časom, ki ga ne želim krajšati	18
Odločil sem se za delo s krajšim delovnim časom	13
Služba mi tega ne omogoča	10
Nisem bil seznanjen z možnostjo	3
Skrbi me, kako bo to vplivalo na mojo kariero	2
Delodajalec se s tem ni strinjal	2

Vir: The Netherlands institute for Social Research 2002 (v Luijn in Keuzenkamp 2004, 18).

4.8.5 (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve

Nizozemska je država z dolgo tradicijo promocije enakopravnosti med spoloma, ki pa v zadnjem času prejema kritike s strani feministk, akademskih sfer in Unicefa, saj stopnje zaposlenosti žensk ne dosegajo zastavljenih ciljev, čeprav so ženske v povprečju bolje izobražene od moških. Leta 2007 je namreč na Nizozemskem imelo vsaj srednješolsko izobrazbo 80,5 % žensk in 71,9 % moških (European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009).²⁰¹ Kljub temu njihova prisotnost na najvišjih vodstvenih mestih stagnira, razkorak med povprečno plačo moškega in ženske pa je še vedno prevelik (Grünell 2005). Med ženskami, starimi med 15 in 59 let, jih je bilo v prvem četrtletju 2008 zaposlenih 74,9 % (povprečje EU-27 je 62,1 %), če pa pogledamo stopnje zaposlenosti za vse ženske, starejše od 15 let, se številka ustavi pri 57,6 % in glede na stopnje rasti zaposlenosti tudi do leta 2010 ne bo dosegla 65 %, kar je bil cilj nizozemske vlade (Grünell 2005 in Eurostat 2009). Nizozemska ima poleg tega med obravnavanimi državami največji razkorak med povprečno moško in žensko plačo. Več o stopnjah zaposlenosti žensk, ki so ene najvišjih v primerjanih državah, v Tabelah 4.41 in 4.42.

Tabela 4.41: Stopnja zaposlenosti in brezposelnosti po starosti in spolu (%), Nizozemska 2007

	Ženske	Moški	Razkorak med st. zaposlenosti žensk in moških
Stopnja zaposlenosti (15–64 let)	69,6	82,2	12,6
Stopnja nezaposlenosti (nad 15 let)	3,6	2,8	-0,8
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15 let)	75,0	23,6	-51,4

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).²⁰²

²⁰¹ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

²⁰² European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

Tabela 4.42: Stopnja zaposlenosti v povezavi z otroki (%), Nizozemska 2007

	Ženske		Moški		Ženske	Moški
	Brez otrok	Z otroki	Brez otrok	Z otroki	Razlika	Razlika
Stopnja zaposlenosti moških in žensk (starost 25–49 let)	84,0	75,3	90,3	95,1	-8,7	4,8

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).²⁰³

Nizozemska je dolgo temeljila na tradiciji očeta kot glavnega hranitelja družine (davčne spodbude, podpore za vzdrževanje družine in podpore za zmanjševanje revščine so se plačevale »glavi družine«, torej očetom), v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja pa so se začele s številnimi spremembami zakonodaje (civilni zakon, zakon o razvezah, zakon o socialni pomoči) razmere spreminjati in tako je konec osemdesetih let stoletja vlada prepoznala zahtevo po transformaciji sistema (Rener in drugi 2005, 17–18). Kljub naporom države v zadnjih letih, da bi promovirala t. i. »kombinacijski model«, ki favorizira kombinacijo zaposlitve za polovični delovni čas s polovičnim gospodinjenjem oziroma polovično skrbjo za varstvo in vzgojo otrok obeh staršev, je to praksa le v redkih nizozemskih družinah (Nimwegen in drugi 2003). Iz prakse je namreč razvidno, da je usklajevanje plačanega dela in skrbi za otroke oziroma družino še vedno naloga žensk, moški pa večinoma ohranjajo zaposlitev za polni delovni čas oziroma število delovnih ur na teden še povečujejo.

Na podlagi raziskav iz leta 2004 (Luijn in Keuzenkamp v Moss in Korintus 2008, 261) naj bi na Nizozemskem očetovski dopust vsaj v določeni meri izkoristilo 90 % očetov, starševski dopust pa 21 % vseh upravičenih očetov (podatek za leto 2006) (Moss in Korintus 2008). Odstotek se torej iz leta v leto nekoliko povečuje, koriščenje pa je skoraj dvakrat višje v javnem sektorju, kjer nekateri delodajalci nadomestijo do 75 % izgubljenega dohodka. V letu 2000 so očetje, katerih otroci so bili mlajši od pet let, skrbi za otroke namenili v povprečju 36 minut dnevno, medtem ko so matere s polovičnim delovnim časom otrokom namenile dnevno skoraj trikrat več časa (Rener in drugi 2005,

²⁰³ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

21). Iz podatkov Evropske komisije je tudi razvidno, da očetje za delo v gospodinjstvu in pri skrbi za otroke porabijo skoraj trikrat manj časa kot ženske (glej Tabelo 4.43).

Tabela 4.43: Povprečno število ur na teden, ki jih posameznik porabi za gospodinjstvo, družino in zaposlitev, Nizozemska 2005

	Ženske		Moški		Razkorak med moškimi in ženskami	
	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev
Povprečno število ur na teden	36,6	29,5	14,3	43,2	22,3	-13,7

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).²⁰⁴

Poleg Slovenije in Velike Britanije velja Nizozemska za eno od držav z najvišjim odstotkom kratkotrajnih zaposlitvenih pogodb – leta 2007 je bilo na Nizozemskem na podlagi slednjih zaposlenih 19,7 % žensk, starejših od 15 let, medtem ko povprečje EU-27 znaša 15,2 % (Eurostat 2008). V zadnjih letih narašča tudi zaposlovanje za določen čas – med ženskami med 25. in 49. letom starosti jih je bilo leta 2008 na ta način zaposlenih 15,9 %, starejših od 15. let pa 19,9 % (Eurostat 2009). Brezposelnost med nizozemskimi ženskami (med 25. in 74. letom starosti) je nizka, leta 2008 je bila 2,5%, kar je precej pod EU-27 povprečjem, ki je takrat znašalo 6,5 %. Zakonodaja varuje matere pred izgubo zaposlitve. Vsaka prekinitve delovne pogodbe zaradi nosečnosti oziroma rojstva je neveljavna, prav tako delodajalec z delavko med njeno nosečnostjo, materinskim dopustom in šest tednov po zaključenem materinskem dopustu ne sme prekiniti pogodbe o zaposlitvi (ILO 2009).²⁰⁵

²⁰⁴ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

²⁰⁵ International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (13. julij 2009).

4.9 Družinska politika v Veliki Britaniji

Vsi poznavalci se strinjajo, da v primeru Velike Britanije v političnem smislu ne moremo govoriti o pravi družinski politiki, saj ne obstaja noben eksplicitni in usklajen javni program, ki bi jasno definiral namene, smotre in cilje družine, prav tako se družini ne posveča nobeno politično oziroma vladno telo. Kazalcev, s katerimi bi lahko spremljali družinsko življenje v Veliki Britaniji, v uradnih statistikah skorajda ni zaslediti. Družina je bila na Otoku, usmerjenemu v ekonomski liberalizem, vedno razumljena kot privatna domena, zato se je dolgo porajalo vprašanje, kako naj država sploh intervenira in posega v družino, če je treba (Chester 2009).

Odsotnost eksplicitne družinske politike pa še ne pomeni, da družinske teme zaobidejo politične odločevalce ali da politične odločitve ne posegajo v življenje družin. Po letu 1994 se je začela politika vse bolj zavedati pomena družin in poskušala celo ustanoviti oddelek za družino v okviru ministrstva za zdravstvo. Vsi ti premiki so nakazali bolj eksplicitno ukvarjanje z družinsko politiko, čeprav o eksplicitnosti v pravem pomenu besede ne moremo govoriti. Kljub temu Velika Britanija podobno kot vse ostale evropske države družinam namenja številne ukrepe, ugodnosti in podpore, le da to izvaja nepovezano in posredno skozi različne segmente različnih politik. V segmentu storitev za otroško varstvo je britanska družinska politika sicer zelo skromna, je pa zato med tremi najvišje uvrščenimi evropskimi državami v primeru pomoči socialno šibkim družinam (Chester 2009). Številni sociologi tako trdijo, da je britanska politika, vezana na otroke in družine, veliko bolj usmerjena k revnim otrokom kot k otrokom na splošno, predvsem pa na problematične otroke in otroke z motnjami v duševnem ali telesnem razvoju. Britanska implicitna družinska politika je tako v tem smislu bolj politika za preprečevanje revščine s poudarkom na socialni pomoči in na dohodkovno odvisnih prejemkih. Britanija se namreč v primerjavi z ostalimi državami zahodnega sveta sooča z nadpovprečno velikim številom revnih otrok, saj številke po poročilu Child Poverty Action Group (BBC Fact Sheet 2001) celo presegajo ameriške in ruske, zato je eden od glavnih ciljev vlade do leta 2010 z različnimi ukrepi odpraviti revščino med otroki (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Večina družinam namenjenih politik in ukrepov je bila v Veliki Britaniji sprejeta šele nedavno. Starševski dopust in dopust za nego otrok je bil denimo uveljavljen leta 1999, očetovski dopust in dopust v primeru posvojitve otroka ter možnost dela s prilagodljivim urnikom pa šele leta 2003. Najdlje, od leta 1976, je v veljavi materinski dopust, ki je večje spremembe doživel leta 2003, ko so tedanjih 18 tednov materinskega dopusta povečali na 52 tednov (nadomestilo so matere prejemale prvih 26 tednov), leta 2006 pa so šest mesecev plačanega materinskega dopusta podaljšali na devet mesecev oziroma 39 tednov (Moss in Korintus 2008, 350–353).

Medtem se trendi družinskega življenja podobno kot drugod v industrializiranem svetu spreminjajo tudi v Veliki Britaniji – družine se manjšajo, vse manj je porok, več je ločitev, več partnerjev živi skupaj brez uradne sklenitve zakonske zveze, stopnja rodnosti je po letu 1963, ko je dosegla višek (2,93 otroka na žensko v rodni dobi) začela padati,²⁰⁶ starost staršev ob rojstvu prvega otroka narašča, vse več mater je prisotnih na trgu dela, enostarševske družine pa predstavljajo približno četrtno vseh družin z otroki (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

4.9.1 Starševski dopusti in nadomestila

Plačilo nadomestila se v Veliki Britaniji financira iz prispevkov, ki jih od mesečne plače zaposlenega prispevajo zaposleni in njihovi delodajalci ter iz davkov, delno pa zanje poskrbijo tudi delodajalci.

Materinski dopust (ang. *Maternity leave*) v Veliki Britaniji traja največ 52 tednov, mati pa ga lahko vzame 11 tednov pred predvidenim rojstvom otroka. Prvih šest tednov je mati upravičena do 90 % nadomestila povprečne plače brez omejitev (ang. *statutory maternity pay*), naslednjih 33 tednov pa prejema univerzalen znesek približno 162 evrov

²⁰⁶ Po letu 2003 se je trend padanja rodnosti obrnil navzgor. Leta 2001 je bila stopnja rodnosti po podatkih nacionalnega statističnega urada najnižja (1,63), že leta 2005 je bila po podatkih Eurostata 1,78, leta 2007 1,92 in leta 2008 že 1,95 (Office for National Statistics 2009. Dostopno prek: <http://www.statistics.gov.uk/pdffdir/bdths0509.pdf> (7. julij 2009).

na teden²⁰⁷ (podatek za april 2006–april 2007). Porodniški dopust se deli na dva dela, vse zaposlene ženske so najprej upravičene do 26 tednov²⁰⁸ navadnega materinskega dopusta (ang. *Ordinary maternity leave*) in prav tako do 26-tedenskega dodatnega materinskega dopusta (ang. *Additional maternity leave*). Pravica do nadomestila pripada materam, ki so bile pri sedanjem delodajalcu zaposlene vsaj 26 tednov do 15. tedna pred otrokovim rojstvom (prvih šest tednov prejema 90 % plače, naslednjih 33 tednov pa univerzalni prejemek približno 162 evrov na teden ali 90 % povprečne plače, če je ta znesek višji). Samozaposlene matere, pravkar zaposlene in matere, ki nimajo pravice do nadomestila, so prvih 39 tednov upravičene do univerzalnega nadomestila (ang. »flat-rate« *Maternity Allowance*), ki znaša približno 162 evrov tedensko, matere otrok, rojenih po 1. aprilu 2007, pa lahko izberejo tudi 90% nadomestilo plače, če je to višje od univerzalnega zneska. Do enakega dopusta in nadomestila (razen za prvih šest tednov) so upravičeni starši ob posvojitvi otroka. Dopusti in nadomestila se v primeru rojstva dvojčkov, bolnih otrok ali prezgodnjega poroda ne podaljšujejo (Moss in Korintus 2008, 346–347; MISSOC 2007).

Praksa kaže, da sicer mnogi delodajalci svojim zaposlenim v času materinskega dopusta izplačujejo večja nadomestila, kot so zakonsko predpisana. Leta 2007 je denimo materam večje nadomestilo ponudilo kar 53 % delodajalcev, ki so zaposlovali več kot pet ljudi (Hayward in drugi v Moss in Korintus 2008, 346–347). Smeaton in Marsh (v Moss in Korintus 2008, 351) sta leta 2006 v svoji raziskavi ugotovila, da skoraj tretjina žensk (29 %) na materinskem dopustu prejema višje nadomestilo, kot je zakonsko določeno, predvsem so radodarnejši delodajalci v javnem sektorju in v podjetjih, kjer imajo močne sindikalne organizacije. Raziskava Millenium Cohort (Dex in Ward 2007, 10–24), ki vključuje otroke, rojene leta 2000, pa kaže, da je materinski dopust izkoristilo 81 % zaposlenih žensk, od katerih se je 83 % nazaj na delo vrnilo po 9 oz. 10 mesecih po rojstvu otroka.

²⁰⁷ Leta 2006 uveljavljene spremembe zakonodaje so prinesle spremembe glede dolžine plačanega dopusta in nadomestilo s šestih mesecev podaljšale na devet mesecev ali 39 tednov. Nova zakonodaja velja za otroke, rojene po 1. januarju 2007 (Moss in Korintus 2008, 350).

²⁰⁸ Po novi zakonodaji, ki velja od 1. aprila 2007, se ta meja za otroke, rojene pred 31. marcem 2007, ohranja, za starše otrok, rojene po tem datumu, pa se pravica do izplačevanja nadomestila zvišuje na 39 tednov (MISSOC 2007).

Očetovski dopust (ang. *Paternity leave*) je v Veliki Britaniji omejen na dva tedna, oče pa ga mora izkoristiti v prvih osmih tednih po otrokovem rojstvu. V tem času vsi zaposleni biološki očetje oziroma materini zakonski ali izvenzakonski partnerji, ki v tem času skrbijo za otroka, prejemajo univerzalno nadomestilo približno 162 evrov na teden²⁰⁹ (Moss in Korintus 2008, 347; MISSOC 2007). Podobno kot pri nadomestilih za materinski dopust tudi tu delodajalci večkrat pokažejo večjo radodarnost od zakonsko predpisanega minimalnega zneska za izplačilo nadomestila. Še pred uvedbo očetovskega dopusta leta 2003 je večina zaposlenih moških (95 %) ob rojstvu otroka izkoristila kakšen dan rednega ali starševskega dopusta, z novostjo pa se je zanimanje zanj še povečalo. Odstotek očetov, ki so izkoristili več kot dva tedna dopusta, se je z 22 % povečal na 36 %, večina jih v tem primeru ni več koristila svojega rednega dopusta, temveč očetovski dopust. Raziskava Millenium Cohort (Dex in Ward 2007) kaže, da 93 % očetov ob rojstvu otrok izkoristi del dopusta, in sicer 45 % očetovski dopust in 50 % letni dopust (večji del teh je zaposlenih v zasebnem sektorju). Da očetje ob rojstvu otroka še vedno v večji meri kot svoj očetovski dopust koristijo svoj redni ali starševski dopust, je pokazala tudi notranja vladna evalvacija kmalu po uvedbi te možnosti. O'Brienova (2005, 28) to pripisuje nižjim univerzalnim nadomestilom za čas očetovskega dopusta, saj je študija Devena in Mossa iz leta 2003 (v O'Brien 2005, 28) pokazala, da očetje največ dopusta izkoriščajo v tistih državah, kjer so nadomestila usklajena z njihovimi prejšnjimi zasluži, in da je nadomestilo plače v višini 80–100 % plače pomemben pogoj, da se očetje v veliki meri odločajo za koriščenje očetovskega dopusta. Isti problem izpostavlja tudi Komisija za enake možnosti (Equal Opportunities Commission 2003).

Starševski dopust (ang. *Parental leave*) traja 13 tednov na otroka in starša, kar pomeni, da starši lahko za enega otroka do njegovega petega leta starosti izkoristijo skupaj 26 tednov dopusta, a največ 4 tedne na leto, nadomestila pa v tem času ne prejemata. Vzamejo ga lahko vsi starši, ki so pri sedanjem delodajalcu zaposleni najmanj eno leto, vsakemu od staršev duševno ali telesno prizadetih otrok pa pripada 18 tednov starševskega dopusta in ga lahko izkoristi do otrokovega 18. leta starosti. Za koriščenje

²⁰⁹ Podatek o povprečnem nadomestilu za obdobje med aprilom 2006 in aprilom 2007 (MISSOC 2007).

starševskega dopusta se britanski starši zelo redko odločajo, če ga že vzamejo, je to najpogosteje do otrokovega 17. meseca starosti in za krajša obdobja. Zanj se je po podatkih Smeatona in Marsha (v Moss in Korintus 2008, 352) leta 2005 odločilo 11 % mater (po izteku materinskega dopusta) in osem % očetov v obdobju do otrokovega 17. meseca starosti.

Dopust za nego bolnega otroka ni strogo definiran, velja pa določilo, da lahko starši v razumnih mejah zaprosijo za odsotnost z dela, če morajo skrbeti za bolnega otroka, vendar nadomestila v tem času ne prejemaajo. Britanska zakonodaja podpira možnost dela s krajšim delovnim časom, zanj lahko zaprosijo starši otroka do njegovega šestega leta starosti, v primeru, ko skrbijo za invalidnega otroka, pa do njegovega 18. leta. Delodajalec mora njihovo prošnjo nujno obravnavati in imeti jasno poslovno podlago za svojo odločitev ter jo tudi pisno utemeljiti (Moss in Korintus 2008, 349–352). Zanj je leta 2005 zaprosila skoraj četrtnina vseh zaposlenih z otroki do šestega leta starosti, koriščenje pravice pa se povečuje tako med materami kot med očeti (Second Flexible Working Employee Survey 2005 v Moss in Korintus 2008, 352).

Do maja 2010 si sedanja vlada prizadeva uzakoniti še naslednje ukrepe:

- povečanje zakonsko določenega plačila v primeru materinskega in posvojiteljskega dopusta z devetih mesecev na eno leto;
- uveljavitev nove pravice, ki bi očetom omogočila, da izkoristijo šest mesecev dodatnega starševskega dopusta (ang. *Additional Paternity Leave*) do otrokovega prvega leta starosti, če se mati pred iztekom materinskega dopusta vrne nazaj na delovno mesto. V tem času bi imel pravico do nadomestila le v primeru, če mati te pravice ne bi v celoti izkoristila (Moss in Korintus 2008, 350).

4.9.2 Družinski prejemki

Otroški dodatek (ang. *Child benefit*) se v Veliki Britaniji tako kot vsi ostali družinski prejemki financira iz davčnih prilivov države, namenjen pa je vsem staršem otrok, mlajšim od 16 let, oziroma če otrok nadaljuje šolanje do 20. leta starosti. Odvisen je od

dohodka staršev in števila otrok v družini. Za prvega otroka so leta 2007 starši prejeli 112 evrov, za vsakega naslednjega dodatnih 75 evrov, sicer pa nekoliko višji dodatek prejema enostarševske družine. Dodatek je omejen na trenutne prebivalce države, do njega pa so upravičeni tudi otroci imigrantov. Leta 2003 je bil vpeljan tudi tako imenovani *Child tax credit* kot nekakšen dodatek za otroke iz revnejših družin. Izplačuje se, dokler se finančno stanje družine ne izboljša, in sicer na podlagi številnih preverjanj, predvsem pa glede na prihodke družine, ki ne smejo presežati določenega bruto zneska. Njegova višina je fiksno določena, in sicer 67 evrov na družino, dodatek za otroka je prav tako 67 evrov, za duševno ali telesno prizadetega otroka 291 evrov in za delno prizadetega otroka 117 evrov. Ukrep *Working family tax credit*²¹⁰ (vpeljan leta 1999) je namenjen spodbujanju zaposlovanja staršev z nizkimi dohodki, saj jim poleg plače država mesечно pomaga še z določenim dodatkom, če so zaposleni za vsaj 16 ur na teden (Brewer 2003). Zaposlovanje staršev oziroma vseh odraslih državljanov Britanija spodbuja tudi z ukrepom ukinjanja podpor tistim, ki so dela zmožni, a niso zaposleni. Enostarševskim družinam se denimo socialne podpore ukinejo, ko otrok dopolni pet let, če se ne udeležijo pogovorov o načrtovanju zaposlitve (Land v Rener in drugi 2005, 23).

Nadomestila za nego in varstvo otroka (ang. *Child rising allowance*) v Veliki Britaniji ne poznajo, pomoč pri plačilu za varstvo otroka (ang. *Child care allowance*) pa se lahko izplačuje kot del mehanizma Working tax credit (MISSOC 2007).

Pomoč ob rojstvu otroka (ang. *Birth grant*) je leta 2007 v Veliki Britaniji znašala 742 evrov, financira pa se iz posebnega socialnega sklada. Do nje so upravičeni starši, ki ne presežajo določenega dohodkovnega cenusa. Od letošnjega aprila je v veljavi tudi pomoč za noseče ženske (ang. *The Health in Pregnancy Grant*), ki materam nudi finančno pomoč, predvsem pa dostop do zdravstvenih storitev in nasvetov. Pomoč lahko dobijo vse ženske po 25. tednu nosečnosti, znaša pa približno 190 dolarjev in je

²¹⁰ Bitanski *Workinng Families Tax Credit* (WFTC) je zamenjal prejšnji *Family credit*, njegov glavni namen pa je bil povečati prisotnost staršev na trgu dela in zmanjšati revščino otrok. V primerjavi s prejšnjim ukrepom je bil WFTC bistveno radodarnější: povečala se je njegova maksimalna višina, znižal se je prag dohodkov družine za pridobitev pomoči, poleg tega pa je staršem z nizkimi dohodki zagotovil tudi do 70 % stroškov za varstvo otroka v eni izmed formalnih oblik otroškega varstva (Ohinata 2008, 2).

izključena iz obdavčljivih dohodkov ter ni odvisna od dohodkov noseče ženske. (HM Treasury 2009).²¹¹

Če preživnine ne plačuje tisti od staršev, ki ne živi z otrokom, nadomestilo preživnine (ang. *Maintenance payment*) znaša 20 evrov tedensko. Družine z nizkimi dohodki prav tako za svoje šolajoče se otroke med 16. in 19. letom starosti dobivajo štipendijo (ang. *Education maintenance allowance*) do 45 evrov na teden (odvisno od dohodka), odatka za veliko družino pa ne poznajo.

Otroški dodatek, otroško davčno posojilo (ang. *child tax credit*) in nadomestilo za skrbnike otrok (če je otrok v reji) so izključeni iz obdavčenih prejemkov. Nadomestila v primeru starševskih, očetovskih in materinskih dopustov so obdavčljiv prejemek.

4.9.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva

V Veliki Britaniji so bili vrtci ali nekakšne otroške šole predvsem za vzgojo in varstvo otrok revnih delavskih mater ustanovljeni že v začetku 19. stoletja. Leta 1851 je bilo vanj vključenih 20 % triletnikov in 40 odstotkov %, po stoletja kasneje pa 43 % otrok med drugim in petim letom starosti. Vključitev otroka v vrtec je bila prostovoljna in brezplačna. Otroke premožnejših družin so v tistem času doma varovale varuške, ki so jih v zadnji četrtini 19. stoletja po nemškem vzoru začele zamenjevati institucionalne oblike varstva (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Danes je otroško varstvo v Veliki Britaniji del izobraževalnega sistema, vendar še vedno zelo odvisno od programa do programa, od filozofije vzgoje in učnega sistema institucije, ki varstvo zagotavlja. Velik premik je bil dosežen po letu 2000, ko so vrtci iz socialnih programov prešli pod izobraževalne, pristojnost zanje pa se je iz državnega nivoja prenesla na lokalne skupnosti. Šele leta 2006 je bil sprejet prvi zakon na področju

²¹¹ HM Treasury – Ministrstvo za ekonomijo in finance Velike Britanije. Dostopno prek: http://www.hm-treasury.gov.uk/tax_pregnancy_grant.htm (08. julij 2009).

otroškega varstva, ki daje staršem zakonsko pravico do varstva mlajših otrok in popoldanskega (dopolnilnega) varstva za šoloobvezne otroke. Do leta 2010 naj bi tako za vse tri in štiriletnike zagotovili 20-urno brezplačno varstvo v vrtcih za 38 tednov letno, dolgoročno pa tudi 20-urno brezplačno varstvo šoloobveznih otrok (OECD 2006). Britanski otroci v obvezno osnovno šolo vstopijo s petim letom starosti, zelo malo pa se v Veliki Britaniji razpravlja o razširitvi otroškega varstva za otroke, mlajše od treh let. Slednji so zelo redko vključeni v otroško varstvo in jih večinoma varujejo starši oziroma so vključeni v igralne skupine ali pa jih varujejo zasebne varuške (The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University 2009).

Po podatkih OECD je približno 96 % otrok, starih tri leta, vključenih v eno izmed oblik institucionalnega varstva, polovica od teh v zasebnih vrtcih oziroma vrtcih, ki so organizirani na bazi nevladnih organizacij. Med štiriletniki je v otroško varstvo vključenih 98 % otrok, od tega tri četrtine v javnih vrtcih. Visoke številke vključenosti v predšolsko vzgojo so tudi med otroki, mlajšimi od treh let, katerih matere so zaposlene (OECD 2006). Leta 2004 je bilo tako v institucionalno varstvo otrok vključenih 25,8 % otrok do tretjega leta starosti in skupaj 80,1 % otrok med tretjim in petim letom starosti (OECD 2004). Podatek za leto 2006, ki ga navaja Evropska komisija (glej Tabelo 4.44), kaže, da je bilo v institucionalno varstvo vključenih 33 % otrok, mlajših od treh let, kar pomeni, da se delež mlajših otrok v vrtcih povečuje (glej Tabelo 4.45).

Tabela 4.44: Vključenost otrok, mlajših od 14 let, katerih matere so zaposlene, v različne oblike varstva v šolskem letu 2001/02

	Otroci v enostarševskih družinah	Otroci v dvostarševskih družinah
Javni vrtec	10,4	12,8
Počitniški klub	9,1	5,6
Childminder	7,1	6,4
Varuška	1,4	1,4
Bližnji sorodniki	41,9	28,4
Drugi sorodniki	15,8	9,2

Druge oblike varstva	0,3	4,0
Brez varstva	20,9	41,9

Vir: The Institut for Fiscal Studies,²¹² povzeto po raziskavi Repeat Study of the Parent's Demand for Childcare.

Tabela 4.45: Otroci, mlajši od treh let, vključeni v formalne oblike varstva (%), Velika Britanija 2006

	Do 30 ur na teden	30 ur in več na teden	Skupaj
Odstotek vključenih otrok v formalno varstvo	28 %	5 %	33 %

Vir: European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).²¹³

Približno 60 % zaposlenih mater se poslužuje ene izmed oblik otroškega varstva, odstotki so višji pri materah z manjšimi otroki. Prevladujejo oblike neformalnega varstva v družinskem ali prijateljskem krogu, je pa treba še enkrat poudariti, da je oblika varstva odvisna od starosti otroka – med zelo majhnimi otroki prevladujejo neformalne oblike varovanja, med otroki, starimi med tretjim in petim leti starosti, formalne oblike varovanja, nato pa spet neformalne oblike.

Ostroško varstvo v Veliki Britaniji za otroke do tretjega leta starosti ni splošno dostopno, od aprila 2008 pa v Angliji in Walesu velja določba, da morajo lokalne oblasti zagotoviti ustrezno varstvo za otroke, katerih starši so zaposleni. S tem ni toliko mišljeno ustanavljanje javnih vrtcev, temveč pomoč lokalne skupnosti pri razvoju varstva v zasebnem in prostovoljnem sektorju (Eurydice 2009, 79). Vrtci so brezplačni (samo v omejenem obsegu ur) za tri- in štiriletnike, čeprav morajo starši včasih prispevati določen delež stroškov za varstvo, za pet- in šestletnike, ki so že vključeni v osnovno šolo, pa morajo starši prispevati določen znesek za popoldansko varstvo. Kljub temu lahko na Škotskem lokalne oblasti prispevajo tudi določen znesek za varstvo otrok, mlajših od treh let, vendar z zakonom k temu niso obvezane (Eurydice 2009, 125). Družine z nizkimi dohodki so na podlagi ukrepa *Working Families Tax Credit* upravičeni do nadomestila, s

²¹² The institute for Fiscal Studies. Dostopno prek: www.ifs.org.uk (07. julij 2009).

²¹³ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

katerim pokrijejo do 70 % njihovih stroškov za otroško varstvo. Starši morajo v tem primeru delati vsaj 16 ur na teden (Eurydice 2009, 87; Ohinata 2008).

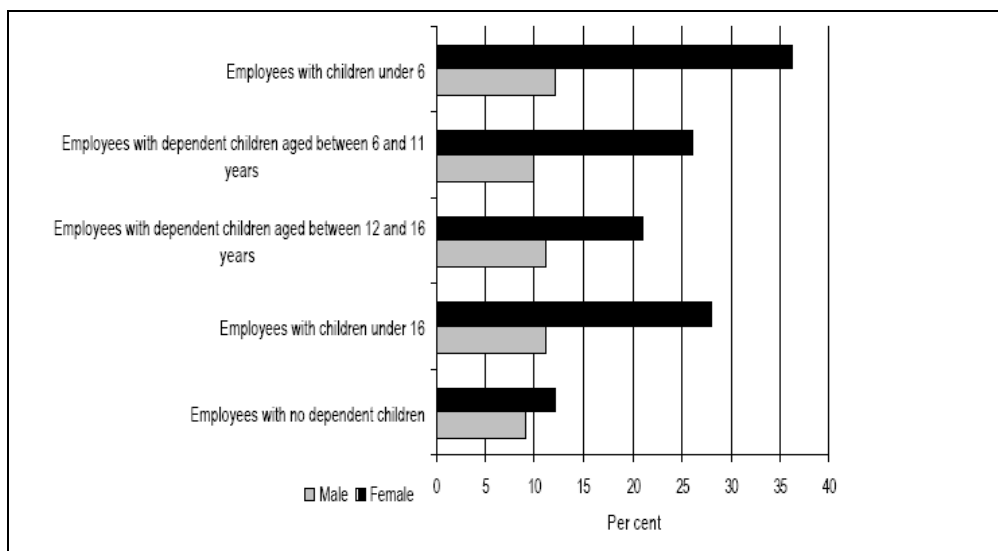
Z medvladnim programom *Vsak otrok šteje* (ang. *Every Child Matters*) poskuša vlada v desetletnem programu do leta 2014 zagotoviti vsem otrokom dostojno otroštvo, pri čemer je glavni poudarek na izboljšanju sistema otroškega varstva in večji možnosti staršev za usklajevanje dela in družinskih obveznosti (Eurydice 2009, 88).

4.9.4 Ravnovesje med poklicnim in družinskim življenjem

Matere in očetje, ki skrbijo za otroka, mlajšega od šestih let, ali za otroka s posebnimi potrebami do 18. leta starosti, imajo od leta 2003 pravico svojega delodajalca zaprositi za delo s krajšim delovnim časom ali za delo s prilagojenim urnikom. Delodajalec jim to možnost lahko zavrne le zaradi jasnih poslovnih razlogov in mora svojo odločitev tudi pisno utemeljiti (Moss in Korintus 2008, 349).

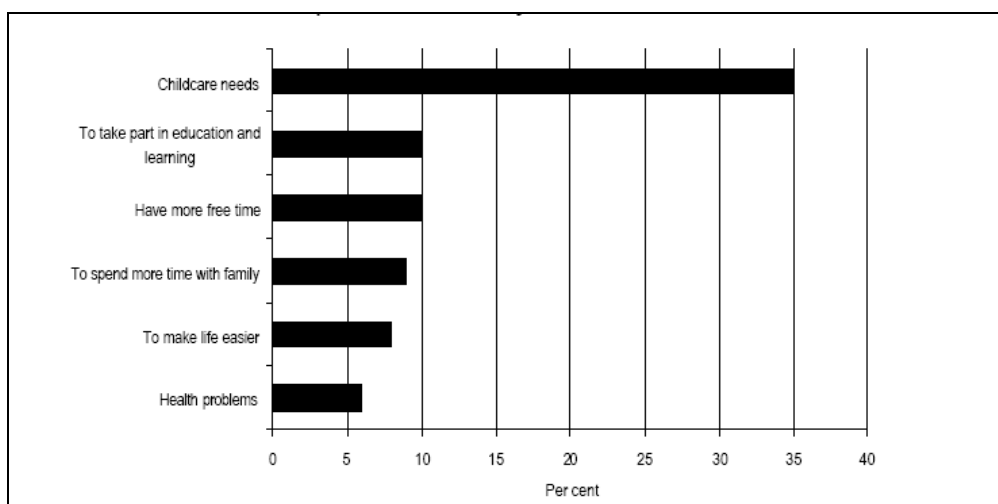
Raziskava o delu s krajšim in prilagodljivim delovnim časom (Holt in Grainger 2005) je pokazala, da se je za delo s prilagodljivim delovnim časom odločila kar četrtina staršev otrok, mlajših od šestih let, samo med zaposlenimi ženskami pa ta delež znaša 36 % (glej graf 4.3). Medtem ko se ženske raje odločajo za delo s krajšim delovnim časom, moški pogosteje posegajo po možnosti dela s prilagodljivim delovnim časom. Več kot ena tretjina vseh (35 %), ki so se med letoma 2003 in 2005 odločili za delo s prilagodljivim ali krajšim delovnim časom, se jih je za to odločila zaradi varstva in vzgoje svojih otrok (glej graf 4.4). Med njimi je bilo enkrat več žensk kot moških. Po uveljavitvi nove zakonodaje se odstotek žensk in moških, ki se odločijo del časa, ko bi bili sicer v službi, posvetiti otrokom, povečuje. Leta 2002 se je denimo za to možnost odločilo 17 % mater, leta 2005 že 47 % mater, število očetov pa se je v teh treh letih skoraj potrojilo (Smeaton in Marsh 2006).

Graf 4.3: Odstotek staršev, ki so zaprosili za bolj prilagodljive oblike dela po spolu in starosti otrok, Velika Britanija

Vir: Holt in Grainger (2005, 13).

Graf 4.4: Vzrok, zakaj so se starši odločili za delo s prilagodljivim delovnim urnikom

Vir: Holt in Grainger (2005, 16).

4.9.5 (Ne)enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve

Velika Britanija ima poleg Islandije eno najnižjih stopenj nezaposlenosti žensk. Leta 2008 je ta med ženskami, starimi med 25 in 74 let, znašala 3,6 %, po podatkih Evropske

komisije za leto 2007 za vse ženske nad 15. letom starosti 4,9 %, med moškimi pa celo več 5,6 % (glej Tabelo 4.46). Obstaja velik razkorak med plačo moškega in ženske, saj ženske v povprečju zaslužijo 21,1 % manj kot moški (podatek je za leto 2007) (Eurostat 2009). V večji meri so ženske tiste, ki ob rojstvu otrok zapustijo trg dela (glej Tabelo 4.47).

Tabela 4.46: Stopnja zaposlenosti in brezposelnosti po starosti in spolu, Velika Britanija 2007

	Ženske	Moški	Razkorak med st. zaposlenosti žensk in moških
Stopnja zaposlenosti (15–64 let)	65,5	77,5	12,0
Stopnja nezaposlenosti (nad 15 let)	4,9	5,6	0,7
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15 let)	42,2	10,8	-31,4

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).²¹⁴

Tabela 4.47: Stopnja zaposlenosti v povezavi z otroki (%), Velika Britanija 2007

	Ženske		Moški		Ženske	Moški
	Brez otrok	Z otroki	Brez otrok	Z otroki	Razlika	Razlika
Stopnja zaposlenosti moških in žensk (starost 25–49 let)	83,4	66,0	87,0	91,3	-17,4	4,4

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).²¹⁵

Na dnevnem redu političnih odločevalcev se je aktivno očetovstvo v Veliki Britaniji pojavilo v osemdestih letih 20. stoletja, vendar ne toliko v skrbstvenem smislu kot v smislu finančne skrbi za otroke. Država se je namreč zaradi naraščajočega števila enostarševskih družin soočala z velikimi stroški, saj je namesto moških, ki so zapustili družino, z različnimi oblikami pomoči finančno skrbela za otroke. Cilji nove zakonodaje

²¹⁴ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

²¹⁵ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

iz leta 1991 so bili tako preusmeriti plačilo preživnine z države na očete, a učinki niso bili uspešni (Rener in drugi 2005, 21–22).

Spremembe, bolj usmerjene k aktivnemu očetu tudi v smislu varstva in vzgoje otrok, so bile vpeljane leta 2003, ko so – 30 let za švedskimi – tudi britanski očetje dobili pravico, da nekaj dni plačanega dopusta izkoristijo ob rojstvu svojega otroka, in pravico, da lahko do otrokovega šestega leta starosti zaprosijo za delo s prilagodljivim delovnim časom. Številke po uveljavitvi teh pravic kažejo, da se očetje pogosteje odločajo več časa posvetiti družini, še vedno pa visoko na lestvici pri tem ostajajo matere. V skupnosti z dvema polnozaposlenima staršema očetje varstvu in vzgoji otrok namenijo približno tri četrtine ali 75 % toliko časa kot ga za otroke namenijo matere, njihova udeležba pri gospodinjskih delih pa je še manjša (O'Brien 2005, iii). Gospodinjska dela torej ostajajo v domeni mater (glej Tabelo 4.48). Raziskovalci Urada za nacionalno statistiko (v O'Brien 2005, 8) na primer na podlagi raziskave o porabi časa poročajo, da povprečna ženska za gospodinjska dela hkrati ob skrbi za otroke porabi dve uri dnevno, medtem ko moški kot drugo vzporedno dejavnost ob skrbi za otroke najpogosteje navajajo gledanje televizije, za kar porabijo eno uro in 20 minut dnevno.

Tabela 4.48: Povprečno število ur na teden, ki jih posameznik porabi za gospodinjstvo, družino in zaposlitev, Velika Britanija 2005

	Ženske		Moški		Razkorak med moškimi in ženskami	
	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev
Povprečno število ur na teden	28,7	32,0	10,5	44,1	18,2	-12,0

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).²¹⁶

²¹⁶ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

Raziskava Millenium Cohort (Dex in Ward 2007) kaže, da 93 % očetov ob rojstvu otrok izkoristi del dopusta, in sicer 45 % očetovski dopust in 50 % letni dopust (večji del teh je zaposlenih v zasebnem sektorju). Da gre med moškimi še vedno za zelo tradicionalistično pojmovanje očetovske vloge, kažejo tudi podatki iz ankete o pogledu moških na družino in njihovo mesto v njej. Slednji so med pogoje za dobro očetovstvo najpogosteje umeščali naslednje tri zahteve: zagotavljanje finančnih potreb družine, zadovoljevanje potreb po občutku varnosti in preživljanje časa z družino (Dex v Renner in drugi 2005, 24).

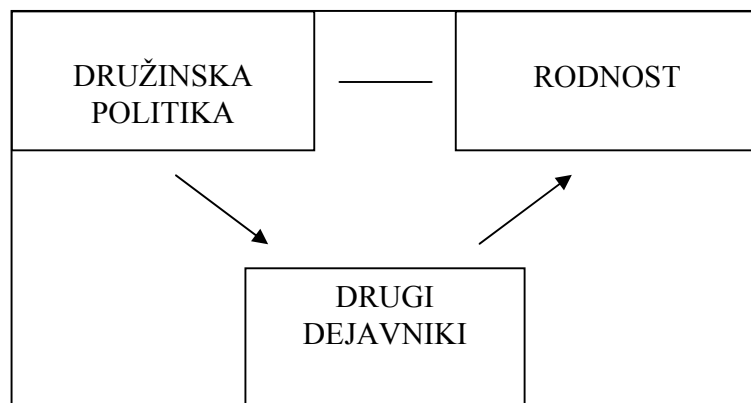
V Veliki Britaniji po podatkih Eurostata (2009) prevladuje eden najbolj varnih sistemov zaposlovanja – zaposlovanje za nedoločen čas. Za določen čas je bilo denimo leta 2008 zaposlenih le 4,8 % žensk in 3,4 % moških med 25. in 49. letom starosti (povprečje v EU-27 za ženske znaša 13,1 %, za moške pa 11 %), nad 15. letom starosti je med vsemi zaposlenimi za določen čas zaposlenih 6 % žensk in 4,9 % moških, stopnje tovrstne oblike zaposlovanja pa se v nasprotju z ostalimi državami še zmanjšujejo. Na podlagi kratkotrajnih zaposlitvenih pogodb pa podatkih evropske raziskave o delovni sili iz leta 2007 (Eurostat 2008) dela 6,4 % žensk in 5,2 % moških. Tudi vsaka odpoved delovnega razmerja med materinskim, očetovskim in posvojiteljskim dopustom je neveljavna (ILO 2009).²¹⁷

²¹⁷ International Labour Organisation. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (13. julij 2009).

5 RAZPRAVA – PRIMERJAVA UKREPOV DRUŽINSKE POLITIKE

Na področju vpliva ukrepov družinskih politik na rodnost je bilo narejenih relativno malo mednarodnih primerjalnih raziskav, večina jih je bila osredotočenih samo na vplive družinske politike znotraj ene države. Poleg tega si raziskovalci niso enotni glede vpliva ukrepov na rodnost, saj so prišli do rezultatov, ki so različni celo znotraj samih držav. Strohmeier (2002, 321) celo pravi, da je zgodovina raziskav na tem področju pravzaprav brez kakršnih koli uspehov. Na vprašanje, ali lahko govorimo o vzročni povezavi med rodnostjo in družinsko politiko, ni preprostega odgovora, saj je področje rodnosti zelo kompleksno. Pri merjenju vpliva ukrepov družinske politike je namreč zelo težko »izolirati« ostale dejavnike, ki bi tudi lahko vplivali na rodnost (kot je denimo kultura družbe), poleg tega dejavniki, ki so z leti oblikovali družinsko politiko, morda danes niso več povezani s trendi in spremembami v rodnostnih stopnjah²¹⁸ (Bonoli 2008, 65), zato je potrebna pri njihovem raziskovanju posebna previdnost.

Slika 5.1: Vpliv družinske politike in drugih dejavnikov na rodnost

Vir: Kaufmann (2002).

²¹⁸ Primer spremenljivih dejavnikov rodnosti je na primer spremenljiv pomen stopnje zaposlenosti žensk za rodnost. Medtem ko so raziskave na vzorcu OECD držav sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja kazale na močno negativen vpliv stopnje zaposlenosti žensk na rodnost, se je konec devetdesetih let že pokazal pozitiven vpliv – višja kot je bila stopnja zaposlenosti žensk, večja je bila rodnost (Bonoli 2008, 65).

Kljub temu pa Strohmeier (2002, 324) poudarja, da družinska politika ima vpliv na rodnost, le težje ga je razumeti. Podobno po pregledu raziskav več avtorjev, ki so se ukvarjali z vplivi družinske politike na rodnost, ugotavlja Gauthierjeva (2007, 339), ki meni, da kljub vsemu raziskave kažejo na določen vpliv družinskih politik na rodnost, a je ta majhen, poleg tega pa imajo najverjetneje večji vpliv na samo časovno razporeditev rojstev pri parih kot pa na končno število otrok, ki se rodijo določenemu paru. Prav tako naj bi bili učinki družinskih politik na rodnost časovno omejeni (Neyer 2006, 15).

Strokovnjaki so prepoznali tri kanale, skozi katere bi družinska politika lahko vplivala na rodnost (Gauthier 2007, 340):

1. z redukcijo stroškov za otroke (državne subvencije ter zagotovitev podpornih storitev),
2. s povečanjem družinskega prihodka (npr. denarni dodatki, kot je otroški dodatek) in
3. z vplivanjem na preference ljudi glede števila otrok.

Obstajajo še drugi dejavniki, ki po vsej verjetnosti delujejo skozi te iste kanale, vendar jih je težko izolirati, da bi ugotovili, ali imajo vpliv na rodnost (Gauthier 2007, 340).

V nalogi smo najprej primerjali materialne ukrepe, ki omogočajo družini kakovostno življenje: trajanje in višina nadomestil med materinskim (porodniškim), očetovskim in starševskim dopustom ter vsebino družinskih prejemkov (otroški dodatek, dodatek za veliko družino, enkratna pomoč ob rojstvu otroka, dodatek za nego otroka). Na splošno lahko rečemo, da se ukrepi družinske politike razlikujejo od države do države. V vseh državah (to še posebej velja za države blaginje ali socialne države) si starši in država delijo stroške za otrokovo vzgojo in izobraževanje. Vsi poznajo otroške dodatke in različne oblike pomoči družini, razlike so le v obliki in obsegu. Države tako podpirajo družino neposredno z denarnimi dodatki ali posredno na način, da organizirajo in subvencionirajo dejavnosti v korist družini in otroku (Boh 1989, 109).

5.1 Dopusti in nadomestila

Minimalni standardi v zvezi z oblikovanjem starševskih dopustov so za države članice EU določeni z **direktivo 96/34/EC** (Official Journal, L 145, 1996) o okvirnem sporazumu o starševskem dopustu. Direktiva daje delavcem in delavkam pravico do neplačane starševske odsotnosti, ki traja vsaj tri mesece, in do odsotnosti z dela ob nepredvidenih nujnih dogodkih v družini. Njen namen je omogočiti lažje usklajevanje starševskih in poklicnih obveznosti zaposlenih staršev ter spodbujanje enakih možnosti in enakega obravnavanja moških in žensk. Poleg te direktive pravico do starševskih dopustov določa tudi **Listina unije o temeljnih pravicah**, ki prav tako z namenom usklajevanja družinskega in poklicnega življenja daje vsakomur pravico do varstva pred odpovedjo delovnega razmerja zaradi materinstva ter pravico do plačanega porodniškega in starševskega dopusta ob rojstvu ali posvojitvi otroka.

Starševski dopusti obsegajo štiri oblike dopustov:

1. materinski (porodniški) dopust,
2. starševski (dopust za nego in varstvo otroka) dopust,
3. očetovski dopust,
4. posvojiteljski dopust.

Materinski dopust, ki je namenjen varovanju zdravja mater in skrbi za otroka, se je s ciljem varovanja zaposlenih mater začel pojavljati v petdesetih letih 20. stoletja. V zamiku dveh desetletij mu je sledil starševski dopust, ki ga je leta 1974 prva uvedla Švedska. Ta dopust je namenjen varstvu in negi otroka, ki sledi materinskemu dopustu, in ga ponavadi lahko poljubno izkoristita mati ali oče otroka. Najnovejša oblika je očetovski dopust, ki so ga z namenom enakosti spolov začele uvajati skandinavske države v začetku osemdesetih let. Očetovski dopust je namenjen času takoj po rojstvu otroka, posvojiteljski dopust pa staršem ob posvojitvi otroka (Humer in drugi 2008, 101).

Trenutno so ureditve na področju materinskega, starševskega in očetovskega dopusta v primerjanih državah zelo različne.²¹⁹ Razlike so v dolžini, višini nadomestil in

²¹⁹ Primerjava, ki sledi, je narejena na predpostavki ob rojstvu enega zdravega otroka brez zapletov ob

fleksibilnosti. Najdaljši materinski dopust (52 tednov) ima Velika Britanija (pri čemer pa velja omeniti, da ima tudi najkrajši starševski dopust), sledi ji Madžarska s 24 tedni. V ostalih državah se dolžina materinskega dopusta giblje med 14 tedni (Švedska, Nemčija) in 16 tedni (Nizozemska in Francija). Z očetovskim dopustom je najbolj radodarna Islandija, ki zagotavlja očetom plačan očetovski dopust tri mesece (80 % prejšnje plače), po dolžini očetovskega dopusta je z Islandijo izenačena tudi Slovenija, vendar slovenski oče 100% nadomestilo prejšnje plače prejema le prvih 15 dni dopusta, ostalih 75 dni pa mu država zagotavlja zgolj plačilo prispevkov za socialno varnost od minimalne plače. 60 dni očetovskega dopusta pripada tudi švedskim očetom, ostale države – razen Nemčije, ki posebnega očetovskega dopusta ne pozna – pa očetom namenjujejo od dva dni (Nizozemska) do dva tedna očetovskega dopusta. Podrobneje so dopusti in nadomestila predstavljeni v prilogi 1 in prilogi 2.

Pri dolžini²²⁰ starševskega dopusta prednjačita Francija (149 tednov) in Madžarska (do 139 tednov). Tudi v Nemčiji lahko starši dopust raztegnejo do otrokovega 3. leta starosti. Eno leto ali 53 tednov starševskega dopusta pripada staršem na Švedskem, 38 tednov imajo na voljo slovenski starši, 26 tednov nizozemski, najmanj – 13 tednov starševskega dopusta – pa lahko izkoristijo starši na Islandiji in v Veliki Britaniji.

V maksimalni skupni dolžini vseh treh oblik dopustov (materinski, očetovski, starševski) gre najdlje Francija, kjer starša ob rojstvu otroka lahko koristita 1169 dni dopusta (ta je delno plačan z 80 % prejšnje plače, delno pa z univerzalnim nadomestilom),²²¹ sledita ji Madžarska s 1140 dnevi (delno plačanimi s 100 % nadomestilom plače, delno s 70 % nadomestilo plače in delno z univerzalnim nadomestilom) in Nemčija s 1137 dnevi (delno 100 % nadomestilo, 53 ali 61 tednov 67 % nadomestilo, ostalo brez nadomestila, razen če ga ne krije zvezna dežela). Nato sledi Velika Britanija s 560 dnevi (delno 90 %

porodu in po njem. Države namreč različno ob posebnih okoliščinah (predčasno rojstvo, rojstvo otroka s posebnimi potrebami, rojstvo dvojčkov ali več otrok ...) različno podaljšujejo vse tri omenjene dopuste in nadomestila, ki staršem pri tem pripadajo.

²²⁰ Dolžine starševskih dopustov so v različnih državah opredeljene z različnimi enotami (dan, teden, mesec, leto), zato smo zaradi lažje primerjave vse dolžine dopustov preračunali na tedne.

²²¹ To velja le v primeru rojstva drugega in vsakega naslednjega otroka. Francija namreč za prvega otroka ne zagotavlja nadomestila za dva tedna očetovskega dopusta, starševski dopust pa je plačan le prvih šest mesecev in ne do otrokovega tretjega leta starosti.

nadomestilo plače, delno univerzalno nadomestilo, 39 tednov brez nadomestila), Švedska s 480 dnevi (delno plačanimi z 80 % nadomestilom plače, delno z univerzalnim nadomestilom, 90 dni je neplačanih). Slovenija zagotavlja 455 dni skupnih dopustov (380 dni 100 % nadomestilo, 75 dni brez nadomestila). Najmanj skupnih dopustov imata na voljo Nizozemska – 296 dni (delno 100 % nadomestilo, delno brez nadomestila) in Islandija – 277 dni (vse 80 % nadomestilo plače), ki pa po drugi strani poleg Turčije slovi kot država z najvišjo stopnjo rodnosti v Evropi.

Kot ni splošno uveljavljeno pravilo o dolžini dopustov, tudi ni pravila, da starša na starševskem dopustu ves čas njegovega trajanja ohranita polno plačo oziroma dohodek, vezan na predhodno plačo. Kljub temu Evropski parlament poziva države članice, naj sprejmejo najboljšo prakso glede dolžine materinskega in starševskega dopusta, predporodnega varstva in svetovanja, zagotovljenega prihodka med nosečnostjo in zagotovljene vrnitve na isto delovno mesto (Rezolucija EP 2008, 4). Izmed obravnavanih držav je z nadomestili najbolj radodarna Slovenija, saj za celoten materinski in starševski dopust ter za 15 dni očetovskega dopusta (skupaj 380 dni) staršema zagotavlja 100% nadomestilo povprečne plače, ki so jo prejeli zadnjih 12 mesecev pred predvidenim datumom poroda. Najskromnejša v tem pogledu je Nizozemska, ki obema staršema skupaj 100% nadomestilo plače zagotavlja 114 dni. Švedska in Islandija za večino dni vseh treh dopustov zagotavljata 80% nadomestilo plače, Madžarska 70% nadomestilo plače, Nemčija pa 67% nadomestilo plače. Univerzalnih nadomestil v kombinaciji z dohodkovno odvisnimi nadomestili se poslužujejo Švedska, Velika Britanija, Madžarska in Francija, zadnje tri v večjem obsegu. Slovenija, Nizozemska, Švedska in Velika Britanija staršem zagotavljajo tudi nekaj mesecev (od 75 do 189 dni) neplačanega starševskega dopusta, vendar praksa v vseh omenjenih državah kaže, da je slednji zelo slabo izkoriščen.

Takoj za Turčijo ima najvišjo stopnjo rodnosti v Evropi Islandija, ki se je leta 2007 z 2,09 otroka na žensko v rodni dobi močno približala stopnji, ki še zagotavlja naravno obnavljanje prebivalstva. Poznavalci menijo, da je bil pozitiven preobrat v stopnjah rodnosti po letu 2002, ko je ta padla na najnižjo raven 1,93 otroka na žensko v rodni

dobi, predvsem odraz nove zakonodaje na področju materinskih, očetovskih in starševskih dopustov. Za to naj bi obstajala vsaj dva argumenta: prvič se je ekonomsko stanje družin z otroki v primerjavi z letom 2000 močno izboljšalo, saj so prejemki in nadomestila zdaj odvisni od poprejšnjega zaslužka staršev, drug razlog pa sociologi vidijo v rezultatih študije v Avstriji (Buber Ennser 2003) in na Švedskem ter Madžarskem (Oláh 2003), ki sta pokazali da ima prisotnost očeta pri skrbi za prvega otroka velik vpliv na odločitev ženske za drugega in naslednje otroke. Odkar je namreč starševski dopust na Islandiji razdeljen med matere in očete, je aktivno očetovstvo na Islandiji v porastu (Gislason 2006).

Splošno uveljavljeno mnenje je, da naj bi organiziranost porodniških in starševskih dopustov imela pozitiven vpliv na rodnostno vedenje ljudi, vendar rezultati različnih študij kažejo bolj na sicer manjši vpliv (Hyatt in Milne 1991 na primeru Kanade; Rønsen 1999 in 2004 na primeru Finske in Norveške; Hoem 1993 na primeru Švedske; vse v Gauthier 2007, 339) kot na popolno odsotnost vsakršnega vpliva na rodnost (Hoem in drugi 2001 na primeru Avstrije; v Gauthier 2007, 337–339). V Kanadi sta denimo Hyatt in Milne ugotovila, da bi zvišanje nadomestila za materinski dopust za en odstotek zvišalo rodnostne stopnje za 0,09 do 0,26 %. Na Norveškem in Finskem je na rodnost pozitivno vplivalo podaljševanje starševskega dopusta (posebej izrazito na Finskem, in sicer na verjetnost za odločitev za drugega ali naslednjega otroka), v Avstriji pa starševski dopusti niso pokazali statistično značilnega vpliva na rodnost. Po spremembi zakonodaje na področju starševskih dopustov sredi devetdesetih let naj bi daljši dopusti z večjimi ugodnostmi za ženske, ki se odločijo za naslednjega otroka v dveh letih po rojstvu prejšnjega otroka, vplivali le na krajšo časovno odločitev za tretjega otroka (Hoem in drugi v Gauthier 2007, 337). Raziskava Lalive in Zweimuller iz leta 2005 (v Gauthier 2007, 337) kaže, da so imeli starševski dopusti po njihovem podaljšanju vpliv tako na odločitev za naslednjega otroka kot na časovno razporeditev rojstva otrok.

Mednarodne primerjalne raziskave in raziskave v posameznih državah kažejo, da daljši dopusti ob rojstvu otroka materam otežujejo ponovni vstop na trg dela po rojstvu, krajši oziroma časovno sprejemljivejši dopusti pa so povezani z večjo stopnjo zaposlenosti

žensk (Neyer 2006, 5). To se kaže tudi v primeru obravnavanih držav, kjer imata Nizozemska in Islandija z najkrajšimi starševskimi dopusti tudi najnižje stopnje brezposelnosti med ženskami in spadata med države z višjimi stopnjami rodnosti, Islandija celo z rodnostjo nad dva otroka na žensko v rodni dobi. Nasprotno imata Madžarska in Francija, ki močno izstopata po svoji dolžini starševskih dopustov, največ brezposelnih žensk. Madžarska je imela leta 2008 poleg tega tudi najnižjo rodnost med vsemi primerjanimi državami, Francija pa nasprotno sodi v sam vrh držav z najvišjo stopnjo rodnosti. Razlog gre najbrž iskati v tem, da ima francoski sistem starševskih dopustov kombinacijo ukrepov, povezanih s trgom dela in pronatalističnimi cilji (nadomestila so ugodnejša šele za rojstvo drugega in naslednjih otrok, višina otroških dodatkov je odvisna od števila otrok v družini) (Fagnani v Neyer 2006, 9).

Nizozemska spodbuja zaposlovanje mater skozi kulturo dela s krajšim delovnim časom, tudi Švedska kljub daljšim starševskim dopustom, ki pa jih je mogoče izrabiti zelo fleksibilno, spodbuja zgodnjo vrnitev na delo. Madžarska je tipičen predstavnik vzhodnoevropskih držav²²² z dolgimi dopusti in univerzalnimi nadomestili v višini minimalnih plač za čas odsotnosti z dela. V ta sklop držav ne moremo šteti Slovenije, ki se s svojim dohodkovno povezanim nadomestilom in krajšimi dopusti bolj približuje skandinavskim državam oziroma jih glede na zagotovljeno 100% nadomestilo plače celo prekaša.

V sistem starševskih dopustov je Švedska (podoben sistem poznajo tudi v Avstriji) v osemdesetih letih prejšnjega stoletja vnesla tudi ukrep t. i. hitrostne premije (ang. *speed premium*), s katero so želeli povišati rodnost v smislu skrajšanja intervala med rojstvom otrok. Po ugotovitvah raziskav Olah (2003) in Neyer ter Andersson (2008) hitrostna premija na Švedskem vpliva na krajši interval med prvim in drugim otrokom (oziroma na odločitev za drugega otroka), medtem ko na dvig celotne stopnje rodnosti nima vpliva. Neyerjeva (2006) je prav tako ugotovila, da ima hitrostna premija vpliv na odločitev za drugega in tretjega otroka, v nasprotju s prej omenjenimi avtorji pa je kratkoročni

²²² Te države sistem starševskih dopustov izkoriščajo tudi v politične namene, saj z dolgimi dopusti umetno znižujejo visoke stopnje brezposelnosti v državah (Neyer 2006, 12).

pozitivni vpliv hitrostne premije v osemdesetih letih zaznala tudi pri povišanju celotne stopnje rodnosti (dvignila se je iz 1,74 na 2,13, vendar je dramatično upadla med ekonomsko krizo v devetdesetih letih).

Menimo, da podaljševanje starševskih dopustov prek enega leta ni smiselno in ne bi prispevalo k dvigu rodnosti, saj se je skozi zgodovino izkazalo, da so politike, ki skušajo rodnost povečati z ukrepi, ki ženske oziroma matere umaknejo s trga dela, neuspešne (Švab in Žakelj 2008, 51). Smiselno bi bilo zgolj podaljševanje očetovskih dopustov, saj izkušnje kažejo, da trenutno najbolj vplivajo na reproduktivne preference parov tiste politike, ki spodbujajo enakopravnost med spoloma in družinam pomagajo pri usklajevanju dela in družinskih obveznosti. Ker se zelo pogosto zgodi, da starševski dopust, ki ga sicer lahko v dogovoru izkoristita tako mati kot oče (manjša izjema je tukaj Madžarska, ki prvo leto starševskega dopusta omejuje samo na matere), na koncu največkrat izkoristi mati, bi bilo smiselno po vzoru Islandije ali Švedske del starševskega dopusta rezervirati samo za očete oziroma kako drugače motivirati očete, da bi se odločili za koriščenje starševskega dopusta (v Nemčiji se na primer ta podaljša za dva meseca, če ga vsaj dva meseca izkoristi tudi oče). Več prostora očetovskim dopustom namenjamo v sklopu obravnave politike enakih možnosti in ravnovesja med delom in družino.

Druga tema so nadomestila za čas odsotnosti z dela. Izkušnje kažejo, da neplačani dopusti oziroma dopusti z univerzalnim nadomestilom velikokrat ostanejo neizkoriščeni. Raziskava združenja CIPD (The Chartered Institute of Personnel and Development) leta 2004 v Veliki Britaniji je tudi pokazala, da med moškimi pripravljenost za koriščenje očetovskega dopusta raste z višino nadomestila. Če bi bil očetovski dopust plačan v višini 100 % plače, bi se za njegovo koriščenje odločilo čez 80 % vprašanih očetov, pri univerzalnem plačilu 100 dolarjev na teden pa le nekaj čez 40 % vprašanih moških. Očetje so velikokrat izrazili mnenje, da si ob tako nizkih nadomestilih ne morejo privoščiti koriščenja očetovskega dopusta (v Quail 2005; O'Brien 2005).

Primer je 13 tednov neplačanega starševskega dopusta na enega od staršev v Veliki Britaniji, ki ga matere izkoristijo le v 11 % (očetje v 8 %), in očetovski dopust z

univerzalnim nadomestilom, zaradi katerega se očetje ob rojstvu otroka raje odločijo za koriščenje letnega dopusta. Tudi na Nizozemskem se v primerjavi z ostalimi državami za koriščenje starševskega dopusta odloča malo staršev, kar lahko pojasnimo s tem, da odsotnost z dela ta čas ni plačana. To potrjuje podatek, da pa se vendarle med starši, zaposlenimi v javnem sektorju, kjer delodajalci včasih krijejo do 75 % izgube dohodka, odstotek koriščenja starševskega dopusta skoraj podvoji.

Pri neplačanem starševskem dopustu je treba upoštevati tudi, da to lahko vodi k dvorazrednemu sistemu, znotraj katerega si bodo boljše situirani starši lahko privoščili koriščenje neplačanega starševskega dopusta, starši z nižjimi dohodki pa ne, na kar opozarja tudi Komisija za enake možnosti (Equal Opportunities Commission) (v Renner in drugi 2005, 23). Po našem mnenju bi bilo zato bolj smiselno nadomestila za čas dopustov (pa tudi če na račun dolžine) uskladiti s prejšnjimi zaslužki staršev. Ker so dohodkovno odvisna nadomestila vezana na prejšnjo zaposlitev, bi bilo treba razmisliti tudi o položaju samozaposlenih žensk in žensk, ki pred rojstvom otroka niso bile zaposlene. Morali bi jim omogočiti enak dostop do materinskega in starševskega dopusta kot zaposlenim, če bi ga želele izkoristiti, in jim v tem času zagotoviti nadomestilo, ki bi jim omogočilo preživetje sebe in otroka. Mlade ženske namreč pogosto odlašajo z materinstvom prav zaradi nerednih in pogodbenih zaposlitev, ki jim ne zagotavljajo dostojnega zaslužka v času materinskega ali starševskega dopusta.

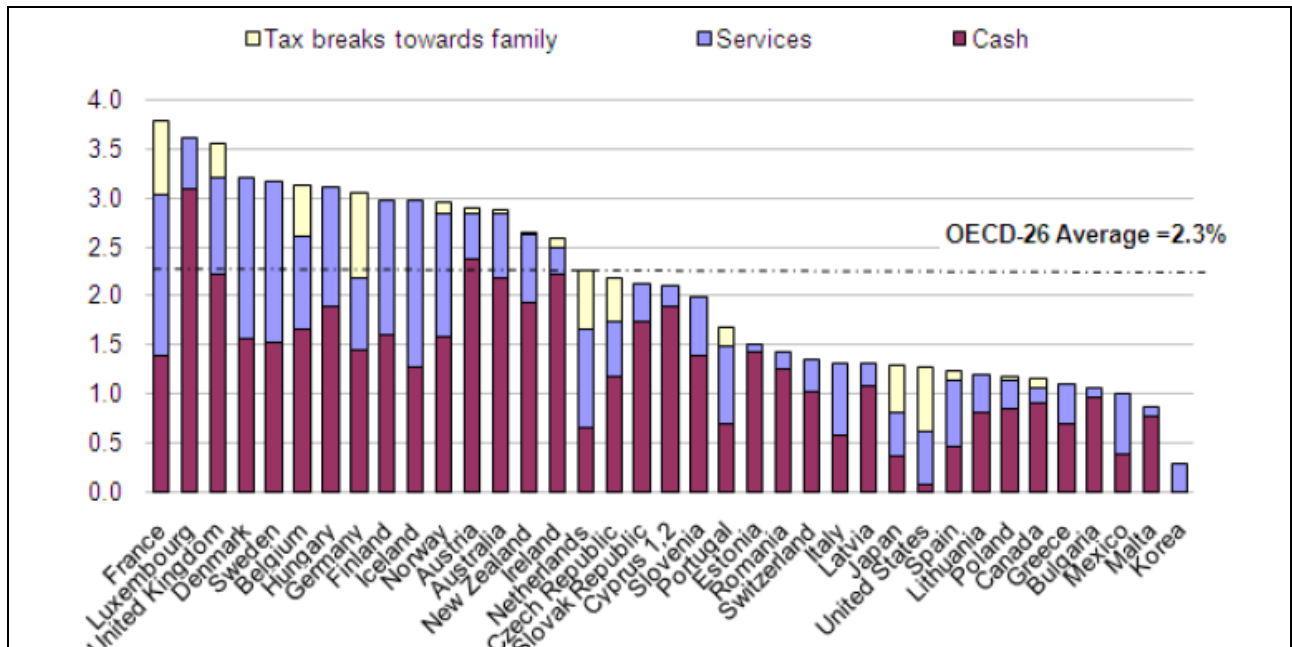
Ker otroci ne potrebujejo varstva in nege oziroma prisotnosti staršev le v prvem letu oziroma v nekaterih primerih do otrokovega tretjega leta starosti (Nemčija, Francija, Madžarska), bi bilo smiselno razmišljati o fleksibilnejših oblikah izrabe dopustov do vstopa otroka v šolo. Zgleden je primer Švedske, kjer imajo starši do otrokovega 12. leta starosti letno na voljo 120 dni plačanega (80 %) dopusta za nego otroka.

5.2 Družinski prejemki

Pri transferjih, ki jih države namenjuje družinam, v vseh obravnavanih sistemih zasledimo otroške dodatke, ki so povsod – z izjemo Slovenije – univerzalni prejemki družin in so največkrat odvisni le od števila otrok v družini. Kot rečeno, se otroški dodatek le v Sloveniji izplačuje na podlagi dohodka staršev, njegova višina pa je odvisna od dohodkovnega razreda, v katerega spada družina, in od števila otrok v družini. Dohodkovno odvisen je le še otroški dodatek na Islandiji, in sicer samo za otroke med 7. in 16. letom starosti. Izjema je tudi Francija, ki otroške dodatke družinam izplačuje šele od drugega otroka naprej, in Nizozemska, kjer je otroški dodatek za otroke, rojene po letu 1995, odvisen tudi od starosti otrok – torej gre za dodatek, ki naj bi kril dejanske stroške skrbi za otroke. Pravica do izplačila otroškega dodatka traja najdlje v Franciji, kjer ga družine prejemajo minimalno do otrokovega 20. leta starosti, nato sledita Slovenija in Nemčija (do 18. leta), Nizozemska (do 17. leta) ter Islandija, Velika Britanija, Švedska in Madžarska (do 16. leta). Doba prejemanja se povsod pod določenimi pogoji podaljša (če se otrok redno šola oziroma je nezaposlen), najdlje v Sloveniji, in sicer do otrokovega 26. leta starosti.

Vse države poseben dodatek namenjuje družinam z otroki s posebnimi potrebami. Razen Islandije vse ostale države z univerzalnim otroškim dodatkom dodatno pomoč namenjuje otrokom iz socialno šibkejših družin, pomoč ob rojstvu otroka poznajo v Veliki Britaniji (dohodkovno odvisen prejemek), v Sloveniji, na Švedskem, Madžarskem in v Franciji (univerzalen prejemek). Posebej razvejan sistem družinskih prejemkov imajo v Franciji, kjer posebne dodatke namenjuje majhnim otrokom, sirotam, šolajočim se otrokom in otrokom iz enostarševskih družin. Ukrep *Working family tax credit*, ki ga je leta 1999 uvedla Velika Britanija, pa je poleg finančne pomoči družinam namenjen tudi spodbujanju zaposlovanja staršev z nizkimi dohodki, saj jim država poleg plače mesečno pomaga še z določenim dodatkom, če so zaposleni za vsaj 16 ur tedensko. Družinske prejemke Velika Britanija tudi sicer močno povezuje z zaposlovanjem, saj ukinjanja nekatere družinske prejemke tistim, ki so dela zmožni, a niso zaposleni.

Graf 5.1: Javni izdatki držav za družinske prejemke (v denarju, storitvah in davčnih olajšavah) glede na odstotek BDP-ja, 2005

Vir: OECD Family Database (2009a).

Iz Grafa 5.1 je razvidno, da vse obravnavane države, razen Slovenije in Nizozemske, ki je ravno na meji, za družine namenjajo več sredstev od OECD-26 povprečja. Slovenija je sicer približno izenačena s Francijo (ki družinam namenja največji odstotek BDP-ja v OECD-26) glede denarnih prejemkov, vendar za njo bistveno zaostaja v storitvah in davčnih olajšavah. To daje iztočnico za razmišljanje o tem, da na višjo stopnjo rodnosti bolj kot samo finančni transferji vpliva prav kombinacija davčnih olajšav in učinkovitih storitev za družine. To potrjujejo tudi primeri Švedske in Islandije, v Nemčiji in na Madžarskem pa kljub visokemu odstotku BDP-ja, ki ga državi namenjata finančnim transferjem in storitvam za družine, rodnostne stopnje ostajajo nizke.

Čeprav raziskovanja učinkov določenih ukrepov za spodbujanje rodnosti v posameznih državah zaradi različnih socio-kulturnih karakteristik držav ne gre kar tako posploševati na vse države, je Islandija s svojimi šibkimi finančnimi transferji tipičen primer, ki potrjuje rezultate nekaterih raziskav (Ohinata 2008 v Veliki Britaniji, Blanchet in Ekert-

Jaffe 1994, Kim 2007 v Kanadi – vse v Švab in Žakelj 2008), da je vpliv otroških dodatkov na stopnje rodnosti zelo majhen. Islandija ima namreč kljub skromnim dodatkom visoke stopnje rodnosti.

Bonolijeva raziskava (2008, 73) na primeru Švice pa je pokazala največjo povezanost stopnje rodnosti prav z višino družinskih prejemkov, namenjenih otrokom. Ko je prejemke obravnaval ločeno, se je pokazalo, da imata največji vpliv na rodnost otroški dodatek za četrtega otroka v družini in pomoč ob rojstvu otroka. Zaključuje, da vpliv družinskih prejemkov oziroma otroških dodatkov ni toliko povezan s stopnjami rodnosti za prvega in drugega otroka, temveč bolj z večjo verjetnostjo, da se bodo starši odločili za tretjega in naslednjega otroka. Izsledki raziskav o vplivu finančnih transferjev na rodnostne odločitve staršev se najbolj razlikujejo prav po tem, na rojstvo katerega otroka najbolj vplivajo. Bonoli za Švico kot že rečeno ugotavlja, da sta to tretji in četrti otrok, do podobnih izsledkov je prišel tudi Ermisch (v Gauthier 2007, 333), Miller, Torr in Short (v Bonoli 2008, 73) vpliv potrjujejo za drugega otroka, Gauthier in Hatzius (v Bonoli 2008; Gauthier 2007) pa največjo povezavo med finančnimi transferji in stopnjo rodnosti ugotavljata pri odločitvi za prvega otroka. Izračunala sta, da bi zvišanje družinskih prejemkov za četrtno pomenilo zvišanje stopnje rodnosti za 0,07 otroka na žensko.

Tudi visoke stopnje rodnosti v Franciji nekateri raziskovalci (Dumont in Descroix v Gauthier 2007, 329) povezujejo z višjimi finančnimi pomočmi države za družine. Ekert (v Gauthier 2007, 329) je izračunal, da so višji transferji družinam v Franciji pripomogli k zvišanju rodnosti za 0,2 otroka na žensko. Tudi Nemčijo raziskovalci izpostavljajo kot pozitiven primer vpliva družinskih prejemkov na rodnost. Do leta 1976 so bile namreč stopnje rodnosti v vzhodni in zahodni Nemčiji podobne, nato pa se je začela rodnost zelo razlikovati, in sicer tudi za 0,4–0,5 otroka na žensko. Mnogi to razliko pojasnjujejo s tezo, da so višje rodnosti v vzhodni Nemčiji posledica serije številnih ukrepov družinske politike, ki so jih vpeljali med letoma 1976 in 1977 (Chesnais 1987; Vining v Gauthier 2007, 329). Kasnejša študija Buttnerja in Lutza (v Gauthier 2007, 329) potrjuje te ugotovitve in dodaja, da so ukrepi družinske politike rodnost dvignili za 20 %.

Na drugi strani se pojavlja vprašanje, koliko je bil dvig rodnosti dejansko posledica finančnih transferjev, saj je na drugi strani Velika Britanija podobne trende rodnosti kot Francija v istem časovnem obdobju dosegala kljub občutno skromnejši družinski politiki. Sodobne mednarodne primerjalne raziskave prinašajo veliko bolj nejasne rezultate glede vpliva finančnih transferjev na rodnost. Raziskava Fincha in Bradshawa iz leta 2003 (v Gauthier 2007, 330) na primeru 17 OECD držav je pokazala močno bivariatno korelacijo med družinskimi prejemki in rodnostjo, raziskava Castelsa (2003) na primeru 21 OECD držav pa ni pokazala nobene povezave med finančnimi prejemki za družine in rodnostjo, ampak statistično značilno povezavo med rodnostjo in politikami usklajevanja dela in družine.

Brewer s sodelavci (2009) je v študiji preverjal vpliv novih družinskih prejemkov (*Working Family Tax Credit in Income support for families with children*), za katere je britanska vlada med letoma 1999 in 2003 za 50 % povečala svoje izdatke, na stopnje rodnosti. Ugotovil je, da se je med socialno šibkejšimi družinami, ki so jim bili ukrepi tudi namenjeni, rodnost povečala za 15 %, čeprav ukrepi prvotno niso bili namenjeni povečevanju rodnosti, temveč povečevanju zaposlenosti staršev. Učinek na rodnost je bil večji v dvostarševskih družinah kot pri enostarševskih družinah in pri odločitvi za prvega otroka kot za naslednje. Tudi druge študije iz Velike Britanije (več v Brewer in drugi 2009, 5–7) potrjujejo pozitiven vpliv različnih finančnih pomoči države socialno šibkejšim družinam, posebej dvostarševskim družinam z nižjimi stopnjami izobrazbe in med temnopoltimi starši. Zelo podobno raziskavo je opravila tudi Ohinata (2008), a so rezultati pokazali, da je vpeljava ukrepa *Working Family Tax Credit* na rodnost samskih žensk vplivala negativno, na vstop žensk s partnerjem v materinstvo ni imela statistično značilnega vpliva, je pa povečala možnost za hitrejšo odločitev za drugega otroka. Razliko v rezultatih gre iskati tudi v dejstvu, da je Brewer v analizi zajel samo starše z nizkimi dohodki, analiza raziskovalke Ohinata pa se naslanja na podatke na redni britanski raziskavi o gospodinjstvih (*British Household Panel Survey*).

Finančni ukrepi so sicer za družine velikega pomena in (odvisno od njihove višine)²²³ prispevajo pomemben del k proračunu posamezne družine, vendar iz večine raziskav sledi, da njihov vpliv na rodnost sicer obstaja, a je majhen, zato se zdi, da so v tem trenutku bolj pomembni ukrepi, ki razbremenjujejo starše, predvsem matere, ter omogočajo usklajevanje dela in družine. Dober primer, ki potrjuje tak razvoj družinske politike in njen vpliv na rodnostne odločitve parov, je Francija.

Večina raziskovalcev demografskih procesov se strinja, da bi se rodnost povečala, če bi obstajala spodbuda (stimulacija), kot so na primer visoka gospodarska rast in varnost, dostopno otroško varstvo, finančni instrumenti, ki podpirajo družine, družinski prejemki, dostopnost stanovanj ter lažje usklajevanje družinskega in poklicnega življenja (Eurostat Yearbook, 2008, 39).

5.3 Urejenost dnevnega otroškega varstva

Presserjeva (v Černič Istenič 1994, 19) meni, da je pri pojasnjevanju vzrokov upadanja rodnosti v današnjih družbah treba upoštevati tudi spremenjen družbeni kontekst skrbi za otroke ter socialne, ekonomske in tehnološke pogoje, ki ženske spodbujajo k odlaganju rojstev prvih otrok v zrelejša leta. Njena teza je, da je potrebno vzroke nizke rodnosti iskati tudi v **neustrezni urejenosti dnevnega otroškega varstva**, ki je v mnogih državah slabo dostopno, nezanesljivo, neprilagodljivo in predrago (nesubvencionirano). Še posebej problematično je varstvo otrok, mlajših od treh let, slabe izkušnje staršev z varstvom prvega otroka pa po prepričanju mnogih raziskovalcev lahko negativno vplivajo na odločanje o večjem številu otrok.²²⁴ Pari se težko odločijo za naraščaj, če niso

²²³ V primeru Slovenije so na primer otroški dodatki za otroke iz družin z nizkimi dohodki zelo visoki tako absolutno kot v primerjavi s plačami in drugimi socialnimi prejemki. Primerjava otroških dodatkov s povprečno neto plačo v Sloveniji v letu 2003 je pokazala, da je znašal najvišji otroški dodatek za otroka v dvostarševski družini za tretjega in nadaljnega otroka 15,3 % povprečne neto plače, kar pomeni na letni ravni približno 1,8 mesečnih povprečnih neto plač (Stropnik 2004, 8).

²²⁴ To stališče je v svoji raziskavi o vplivu cene, dostopnosti in kakovosti vrtcev na odločitve švedskih staršev za drugega otroka zavzel tudi Andersson s sodelavci (2003), vendar se je izkazalo, da so šli rezultati v nepričakovano smer, saj ne cena in ne kakovost otroškega varstva nista igrali nobene vloge pri odločitvi za drugega otroka, temveč obstaja celo večja verjetnost, da so se starši odločili za drugega otroka tam, kjer so bile cene višje, kakovost storitev pa nižja. Pozitiven vpliv nižje cene se je pokazal

prepričani, da bodo našli varstvo zanj. Podobno meni tudi Goody (2003, 228), ki pravi, da je ponudba otroškega varstva vselej nezadostna.

To potrjujejo tudi podatki iz primerjanih osmih držav, saj v vseh državah povpraševanje oziroma potreba po vrtcih presega ponudbo, čeprav nekatere v zakonodaji (Francija, Slovenija, Švedska) zagotavljajo univerzalno pravico varstva za vse predšolske otroke, katerih starši varstvo potrebujejo. Prednost pri vpisu imajo tako v večini držav otroci iz socialno šibkejših družin, otroci zaposlenih staršev, otroci iz enostarševskih družin in otroci s posebnimi potrebami.

Tabela 5.1: Vključenost otrok v vrtce po državah v odstotkih

Vključenost otrok v vrtce / Država, leto	Francija (2004)	Islandija (2003)	Madžarska (2004)	Nemčija (2001)	Nizozemska (2004)	Slovenija (2006)	Švedska (2004)	Velika Britanija (2004)
Otroci do 3 let	26	58,7	6,9	9	39	40,8	39,5	25,8
Otroci 3–5 let	100	94,8	87	80,1	68,2	79,5	86,7	80,1
Stopnje rodnosti 2007	1,98	2,09	1,32	1,37	1,72	1,38	1,88	1,84*

Vir: Moss in Korintus (2008); Eurostat (2009). (* podatek je za leto 2006)

Z največ otroki, vključenimi v dnevno varstvo otrok, se lahko pohvali Islandija, ki ima za razliko od ostalih držav tudi zelo visoko vključenost otrok do tretjega leta starosti (glej Tabela 5.1). Vključenost starejših otrok je povsod višja – med 68,2 % (Nizozemska) in 100 % (Francija). Po slabi dostopnosti otroškega varstva za mlajše otroke so znane Madžarska, Nemčija, Velika Britanija in Francija. Na Madžarskem večina otrok ostaja doma v neformalnem varstvu, saj so storitve varstva za mnoge starše predrage, vlada pa za razliko od ostalih držav subvencionira tudi varstvo otrok na domu. V Nemčiji, posebej bivši Zahodni Nemčiji, varstvo otrok v kombinaciji z daljšimi starševskimi dopusti še vedno ostaja tradicionalna vloga matere. Vključitev otroka v institucionalno varstvo podobno je namreč kot na Madžarskem še vedno povezana z negativno konotacijo.

še le pri odločitvi za tretjega otroka.

Varovanje za starejše otroke je v Nemčiji prav tako časovno omejeno in gre v večini primerov le za poldnevne ozirom polovične programe varovanja, si pa vlada prizadeva razširiti dostopnost otroškega varstva (slednja je odvisna tudi od zvezne dežele). Tudi v Veliki Britaniji je dostopnost otroškega varstva šele v razvoju. Vlada si namreč prizadeva do leta 2010 zagotoviti 20-urno brezplačno tedensko varstvo za tri in štiriletne otroke, mlajši so v formalne oblike varstva redkeje vključeni. Nemčija in Nizozemska imata zaradi slabše razvitega javnega varstva zelo razvit sistem zasebnega varstva, ki ga organizirajo nevladne organizacije, verske skupnosti, prostovoljne organizacije in drugi.

Najcenejše je otroško varstvo v Franciji, ki zagotavlja brezplačno, univerzalno otroško varstvo za vse otroke med drugim in šestim letom starosti ne glede na zaposlitveni status in ekonomski položaj staršev, starši pa krijejo le stroške prehrane. Kljub temu Francija ne more zagotavljati vseh potreb po varstvu za dvoletne otroke, zato prostor dobi le okrog 40 % prosilcev. Jasli so v Franciji plačljive za otroke med tretjim mesecem in drugim letom starosti, za katere starši prispevajo približno 25 % stroškov programa. Brezplačne vrtce za tri- in štiriletnike zagotavlja Velika Britanija, med cenejše sodijo tudi vrtci na Švedskem, kjer starši za varstvo prispevajo 1–3 % svojih dohodkov, Švedska pa enako vsoto kot za družinske prejemke namenja tudi za stroške otroškega varstva. Na Madžarskem starši krijejo približno 20 % stroškov programa, v Nemčiji med 15 % in 30 % stroškov, na Islandiji okrog 30 %, na Nizozemskem okrog 40 %, v Sloveniji pa med 10 % in 80 % stroškov, in sicer glede na njihov zaslužek. Večina jih pade v prve tri razrede, kar pomeni, da večina staršev v Sloveniji za otroško varstvo plačuje med 10 % in 30 % stroškov programa.

Reforme so bili v zadnjem času deležni vrtci v Sloveniji, kjer je od septembra 2008 varstvo za drugega otroka, če imata starša v vrtcu že enega otroka, brezplačno (ukrep, ki naj bi pospešil hitrejše odločanje staršev za drugega oz. naslednjega otroka). Razvoj vrtcev v Veliki Britaniji napovedujejo v smeri širitve otroškega varstva predvsem na zasebno sfero, podobno razmišljajo tudi v Nemčiji, v Franciji pa načrtujejo reformo vrtcev, saj so zaradi velikega števila vključenih otrok v brezplačne vrtce prevelike skupine, kar se odraža na kakovosti varstva.

Starši držav EU se tako še vedno srečujejo s težavami pri iskanju ustreznega, »časovno prilagojenega« in dostopnega vrtca, kljub temu da so voditelji evropskih držav v ciljih barcelonskega Evropskega sveta marca 2002 uvrstili otroško varstvo visoko na prednostno listo. Med »barcelonskimi« cilji (ti so sestavni del Strategije EU za rast in delovna mesta, katerih namen je pomagati staršem, zlasti ženskam,²²⁵ pri iskanju zaposlitve) je tudi ta, da naj bi imelo do leta 2010 zagotovljeno varstvo najmanj 33 % otrok, mlajših od treh let, in najmanj 90 % preostalih otrok (Childcare services in the EU).²²⁶

Poročilo Evropske Komisije o otroškem varstvu²²⁷ (ang. *Implementation of the Barcelona objectives concerning childcare facilities for pre-school children*) kaže, da storitve otroškega varstva v državah EU kljub določenemu napredku ne izpolnjujejo potreb staršev in tudi večina držav ni izpolnila »barcelonskih« ciljev v zvezi z zagotavljanjem otroškega varstva. Postavljeni cilj glede varstva otrok, mlajših od treh let, tako presegajo samo v petih državah EU (Danska, Nizozemska, Švedska, Belgija in Estonija), medtem ko so se mu v drugih petih državah le približali (Portugalska, Velika Britanija, Francija, Luksemburg in Slovenija). Glede varstva starejših otrok je cilj preseglo osem držav EU (Belgija, Danska, Francija, Nemčija, Irska, Švedska, Estonija in Italija), približale so se mu tri države (Velika Britanija, Nizozemska in Ciper), medtem ko sedem držav EU (Estonija, Slovenija, Madžarska, Finska, Portugalska, Slovaška in Avstrija) ne zaostaja prav veliko.

²²⁵ Nezagotovljeno otroško varstvo ne spada samo med dejavnike, ki so krivi za upadanje rojstev v večini držav EU, ampak je tudi v nasprotju z načelom enakih možnosti in slabo vpliva na gospodarsko rast. Obstaja namreč neposredna povezava med zagotavljanjem otroškega varstva in dostopom staršev do plačane zaposlitve. Po vsej EU več kot šest milijonov žensk, starih od 25 do 49 let, trdi, da so se zaradi družinskih obveznosti prisiljene odreči zaposlitvi ali pa so lahko zaposlene le za polovični delovni čas. Za več kot četrtino od njih je glavni problem pomanjkanje ustanov za otroško varstvo ali z njimi povezani stroški. Zato je za spodbujanje dostopa žensk na trg dela ključnega pomena kakovostno in cenovno oprejemljivo otroško varstvo z delovnim časom, ki ustreza staršem in otrokom. (Poročilo Evropske komisije o storitvah otroškega varstva v državah EU 2008).

²²⁶ Childcare services in the EU. MEMO/08/592. Dostopno prek: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/08/592&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (30. junij 2009).

²²⁷ Poročilo o otroškem varstvu. COM (2008) 638. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=604&langId=en> (21. junij 2009).

Dosedanje raziskave, ki so preučevale vpliv dostopnosti (cenovna, časovna in krajevna dostopnost ter dovolj prostih mest) in nekatere tudi kakovosti otroškega dnevnega varstva na rodnostne odločitve staršev, niso dale enoznačnega odgovora. V norveški raziskavi, ki jo je leta 1996 izvedla raziskovalka Kravdal (v Gauthier 2007, 339), so ugotovili, da bi 20% povečanje financiranja otroškega varstva s strani države povečalo rodnost le za 0,05 otroka na žensko v rodnem obdobju. DiPrete in drugi (2003, 30–31) so pri raziskovanju vpliva stroškov otrok v petih državah iz različnih Esping Andersenovih (1990) modelov držav blaginje (ZDA, Zahodna Nemčija, Danska, Italija in Velika Britanija) poleg pozitivnega učinka možnosti usklajevanja dela in družine ugotovili tudi pozitiven vpliv finančno dostopnega otroškega varstva tako na končno stopnjo kot na tempo rodnosti. Del Boca in drugi (v Gauthier 2007, 339) so z mednarodno primerjalno analizo ugotovili, da sta znižanje stroškov in boljša dnevna dostopnost otroškega varstva imeli vpliv na rodnost, podobno Del Boca (2002, 2003) ugotavlja samo za Italijo. Nedavna longitudinalna »large N« raziskava Ridfussa s sodelavci (2007), ki upošteva številne spremenljivke (izobrazba staršev, stopnje nezaposlenosti) in se hkrati sprašuje o metodološki ustreznosti prejšnjih raziskav, je na primeru Norveške pokazala močan vpliv vsesplošno dostopnega, učinkovitega in kakovostnega otroškega varstva na rodnostne odločitve parov.

Nasprotno ugotavlja Rønsen (v Gauthier 2007, 339) za Norveško in Finsko, Andersson in drugi (2003) za Švedsko ter Hank in Kreyenfeld (v Ostner in drugi 2002, 13) za Nemčijo. Hank in Kreyenfeld, ki sta v svoji študiji raziskovala vlogo dostopnosti otroškega varstva na odločitev žensk za otroka v zahodni Nemčiji, sta odkrila, da pri odločitvi za otroka pomembno vlogo igra možnost neformalnega varstva otrok (torej v krogu družine ali prijateljev), medtem ko dostopnost do javnih otroških vrtcev ni pokazala nobene pomembne statistično značilne vloge, kar naj bi bilo po mnenju avtorjev predvsem posledica tradicionalnega režima otroškega varstva v Nemčiji. Raziskavo o vplivu cene, dostopnosti in kakovosti vrtcev na odločitev švedskih staršev za drugega otroka so naredili Andersson in sodelavci (2003), vendar se je izkazalo, da so šli rezultati v nepričakovano smer, saj ne cena in ne kakovost otroškega varstva nista igrali nobene vloge pri odločitvi za drugega otroka, temveč obstaja celo večja verjetnost, da so se starši

odločili za drugega otroka tam, kjer so bile cene višje, kakovost storitev pa nižja. Pozitiven vpliv nižje cene se je pokazal šele pri odločitvi za tretjega otroka.

Politike zagotavljanja storitev dnevnega otroškega varstva se v vseh državah zelo prepletajo z drugimi politikami in imajo zato tudi različne cilje. Švedska in Francija otroško varstvo povezujeta s sklopom politik za promocijo ženske participacije na trgu dela in zato zagotavljata univerzalne storitve otroškega varstva, razširjeno javno otroško varstvo za otroke vseh starosti (Francija od treh mesecev do šestega leta; Švedska do sedmega leta) in tudi za šoloobvezne otroke. Velika Britanija skozi otroško varstvo pomaga predvsem socialno ogroženim družinam, družinam z omejenim obsegom (časovne in prostorske) dostopnosti pa pa njihovem usklajevanju dela in družine ne pomaga oziroma jim s tem, ko zagotavlja le nekajurno varstvo na dan, povzroča še večje težave pri usklajevanju vsakdanjih obveznosti. S podobnimi težavami se soočajo tudi starši v Nemčiji in na Nizozemskem, kjer pa je situacija nekoliko drugačna, saj tam denimo med ženskami prevladuje tudi zaposlovanje s skrajšanim delovnim časom.

Iz podatkov o dostopnosti otroškega varstva je razvidno, da je to najbolj pomanjkljivo predvsem za majhne otroke med prvim in tretjim letom starosti (posebej Nemčija, Madžarska in Velika Britanija), kar pa je po našem mnenju ključnega pomena za matere, ki se želijo po rojstvu otroka vrniti na delovno mesto. Študije namreč kažejo na pozitivno povezanost med stopnjo zaposlenosti žensk in rodnostjo. Pri razvoju zagotavljanja dostopnega, cenovno sprejemljivega in kakovostnega zgodnjega otroškega varstva bi morale po našem mnenju v prihodnje aktivno sodelovati vse zainteresirane strani, zlasti državne in lokalne pristojne institucije ter delodajalci. Poleg tega bi bilo treba poskrbeti za posebne potrebe staršev z netipičnim delovnim časom, denimo s podaljšanjem odprtosti vrtcev tudi popoldne, ob sobotah in praznikih. Cenovno dostopni in časovno prilagodljivi vrtci s kakovostnimi storitvami bi po našem mnenju vplivali predvsem na višjo participacijo žensk na trgu dela, na podlagi podatkov dosedanjih raziskav pa lahko sklepamo, da bi to imelo posreden vpliv tudi na rodnost. Bolj izobražene ženske (primer Norveške v raziskavi Rønsen (v Gauthier 2007) so namreč pozitivneje reagirale na razširitev dnevnega otroškega varstva, kar potrjuje domnevo, da ukrepi usklajevanja dela

in družine igrajo pomembno vlogo pri reproduktivnih odločitvah.

Ena od možnih poti je po našem mnenju tudi širjenje in profesionalizacija neformalnega in zasebnega otroškega varstva, na primer z določitvijo standardov kakovosti, izboljšanjem pogojev zaposlovanja in plačila ter usposabljanjem osebja, ki bi dopolnjevali ponudbo javnega otroškega varstva. Kamerman (2003, 12) denimo izpostavlja pomen oblikovanja tudi drugih oblik varstva, predvsem zasebno varstvo za mlajše otroke oziroma za otroke tistih staršev, ki zaradi različnih vzrokov (manjše skupine, intimnejši odnos, večje zaupanje, posebne metode dela z otroki) prisegajo na alternativnejše oblike otroškega varstva.

5.4 Usklajevanje dela in družine

Skoraj vse evropske družinske politike se ukvarjajo s t. i. usklajevanjem dela in družine in pri tem v središče političnih ukrepov umeščajo večjo aktivnost moških v družinskem življenju (Rener in drugi 2008, 9). Vrnitev na trg dela je čas, ko se pravo usklajevanje dela in družine šele začne, zato se v tem delu osredotočamo predvsem na delitev dela v družini, v nadaljevanju pa na (ne)enakopravnost med spoloma z razmerami na trgu dela, zaposlitvami za krajši delovni čas in z varnostjo zaposlitve.

Kot smo že povedali, so ureditve starševskih dopustov ključen mehanizem družinske politike. Prav s tem mehanizmom se je poskušalo po eni strani zagotoviti pravno zaščito žensk, ki so zaradi materinstva za določen čas zapustile trg dela, da so se nato lahko nanj spet vrnile, po drugi strani pa so se s tem mehanizmom postopoma vpeljali tudi ukrepi, ki poskušajo vplivati na spremembe v spolni delitvi dela v družini. Ta je kljub množičnemu zaposlovanju žensk ostajala skoraj nespremenjena, zaradi česar se ženske v vsakdanjem življenju srečujejo z dvojno ali celo trojno obremenitvijo (Humer in drugi 2008, 98). Pričakovanja, da bodo spremembam na trgu dela sledile tudi spremembe v zasebnosti k bolj egalitarni delitvi družinskega dela, so se izkazala za napačna (Švab 2008, 41). V zahodnih državah je še vedno prisotna tradicionalna delitev dela v družini oziroma patriarhalna delitev vlog med materjo in očetom, čeprav številne raziskave (Gerstel in

Gallagher 2001; Zavrl 1999; Smeaton 2006 v Humer 2008, 75) kažejo, da se moški danes veliko bolj vključujejo v družinsko življenje kot kdaj prej – predvsem so prisotni pri skrbi in negi otrok, manj pa pri domačih opravilih. Raziskava o trendih v starševstvu (glej Renner in drugi 2008) ugotavlja, da se obstoječa asimetrična delitev domačega dela med ženskami in moškimi še vedno reproducira. Ženske ostajajo skrbnice doma in otrok, moški pa se kot pomočniki občasno vključujejo v starševske prakse in domače, zlasti gospodinjsko delo (Humer 2008, 80).

Količina porabljenega časa za gospodinjstvo in družino je zelo transparenten podatek o (ne)delitvi dela v sferi doma med spoloma oziroma o tradicionalni delitvi družinskega dela. Med izbranimi državami so razlike po spolu precejšnje, najmanjše so na Švedskem, kjer ženske na teden za dom in družino porabijo slabih 8 ur več časa kot moški, največje pa so na Nizozemskem, kjer ženske za to tedensko porabijo več kot 22 ur več kot moški. Tudi ženske v Sloveniji tedensko porabijo za dom in družino več kot 20 ur več časa kot moški (glej Tabelo 5.2 in Graf 5.2).

Zanimiva je primerjava Francije in Velike Britanije, saj Windebank (v Renner 2008, 22) ugotavlja, da lahko »boljše« družinske politike paradoksalno celo vodijo k bolj tradicionalni delitvi družinskega dela. Primerjava med Francijo in Veliko Britanijo je namreč pokazala, da so v Franciji, ki ima do družin prijaznejšo družinsko politiko, očetje manj aktivni v družinskem delu, ker ga razumejo kot izbiro, v Veliki Britaniji pa kot edino možnost, če so matere zaposlene. Tudi v našem primeru porabijo očetje v Franciji za dom in družino tedensko več kot 2 uri manj kot očetje v Veliki Britaniji.

Najbolj tipično tradicionalno delitev dela med spoloma ohranja Nemčija, ki slovi po tradicionalni (neenaki) delitvi dela med partnerjema, kar se je v študiji na primeru Avstrije (Tazi-Preve in drugi 2004) pokazalo kot negativno za rodnostno odločanje. Za evropske države pa so raziskovalci (Alonso, v Mills in drugi 2008) po podatkih Evrobarometra iz leta 2004 ugotovili statistično značilno povezavo med rodnostnimi stopnjami ter idealno delitvijo skrbi za otroke in ostalega gospodinjskega dela.

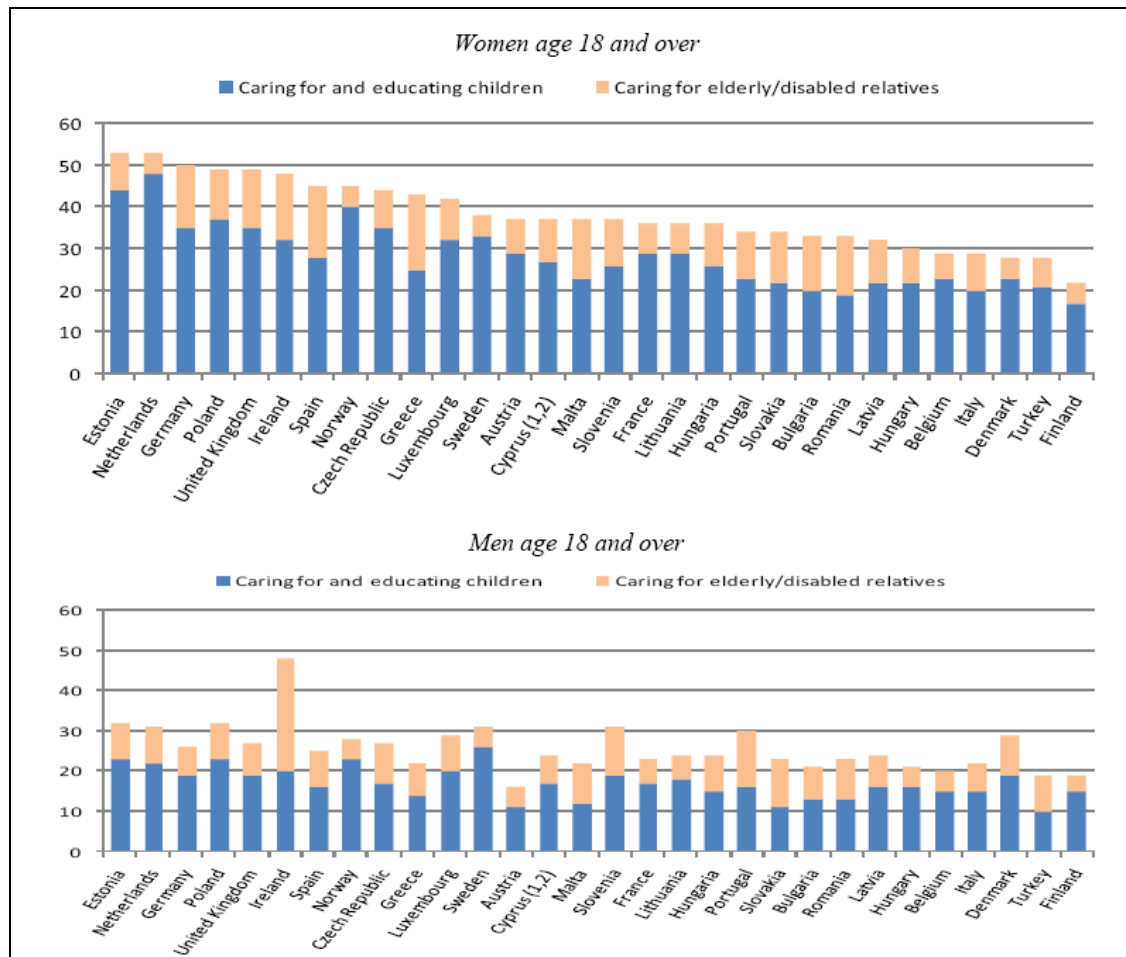
Tabela 5.2: povprečno število ur na teden, ki jih posameznik porabi za gospodinjstvo, družino in zaposlitev, po državah, 2005

POVPREČNO ŠTEVILO UR NA TEDEN ZA DELO IN DRUŽINO							STOPNJE RODNOSTI	
	Ženske		Moški		Razkorak med moškimi in ženskami		2006	2007
	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev	Delo v gospodinjstvu in za družino	Plačano delo / zaposlitev		
FRANCIJA							2,00	1,98
Povprečno število ur na teden	26,2	36,2	8,2	40,5	18,0	-4,3		
ISLANDIJA							2,08	2,09
Povprečno število ur na teden	/	/	/	/	/	/		
MADŽARSKA							1,34	1,32
Povprečno število ur na teden	26,3	43,1	10,0	49,6	16,3	-6,5		
NEMČIJA							1,33	1,37
Povprečno število ur na teden	18,7	37,4	4,8	44,9	13,9	-7,5		
NIZOZEMSKA							1,72	1,72
Povprečno število ur na teden	36,6	29,5	14,3	43,2	22,3	-13,7		
SLOVENIJA							1,31	1,38
Povprečno število ur na teden	30,9	43,7	10,1	46,1	20,8	-2,4		
ŠVEDSKA							1,85	1,88
Povprečno število ur na teden	17,4	38,2	9,6	44,8	7,8	-6,6		
VELIKA BRITANIJA							1,84	1,84
Povprečno število ur na teden	28,7	32,0	10,5	44,1	18,2	-12,0		

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).²²⁸

²²⁸ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

Graf 5.2: Povprečno število ur na teden, ki jih moški in ženske namenijo skrbi za druge

Vir: OECD Family Database (2009).

Gislason (2006) na Islandiji kot eno izmed največjih in najučinkovitejših možnosti, ki bi še lahko pripomogla k lažjemu usklajevanju delovnih in družinskih obveznosti, vidi generalno zmanjšanje obsega delovnih ur, ki bi se ga morale na podlagi zakona držati vsa podjetja. Fleksibilnost delovnega časa pa po njegovem mnenju lahko vodi v skrajnost, ko delo in družina sploh nista več ločena, ko zaposleni nimajo več pravega oddiha od službenih obveznosti in so venomer v »stand by« funkciji. Poleg tega te možnosti zaradi narave dela ne morejo koristiti vsi zaposleni (denimo učitelji, medicinske sestre). Glavna gonilna sila sprememb je po njegovem mnenju sprememba v zaposlitvenih vzorcih oziroma vloge žensk na trgu delovne sile in večja pripravljenost moških za sodelovanje

pri gospodinjskih in družinskih opravilih (Gislason 2006). Islandski sociologi (v Mackevič 2005) med drugim menijo, da bi bilo za večjo aktivacijo očetov nujno del pravic dodeliti izključno očetu, saj izkušnje kažejo, da deljene pravice (skupni starševski dopust) na koncu postanejo samo pravice (oziroma obveznost) matere.

Pokazatelj sprememb v spolni delitvi dela v družini je torej tudi delež s strani očetov izkoriščenih dni starševskih oblik dopustov. Olah (2003) v raziskavi za Švedsko in Madžarsko ugotavlja, da če oče izkoristi očetovski dopust, je to znak, da si starša enakomerneje delita družinske obveznosti.

V povprečju gre v evropskih državah na starševski dopust manj kot 10 % očetov (Plantenga in Remery v Humer in drugi 2008, 104). Močno odstopajo Švedi, kjer je na starševskem dopustu kar 90 % očetov in Francozi z le 2 % očetov na starševskem dopustu. V Sloveniji je leta 2007 starševski dopust izkoristilo približno 5 % očetov. Poudariti je treba, da je delež dni starševskega dopusta, ki ga izkoristi oče, majhen v primerjavi z deležem dni, ko je na starševskem dopustu mati. Delež s strani očetov izkoriščenih dni starševskih oblik dopustov je najvišji na Islandiji (Humer in drugi 2008, 104). V državah, kjer je možna delitev starševskega dopusta, se velika večina očetov ne odloča za polno plačan in prenosljiv starševski dopust ter ga raje prepuščajo materam (Brandth in Kvande v Rener in drugi 2008, 22). Očetje se za očetovski dopust odločajo, če je ta polno plačan in neprenosljiv (Rener in drugi 2008, 22).

Evropski parlament poudarja, da je treba izboljšati zakonodajo EU o očetovskem dopustu. Na eni strani poziva Komisijo, naj predlaga posebne ukrepe, ki bodo oblikovani tako, da bodo z razvijanjem pravice do očetovskega dopusta olajšali večjo vključenost očetov v družinsko življenje. Na drugi strani pa poziva države članice, naj uveljavljajo pravice očetov v zvezi z vzgojo in skrbjo za otroke (zlasti v primerih ločenega življenja ali ločitve), da bi se v evropski družbi postopoma razvila enakost med spoloma (Resolucija EP 2008, 5).

»Če danes mladi očetje in matere nimajo zadovoljivih možnosti za usklajevanje produkcije in reprodukcije, se to pokaže na manjši rodnosti (Holter v Humer in drugi 2008, 102), zato je usklajevanje dela, družine in zasebnega življenja velikanski izziv za milijone Evropejcev, moških in žensk«, je povedal Vladimir Špidla, evropski komisar za zaposlovanje, socialne zadeve in enake možnosti (Commission improves work-life balance for millions with longer and better maternity leave 2008).²²⁹

Enega izmed razlogov za večjo stopnjo rodnosti zato lahko iščemo v ukrepih, ki naj bi olajšali usklajevanje družinskih in zaposlitvenih obveznosti.²³⁰ V Bruslju namreč poudarjajo, da so države članice z najvišjimi stopnjami rodnosti tiste, ki so naredile največ za izboljšanje ravnotežja med poklicnim in zasebnim življenjem staršev ter imajo visoko stopnjo zaposlenosti žensk (Commission improves work-life balance for millions with longer and better maternity leave 2008).

Tako Kaufmann (v Daly 2005, 391) trdi, da je ključni izziv za družinsko politiko usklajevanje modernizacije družinskih odnosov z ekonomskimi, socialnimi in demografskimi potrebami družbe. Politike usklajevanja postajajo vse bolj aktualno področje intervencij v Evropi,²³¹ predvsem opozarjajo na potrebo razvoja storitev in fleksibilnejšega trga dela (več v European Communities 2005). Boljša ureditev poklicnega in zasebnega življenja je del odgovora na demografsko upadanje, potrebno pa je tudi cenovno ugodnejše in dostopnejše otroško varstvo, kot ga zahtevajo barcelonski cilji.

Kljub vsemu so politike usklajevanja dela in družine brez učinkovite politike enakih možnosti zgolj mehanizem, ki reproducira spolne neenakosti in jih ne odpravlja (Švab

²²⁹ Commission improves work-life balance for millions with longer and better maternity leave 2008.

IP/08/1450. Dostopno prek:

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/1450&format=HTML&aged=0&language=SL&guiLanguage=en> (30. oktober 2008).

²³⁰ Države se razlikujejo v političnih odgovorih na demografske spremembe, enkrat oglašujejo potrebo po fleksibilnejšem delovnem času, drugič spodbujajo ponudbo javnih in privatnih storitev, nato se usmerjajo na enakopravnejšo distribucijo plačanega in neplačanega dela (European Communities 2005).

²³¹ Naraščajoča participacija žensk na trgu dela, spreminjanje družinskih oblik ter demografski pritisk staranja prebivalstva so prispevali k uvrstitvi problema usklajevanja dela in družine med osnovne teme na dnevnem redu EU (European Communities 2005).

2008, 52). Številne študije potrjujejo, da imata zagotavljanje možnosti za lažje usklajevanje dela in družine ter uresničevanje enakopravnosti moških in žensk pozitiven vpliv na rodnost (Rajgelj 2007a, 109).

5.5 Enakopravnost med spoloma

Evropske družinske politike (sicer različno intenzivno in na različne načine) že vsaj dve desetletji vpeljujejo ukrepe, ki so namenjeni spodbujanju enakih možnosti obeh spolov (Humer in drugi 2008, 98). Med prvimi evropskimi državami, ki so pri oblikovanju družinskih politik, vključno s politiko usklajevanja dela in družine, izhajale iz načela zagotavljanja enakih možnosti, so bile skandinavske države (Humer in drugi 2008, 98). Kljub številni zakonodaji (tako na nacionalni kot na nadnacionalni ravni) o enakopravnosti med spoloma v praksi še vedno prihaja do velikega razkoraka med deklarativno in dejansko enakostjo v zasebnem in javnem življenju.

Pomemben dejavnik nizke rodnosti, ki ga izpostavljajo mnogi avtorji (H. B. Presser v Černič Istenič 1994, 20; McDonald v Šircelj 2006; Drew in drugi 1998; Rener in drugi 2005), je **neenakopravnost med spoloma**²³² tako doma v gospodinjstvu kot na delovnem mestu.

V vseh civilizacijskih obdobjih je bila ženski priznana predvsem njena skrb za otroke in neplačano delo v gospodinjstvu, na področju plačanega dela pa je bila njena vloga podcenjena in omejevana. Kljub temu se je v zadnjih desetletjih udeležba žensk²³³ na

²³² Enakost pred zakonom ne glede na spol in druge osebne okoliščine je ena temeljnih človekovih pravic in ena temeljnih načel sodobnih demokracij. Načelo enakosti žensk in moških je zapisano v številnih mednarodnih dokumentih, pogodbah EU, direktivah in v številnih drugih dokumentih, ki države članice zavezujejo k enaki obravnavi spolov. Načelo enakosti spolov je v različnih mednarodnih dokumentih opredeljeno kot temeljno načelo, ki so ga dolžne spoštovati vse države članice medvladnih in mednarodnih organizacij, kot sta Organizacija združenih narodov in Svet Evrope. Pomembna zagovornica in hkrati podpornica enakosti med spoloma je tudi EU, ki ima izdelan dober institucionalni okvir na tem področju.

²³³ Udeležba žensk na trgu delovne sile v državah EU ima posebne temeljne značilnosti, ki so posledica javnih politik v državah blaginje zahodne Evrope in tradicije patriarhalne delitve na javno in zasebno področje življenja (Černigoj Sadar in Verša 2002, 406).

trgu dela v državah EU povečala. Lizbonski cilji na področju zaposlovanja zahtevajo 60% stopnjo zaposlenosti žensk do leta 2010.

Ta je leta 2007 za EU-27 znašala 58,3 % (European Commission 2009, 27–36). Med izbranimi državami imajo manj kot 60% stopnjo zaposlenosti žensk le na Madžarskem, medtem ko so v Franciji ravno na meji. Več kot 70% zaposlenost žensk imata Švedska in Islandija, ostale države imajo stopnjo zaposlenosti žensk med 60 % in 70 %. Pri »evropskih« ženskah je tudi stopnja brezposelnosti višja kot pri moških in je leta 2007 znašala 7,8 % (European Commission 2009, 27–36). Nad evropskim povprečjem sta med izbranimi državami Francija in Nemčija, najnižjo stopnjo brezposelnosti žensk ima Islandija, sledijo ji Nizozemska, Velika Britanija, Slovenija, Švedska in Madžarska.

Na ravni EU-27 je leta 2007 kar 31,2 % žensk in le 7,7 % moških delalo s polovičnim delovnim časom (European Commission 2009, 27–36). V tem pogledu med izbranimi državami močno odstopata Madžarska, kjer je za krajši delovni čas zaposlenih le slabih 6 % žensk in slabih 3 % moških, ter Slovenija z 11 % žensk in slabimi 8 % moških, ki so zaposleni za krajši delovni čas. Za Slovenijo in Madžarsko, pa tudi Francijo in Nemčijo podatki kažejo, da so ženske zaposlene večinoma za polni delovni čas (glej Tabelo 5.3).

Tabela 5.3: stopnja zaposlenosti in brezposelnosti v odstotkih, po starosti, spolu in državah, 2007

	STOPNJE ZAPOSLENOSTI IN BREZPOSELNOSTI			STOPNJE RODNOSTI	
	Ženske	Moški	Razkorak med st. zaposlenosti žensk in moških	2006	2007
FRANCIJA				2,00	1,98
Stopnja zaposlenosti (15–64 let)	60,0	69,3	9,3		
Stopnja nezaposlenosti (nad 15 let)	8,5	7,4	-1,1		
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15 let)	30,2	5,7	-24,5		
ISLANDIJA ²³⁴				2,08	2,09

²³⁴ Za Islandijo obstajajo podatki Eurostata 2009, po katerih ima Islandija delež zaposlenih nad 15 let starosti 73,9%, med 15. in 59. letom pa 97 %. S krajšim delovnim časom je leta 2005 delalo 38,4 % vseh zaposlenih žensk, moških pa 9 %. Z leti pa ta odstotek žensk, ki delajo s krajšim delovnim časom narašča. Stopnja nezaposlenosti je konec leta 2008 za ženske (25-74 let) znašala 1,7 %.

Stopnja zaposlenosti (15–64 let)	/	/	/		
Stopnja nezaposlenosti (nad 15 let)	/	/	/		
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15 let)	/	/	/		
MADŽARSKA				1,34	1,32
Stopnja zaposlenosti (15–64 let)	50,9	64,0	13,1		
Stopnja nezaposlenosti (nad 15 let)	7,7	7,1	-0,6		
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15 let)	5,8	2,8	-3,0		
NEMČIJA				1,33	1,37
Stopnja zaposlenosti (15–64 let)	64,0	74,7	10,7		
Stopnja nezaposlenosti (nad 15 let)	8,7	8,5	-0,2		
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15 let)	45,8	9,4	-36,4		
NIZOZEMSKA				1,72	1,72
Stopnja zaposlenosti (15–64 let)	69,6	82,2	12,6		
Stopnja nezaposlenosti (nad 15 let)	3,6	2,8	-0,8		
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15 let)	75,0	23,6	-51,4		
SLOVENIJA				1,31	1,38
Stopnja zaposlenosti (15–64 let)	62,6	72,7	10,1		
Stopnja nezaposlenosti (nad 15 let)	5,8	4,0	-1,8		
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15 let)	11,3	7,7	-3,6		
ŠVEDSKA				1,85	1,88
Stopnja zaposlenosti (15–64 let)	71,8	76,5	4,7		
Stopnja nezaposlenosti (nad 15 let)	6,5	5,9	-0,6		
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15 let)	40,0	11,8	-28,2		
VELIKA BRITANIJA				1,84	1,84
Stopnja zaposlenosti (15–64 let)	65,5	77,5	12,0		
Stopnja nezaposlenosti (nad 15 let)	4,9	5,6	0,7		
Odstotek delavcev s krajšim delovnim časom glede na vse zaposlene (nad 15 let)	42,2	10,8	-31,4		

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).²³⁵

²³⁵ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities 2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

Velik pomen za rodnost danes raziskovalci dajejo tudi možnosti zaposlitve s krajšim delovnim časom,²³⁶ kar staršem sicer omogočajo vse obravnavane države, se pa postavlja vprašanje, kolikšne so v državah s kulturo dela s polnim delovnim časom (Slovenija, Madžarska) dejanske možnosti staršev za takšno odločitev in kolikšen je posluš delodajalcev za takšne oblike dela. Večja odprtost delodajalcev za fleksibilnejše oblike zaposlovanja verjetno ne bi imela neposrednega vpliva na rodnost, lahko pa nanjo vpliva prek večje možnosti staršev za uskladitev družinskih in zaposlitvenih obveznosti.

V večini držav EU materinstvo vpliva na izrazit upad stopnje delovne aktivnosti žensk. Medtem ko se po rojstvu otrok stopnja zaposlenosti žensk zniža, se stopnja zaposlenosti očetov praviloma zviša. Med izbranimi državami izstopa Slovenija, ki je izjema z vidika visoke stopnje delovne aktivnosti v času materinstva, saj ima edina višjo stopnjo zaposlenosti žensk z otroki kot žensk brez otrok. V vseh ostalih državah se stopnja zaposlenosti žensk z otroki zniža v primerjavi z ženskami brez otrok (glej Tabelo 5.4).

Tabela 5.4: stopnja zaposlenosti (moških in žensk v starosti 25–49 let) v povezavi z otroki (%), po državah, 2007

DRŽAVE	STOPNJE ZAPOSLENOSTI V POVEZAVI Z OTROCI						STOPNJE RODNOSTI	
	Ženske		Moški		Ženske	Moški	2006	2007
	Brez otrok	Z otroki	Brez otrok	Z otroki	Razlika	Razlika		
Francija	81,9	71,8	84,8	92,1	-10,1	7,3	2,00	1,98
Islandija	/	/	/	/	/	/	2,08	2,09
Madžarska	80,3	52,8	82,0	86,2	-27,5	4,2	1,34	1,32
Nemčija	82,4	66,2	84,5	91,5	-16,2	7,1	1,33	1,37
Nizozemska	84,0	75,3	90,3	95,1	-8,7	4,8	1,72	1,72
Slovenija	84,2	86,1	87,2	94,8	1,9	7,6	1,31	1,38
Švedska ²³⁷	/	/	/	/	/	/	1,85	1,88
Velika Britanija	83,4	66,0	87,0	91,3	-17,4	4,4	1,84	1,84

Vir: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (2009).²³⁸

²³⁶ Olah (2003, 181) poleg tega, da razlikuje med zaposlitvijo za polni in polovični delovni čas, dodatno specificira še trajanje polnega in polovičnega delovnega časa. Polni delovni čas naj bi obsegal 35 ur ali več na teden, medtem ko je polovični delovni čas razdeljen na 25–34 ur tedensko, 16–24 ur tedensko (Švedska) in 10–24 ur tedensko (Madžarska).

²³⁷ Po podatkih Eurofounda 2006 je bilo na Šveskem v letu 2002 za polni delovni čas pred starševskim dopustom zaposlenih 75 % žensk in 94 % moških, po koriščenju starševskega dopusta pa 47 % žensk in 93 % moških.

²³⁸ European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities

Zaradi vedno večje participacije žensk na trgu dela od konca šestdesetih let 20. stoletja postaja model dveh hraniteljev družine (ang. *dual-earner model*)²³⁹ prevladujoč model v večini evropskih držav, poudarek pa je na odnosih med spoloma predvsem na nivoju družine (Olah 2003, 174). Zaradi tega je usklajevanje poklicnih obveznosti z družinskimi postalo pomembno v povezavi z rodnostjo (Olah 2003, 171). Raziskava za Švedsko in Madžarsko je pokazala, da lažje usklajevanje dela in družine pripomore k višji rodnosti, predvsem pri odločanju za drugega in vsakega nadaljnjega otroka.

Zaradi starševstva je verjetneje, da bo ženska začasno prekinila poklicno kariero, poleg tega je tudi verjetneje, da bo brez dela ostala ženska (načelo »zadnja noter, prva ven«) (Goody 2003, 228 in 229). Glede na to je **varnost zaposlitve** naslednji dejavnik, ki lahko vpliva na željeno rodnost. Švabova (2008, 38) meni, da je tradicionalna delitev dela v družini področje, ki zadeva zlasti ženske, medtem ko se z negotovo zaposlitvijo soočata oba spola (Švab 2008, 38).

Po podatkih Eurostata 2009a²⁴⁰ je bilo v letu 2008 za določen čas v vseh izbranih državah zaposlenih več žensk kot moških, razen na Madžarskem in v Nemčiji, daleč najnižji delež zaposlenih za določen čas – tako žensk kot moških – pa ima Velika Britanija (glej Tabelo 5.5).

Tabela 5.5: zaposleni moški in ženske za določen čas (%), po državah, 2008

DRŽAVE	ZAPOSLENI ZA DOLOČEN ČAS		STOPNJE RODNOSTI	
	Moški	Ženske	2006	2007
Francija	13	15,4	2,00	1,98
Islandija	8,9	9,5	2,08	2,09
Madžarska	8,7	7,0	1,34	1,32
Nemčija	14,7	14,6	1,33	1,37

2009. The situation in the EU. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).

²³⁹ Ta model prevladuje v vseh izbranih državah, razen Nemčije in Madžarske, ki imata malo zaposlenih žensk. Glede na to, da je na Švedskem, Nizozemskem in v Veliki Britaniji večina žensk z otroki zaposlenih za polovični delovni čas, bi lahko govorili o enem in pol hranitelju družine.

²⁴⁰ Eurostat 2009a. European Union Labour Force Survey-Annual results 2008. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-09-033/EN/KS-QA-09-033-EN.PDF (5. avgust 2009).

Nizozemska	16,6	19,9	1,72	1,72
Slovenija	15,4	19,7	1,31	1,38
Švedska	13,4	18,7	1,85	1,88
Velika Britanija	4,9	6,0	1,84	1,84

Vir: Eurostat (2009a).²⁴¹

Po našem mnenju je občutek varnosti zaposlitve (predvsem med mladimi, ki so večinoma zaposleni za določen čas ali prek različnih pogodb) pomemben dejavnik, ki vpliva na rodnost. Mladi ljudje morajo imeti občutek varnosti glede njihove zaposlitve v prihodnosti. Prav tako morajo ženske vedeti, da bodo lahko po prekinitvi kariere zaradi materinstva nadaljevale s kariero. Vse izbrane države v skladu z evropsko zakonodajo ščitijo varnost zaposlitve mater med nosečnostjo in starševskim dopustom, poleg tega se imajo vsi zaposleni po zaključenem starševskem dopustu pravico vrniti na enako delovno mesto. Pri tem opazamo, da nihče ne meri, koliko žensk izgubi zaposlitev še pred porodom ali med starševskim dopustom, koliko jih mora podpisati, da med zaposlitvijo ne bodo zanosile, kakšna je dejanska slika o odzivu delodajalcev na nosečnost zaposlene.

Med strokovnjaki obstaja konsenz, da lahko na rodnostne preference ljudi družinska politika vpliva predvsem z ukrepi, ki omogočajo uspešno usklajevanje dela in družine ter promovirajo enakopravnost med spoloma, kar je še posebej pomembno ob dejstvu, da je v večini držav zahodnega sveta (vključno s Slovenijo) še vedno razširjena tradicionalna delitev družinskega dela ob hkratnem visokem deležu žensk na trgu dela (Švab in Žakelj 2008, 55). Prav tako so si strokovnjaki enotni v tem, da imajo ženske, ki opravijo večji delež družinskega dela (več kot 75 %), nižje rodnostne namere kot tiste, ki si delo delijo s partnerjem bolj enakomerno (Mills in drugi 2008, 6). To potrjuje teorijo enakopravnosti med spoloma (McDonald, 2000), ki pravi, da bolj kot je družinski sistem neke države tradicionalen, manjša je enakopravnost med spoloma, nižja je rodnost. Teorijo enakopravnosti med spoloma potrjuje tudi raziskava Rindfuss in drugi (2007, 425), ki je primerjala zaposlenost in stopnje rodnosti v 22 državah OECD ter pokazala, da se

²⁴¹ Eurostat 2009a. European Union Labour Force Survey-Annual results 2008. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-09-033/EN/KS-QA-09-033-EN.PDF (5. avgust 2009).

povezava med zaposlenostjo žensk in rodnostjo pomembno spreminja skozi čas. V sredini sedemdesetih let 20. stoletja sta bili zaposlenost žensk in rodnost negativno povezani, v sredini devetdesetih let pa sta bili že pozitivno povezani, kar pomeni, da so države z visokim deležem žensk na trgu dela imele visoke stopnje rodnosti (Neyer, 2003).

Drew in drugi (1998, 5) pa menijo, da je rodnost najnižja v državah, kjer so omejene možnosti dela za polovični delovni čas in kjer je pomanjkanje razpoložljivega in dostopnega (državno subvencionirano) dnevnega varstva otrok.

Odsotnost oziroma pomanjkanje politike enakih možnosti naj bi se po podatkih na ravni EU iz poznih osemdesetih let odražala tudi v razkoraku 0,55 otroka na žensko med dejanskim in želenim številom otrok. Razkorak je višji v Grčiji in Italiji, ker ni državne podpore za enakost. Ta razkorak je najnižji v Franciji, ki ima podporne politike enakosti med spoloma (čeprav še vedno ne toliko kot Švedska), zanimivo pa je, da je ta razkorak manjši tudi v Veliki Britaniji, kjer politika enakopravnosti sicer ni na tako visokem nivoju (Gauthier 2007, 328).

Visoka zaposlenost žensk v zahodnih državah (tudi v osmih državah, ki so bile predmet primerjave najine magistrske naloge) je v današnjem času dejstvo. Zaradi tega lahko odločanje za otroke družinska politika spodbuja s širšimi ukrepi, na primer takšnimi, ki se tičejo usklajevanja dela in družine ter večje enakopravnosti med spoloma. Vedno bolj je namreč očitno, da domača opravila žensk zavirajo večjo spolno enakopravnost, čeprav ni več zakonskih in drugih institucionalnih ovir (Oakley v Humer 2008, 95). Številne študije potrjujejo, da imata zagotavljanje možnosti za lažje usklajevanje dela in družine ter uresničevanje enakopravnosti moških in žensk pozitiven vpliv na rodnost (Rajgelj 2007a, 109). Podobnega mnenja je tudi Grant (2004, 129), ki ugotavlja, da naj bi imele politike enakopravnosti spolov skupaj z drugimi ukrepi družinske politike pozitiven vpliv na rodnost.

Po drugi strani po mnenju raziskovalcev Bettia in Villa (v Mills et al. 2008, 10), ki sta za primer vzela podatke Italije, visoke stopnje brezposelnosti ženske ovirajo oziroma

zadržujejo, da bi se odločile za prekinitev zaradi starševstva, saj jim to oteži ponoven vstop na trg dela. V številnih raziskavah so raziskovalci preverjali hipotezo, da je odločitev za otroka povezana z zaposlitvenim statusom matere (delo za določen čas, delo za nedoločen čas, pogodbeno delo), vendar na primeru Zahodne Nemčije (v celotni Nemčiji je leta 2008 za določen čas delalo 10,6 % zaposlenih žensk med 25. in 49. letom starosti) Kreyenfeldova (2005) ni ugotovila statistično značilnih povezav med obliko zaposlenosti ženske in njeno odločitvijo za prvega otroka. Avtorica to pojasnjuje s tem, da je pred rojstvom prvega otroka malo žensk zaposlenih s krajšim delovnim časom, prav tako je bilo v raziskavo vključenih malo žensk, ki so delale na podlagi časovno omejenih pogodb. Je pa njena študija pokazala povezavo med stopnjo izobrazbe ob hkratni nezaposlenosti na stopnje rodnosti. Verjetnost za rojstvo prvega otroka se med višje izobraženimi ženskami, ki so nezaposlene, v primerjavi njihovimi zaposlenimi višje izobraženimi sovrstnicami zmanjša za kar 60 %. Prav tako na odložitev starševstva močno vpliva tudi nezadovoljstvo z življenjem oziroma skrb višje izobraženih žensk za njihovo ekonomsko prihodnost.

Ugotavljamo, da imajo relativno visoke stopnje rodnosti prav tiste države, ki spodbujajo enakopravnost med spoloma tako v javni kot v zasebni sferi in ki so implementirale t. i. družini prijazne politike, kot je dostopno otroško varstvo ter usklajevanje dela in družine (Islandija, Francija, Švedska in Nizozemska).

Esveltdt s sodelavci (v Fokkema in drugi 2008, 788) se je v svoji raziskavi med nizozemskimi starši ukvarjal z vprašanjem, koliko bi lahko sprememljeni – družinam prijaznejši – družinski ukrepi oziroma mehanizmi vplivali na stopnje rodnosti. Izsledki so pokazali, da bi vpeljava vseh omenjenih oblik ukrepov²⁴² pomenila od 8 (verjetno bi se odločila za (naslednjega) otroka) do 13 (ponovno bi razmislila o možnosti za (naslednjega) otroka) dodatnih otrok na 100 žensk. Glede na majhno povišanje stopenj rodnosti avtor zaključuje, da nizozemske ženske očitno ne pričakujejo velikega učinka od vladnih ukrepov na področju družinske politike in to pojasnjuje z dejstvom, da

²⁴² Finančna pomoč države pri vzgoji in varstvu otrok oz. znižanje stroškov za otroke, povišanje otroških dodatkov, nižje obdavčitve za ljudi z vzdrževanimi otroki, večja možnost fleksibilnega dela in dela s skrajšanim delovnim časom za starše z majhnimi otroki, večja dostopnost vrtcev.

Nizozemci rodnostno obnašanje pojmujejo kot zasebno domeno in ne želijo, da bi se vlada umešavala v njihove rodnostne odločitve, kar se pri preveč agresivnih in pronatalistično usmerjenih politikah zna zgoditi tudi v drugih državah.

5.6 Spodbujanje rojstva drugega otroka

Spodbujanje rojstva drugega in vsakega nadaljnjega otroka izbrane države urejajo različno. V Sloveniji od 1. septembra 2008 država zagotavlja sredstva za sofinanciranje plačil staršev za vrtnice, ki imajo v vrtec hkrati vključenega več kot enega otroka iz iste družine. V tem primeru starši plačujejo vrtec samo za najstarejšega otroka, za ostale pa so plačila oproščeni. Švedska je že v osemdesetih letih sprejela t. i. hitrostno premijo, s katero vzpodbuja starše k čim krajšemu intervalu med rojstvi otrok, vendar so različne raziskave (Olah, 2003) pokazale, da na večjo verjetnost za drugega in vsakega nadaljnjega otroka vplivata tudi dostopno dnevno otroško varstvo, predvsem pa enakomerna delitev družinskih obveznosti med oba partnerja. V Nemčiji se višina starševskega nadomestila poviša staršem za 10 % ali največ 75 evrov na mesec, če se jim naslednji otrok rodi v 24 mesecih.

Vse opazovane države poznajo otroški dodatek, katerega višina narašča s številom otrok v družini, razen Nizozemske, ki je za otroke, rojene po letu 1995, tak način izračunavanja višine otroškega dodatka ukinila. V Franciji so družine upravičene do otroškega dodatka, če imajo najmanj dva otroka.

Od vseh držav se Francija razlikuje po tem, da sistematično spodbuja rojstvo tretjega otroka. Predvsem zaradi pronatalističnih ciljev francoska družinska politika podpira velike družine. Ob rojstvu tretjega in vsakega nadaljnjega otroka so matere upravičene do daljšega porodniškega dopusta (26 tednov). Šest mesecev po poteku porodniškega dopusta starševski dopust ni več plačan za prvega otroka, medtem ko je za vse nadaljnje otroke plačan v celoti. Za očetovski dopust prejmejo očetje 100% nadomestilo šele po rojstvu drugega otroka, medtem ko za prvega otroka dopust ni plačan.

Dodatek za veliko družino poznajo Slovenija, Švedska, Madžarska in Francija, vendar šele od tretjega otroka naprej.

Izsledki raziskav o vplivu finančnih transferjev na rodnostne odločitve staršev se največkrat razlikujejo prav po tem, na rojstvo katerega otroka najbolj vplivajo. Bonoli (2008) za Švico ugotavlja, da je ta vpliv največji za tretjega in četrtega otroka, do podobnih izsledkov pa je prišel tudi Ermisch (v Gauthier 2007, 333). Vpliv družinske politike v primerjavi med francosko in britansko družinsko politiko na tretjega otroka ugotavljajo Ekert-Jaffé in drugi (v Gauthier 2007, 334). Miller, Torr in Short (2004 v Bonoli 2008, 73) potrjujejo vpliv na drugega otroka, Gauthier in Hatzius (1997, v Bonoli 2008 in Gauthier 2007) pa največjo povezavo med finančnimi transferji in stopnjo rodnosti ugotavljata pri odločitvi za prvega otroka. Izračunala sta, da bi zvišanje družinskih prejemkov za četrtno pomenilo zvišanje stopnje rodnosti za 0,07 otroka na žensko.

Olah (2003) v raziskavi za Švedsko in Madžarsko ugotavlja, da če oče izkoristi očetovski dopust pri prvem otroku, je večja verjetnost, da se bodo starši odločili tudi za drugega otroka. Prav tako je večja verjetnost, da se bosta partnerja odločila za drugega in vsakega nadaljnega otroka, če si delita neplačano družinsko delo in skrb za otroke.

Pri odločanju za drugega in vsakega nadaljnega otroka je pomembno tudi aktivno očetovstvo, ki je eden izmed pomembnejših pokazateljev enakopravne delitve dela med spoloma (več v Švab 2001, 115–133). Eno od razlag za višjo rodnost v skandinavskih državah bi lahko iskali prav v enakopravnejši delitvi dela med spoloma in aktivnejši vlogi očeta pri skrbi za otroke. Raziskava, ki so jo opravili na Švedskem, je namreč pokazala, da so se pari, kjer je tudi oče izkoristil del starševskega dopusta ter aktivno sodeloval pri vzgoji in skrbi za otroke, pogosteje odločali za drugega in vsakega naslednjega otroka (Duvander in Andersson 2005, 13).

6 ZAKLJUČEK

Aktualni demografski procesi z zelo nizkimi stopnjami rodnosti so slaba napoved za prihodnost Evrope. Nizka rodnost in s tem vse manj delovne sile ogrožata politično (s staranjem prebivalstva se ustvarjajo ugodna tla za razširitev in utrditev konformizma ter konzervativnih družbenih vrednot) in gospodarsko vlogo držav Evropske unije (demografske spremembe vodijo do upadanja števila delovno aktivnega prebivalstva ter posledično do zniževanja deleža davkoplačevalcev glede na delež upravičencev socialnovarstvenih storitev, kar obremenilno vpliva na javno porabo in sisteme socialne varnosti (zdravstvene, pokojninske in druge sisteme), zaradi tega pa se vse manj sredstev vlaga v nove investicije v gospodarstvu, znanosti, šolstvu ipd.).

Med osmimi evropskimi državami, ki smo jih primerjali v magistrski nalogi, ima trenutno najnižjo stopnjo rodnosti Madžarska, sledita ji Slovenija in Nemčija, vse tri pa so daleč pod stopnjo rodnosti, ki še omogoča naravno obnavljanje prebivalstva. V zadnjem času se v nekaterih evropskih državah trend nizkih stopenj rodnosti vseeno počasi obrača, predvsem na Švedskem, v Franciji, Veliki Britaniji in tudi v Sloveniji, kjer pa gre po našem mnenju za trenutni in časovno omejen dvig rodnosti, saj imajo otroke pripadnice »baby boom« generacije (s tem mislimo na generacijo, ki je bila rojena konec 70. in v začetku 80. let 20. stoletja) in t. i. »zamudnice« oziroma ženske, ki so odločitev za materinstvo odložile in so ob rojstvu prvega otroka že v svojih poznih 30. ali zgodnjih 40. letih starosti. Na tem mestu se zastavlja vprašanje, kaj je povzročilo ta obrat. Po mnenju nekaterih strokovnjakov naj bi imele pri tem pomembno vlogo prav socialne in družinske politike (Bonoli 2008, 65). Preobrat k zviševanju stopnje rodnosti v skandinavskih državah Bonoli (2008) pojasnjuje z družini prijaznimi socialnimi politikami ter zaposlitvenimi praksami in delovnimi okolji, ki ženskam v teh državah omogočajo v večji meri izkoristiti karijerne možnosti. Za te države govorimo, da so se po obdobju t. i. neskladnosti med priložnostmi in dejanskimi možnostmi izkoristiti jih, zdaj preselile v obdobje nove skladnosti, ki je ravno prek družinskih politik prinesla tudi nekoliko višje stopnje rodnosti.

V pričujoči primerjalni analizi ugotavljamo, da imajo relativno visoke stopnje rodnosti prav tiste države, ki so implementirale t. i. družini prijazne politike, kot so dostopno otroško varstvo in prilagodljive oblike dela, in kjer se večji odstotek očetov aktivneje vključuje v varstvo in vzgojo otrok (Islandija, Francija, Švedska in Nizozemska). Naša analiza kaže, da so države z najvišjimi stopnjami rodnosti tiste, ki so naredile največ za izboljšanje ravnotežja med poklicnim in zasebnim življenjem ter imajo (zato) visoko stopnjo zaposlenosti žensk.

Na podlagi tega bi lahko sklepali, da je z ustreznimi javnimi politikami oziroma njihovimi ukrepi mogoče spremeniti usmerjenost krivulje rodnosti oziroma nanjo vplivati ter ustvariti materialno in psihološko okolje, ki je naklonjeno družinam in otrokom. Pri tem poudarjamo, da dosedanje raziskave o tem, kako lahko družinska politika vpliva na rodnost, kažejo zelo zamegljeno sliko in jasnega odgovora nanj ni podala še nobena raziskava. Številni raziskovalci se večinoma strinjajo, da družinska politika vpliva na rodnost, vendar so učinki relativno šibki (Hantrais in Mengen 1996; Gauthier 2007; Castels 2003; Neyer 2003, 2006), spet drugi menijo (Strohmeier 2002, 321), da je zgodovina raziskav na tem področju pravzaprav brez kakršnih koli uspehov. Vprašanje rodnosti je torej zelo kompleksno, zato odgovor na naše prvo raziskovalno vprašanje, kako lahko družinska politika s svojimi ukrepi vpliva na rodnost, ni enostaven. Ukrepi družinske politike, ki so namenjeni izboljšanju kakovosti življenja družine in otrok, sicer po vsej verjetnosti imajo določen neposreden ali posreden vpliv na rodnost in nekatere povezave, kot to velja za kakršno koli državno intervencijo v sfero zasebnosti (Švab in Žakelj 2008, 52), vendar pa vpliva ukrepov družinske politike na stopnjo rodnosti ni mogoče enostavno izmeriti.

Na rodnostno vedenje vplivajo številni osebni in družbeni dejavniki, ki se med seboj prepletajo in jih ni moč izolirati in obravnavati posamezno. Pri analizi trendov rodnosti in tudi v premisleku o vplivu družinske politike na rodnost ne smemo spregledati, da na odločitve parov za otroke danes vplivajo predvsem subjektivni dejavniki (življenjske in poklicne aspiracije, uspešna partnerska zveza ...), ki jih podpirajo procesi individualizacije (Švab in Žakelj 2008, 54). Poleg tega se dejavniki rodnosti tudi časovno

spreminjajo (Bonoli 2008), zato se raziskovalci vpliva ukrepov družinske politike na rodnost soočajo predvsem z metodološkimi težavami in je moč v vsaki raziskavi najti določene pomisleke. Gauthierjeva (2007) na primer ugotavlja, da raziskave, ki temeljijo na podatkih javnomnenjskih raziskav in enostavni statistiki, pogosto potrjujejo vplive družinske politike na rodnost, kompleksnejše raziskave, ki upoštevajo več dejavnikov, obravnavajo več držav in daljša časovna obdobja (deskriptivne časovne analize, bivariatne primerjalne analize) pa le s težavo podajo enoznačne in jasne odgovore.

Pri mednarodnih primerjalnih analizah je treba biti pozoren tudi na kulturne, družbene in politične raznolikosti med državami in pogoste razlike tudi znotraj samih držav. Pričujoča primerjalna analiza se nanaša na osem evropskih držav, ki imajo zelo različne socio-ekonomske značilnosti, razlike pa se pojavljajo celo znotraj držav (idealni primer sta bivši Vzhodna Nemčija in Zahodna Nemčija), kar pomeni, da posamezni ukrepi lahko vplivajo na rodnost v eni državi ali regiji, v drugih pa ne, zato je posploševanje in sklepanje iz tujih izkušenj vprašljivo.

Na podlagi obravnavanih držav in dosedanjih raziskav poudarjamo, da podaljševanje starševskih dopustov prek enega leta ni smiselno in ne bi prispevalo k dvigu rodnosti. Skozi zgodovino se je namreč izkazalo, da so politike, ki skušajo rodnost povečati z ukrepi, ki ženske oziroma matere umaknejo s trga dela, neuspešne. Smiselno bi bilo zgolj uvajanje fleksibilnejših oblik dopustov in podaljševanje očetovskih dopustov oziroma del starševskega dopusta rezervirati samo za očete, saj izkušnje kažejo, da imajo trenutno največji vpliv na reproduktivne preference parov tiste politike, ki spodbujajo enakopravnost med spoloma ter družinam pomagajo pri usklajevanju dela in družinskih obveznosti. Starševski dopusti so najbolje izkoriščeni v tistih državah, kjer so slednji plačani na podlagi prejšnjega zaslužka staršev, pri neplačanem starševskem dopustu pa je treba upoštevati, da to lahko vodi k dvorazrednemu sistemu, znotraj katerega si bodo boljše situirani starši lahko privoščili koriščenje neplačanega starševskega dopusta, starši z nižjimi dohodki pa ne. Ker pa so dohodkovno odvisna nadomestila vezana na prejšnjo zaposlitev, bi bilo treba razmisliti tudi o položaju samozaposlenih žensk in nezaposlenih žensk. Bilo bi jim treba omogočiti enak dostop do dopusta kot zaposlenim in jim v tem

času zagotoviti nadomestilo, ki bi jim zadostovalo za preživetje sebe in otroka.

Finančni ukrepi so sicer za družine velikega pomena in v nekaterih državah prispevajo pomemben del k proračunu posamezne družine, vendar iz večine raziskav sledi, da je njihov vpliv na rodnost majhen, zato se zdi, da so v tem trenutku bolj pomembni ukrepi, ki razbremenjujejo starše, predvsem matere, ter omogočajo usklajevanje dela in družine. Dober primer, ki potrjuje tak razvoj družinske politike in njen vpliv na rodnostne odločitve parov, je Francija.

Dosedanja praksa torej kaže, da pri oblikovanju ukrepov za dvig rodnosti ni dovolj samo prilagojena družinska politika, ampak se mora ta dopolnjevati z drugimi javnimi politikami, ki skupaj urejajo pravni, socialni in materialni položaj družine in tako morda ustvarjajo možnosti za dvig rodnosti. Neyerjeva (2006, 16) na primer ugotavlja, da imajo politike tudi simbolne pomene. Pomanjkanje storitev otroškega varstva, dolgi starševski dopusti in politike, ki opravičujejo oziroma ustvarjajo spolno segregacijo, sporočajo materam, da bo po rojstvu otroka težko, če ne že nemogoče, usklajevati družinske in delovne obveznosti, se vrniti na trg dela in si zagotoviti primeren življenjski standard. Takšne politike po njenem mnenju vodijo v zniževanje rodnosti. Odločitev za (naslednjega) otroka bi staršem lahko olajšali s primerno urejenim in dostopnim otroškim varstvom, visokimi družinskimi prejemki ter fleksibilnejšimi oblikami starševskih dopustov in politikami, ki spodbujajo spolno enakopravnost. Slednje bi pripomogle k lažjemu usklajevanju dela in družine, olajšale ponoven vstop na trg dela in zagotavljale primeren dohodek družine.

Zaradi kompleksnosti problematike smo magistrsko nalogo zato zastavili širše in z drugim raziskovalnim vprašanjem poskusili ugotoviti, kako lahko k višji rodnosti pripomorejo ukrepi javnih politik na drugih področjih, kot je institucionalno varstvo otrok, usklajevanje dela in družine ter enakopravnost med spoloma in varnost zaposlitve.

Pri urejenosti otroškega varstva v posameznih državah najbolj šepa dostopnost za mlajše otroke do tretjega leta starosti, kar pa je bistvenega pomena za zgodnjo vrnitev žensk

nazaj na trg dela. Pri razvoju zagotavljanja dostopnega, cenovno sprejemljivega in kakovostnega zgodnjega otroškega varstva bi morale po našem mnenju v prihodnje aktivno sodelovati vse zainteresirane strani, zlasti državne in lokalne pristojne institucije ter delodajalci. Poleg tega bi bilo treba poskrbeti za posebne potrebe staršev z netipičnim delovnim časom. Cenovno dostopni in časovno prilagodljivi vrtci s kakovostnimi storitvami bi predvsem vplivali na višjo participacijo žensk na trgu dela, na podlagi podatkov dosedanjih raziskav pa lahko sklepamo, da bi to imelo posreden vpliv tudi na rodnost.

Številne študije potrjujejo, da imata zagotavljanje možnosti za lažje usklajevanje dela in družine ter uresničevanje enakopravnosti moških in žensk pozitiven vpliv na rodnost (Rajgelj 2007a, 109), med strokovnjaki pa obstaja konsenz, da lahko na rodnostne preference ljudi družinska politika vpliva predvsem z ukrepi, ki omogočajo uspešno usklajevanje dela in družine ter promovirajo enakopravnost med spoloma, kar je še posebej pomembno ob dejstvu, da je v večini držav zahodnega sveta (vključno s Slovenijo) še vedno razširjena tradicionalna delitev družinskega dela ob hkratnem visokem deležu žensk na trgu dela (Švab in Žakelj 2008, 55).

Model dveh hraniteljev družine (*ang. dual-earner model*) in eno in pol hraniteljski sistem postajata prevladujoča modela v večini primerjanih držav, stopnje zaposlenosti žensk pa se povečujejo, zato je usklajevanje poklicnih obveznosti z družinskimi postalo pomembno vprašanje v povezavi z rodnostjo (Olah 2003, 171). Raziskava za Švedsko in Madžarsko (Olah 2003) je pokazala, da lažje usklajevanje dela in družine pripomore k višji rodnosti, predvsem pri odločanju za drugega in vsakega nadaljnjega otroka. Prav tako je večja verjetnost, da se bosta partnerja odločila za drugega in vsakega nadaljnjega otroka, če si delita neplačano družinsko delo in skrb za otroke.

Ugotovimo torej, da so vsi ukrepi družinske politike lahko uspešni le v kontekstu obstoja uspešnih mehanizmov usklajevanja dela in družine ter enakopravnosti med spoloma, saj konkretne raziskave kažejo, da se je rodnost v zadnjem obdobju dvignila predvsem v tistih državah, ki imajo razvite te mehanizme in podpirajo ženske na trgu dela.

Pomemben dejavnik pri uresničevanju rodnostnih aspiracij je občutek varnosti glede zaposlitve in življenja v prihodnosti, ki je prav pri mladih ponavadi zelo šibak. Billari, Liefbroer in Philipov (2006, 6) ta problem kot enega izmed osrednjih dejavnikov za odlašanje z rojstvi izpostavljajo predvsem v tranzicijskih vzhodno- in srednjeevropskih državah. Tudi v Sloveniji so mlade ženske (med 25. in 29. letom starosti), predvsem tiste z višjo izobrazbo, večinoma brezposelne ali zaposlene za določen čas, kar po našem mnenju vpliva na to, da odlašajo z vstopom v materinstvo. Pregled podatkov o prevladujočih oblikah zaposlovanja v primerjanih državah sicer ne potrjuje njihove teze, da manj varne oziroma negotove oblike zaposlovanja (delo za določen čas, delo prek pogodb) spodbujajo odlaganje rojstev, saj imajo prav države z najvišjim odstotkom tovrstnega zaposlovanja (Francija, Nizozemska, Švedska) tudi najvišje rodnosti, Madžarska z najnižjimi stopnjami zaposlenosti žensk za določen čas pa trenutno najnižjo rodnost. Da bi lahko na podlagi tega karkoli sklepali, bi bilo treba podrobneje preučiti, kakšno varnost in pravice tovrstne oblike zaposlovanja v posameznih državah ponujajo zaposlenim.

Prav tako morajo ženske vedeti, da bodo lahko po prekinitvi kariere zaradi materinstva nadaljevale s kariero. Primerna politika bi zato bila politika dela in družine, ki bi vključevala finančne podpore za družine, dostopno in kakovostno varstvo otrok, fleksibilne oblike dela in starševski dopust (McDonald 2008, 22–23).

Na naše tretje raziskovalno vprašanje, kako države spodbujajo rojstvo drugega in vsakega naslednjega otroka, lahko odgovoriva, da države z različnimi ukrepi (brezplačen vrtec za drugega otroka, dodatki za velike družine, daljši in boljše plačan porodniški dopust, otroški dodatek, ki je pogojen s številom otrok, plačan očetovski dopust šele v primeru rojstva drugega otroka, hitrostna premija) s t. i. politiko nagrajevanja za večje število otrok poskušajo vplivati na odločitev staršev za več otrok, monitoring oziroma spremljanje učinkov tovrstnih ukrepov pa dajejo različne rezultate. Izkušnje s Švedske (Olah 2003; Neyer in Andersson 2008) kažejo, da je hitrostna premija vplivala na krajši interval med prvim in drugim otrokom (oziroma na odločitev za drugega otroka), medtem ko na dvig celotne stopnje rodnosti nima vpliva. Tudi tu se pokaže, da je pri

odločitvah za več otrok pomembnejša enakopravnejša delitev dela med spoloma. Aktivno vlogo očeta pri skrbi za otroke kot pozitiven vpliv na odločitev za drugega in naslednjega otroka potrjujejo raziskave na Švedskem (Olah 2003), v Italiji (Pinnelli in Fiori 2008; Cooke 2006 v Bernhardt in Goldscheider 2006, 23), Nemčiji (Cooke 2004 v Bernhardt in Goldscheider 2006, 23) in ZDA (Cooke 2004; Torr in Short 2004 v Bernhardt in Goldscheider 2006, 23).

V Sloveniji do zdaj še ni bila narejena empirična raziskava, ki bi ocenjevala potencialni vpliv ukrepov družinske politike na rodnost. To pomeni, da ne moremo natančno oceniti, ali so ukrepi, ki že obstajajo, vplivali na rodnost. Čeprav je rodnost do pred kratkim padala in bi iz tega lahko sklepali, da ukrepi družinske politike niso prispevali k dvigu rodnosti, je možno tudi, da bi bila v primeru neobstoja relativno radodarne družinske politike, rodnost še nižja (Švab in Žakelj 2008, 46).

Po našem mnenju je nizka rodnost v Sloveniji tudi posledica prevelike obremenjenosti žensk, ki največkrat skrbijo za tri generacije (za svoje otroke, za svoje starše in še za vnuke). Zato menimo, da bi bilo smiselno sprejeti take ukrepe, ki bi razbremenili starše. Predlagamo 7-urni delavnik za enega od staršev (pri čemer bi se moški in ženska sama dogovorila, kdo bo ta ukrep izkoristil), nadomestilo in prispevke za eno (izgubljeno) delovno uro pa bi jim plačala država. Do 7-urnega delovnika bi bili starši upravičeni do otrokovega 15. leta starosti. S tem, ko bi en od staršev lahko odšel iz službe eno uro pred ostalimi, bi lahko v miru šel iskat otroka v vrtec ali v šolo, izognil bi se t. i. prometnim zamaškom ali »traffic jamu« in posledično imel vsaj eno uro več časa za otroka dnevno. Denar za ta ukrep bi preusmerili od tistih, ki neupravičeno prejemajo različne družinske prejemke, različne socialne pomoči ali neupravičeno plačujejo manj za vrtce. Da bi se ugotovile zlorabe različnih »ugodnosti«, predlagamo ustanovitev inšpekcijske službe, ki bi preverjala dejansko stanje na terenu. Istočasno pa bi morala država stimulirati delodajalce, da bi se ta ukrep dejansko lahko izvajal.

Menimo, da je pred oblikovalci družinskih politik ključna dilema in naloga, kako z družinskimi in z njo povezanimi politikami spodbujati pare, da bi se odločali tudi za

drugega (in nadaljnje) otroka/e in da bi se za vstop v starševstvo odločali prej ter ga ne odlagali na kasnejša leta, saj odlaganje starševstva povečuje možnost, da se pari za otroka sploh ne bodo odločili (Veevers v Rindfuss in drugi; Billari, Liefbroer in Philipov 2006, 7–11). Če ženske prelagajo odločitev za otroke na kasnejša leta, bo namreč absolutna stopnja rodnosti padla ne glede na spremembe v družinski politiki ali spremembe v zaposlitvi (Neyer 2006).

Vsekakor pa te politike ne smejo obremenjevati staršev oziroma parov in jim vsiljevati rodnostnih odločitev ali pa jih na podlagi njihovih osebnih odločitev kakorkoli diskriminirati.²⁴³ Družinam morajo zagotoviti kakovostno življenje in jim omogočiti takšne pogoje, da bodo lahko uresničili svoje rodnostne aspiracije (McDonald 2006, 215). Po mnenju McDonalda (2006, 218–222) bi morali biti v politikah, ki želijo spodbujati rodnost, otroci v družbi prepoznani kot nosilci ekonomske vrednosti, pravice bi morale biti vezane na otroka in ne na participacijo matere ali očeta na trgu dela, politike bi morale biti spolno nevtralne, delovne ureditve družini prijazne, storitve otroškega varstva pa kakovostne, univerzalne in brezplačne. Poleg tega mora pristop politike upoštevati življenjske poteke, biti mora preprost in transparenten, oblikovalci politik morajo pri tem upoštevati finančne zmožnosti države in predvideti posledice, s katerimi naj bi dosegli določen cilj, politično sprejemljivost, predvsem pa bi morale biti po avtorjevem mnenju takšne politike dolgotrajne. Da ima lahko dolgotrajne učinke na obseg rodnosti le mnogo desetletij vzdrževano pronatalistično prizadevanje, ki ni preobremenjeno z računanjem stroškov in učinkov, je pokazala tudi analiza na primeru Francije (Schulthesis v van de Kaa 2006, 2001), čeprav v večini literature zasledimo dvom glede pronatalističnih politik, ki naj ne bi imele jasnih učinkov. Bonoli (2008, 14) dodaja, da je mogoče zdaj prvič v zgodovini napočil trenutek, ko je možno razviti tudi uspešne pronatalistično naravnane politike, ki seveda ne smejo temeljiti na spolni segregaciji in vdirati v intimo družine, temveč morajo poskrbeti za lažje usklajevanje

²⁴³ Do staršev je na primer diskriminatorska odločitev Slovenije o brezplačnem varstvu za drugega otroka, če imata starša v istočasno v vrtcu že enega otroka. Osredotoča se samo na starše s predšolskimi otroki in izpusti veliko tistih, ki imajo starejše otroke že v osnovni šoli (Švab in Žakelj 2008, 49). Podobno so nekateri raziskovalci (Letablier v Švab in Žakelj 2008, 28) kritični do francoske družinske politike, ki še vedno vsebuje pronatalistične ukrepe. Tudi tam so starši v primeru rojstva prvega otroka prikrajšani za večino plačanega starševskega dopusta, plačanega očetovskega dopusta in otroških dodatkov.

družinskih in zaposlitvenih obveznosti ter za večjo enakost med spoloma.

Zato je velik izziv za države, da razvijejo boljše življenjske pogoje za otroke in starše. Politični pomen vprašanja, kako lahko družinska politika vpliva na višjo rodnost, se mora povečati, tudi zaradi demografskega stanja v Evropi (nizke stopnje rodnosti in staranje prebivalstva).

7 LITERATURA

1. *Act on Equal Status and Equal Rights of Women and Men*. Dostopno prek: http://www.iwraw-ap.org/resources/pdf/GE_Iceland1.PDF (9. julij 2009).
2. Adsera, Alicia. 2004. *Changing fertility rates in developed countries. The impact of labour market institutions*. Chichago: University of Illinois at Chicago. Dostopno prek: <http://www.src.uchicago.edu/prc/pdfs/adsera02.pdf> (3. avgust 2009).
3. Adsera, Alicia. 2006. An economic analysis of the gap between desired and actual fertility: The case of Spain. V: *Review of the Economics of the Household*. 4 (1): 75–95.
4. *Amsterdamska pogodba*. Uradni list C 340 iz 10. 11. 1997. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/sl/treaties/dat/11997D/word/11997D.doc> (11. november 2008).
5. Andersson, G., Duvander, A.-Z., Hank, K. 2003. *Do child-care characteristics influence continued child bearing in Sweden? An investigation of the quantity, quality, and price dimension*. Rostock: Max Max Planck Institute for Demographic Research. Dostopno prek: <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2003-013.pdf> (15. julij 2009).
6. Atlason, Gisli Hrafn. 2006. On Reconciliation on Gender Equality and Daily Routines in Iceland. V *Beetwen Paid and Unpaid Work: Family Friendly Policies and Gender Equality in Europe*, ur. Reingardiene, Jolanta, strani 1–13. Vilnius: Social Research Center, Vytautas Magnus University Center for Equality Advancement.
7. *Bela knjiga evropske socialne politike*. COM (94) 333 iz dne 27. 7. 1994. Dostopno prek: http://aei.pitt.edu/1118/01/social_policy_white_paper_COM_94_333_A.pdf (20. maj 2009).
8. Bergant, Milica. 1981. *Družine – Zakon – Ljubezen na razpotjih*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo.
9. Bernhardt, Eva in Goldscheider, Frances. 2006. Gender equality, parenthood attitudes, and first births in Sweden. V *Vienna Yearbook of Population Research*, ur. Philipov, Dimiter, Aart C. Liefbroer, Francesco C. Billari, strani 19–39. Dunaj: Vienna Institute of Demography.

-
10. Bernhardt, Eva in Goldscheider, Frances. 2009. *Domestic gender equality and childbearing: First, second and third births in Sweden*. IUSSP General Conference in Marrakech, 2009.
 11. Bien, Walter. 2004. Germany. V *Families in EU-15. Policies, Challenges and opportunities. General monitoring report 2004*, ur. Cizek, Brigitte in Rudolf Richter, strani 117–127. Wien: Austrian Institute for Family Studies.
 12. Billari, Francesco C. 2005. Europe and its Fertility: From Low to Lowest Low. V *National Institute of Economic Review* (194): 56–73.
 13. Billari, Francesco C., Aart C. Liefbroer in Dimiter Philipov. 2006. The Postponement of Childbearing in Europe: Driving Forces and Implications. V: *Vienna Yearbook of Population Research*, ur. Philipov, Dimiter, Aart C. Liefbroer, Francesco C. Billari, strani 1–17. Dunaj: Vienna Institute of Demography.
 14. Björklund, Anders. 2007. *Does a family-friendly policy raise fertility levels?* Stockholm: Swedish Institute for European Policy Studies.
 15. Bloom, David E. in Canning, David. 2006. Europe's looming population bust. V *Entre Nous - the European Magazine for sexual and reproductive health. Low Fertility – The future of Europe* (63): 14–15.
 16. Boh, Katja. 1989. Družinska in prebivalstvena politika: shajanja in razhajanja. V: *Družboslovne razprave*. 6 (8): 107–116.
 17. Boh, Katja. 1990. *Otroško varstvo kot sestavni del družinske politike, predšolska vzgoja v sistemu širše družbene skrbi za otroka*. Zbornik
 18. Boh, Katja. 1993. Novi trendi v družinski politiki. V *Teorija in praksa*. 30 (3–4): 221–229.
 19. Boh, Katja. 1999. (Ne)uspehi prebivalstvene politike. V *Družboslovne razprave*. 15 (30-31): 134–144.
 20. Bonoli, Giuliano. 2008. The impact of social policy on fertility: evidence from Switzerland. V *Journal of European Social Policy*. 18 (1): 64–78.
 21. Brewer, Mike. 2003. *The new Tax Credits*. Briefing Note No. 35. London: Institut for Fiscal Studies.
 22. Brewer, Mike; Ratcliffe, Anita; Smith, Sarah. 2009. *Does welfare reform affect fertility? Evidence from the UK*. London: Institut for Fiscal Studies.

-
23. *Britanski nacionalni statistični urad*. 2009. Dostopno prek: <http://www.statistics.gov.uk/pdfdir/bdths0509.pdf> (7. julij 2009).
 24. Buber Ennser, Isabella. 2003. The influence of the distribution of household and childrearing tasks between men and women on childbearing intentions in Austria. V *Vienna Yearbook of Population Research*, strani 165–180. Dostopno prek: http://hw.oeaw.ac.at/0xc1aa500d_0x0002f4cb (5. avgust 2009).
 25. *Bundesministerin für Familie, Senioren, Frauen und Jugend*. Dostopno prek: <http://www.bmfsfj.de> (31. julij 2009).
 26. Busch, Anne in Holst, Elke. 2008. The gender pay gap in Germany. V: *SOEP Wave Report: A Quarter Century of Change: Results from the German Socio-Economic Panel*, ur. Holst, Elke in Bruce Headey, 81–86. Berlin: German Institute for Economic Research.
 27. Byork Ejdal, Gundy. 2003. *Social and Family Policy. The case of Iceland*. Reykjavik: Faculty of social sciences.
 28. Castels, G. Francis. 2003. The world turned upside down: below replacement fertility, changing preferences and family-friendly public policy in 21 OECD countries. V *Journal of European Social Policy* 13 (3): 209–227.
 29. Center for Gender Equality. 2007. *Gender Equality in Iceland*. Akureyri, Reykjavik: Center for Gender Equality, Ministry of Social Affairs.
 30. *Center for Gender Equality*. Dostopno prek: www.jafrnetti.is (28. april 2009).
 31. *Certifikat Družini prijazno podjetje*. Dostopno prek: <http://www.certifikatdpp.si/o-certifikatu> (29. junij 2009).
 32. Chester, Bob. 2009. *Family policy in the UK*. Dostopno prek: <http://www.galtoninstitute.org.uk/Newsletters/GINL9409/FamilyPolicy.htm> (14. junij 2009).
 33. *Childcare services in the EU*. MEMO/08/592. Dostopno prek: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/08/592&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (30. junij 2009).
 34. *Commission improves work-life balance for millions with longer and better maternity leave. IP/08/1450*. Dostopno prek: (20. oktober 2008).
 35. Cukut, Sanja. 2006. *Rojstva in samomori v Sloveniji skozi tri desetletja*. Ljubljana:

-
- Založba ZRC.
36. Černič Istenič, Majda. 1994. *Rodnost v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
 37. Černigoj Sadar, Nevenka, D. Verša. 2002. Zaposlovanje žensk. V *Politika zaposlovanja*, ur. Svetlik, I., J. Glazer, A. Kajzer, M. Trbanc, 398–433. Ljubljana: FDV.
 38. Čok, Mitja in Nada Stropnik. 2006. Ocena vpliva otroškega dodatka in denarne pomoči na dohodkovni položaj gospodinjstev z uporabo statičnega mikrosimulacijskega modela za Slovenijo. V *IB revija*. 40 (3): 18–24. Ljubljana: UMAR.
 39. Črnak Meglič, Andreja. 1994. Kako v Sloveniji zastaviti in izvajati učinkovito družinsko politiko. V *Kaj potrebujemo: družinsko ali prebivalstveno politiko: Zbornik referatov*, ur. Stropnik, Nada, 63–70. Portorož: DOMUS, MDDSZ, ZPMS.
 40. Črnak Meglič, Andreja. 1998. Socialni sistemi na preizkusu. V *Evropska socialna in zaposlovalna politika: Zbornik referatov*, ur. Tomšič, Danilo, 9–15. Ljubljana: Kalandrovo društvo.
 41. Daly, Mary. 2005. Changing family life in Europe: significance for state and society. V *European Societies* 7 (3): 379–398.
 42. *Day Care Expansion Act*. Dostopno prek: <http://217.160.60.235/BGBL/bgb11f/bgb1104s3852.pdf> (10. julij 2009).
 43. *Davčna uprava Republike Slovenije*. Dostopno prek: <http://www.durs.gov.si> (30. junij 2009).
 44. Dekker, Paul in Sjef Ederveen, ur. 2005. *European times: Public opinion on Europe & Working hours, compared and explained. European Outlook 3*. Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Dostopno prek: http://english.scp.nl/english/publications/books/2005092001/European_Times.pdf (30. junij 2009).
 45. Del Boca, Daniela. 2002. The effect of child care and part time opportunities on participation and fertility decisions in Italy. V *Journal of Population Economics*. 15 (0): 549–573.
 46. Del Boca, Daniela. 2003. *Why are fertility and participation rates so low in Italy (and Southern Europe)?* Columbia: The Italian Academy for Advanced Studies in America. Dostopno prek: http://www.italianacademy.columbia.edu/publications/working_

-
- papers/2003_2004/paper_fa03_DelBoca.pdf (17. avgust 2009).
47. Dex, Shirley in Ward, Kelly. 2007. *Parental care and employment in early childhood. Analysis of The Millennium Cohort studies*. EOC Working paper series No. 57. London: Institute of Education. University of London.
 48. DiPrete, A. Thomas, S. Philip Morgan, Henriette Engelhardt in Hana Pacalova. 2003. *Do Cross-National Differences in the Costs of Children Generate Cross-National Differences in Fertility Rates?* Berlin: German Institute for Economic Research. Dostopno prek: <http://www.diw.de/documents/publikationen/73/40633/dp355.pdf> (17. avgust 2009).
 49. *Direktiva 89/391/EGS*. Uradni list 183, 29.6.1989, str. 1–8. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:01:31989L0391:SL:PDF> (1. april 2009).
 50. *Direktiva 92/85/EGS*. Uradni list 348, 28.11.1992, str. 1–8. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:02:31992L0085:SL:PDF> (1. april 2009).
 51. *Direktiva 96/34/ES*. Uradni list 145, 19.6.1996, str. 4–9. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:02:31996L0034:SL:PDF> (1. april 2009).
 52. *Direktiva 97/81/ES*. Uradni list 14, 20.1.1998, str. 9–14. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:03:31997L0081:SL:PDF> (1. april 2009).
 53. Dobbeltstein, S.H.A.M.; Gustafsson, S. S. in Wetzels, C.M.M.P. 2000. *Child care in the Netherlands between government, firms and parents. Is the deadweight loss smaller than in the public daycare system of Sweden?* Amsterdam: University of Amsterdam. Dostopno prek: http://www.aiel.it/bachecha/Firenze/Papers/Dobbeltstein_Gustafsson.pdf (18. julij 2009).
 54. Dobrotić, Ivana, Lidija Frank in Nataša Ozebek. 2007. *Primerjalna analiza vplivov ukrepov družinske politike na stopnjo rodnosti v Sloveniji, na Švedskem in na Hrvaškem*. Raziskovalna naloga. Ljubljana: FDV.
 55. Drew, Eileen, Ruth Emerek in Evelyn Mahon. 1998. *Women, work and the Family in Europe*. London, New York: Routledge.
-

-
56. Duvander, Ann - Zofie in Andersson, Gunnar. 2005. *Gender Equality and Fertility in Sweden: A Study on the Impact of the Father's Uptake of Parental Leave on Continued Childbearing*. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research.
 57. Englehardt, Henriette in Prskawetz, Alexia. 2005. A Pooled Time-Series Analysis on the Relation Between Fertility and Female Employment. V *European Demographic Research Papers 1*. Dostopno prek: http://www.oeaw.ac.at/vid/download/edrp_1_05.pdf (15. julij 2009).
 58. Equal Opportunities Commission. 2003. *Response to HM Treasury and DTI document: Balancing work and family life: Enhancing choice and support for parents*. Manchester.
 59. Esping Andersen, Gøsta. 1990. *The three worlds of welfare capitalism*. Oxford: Polity Press.
 60. Esping Andersen, Gøsta. 2000. *Social foundations of postindustrial economies*. New York: Oxford University Press.
 61. Eurofound. 2004. *Fertility and family issues in an enlarged Europe. Summary*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
 62. Eurofound. 2006. Working time after parental leave. Dostopno prek: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/2006/03/SE0603NU04.htm> (25. junij 2009).
 63. Eurofound. 2006a. *Employment developments in childcare services for school-age children. Hungary*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Dostopno prek: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/234/en/1/ef06234en.pdf> (2. julij 2009).
 64. Eurofound. 2007. *Combining family and full-time work*. Dublin: European Foundation for the Improvement of living and Working Conditions. Dostopno prek: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/reports/TN0510TR02/DE0510TR02.pdf> (10. julij 2009).
 65. Eurofound. 2008. *Part-time work and parental leave widen gender pay gap*. Dostopno prek: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/2008/06/DE0806019I.htm> (10. julij 2009).
 66. Eurofound. 2008a. *Employment trends of mothers*. Dostopno prek: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/2008/02/HU0802039I.htm> (4. avgust 2009).

-
67. Eurofound. 2008b. Conflicting trends in women's labour market participation rates. Dostopno prek: <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/2008/01/FR0801019I.htm> (4. avgust 2009).
 68. European Commission. 2009. *Report on equality between women and men*. Bruselj: European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. Dostopno prek: http://bookshop.eu.int/eubookshop/download.action?fileName=KEAU09001ENC_002.pdf&eubphfUid=10192125&catalogNbr=KE-AU-09-001-EN-C (2. avgust 2009).
 69. European Commission. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. 2009. *The situation in the EU*. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=685&langId=en> (5. avgust 2009).
 70. European Communities. 2005. *Reconciliation of work and private life: a comparative review of thirty European countries*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
 71. European Communities. 2006. „*Making work pay*“ *debates from a gender perspective: a comparative review of some recent policy reforms in thirty European countries*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
 72. *European industrial relation observatory on-line*. Dostopno prek: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/> (25. maj 2007).
 73. Eurostat Yearbook. 2008. *Europe in figures*. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-07-001/EN/KS-CD-07-001-EN.PDF (31. julij 2009).
 74. *Eurostat*. 2007. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home> (1. april 2007).
 75. Eurostat. 2008. *European Social Statistics: Social protection, Expenditure and receipts Data 1997–2005*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-DC-08-001/EN/KS-DC-08-001-EN.PDF (10. junij 2009).
 76. *Eurostat*. 2009. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home> (1. julij 2009).

-
77. Eurostat. 2009a. European Union Labour Force Survey-Annual results 2008. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-09-033/EN/KS-QA-09-033-EN.PDF (5. avgust 2009).
78. Eurydice – The information network on education in Europe. 2004. *Fertility and family issues in an enlarged Europe. Summary*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
79. Eurydice – The information network on education in Europe. 2008. *National summary sheets on education systems in europe and ongoing reforms. Iceland*. Dostopno prek: http://eng.menntamalaraduneyti.is/media/MRN-PDF-Althjodlegt/National_summary_sheet_2008.pdf (25. junij 2009).
80. Eurydice – The information network on education in Europe. 2009. Dostopno prek: <http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice> (7. julij 2009).
81. Eurydice – The information network on education in Europe. 2009a. *Early Childhood Education and Care in Europe: Tackling Social and Cultural Inequalities*. Bruselj: EACEA –Education, Audiovisual and Culture Executive Agency.
82. Evropska centralna banka. Dostopno prek: <http://www.ecb.int/stats/exchange/eurofxref/html/index.en.html> (18. avgust 2009).
83. Evropski parlament. 2008. *Resolucija Evropskega parlamenta z dne 21. februarja 2008 o demografski prihodnosti Evrope*. Dostopno prek: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P6-TA-2008-0066+0+DOC+WORD+V0//SL> (11. november 2008).
84. Eydal, Gudny Bjork in Olafsson, Stefan. 2003. *Social and Family Policy – The case of Ireland. Third report for the project Welfare Policy an Employment in the Context of Family Change*. Reykjavik: Faculty of Social Sciences.
85. Federal institute for Population Research. 2003. *The Demographic Future of Europe – Facts, Figures, Policies. Results of the Population Policy Acceptance Study (PPAS)*. Weisbaden: Federal Institute for Population Research, Robert Bosch Foundation.
86. Fink Hafner, Danica in Damjan Lajh. 2002. *Analiza politik*. Ljubljana: FDV.
87. Flere, Sergej. 2000. *Sociološka metodologija*. Maribor: Pedagoška fakulteta.
88. Fokkema, Tineke, Helga de Valk, Joop de Beer in Coen van Duin. 2008. The Netherlands: Childbearing within the context of a “Poldermodel” society. V

-
- Demographic Research* 19 (21): 743–794. Dostopno prek: <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol19/21/> (18. julij 2009).
89. Friedlander, Dov; Okun, S. Barbara; Segal, Sharon. 1999. The demographic transition then and now: Processes, perspectives and analyses. V *Journal of Family History* 24 (4): 493–533.
90. Gauthier, Anne Helene in Hatzius, Jan. 1997. Family Benefits and Fertility: An Econometric Analysis. V *Population Studies* 51 (3): 295–306.
91. Gauthier, Anne Helene. 1998. *The state and the family: a comparative analysis of family policies in industrialized countries*. Oxford: Clarendon Press.
92. Gauthier, Anne Helene. 2007. The impact of family policies on fertility in industrialized countries: a review of the literature. V *Population Research and Policy Review* 26 (3): 323–346.
93. Gislason, V. Ingólfur. 2006. *Fostering Caring Masculinities – Islandic National Report*. Akureyri: Centre for Gender Equality.
94. Goody, Jack. 2003. *Evropska družina*. Ljubljana: Založba Modra zbirka.
95. Grant, Jonathan, Stijn Hoorens, Suja Sivadasan, Mirjam van het Loo, Julie DaVanzo, Lauren Hale, Shawna Gibson, William Butz. 2004. *Low Fertility and Population Ageing. Causes, Consequences and Policy options*. RAND Europe. Dostopno prek: http://www.rand.org/pubs/monographs/2004/RAND_MG206.pdf (1. julij 2009).
96. Grünell, Marianne. 2005. *Gender equality process falling short of targets*. Dostopno prek: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2005/02/feature/nl0502102f.htm> (18. julij 2009).
97. Hantrais, Linda. 1995. *Social Policy in the European Union*. Houndmills: Macmillan Press Ltd.
98. Hantrais, Linda. in Mengen, S. 1996. *Cross-National Research Methods in The Social Sciences*. London: Pinter.
99. Haralambos, Michael in Holborn, Martin. 1999. *Sociologija: Teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
100. *HM Treasury – Ministrstvo za ekonomijo in finance Velike Britanije*. Dostopno prek: http://www.hm-treasury.gov.uk/tax_pregnancy_grant.htm (8. julij 2009).
101. Hogwood, Brian W. in Gunn, Lewis A. 1984. *Policy analysis for the real world*.

-
- Oxford: Oxford University Press.
102. Holt, Heather in Heidi Grainger. 2005. *Results of the second flexible working employee survey (Employment Relations Research Series 39)*. London: Department of Trade and Industry. Dostopno prek: <http://www.berr.gov.uk/files/file11441.pdf> (1. julij 2009).
103. Humer, Živa. 2008. Očetovske prakse in usklajevanje s plačanim delom. V *Novo očetovstvo v Sloveniji*, ur. Tanja Rener in drugi, 72–98. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
104. Humer, Živa, Alenka Švab, in Tjaša Žakelj. 2008. Očetovstvo in družinska politika. V *Novo očetovstvo v Sloveniji*, ur. Tanja Rener in drugi, 98–124. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
105. *ILO – International Labour Organisation*. 2002. Higher Council on Equality in Employment between Women and Men – France. Dostopno prek: http://www.ilo.org/public/english/employment/gems/eeo/law/france/i_hcee.htm (7. avgust 2009).
106. *ILO – International Labour Organisation*. 2009. Dostopno prek: <http://www.ilo.org/travaildatabase/servlet/maternityprotection> (13. julij 2009).
107. Institute for Family Policies. 2007. *Report on the evolution of family in Europe 2007*. Madrid: IPFE. Dostopno prek: http://www.ipfe.org/Report_Evolution_Family_europe_2007_EU27.pdf (16. maj 2007).
108. *Jafrnetti – The Center of Gender Equality of Ireland*. Dostopno prek: www.jafrnetti.is (1. julij 2009).
109. Josipovič, Damir. 2003. Geografski dejavniki rodnosti prebivalstva. V *Acta Geographica Slovenica* 43 (1): 111–125.
110. Josipovič, Damir. 2004. *Dejavniki rodnostnega obnašanja v Sloveniji*. Ljubljana: Založba ZRC.
111. Josipovič, Damir. 2006. *Učinki priseljavanja v Slovenijo po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Založba ZRC.
112. Josipovič, Damir. 2007. *Razvoj rodnosti v Sloveniji v zadnjih desetih letih in njen vpliv na staranje prebivalstva*. Dostopno prek: <http://www.stat.si/radenci/referat/JOSIPOVIC.doc> (20. november 2007).
113. Kamerman, B. Sheila in A. J. Kahn. 1997. Investing in children: Government expenditures for children in western industrialized societies, 1960–1990. V *Child*

-
- poverty in industrialized societies*, ur. S. Danziger in G. A. Cornia. Oxford, England: Oxford University Press.
114. Kamerman, B. Sheila. 1996. Child and Family Policies: An International Overview. V *Children, Families & Government: Preparing for the Twenty-first Century*, ur. Ziegler, E. F., S. L. Kagan in N. W. Hall, 31–48. Cambridge: Cambridge University Press.
115. Kamerman, B. Sheila. 2003. *Welfare states, Family Policies and early Childhood Education, Care and Family Support*. Options for the central and eastern European (CEE) and Commonwealth of independent states (CIS) Countries. Gradivo za Consultation Meeting on Family Support Policy in Central and Eastern Europe, organized by the Council of Europe and UNESCO. Budimpešta, 3.–5. september 2003.
116. Kaufmann, Franz-Xaver, Anton Kuijsten, Hans-Joachim Schulze in Klaus Peter Strohmeier, ur. 1997. *Family Life and Family Policies in Europe. Volume 1*. Oxford: Clarendon Press.
117. Kaufmann, Franz-Xaver, Anton Kuijsten, Hans-Joachim Schulze in Klaus Peter Strohmeier, ur. 2002. *Family life and family policies in Europe. Volume 2. Problems and issues in comparative perspective*. Oxford: Oxford University Press.
118. Kertzer, I. David, White, Michael J., Bernardi, Laura in Gabrielli, Giuseppe. 2008. Italy's Path to Very Low Fertility: The Adequacy of Economic and Second Demographic Transition Theories. V *European Journal of Population* 25 (1): 89–115.
119. Kohler, Hans Peter in Iliana Kohler. 2002. Fertility Decline in Russia in the Early and Mid 1990s: The Role of Economic Uncertainty and Labor Market Crises. V *European Journal of Population* 18 (3): 33–262. Povzetek dostopen prek: <http://www.ssc.upenn.edu/~hpkohler/abstracts/arussia.html> (29. junij 2009).
120. Kohler, Hans Peter, Francesco C. Billari in José Antonio Ortega. 2006. Low Fertility in Europe: Causes, Implications and Policy Options. V *The Baby Bust: Who will do the Work? Who Will Pay the Taxes?*, ur. F. R. Harris, 48–109. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.
121. Kohler, Hans Peter, Billari, Francesco C. in Ortega, José Antonio. 2002. The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. V *Population and Development Review* 28 (4): 641–681.

-
122. Kohler, Hans Peter. 2006. The determinants of low fertility in Europe. V *Entre Nous: Low fertility – the future of Europe*, ur. Lazdane, Gunta, 12–13. Copenhagen: WHO.
 123. Kohlman, Annette in Sergej M.Zuev. 2001. *Patterns of childbearing in Russia 1994 – 1998*. Dostopno prek: <http://www.demogr.mpg.de/Papers/Working/wp-2001-018.pdf> (29. junij 2009).
 124. Kohn, M. L. 1989. *Cross National Research in Sociology*. London: Sage Publications.
 125. Kolarič, Zinka, Andreja Črnak-Meglič in Maja Vojnovič. 2002. *Zasebne neprofitno-volonterske organizacije v mednarodni perspektivi*. Ljubljana: Založba FDV.
 126. Komisija evropskih skupnosti. 2005. *Zelena knjiga »Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami«*. Sporočilo komisije COM (2005) 94. Bruselj: Komisija evropskih skupnosti. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/employment_social/news/2005/mar/comm2005-94_sl.pdf (3. avgust 2009).
 127. Komisija evropskih skupnosti. 2006. *Demografska prihodnost Evrope, kako sprememiti izziv v priložnost?* Sporočilo komisije COM (2006) 571. Bruselj: Komisija evropskih skupnosti. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/employment_social/news/2006/oct/demography_sl.pdf (3. avgust 2009).
 128. Kreyenfeld, Michaela. 2002. Time-squeeze, partner effect or selfselection? An investigation into the positive effect of women's education on second birth risks in West Germany. V *Demographic Research* 7 (2): 15-48. Dostopno prek: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol7/2/7-2.pdf> (17. julij 2009).
 129. Kreyenfeld, Michaela. 2005. *Economic uncertainty and fertility postponement. Evidence from German panel data*. Working Paper WP 2005-034. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research. Dostopno prek: <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2005-034.pdf> (17. julij 2009).
 130. Kvist, Jon in Saari, Juho. 2007. *The Europeisation of social protection*. Bristol: The Policy Press.
 131. Lasswell, D. Harold. 1964. *Politics: who gets what, when, how* (8. izdaja). Cleveland, New York: Meridian Books.
 132. Leonard, Diana in John.Hood Williams. 1988. *Families*. Houndmills: Macmillan Education.
 133. Letablier, Marie-Thérèse. 2003. *Fertility and Family Policies in France*. Pariz:

-
- CNRS/Centre d'Etudes de l'Emploi.
134. Lewis, S. in Lewis, J. 1996. *The Work-Family Challenge: rethinking employment*. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.
135. *Listina unije o temeljnih pravicah*. Uradni list (2007/C 303/01). Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/sl/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303SL.01000101.htm> (1. april 2009).
136. *Lizbonska pogodba*. Uradni list 2007/C 306/01. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:SL:HTML> (21. januar 2009).
137. *Lizbonska strategija*. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-r1.en0.htm (5. april 2009).
138. Luijn, Heleen in Saskia Keuzenkamp. 2004. *Does Leave work?* Haag: Social and Cultural Planning Office.
139. Lutz, W. 2000. Determinans of low fertility and ageing prospects for Europe. V *Family issues between gender and generations (seminar report)*, ur. Trnka, Sylvia, strani 49-65. Brussels: European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs.
140. Mackevič, Indrė, ur. 2005. *Fathers on Parental Leave – A Joint Report based on qualitative research with fathers on leave, employers and decision makers in Lithuania, Iceland, Denmark and Malta*. Vilnius: Center for Equality Advancement.
141. Malačič, Janez. 1996. *Demografija: teorija, analiza, metode in modeli*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
142. Malačič, Janez. 2000. *Demografija* (4. izdaja). Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
143. Marković Bach, Ana. 2007. *Vpliv izobrazbe, dohodka in stroška otrok na rodnost*. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
144. McDonald, Peter. 2000. Gender equity, social institutions and the future of fertility. V *Journal of Population Research* 17 (1): 1–16.
145. McDonald, Peter. 2006. An Assesment of policies that support having children from the perspectives of equity, efficiency and efficacy. V *Vienna Yearbook of Population Research*, ur. Philipov, Dimiter, Aart C. Liefbroer, Francesco C. Billari, strani 213–234.

-
146. McDonald, Peter. 2008. Very Low Fertility Consequences, Causes and Policy Approaches. V: *Japanese Journal of Population* 6 (1): 19–23.
 147. Meisaari - Polsa, Tuija. 1997. Sweden: A Case of Solidarity and Equality. V *Family Life and Family Policies in Europe. Volume 1*, ur. Franz-Xaver Kaufmann, Anton Kujisten, Hans-Joachim Schulze in Klaus Peter Strohmeier, 302–347. Oxford: Clarendon Press.
 148. Mills, Melinda, Letizia Mencarini, Maria Letizia Tanturri in Katia Begall. 2008. Gender equity and fertility intentions in Italy and the Netherlands. V *Demographic Research* 18 (1): 1–26. Dostopno prek: <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol18/1/> (17. julij 2009).
 149. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije. 2006. *Strategija za dvig rodnosti v Republiki Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/strategija_rodnost_osnutek_151106.pdf (29. junij 2009).
 150. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije. 1993. *Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/resolucija_druzina.pdf (29. junij 2009).
 151. *Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve Republike Slovenije*. Dostopno prek: <http://www.mddsz.gov.si> (31. julij 2009).
 152. *Ministrstvo za delo in socialne zadeve Madžarske* (Ministry of social affairs and labour of Hungary). Dostopno prek: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=13318&langchanged=eng> (02. julij 2009).
 153. Ministrstvo za delo in socialne zadeve Madžarske. 2004. *National Action Plan for Employment*. Dostopno prek: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=13575> (29. julij 2009).
 154. *Ministrstvo za izobraževanje, znanost in kulturo Islandije* (Ministry of Education, Science and Culture of Iceland). Dostopno prek: <http://eng.menntamalaraduneyti.is> (25. junij 2009).
 155. *Ministrstvo za socialne zadeve in zaposlovanje Nizozemske* (Ministry of social affairs and Employment of Netherlands). Dostopno prek: <http://www.szw.nl> (23. april 2009).

-
156. *Ministrstvo za šolstvo in šport*. Dostopno prek: <https://mss.gov.si> (1. junij 2009).
157. *Ministry of Health and Social Affairs of Sweden*. Dostopno prek: www.regeringen.se (31. julij 2009).
158. MISSOC – Mutual information system on social protection. 2004. *Hungary*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/2004/022004/hu_en.pdf (28. april 2009).
159. MISSOC – Mutual information system on social protection. 2007. *Social protection in the Member States of the European Union, of the European Economic Area and in Switzerland. Comparative Tables*. Bruselj: Council of Europe. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/missoc_tables_en.htm (28. april 2009).
160. Mósesdóttir, Lilja in Davíð Þór Björgvinsson. 1998. *Reconciling Work and Family Life in Iceland*. Reykjavík: Félags- og hagvísindastofnun Íslands.
161. Moss, Peter in Marta Korintus. 2008. *International Review of Leave Policies and Related Research 2008*. BERR – Department for Business Enterprise & Regulatory Reform. Dostopno prek: <http://www.berr.gov.uk/files/file47247.pdf> (10. junij 2009).
162. *National Action Plan for Employment*. 2004. Dostopno prek: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=13575> (29. julij 2009).
163. Neyer, Gerda in Gunnar Andersson. 2004. *Contemporary Research on European Fertility: Introduction*. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research. Dostopno prek: <http://www.demographic-research.org/special/3/1/s3-1.pdf> (29. junij 2009).
164. Neyer, Gerda in Gunnar Andersson. 2008. Consequences of Family Policies on Childbearing Behaviour: Effects or Artifacts? V *Population and Development Review* 34 (4): 699–724.
165. Neyer, Gerda. 2003. *Family Policies and Low Fertility in Western Europe*. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research.
166. Neyer, Gerda. 2006. *Family policies and fertility in Europe: Fertility policies at the intersection of gender policies, employment policies and care policies*. Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research.

-
167. Nimwegen, van Nico, Ingrid Esveldt in Gijs Beets. 2003. *Population Trends and Family Policies in the Netherlands*. Discussion paper 164. Center for Intergenerational Studies, Institute of Economic Research, Hitotsubashi University.
168. *Nizozemski davčni urad*. Dostopno prek: <http://www.belastingdienst.nl/english/> (11. junij 2009).
169. Novak, Mojca, Srna Mandič, Nada Stropnik, Valentina Prevolnik Rupel in Ruža Boškić. 2002. *Mednarodna primerjalna analiza ukrepov družinske politike v državah EU*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo.
170. Novak, Mojca. 1997. *Razvoj evropskih modelov držav blaginje*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo in Inštitut RS za socialno varstvo.
171. O'Brien, Margaret. 2005. *Shared caring: Bringing fathers in to the frame*. The EOC working paper series no. 18. Manchester: Equal Opportunities Commission. Dostopno prek: http://www.dadsindistress.asn.au/downloads/shared_caring.pdf (31. julij 2009).
172. OECD Family Database. 2009. *Time use for work, care and other day-to-day activities*. Dostopno prek: <http://www.oecd.org/dataoecd/1/50/43199641.pdf> (11. avgust 2009).
173. OECD Family Database. 2009a. *Public spending on family benefits*. Dostopno prek: <http://www.oecd.org/dataoecd/45/46/37864391.pdf> (11. avgust 2009).
174. OECD. 1999. *Country note: Early childhood education and care policy in the Netherlands*. Paris: OECD.
175. OECD. 2004. *OECD Family Database. Formal care and education for very young children*. Dostopno prek: http://www.oecd.org/document/4/0,3343,en_2649_34637_37836996_1_1_1_1,00.html (30. junij 2009).
176. OECD. 2005. *OECD Family Database. The labour market position of families*. Dostopno prek: <http://www.oecd.org/dataoecd/29/61/38752721.pdf> (30. junij 2009).
177. OECD. 2006. *Starting Strong II: Early Childhood Education and Care*. Pariz: OECD.
178. *Office for National Statistics of United Kingdom*. Dostopno prek: <http://www.statistics.gov.uk> (7. julij 2009).
179. Ohinata, Asako. 2008. *Fertility response to financial incentives evidence from the working families tax credit in the UK*. Warwick economic research papers. Paper No. 851. Warwick: University of Warwick Department of Economics.
180. Olah, L. Sz. 2003. *Gendering fertility: second birth in Sweden and Hungary*. V

-
- Population Research and Policy Review* 22 (2): 171–200.
181. Olah, Livia. 2008. *Should governments in Europe be much more aggressive in pushing for gender equality to raise fertility? YES*. Rostock: Max-Planck Institute for Demographic Research.
182. Organizacija združenih narodov. 1992. *Family: Forms and Functions*. Occasional Series Papers, No. 2. Vienna: United Nations.
183. Orloff, Ann Shola. 2002. *Women's Employment and Welfare Regimes Globalization, Export Orientation and Social Policy in Europe and North America*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
184. Orloff, Ann Shola. 2009. Gendering the Comparative Analysis of Welfare States. V *Sociological Theory* (forthcoming).
185. Ostner I., Reif M., Turba H. in Schmitt C. 2002. *Family policies in Germany. Third report for the project Welfare Policies and Employment in the Contest of Family Change*. Goettingen: Institut of social Policy, Soziologisches Forschungsinstitut Goettingen.
186. Pinnelli, Antonella in Francesca Fiori. 2008. The influence of partner involvement in fatherhood and domestic tasks on mothers' fertility expectations in Italy. V *Fathering* 6 (2): 169–191. Dostopno prek: <http://www.thefreelibrary.com/The+influence+of+partner+involvement+in+fatherhood+and+domestic+tasks...-a0179348774> (18. avgust 2009).
187. *Pogodba iz Nice*. Uradni list 2001/C 80/01. Dostopno prek: http://eur-lex.europa.eu/sl/treaties/dat/12001C/pdf/12001C_EN.pdf (21. januar 2009).
188. *Pogodba o ustanovitvi evropske skupnosti*. Uradni list C 325 iz 24. 12. 2002. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/sl/treaties/dat/11992M/word/11992M.doc> (11. november 2008).
189. *Poročilo Evropske komisije o otroškem varstvu*. COM (2008) 638. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=604&langId=en> (21. junij 2009).
190. *Poročilo Evropske komisije o storitvah otroškega varstva v državah EU*. 2008. IP/08/1449. Dostopno prek: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/1449&format=HTML&aged=0&language=SL&guiLanguage=en> (30. junij 2009).

-
191. *Poročilo o razvoju družine v Evropi*. 2007. Dostopno prek: http://www.ipfe.org/Report_Evolution_Family_europe_2007_EU27.pdf (16. maj 2007).
 192. Portegijs, Will in Saskia Keuzenkamp, ur. 2008. *Part-time working in the Netherlands*. Haag: Social and Cultural Planning Office of the Netherlands. Angleški povzetek dostopen prek: <http://english.scp.nl/english/publications/summaries/9789037703467.html> (27. junij 2009).
 193. *Pre Schools (Nurse schools) Act no. 78/1994*. Dostopno prek: http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/Iceland/Iceland_1994_Nursery_Schools_Act.pdf (25. junij 2009).
 194. *Predlog evropskega parlamenta in sveta o spremembi direktive Sveta 92/85/EGS, SEC(2008)2595 in SEC(2008)2596*. Dostopno prek: http://eur-lex.europa.eu/Result.do?T1=V7&T2=2008&T3=2595&RechType=RECH_naturel&Submit=Iskanje (3. januar 2009).
 195. *Predlog evropskega parlamenta in sveta o spremembi direktive Sveta 92/85/EGS. COM (2008) 637*. Dostopno prek: http://eur-lex.europa.eu/Result.do?T1=V7&T2=2008&T3=2595&RechType=RECH_naturel&Submit=Iskanje (3. januar. 2009).
 196. *Priporočila na področju družinske politike*. COM (89) 363. Dostopno prek: http://aei.pitt.edu/3767/01/000238_1.pdf (1. april 2009).
 197. Prskawetz, Alexia, Isabella Buber, Tomas Sobotka in Henriette Engelhardt. 2006. Recent changes in family policies in Austria and Germany – A response to very low fertility. V *Entre Nous – The European Magazine for Sexual and Reproductive Health*, ur. Lazdane, Gunta, 27–30. Copenhagen: Reproductive Health and Research Programme WHO Regional Office for Europe.
 198. Puljiz, V. in drugi. 2005. *Socijalna politika. Povijest. Sustavi. Pojmovnik*. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu.
 199. Quail, Samantha. 2005. *From Here to Paternity: Personal Experiences of Paternity Leave*. Glasgow: Division of Human Resource Management and Development. Glasgow Caledonian University. Dostopno prek: <http://www.business.mmu.ac.uk/newsandevents/parc/quail.pdf> (23. julij 2009).
 200. Rajgelj, Urška. 2007. Does Family Policy Affect Decisions to Become a Parent? Case Examples. V *Antropological Notebooks* 13 (2): 111–126.

-
201. Rajgelj, Urška. 2007a. *Med samouresničitvijo in družbenimi pričakovanji. Študija primera odnosa univerzitetno izobraženih do rodnosti*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
202. Reingardiene, Jolanta, ur. 2006. *Between paid and unpaid work: family friendly policies and gender equality in Europe*. Vilnius: Social Research Centre of Vytautas Magnus University. Dostopno prek: http://www.jafnretti.is/D10/_Files/BetweenPaidandUnpaidWork.pdf (1. julij 2009).
203. Rener, Tanja, Alenka Švab, Tjaša Žakelj in Živa Humer. 2005. *Perspektive novega očetovstva v Sloveniji: vpliv mehanizma očetovskega dopusta na aktivno očetovanje*. Ljubljana: FDV.
204. Rener, Tanja, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Univerza na Primorskem.
205. Rener, Tanja. 1990. *Elementi konstituiranja družinske politike: Raziskovalno oročilo za leto 1990*. Ljubljana: RSS.
206. Rener, Tanja; Živa Humer, Tjaša Žakelj, Andreja Vezovnik in Alenka Švab. 2008. *Novo očetovstvo v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
207. *Resolucija Evropskega parlamenta z dne 21. februarja 2008 o demografski prihodnosti Evrope. 2008*. Evropski parlament. Dostopno prek: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P6-TA-2008-0066+0+DOC+WORD+V0//SL> (11. november 2008).
208. *Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških, 2005–2013 (ReNPEMZM)*. Uradni list RS 100/05. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&vt=6&sb=1&mandate=-1&o=2700&unid=SA|C12565E2005E8311C12570A8002C581E&showdoc=1> (2. junij 2009).
209. Revillard, Anne. 2006. Work/Family Policy in France: From state familiarism to state feminism? V *International Journal of Law, Policy and the Family* 20 (2): 133–150.
210. *Rimska pogodba*. Uradni list C 325 iz 24. 12. 2002. Dostopno prek: <http://evropa.gov.si/pravni-red/pogodbe/rimski-pogodbi.pdf> (3. januar 2009).
211. Rindfuss, R. Ronald, David Guilkey, Philip S. Morgan, Øystein Kravdal in Karen Benjamin Guzzo. 2007. Child care availability and first-birth timing in Norway. V *Demography* 44 (2): 346–372.

-
212. Rindfuss, R. Ronald. 2009. *Child Care Availability and Fertility*. Dostopno prek: http://www.cas.uio.no/Publications/Seminar/Complexity_Rindfuss.pdf (17. julij 2009).
213. Rønsen, Marit in Kari Skrede. 2006. Nordic fertility patterns: compatible with gender equality? V *Politicising parenthood in Scandinavia*, ur. Elingsæter, Anne Lise in Leira, Arnlaug, 53–78. Bristol: The Policy Press.
214. Schultheis, Franz. 1990. Die Pronatalistische Bevölkerungspolitik in Frankreich. V *Demografische Wirkungen politischen Handelns*, strani 303–356. Frankfurt, New York: Campus Verlag.
215. Schultze, Hans Joachim. 2004. The Netherlands. V *Families in EU-15. Policies, Challenges and opportunities. General monitoring report 2004*, ur. Cizek, Brigitte in Rudolf Richter, 181–194. Wien: Austrian Institute for Family Studies.
216. Sevenhuijsen, Selma in Švab, Alenka. 2004. *The heart of the matter: the contribution of the ethic of care to social policy in some new EU member states*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
217. *Sklepi Sveta in predstavnikov vlad držav članic, ki so se sestali v okviru Sveta, o pomenu družinam prijaznih politik v Evropi in ustanovitvi Zveze za družino*. Uradni list 2007/C 163/01. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ%3AC%3A2007%3A163%3ASOM%3ASL%3AHTML> (1. april 2009).
218. Smeaton, Deborah in Alan Marsh. 2006. *Maternity and Paternity Rights and Benefits: Survey of Parents 2005 (Employment Relations Research Series 50)*. London: Department of Trade and Industry. Dostopno prek: <http://www.berr.gov.uk/files/file27446.pdf> (1. julij 2009).
219. *Sporazum o socialni politiki*. Uradni list OJ C 191 iz 29. 7. 1992.
220. Stanovnik, Tine. 2004. *Javne finance*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
221. Statistics Iceland. 2006. *Activity rate, unemployment and labour force by quarters 2003–2006*. Dostopno prek: http://www.statice.is/?pageid=1191&src=/temp_en/vinumarkadur/rannsoknir.asp (7. julij 2009).
222. *Statistics Iceland*. Dostopno prek: <http://www.statice.is> (31. julij 2009).
223. *Statistics Sweden*. Dostopno prek: <http://www.scb.se> (31. julij 2009).
224. *Statistični letopis Slovenije*. 2006. Dostopno prek: http://www.stat.si/letopis/index_vsebina.asp?poglavje=12&leto=2006&jezik=si (28. maj 2007).

-
225. Statistični urad Republike Slovenije, *Statistična terminologija*. Dostopno prek: <http://terminologija.stat.si/sustat/okvir.asp> (27. november 2008).
226. Statistični urad Republike Slovenije. 2007. *Svetovni dan prebivalstva*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1006 (15. november 2007).
227. Statistični urad Republike Slovenije. 2008. *Očetje v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=1687 (24. april 2009).
228. Statistični urad Republike Slovenije. 2008. *Prebivalstvo Slovenije se stara – potrebno je medgeneracijsko sožitje*. Ljubljana: Statistični urad RS.
229. Statistični urad Republike Slovenije. 2009. Dostopno prek: <http://www.stat.si> (29. junij 2009).
230. Statistični urad Republike Slovenije. 2009. *Svetovni dan očetov 2009*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=2434 (29. junij 2009).
231. Strohmeier, Klaus Peter 2002. "Family Policy–How does it work?" V *Family Life and Family Policies in Europe. Volume 2. Problems and Issues in Comparative Perspective*, ur. Kaufmann, F. X., A. Kuijsten, H.-J. Schulze in K. P. Strohmeier, 321–363. Oxford: Clarendon Press.
232. Stropnik, Nada, ur. 1994. *Kaj potrebujemo: družinsko ali prebivalstveno politiko? Zbornik referatov*. Portorož: Domus.
233. Stropnik, Nada. 1997. *Ekonomski vidiki starševstva*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
234. Stropnik, Nada. 2004. *Ekonomski položaj gospodinjstev/družin z otroki*. Ljubljana.
235. Šircelj, Milivoja. 1991. *Determinante rodnosti v Sloveniji, doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
236. Šircelj, Milivoja. 2006. *Rodnost v Sloveniji od 18. do 21. stoletja*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
237. Švab, Alenka in Tjaša Žakelj. 2008. *Ali ukrepi družinske politike vplivajo na rodnost?* Raziskovalna naloga. Zaključno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za socialno psihologijo.
238. Švab, Alenka. 2001. *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
239. Švab, Alenka. 2003. Kako »skrbna« je država? Konceptualizacija skrbi v družinski

-
- politiki v Sloveniji. V *Labirinti skrbi*, ur. Selma Sevenhuijsen in Alenka Švab, 51–75. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
240. Švab, Alenka. 2008. Novo očetovstvo v kontekstu družinskih sprememb. V *Novo očetovstvo v Sloveniji*, ur. Tanja Rener in drugi, 33–72. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
241. *Švedska družinska politika*. Dostopno prek: http://www.sweden.se/upload/Sweden_se/english/factsheets/RK/PDF/RK_Swedish_family_policy.pdf, (16. maj 2007).
242. Tazi-Preve, M. Irene, Dieter Bichlbauer in Anne Gujon. 2004. Gender Trouble and Its Impact on Fertility Intentions. V *Yearbook of Population Research in Finland 2004* (40): 5–24.
243. Testa, Maria Rita. 2006. *Childbearing preferences and family issues in Europe. Special Eurobarometer*. Bruselj: European Commission.
244. The Center for Gender Equality. 2007. *Gender Equality in Iceland*. Akureyri, Reykjavik: Center for Gender Equality, Ministry of Social Affairs.
245. *The Center for Gender Equality*. Dostopno prek: www.jafnnetti.is (28. april 2009).
246. *The Childcare System in Slovenia*. 2008. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=574&langId=en> (1. julij 2009).
247. *The Clearinghouse on international development in child, youth, and family policy at Columbia University*. 2009. Dostopno prek: <http://www.childpolicyintl.org> (23. april 2009).
248. *The institute for Fiscal Studies*. Dostopno prek: <http://www.ifs.org.uk> (7. julij 2009).
249. *The parental leave System in Iceland*. 2008. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=574&langId=en> (1. julij 2009).
250. *The Work and Care Act*. Dostopno prek: http://www.ilo.org/public/english/employment/gems/eeo/law/nether/l_wac.htm (27. junij 2009).
251. Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo*. Ljubljana: FDV, Center za socialno psihologijo.
252. *Ustava Republike Slovenije* (URS). Ur. l. RS 33/91, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04, 68/06. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=150> (29. junij 2009).

-
253. Valdimarsdóttir, Friða Rós. 2006. *Nordic experiences with parental leave and its impact on equality between women and men*. Copenhagen: Nordic Council of Ministres.
254. Van de Kaa, Dirk. 1987. Europe's Second Demographic Transition. V *Population Bulletin* 42 (1): 3–24. Povzetek dostopen prek: <http://www.popline.org/docs/0756/048948.html> (30. junij 2009).
255. Van de Kaa, Dirk. 2002. *The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries*. Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, Japan, 29 January 2002. Dostopno prek: http://www.ipss.go.jp/webj-ad/WebJournal.files/population/2003_4/Kaa.pdf (30. junij 2009).
256. Vic, George in Peter Taylor Gooby. 1996. *European Welfare Policy*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, London: Macmillan Press Ltd.
257. Williams, Fiona. 2004. *Rethinking Families*. London: Calouste Gulbenkian Foundation.
258. Women and Men in Iceland 2009. Zgibanka Ministrstva za socialne zadeve, Statističnega urada Islandije in Centra za enakopravnost spolov. Dostopno prek: http://www.jafnretti.is/D10/_Files/Women%20and%20men%202009.pdf (1. julij 2009).
259. *Work and Care Act*. Staatsblad 567. 2001. Dostopno prek: http://www.ilo.org/public/english/employment/gems/eo/law/nether/l_wac.htm (27. junij 2009).
260. *Working Hours Adjustment Act*. Dostopno prek: http://www.ilo.org/public/english/employment/gems/eo/law/nether/l_wa.htm (30. junij 2009).
261. *World Population Policies 2005*. 2006. NewYork: Združeni narodi, Oddelek za ekonomske in socialne zadeve.
262. Wrohlich, Katharina in Spiess, C. Katharina. 2008. Mothers predicted to do more paid work as a result of reforms to parental leave benefits. V *SOEP Wave Report: A Quarter Century of Change: Results from the German Socio-Economic Panel*, ur. Holst, Elke in Bruce Headey, 29–34. Berlin: German Institute for Economic Research.
263. *Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-NPB2)*. Ur. l. RS 42/02, 79/06, 103/07, 45/08. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=delovnih+>

-
- razmerjih&mandate=-1&unid=UPB|042141DC6BDEEAB9C12574430028F2FA&showdoc=1 (29. junij 2009).
264. *Zakon o dohodnini* (ZDoh-2-NPB4). Ur. l. RS 117/06, 10/08, 78/08, 125/08, 20/09. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=o+dohodnini&mandate=-1&unid=UPB|603BCC4664F4CEAAC125757E00323706&showdoc=1> (29. junij 2009).
265. *Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti* (ZIRD). Ur. l. RS 110/2002. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=izvajanje+rejni%C5%A1ke+dejavnosti&mandate=-1&unid=SZ|C12563A400338836C1256C7E006A635A&showdoc=1> (29. junij 2009).
266. *Zakon o javnem Jamstvenem in preživninskem skladu* (ZJSRS-UPB2). Ur. l. RS 25/97, 10/98, 41/99, 53/99, 22/2000, 119/02, 61/06. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=javnem+jamstvenem+in+pre%C5%BEivninskem+skladu&mandate=-1&unid=UPB|F47271C9E77E211BC125718E0033BEDD&showdoc=1> (29. junij 2009).
267. *Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja* (ZOFVI-NPB6). Ur. l. RS 12/96, 23/96, 22/2000, 64/01, 108/02, 34/03, 79/03, 65/05, 129/06, 118/06, 36/08). Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=organizaciji+in+financiranju+vzgoje+in+izobra%C5%BEevanja&mandate=-1&unid=UPB|A1B8FEFFF3710323C125742D002ED8FA&showdoc=1> (30. junij 2009).
268. *Zakon o prispevkih za socialno varnost* (ZPSV-D). Ur. l. RS 5/96, 18/96, 34/96, 3/98, 7/98, 81/2000, 97/01. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=prispevkih+za+socialno+varnost&mandate=-1&unid=SZ|C12563A400338836C1256B0C0053C338&showdoc=1> (29. junij 2009).
269. *Zakon o socialnem varstvu* (ZSV-UPB2p). Ur. l. RS 54/92, 56/92, 13/93, 42/94, 1/99, 41/99, 36/2000, 54/2000, 26/01, 110/02, 2/04, 7/04, 21/06, 105/06. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=socialnem+varstvu&mandate=-1&unid=UPB|D133BCFA7624E477C1257299003BE788&showdoc=1> (29. junij 2009).
270. *Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih* (ZSDP-NPB3). Ur. l. RS 97/01, 76/03, 47/06, 114/06, 10/08. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=STAR%C5%A0EVSKEM+VARSTVU&mandate=-1&unid=>
-

-
- UPB|7380F2DFBD4ED863C12573E200322CC4&showdoc=1 (29. junij 2009).
271. *Zakon o vrtcih (ZVrt-NPB3)*. Ur. l. RS 12/96, 44/2000, 78/03, 72/05, 25/08. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=o+vrtcih&mandate=-1&unid=UPB|916F7255B9888A2FC1257410003B4B58&showdoc=1> (30. junij 2009).
272. *Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR-NPB2)*. Ur. l. RS 15/76, 30/86, 1/89, 13/94, 82/94, 29/95, 26/99, 70/2000, 64/01, 110/02, 16/04, 101/07. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&sm=k&q=zakonski+zvezi&mandate=-1&unid=UPB|2A106172F0A8C373C12575010045E9AA&showdoc=1> (29. junij 2009).
273. *Zakonodaja Evropske unije*. Dostopno prek: http://eur-lex.europa.eu/sl/droit_communaautaire/droit_communaautaire.htm#1.3 (15. januar 2009).
274. *Zelena knjiga „Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami“*. Sporočilo komisije COM (2005) 94. Dostopno prek: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0094en01.pdf (1. julij 2009).
275. *Zveza za družine (Alliance for Families)*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/employment_social/families/european-alliance-for-families_en.html (18. junij. 2009).
276. Žakelj, Tjaša. 2008. Sodniški diskurzi o očetovstvu in očetovanju ob razvezah in razpadih zunajzakonskih skupnosti. V *Novo očetovstvo v Sloveniji*, ur. Tanja Renner in drugi, 168–196. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

8 PRILOGE

PRILOGA 1: Primerjava materinskih (porodniških) in očetovskih dopustov po državah

	Materinski dopust		Očetovski dopust			Stopnje rodnosti
	Dolžina	Nadomestilo plače	Dolžina	Nadomestilo plače	Koriščenje**	
Francija	16 tednov	80 %	2 tedna	1. otrok: brez nadomestila 2. in naslednji otroci: 100 %	75 % (2003)	1,98
Islandija	3 mesece (13 tednov)	80 %	3 mesece (13 tednov)	80 %	90 % (2004)	2,09
Madžarska	24 tednov	70 %	5 dni	100 %	/	1,32
Nemčija	14 tednov	100 %	/	/	/	1,37
Nizozemska	16 tednov	100 %	2 dni	100 %	90 %	1,72
Slovenija	15 tednov	100 %	90 dni	15 dni 100 % 75 dni brez nadomestila	75 % (2005) – večina samo plačanih 15 dni	1,38
Švedska	14 tednov	80 %	10 dni + 60 dni	80 %	80 % (2004) za prvih 10 dni	1,88
Velika Britanija	52 tednov	6 tednov 90 % 33 tednov univerzalno nadomestilo 14 tednov brez nadomestila	2 tedna	Univerzalno nadomestilo	93 %	1,84*

* podatek je za leto 2006

**podatki so povzeti po primerjalni analizi Mossa in Korintusa (2008), ker pa sta jih črpala iz različnih raziskav in virov, njihova primerljivost ni zagotovljena, ampak predstavljajo le približno orientacijsko vrednost

/ ni podatka

PRILOGA 2: Primerjava starševskih dopustov po državah

	Starševski dopust					Stopnje rodnosti
	Trajanje	Nadomestilo plače	% koriščenja s strani očetov**	Možnost dela s krajšim delovnim časom	Do katere starosti otroka morata starša izkoristiti dopust	
Francija	Do otrokovega 3. leta starosti oziroma 149 tednov	1. otrok: 6-mesečno univerzalno nadomestilo, nato brez nadomestila 2. in naslednji otroci: univerzalno nadomestilo ves čas dopusta	/	Da	Do otrokovega 3. leta starosti	1,98
Islandija	3 mesece (13 tednov)	80 %	19,2 % (2005)	Da	Do otrokovega 18. meseca	2,09
Madžarska	do otrokovega 2. leta starosti (največ 86 tednov) + 12 mesecev do otrokovega 3. leta starosti (53 tednov)	70 % + Univerzalno nadomestilo v višini minimalne starostne pokojnine	/	Da	Do otrokovega 3. leta starosti	1,32
Nemčija	12 mesecev (53 tednov) oziroma 14 mesecev (61 tednov) + Do otrokovega 2. leta starosti + Do otrokovega 3. leta starosti	67 % + Nadomestilo za 12 mesecev se razdeli na 24 mesecev + Brez nadomestila, razen če ga ne krije zvezna država	3,3 % (2006) 10,5 % (2007)	Da	Največ do otrokovega 3. leta starosti	1,37

Nizozemska	26 tednov	Brez nadomestila	21 % (2006)	Da	Do otrokovega 8. leta starosti	1,72
Slovenija	260 dni oziroma 38 tednov	100 %	2,2 % (2003)	Da	185 dni takoj po preteku porodniškega dopusta 75 dni do otrokovega 8. leta starosti	1,38
Švedska	380 dni oz. 15 mesecev (od tega nujno 60 dni materinskega dopusta in 60 dni očetovskega dopusta) + 3 meseci	Prvih 12 mesecev: 80 % Naslednji 3 meseci: univerzalno nadomestilo + Brez nadomestila	20,8 % (2007)	Da	Do otrokovega 8. leta starosti	1,88
Velika Britanija	13 tednov vsak od staršev (skupaj 26 tednov)	Brez nadomestila	8 % (2005)	Da	Do otrokovega 5. leta starosti	1,84*

* podatek je za leto 2006

** podatki so povzeti po primerjalni analizi Mossa in Korintusa (2008), ker pa sta jih črpala iz različnih raziskav in virov, njihova primerljivost ni zagotovljena, ampak predstavljajo le približno orientacijsko vrednost / ni podatka